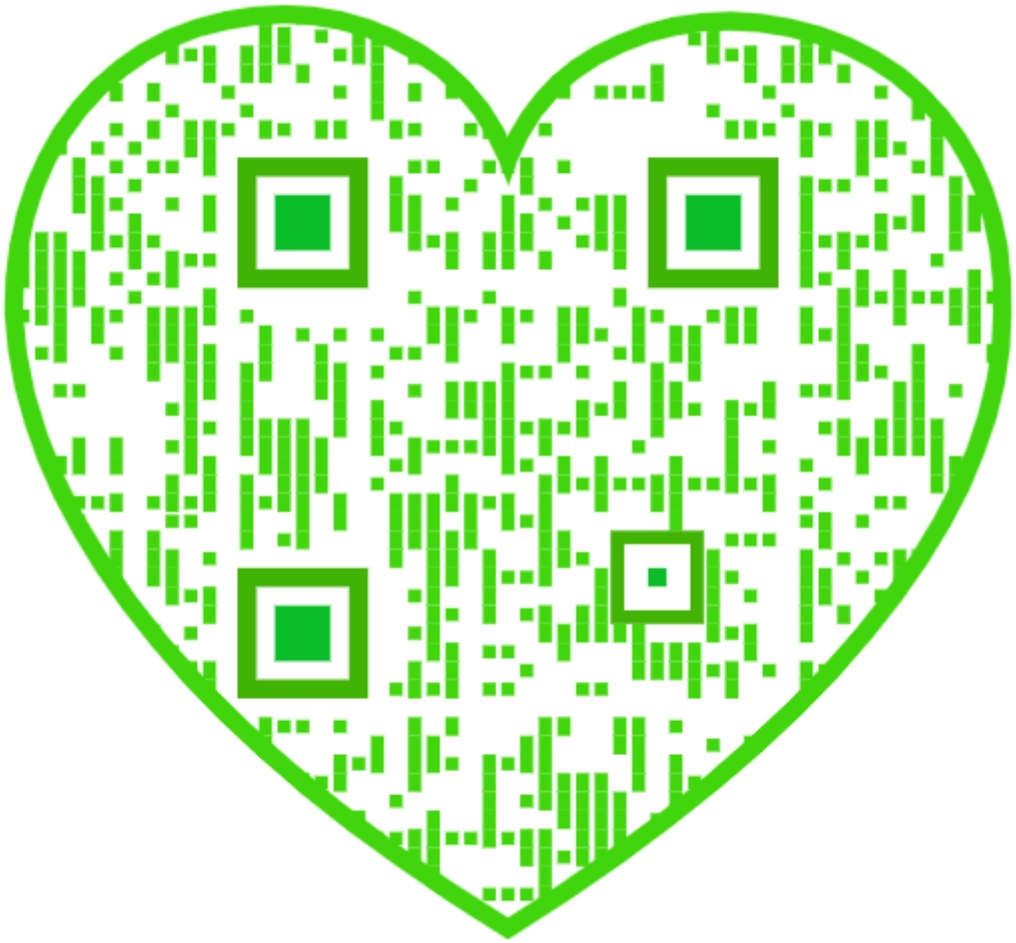

De Katholiek.

TIENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. van Antwerpen, R. K. Priester te Utrecht.
M. van den Boogaard, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
Th. J. H. Borret, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. Brinkman, ✠ Pastoor te Amsterdam.
C. Broere, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. van Brussel, Pastoor te Delft.
J. J. Burgmeijer, Pastoor te Warmond.
J. Cuyten, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. Eulenbach, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
J. T. Jorna, Pastoor te Harlingen.
H. Kamp, Pastoor te Dokkum.
C. van Kints, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. Kok, Pastoor te Weesp.
G. A. Oortmans, Pastoor te 's Gravenhage.
H. Opdenkamp, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. Peerboom, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. van der Ploeg, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. Pluym, Regent in het Seminarie te Velzen.
J. H. Smits, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. van Someren, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. Sparmakering, Pastoor te Alkmaar.
T. Spierings, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. Spitzen, Pastoor te Haarle.
W. Steenhoff, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. Steins Bisschop, Pastoor te Amsterdam.
F. J. van Vree, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. Wennekendonk, Pastoor te Amersfoort.
J. H. Wensing, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN — 1846

INHOUD VAN HET TIENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

bladz.

Pius IX 1

De schenking der heidelbergsche bibliotheek door Maximiliaan I, hertog van Beijeren aan Gregorius XV 20, 77, 141

Iets met betrekking tot de duitsch-katholieke beweging, door J. F. van Oordt, J. W. Z. Hoogleeraar te Leiden 30

De toestand van het Protestantisme in Duitschland in 1845 . . . 89

De Hierarchie. Eene schets 159

De geschiedenis der kerkhervorming in Tafereelen, door B. Ter Haar 205, 368

De leer des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, door J. H. Scholten, Th. Dr. en Hoogleeraar te Leiden 274, 341

Het kerkelijk jaar. Zevende voorlezing. De Feestkring van Pinkster . 293

LAGER ONDERWIJS.

Wat hebben wij, Katholieken, van het schoolbeheer in ons Vaderland te wachten 237

VERSCHEIDENHEDEN.

Eene bladzijde uit het leven van Prins de Talleyrand 107
Wat er in de katechizatiën al geleerd wordt 112
De Hervormer 125
De Predikant. 185
Wederom eene bladzijde uit de geschiedenis der verdraagzaamheid in Nederland 190, 316
Om eens te lagchen 199
Bezitten de Roomschen ook Godsdienst 199
Een feest der Gustaaf-Adolf-Vereeniging 249
Al weder stoffelijke kracht . . . . . s . . 254
Het wijwatersvat 263
Het Rongianisme in Noord-Amerika 310
Waar men rijk wordt 325
De Protestantsche vereeniging Christelijk Hulpbetoon te 's Gravenhage 395
Bedrog van eenen predikant aan Katholieken gepleegd 416

BOEK-AANKONDIGING.

Histoire politique, religieuse et littéraire de la Compagnie de Jésus par M. Cretineau-Joly 64, 327
Overdenkingen van de H. Augustinus 73
Dichtbundeltje voor de katholijke jeugd 75
Die Reformation von Döllinger 128
Du Toul, onderrigtingen over de voornaamste waarheden van de godsdienst en de pligten van het Christendom 129
Onderrigt over de kerk van Christus 132
Korte schets der H. Geschiedenis . . . . . »
Leerzame verhalen voor kinderen . . . . . »

Aanteekeningen van den wandelenden jood 201
De boetvaardige zondaar 203
De regularium et sæcularium Clericorum juribus et officiis, auctore Mariano Verhoeven 266
Overweging over de liefde van Jesus Christus in onze verlossing, door P. J. Hesseveld 270
De drie vrienden 337
Kerkelijk Nederland. Jaarboek voor Roomsch-Katholieken, door J. J. Burgmeijer. 1847 418
Volks-Almanak voor Roomsch Katholieken, voor het jaar 1847 . . »

LETTERLOVER.

De H. Hermenigild. 132
De oorsprong der Liefde 339

EINDE VAN DEN INHOUD VAN HET TIENDE DEEL.

PIUS IX.

Toen wij in het vorige nommer van dit maandschrift eenige woorden aan de nagedachtenis van GREGORIUS XVI toewijdden, konden wij niet vermoeden, dat, terwijl wij het verlies betreurden van zulk een waardig Opperhoofd der Kerk, de Romeinen zich reeds mogten verheugen over de wettige keuze van zijnen Opvolger PIUS IX. Men heeft te *Rome* en elders in die voorbeeldeloos spoedige keuze van den nieuwen Paus de bijzondere leiding der goddelijke Voorzienigheid dankbaar erkend. Wij vereenigen ons daarmede, en zeggen ook Gode dank, dat de stemmen zich hebben vereenigd op den Kardinaal JOHANNES MARIA MASTAI-FERRETTI en hem tot opvolger hebben gegeven aan GREGORIUS XVI. De voortreffelijke hoedanigheden toch van PIUS IX beloven veel aan de Kerk Gods en billijken daarom onze deelneming in de algemeene vreugde.

JOHANNES MARIA MASTAI-FERRETTI, (1) gesproten uit het

(1) Wij kunnen niet nalaten er opmerkzaam op te maken, dat men in alle bladen, die ons onder de oogen kwamen, verkeerd heeft geschreven MASTAÏ voor MASTAI.

adellijke geslacht van de graven MASTAI, werd den 13 Mei 1792 te *Sinigaglia* in de *Mark* van *Ancona* geboren. Hij was van zijne jeugd af niet opgeleid tot den geestelijken staat, maar eene door hem zelven als wonderdadige beschouwde genezing van eene bedenkelijke ongesteldheid, deed hem, uit gevoel van dankbaarheid jegens God, dien staat omhelzen. Hij begon en voleindigde zijne theologische studiën te *Rome* onder de leiding van een geleerd priester. Na de heilige wijdingen te hebben ontvangen, vestigde zich de edele en jeugdige priester in de hoofdstad der Christenheid en verbond zich aan het weeshuis, dat algemeen onder den naam van *Tata-Giovanni* bekend staat (1).

---

(1) Men heeft, ter gelegenheid van de keuze van PIUS IX, zeer veel onnaauwkeurigheden over deze inrigting medegedeeld. Wij laten hier eene korte en ware geschiedenis van dit liefdadigheids-gesticht volgen. — Het weeshuis Tata-Giovanni (Vader-Johannes) heeft zijnen oorsprong aan zekeren JOANNES BORGI te danken. Deze, Romein van geboorte en metselaar van beroep, verzamelde sedert 1784 eenige verlaten weezen in zijne woning, met het doel om ze tot nuttige leden voor de maatschappij op te leiden. De christelijke liefdadigheid van dezen edelen man maakte hem vindingrijk om het voorgestelde doel te bereiken. Hij voorzag in de behoeften van die ongelukkige kleinen, belastte zich zelven met de godsdienstige opvoeding, zorgde voor bekwame leermeesters, aan wier opleiding zij tot het leeren van een handwerk werden toevertrouwd, werd, in een woord, teederminnende vader der arme weezen. De kinderen beminden hem wederkeerig als zoodanig en van daar de naam *Tata-Giovanni*. — *Tata* beteekent in de Romeinsche volkstaal *vader* —, dien zij hunnen weldoener gaven en die van hem op zijne inrigting zelve overging. Weldra vond BORGI krachtige ondersteuning in zijne liefdadigheid bij den Kardinaal DI-PIETRO, die de kinderen uit het te beperkte huis van BORGI in het paleis Ruggia, straat *Giulia*, deed overgaan. JOHANNES BORGI overleed ten tijde der fransche Republiek. Na zijn overlijden werd zijn gesticht verplaatst en overgebragt naar ST. NIKOLAAS van *Tolentijn*, van waar het, niet lang daarna, wederom verhuisde naar ST. SYLVESTER op den Hengstenberg. Verder werd, onder het fransche bestuur, met de inrigting van *Tata-Giovanni* eene andere van gelijken aard en afkomstig van eenen zekeren JOHANNES CERVETTI van *Genua* vereenigd, en de zoo zamengestelde inrigting werd verplaatst naar eene woning in de straat der sleutelmakers — *via de' Chiavari*. —

Na eenigen tijd in deze liefdadige en voor het oog van de wereld verborgen inrigting te zijn werkzaam geweest, werd de edele MASTAI, in hoedanigheid van auditeur, aan Monseigneur MUZI, benoemd Apostolisch Vicaris van *Chili*, thans Bisschop van *Città di Castello*, toegevoegd. Zijn verblijf echter aldaar was kort. Gerezen geschillen tusschen den Apostolischen Vicaris en het bestuur van *Chili* noodzaakten hem met Mgr. MUZI naar *Rome* terug te keeren. Na de wederkomst schijnt de Eerw. MASTAI met een kanonikaat begiftigd te zijn geworden; wij meenen althans er zeker van te zijn, dat onder den titel van «*canonico* MASTAI,» zijn onderhoudend en goed geschreven reis-verhaal het licht zag. Niet lang daarna werd hij door LEO XII tot president van het groote gesticht van ST. MICHAËL (1) aangesteld.

Maar ook hier had zij geen langdurig verblijf. Pater ISAIAS, lid van de Congregatie der *Scolopii*, verkreeg voor de weezen van *Tata-Giovanni* het huis genaamd *de'Catecumeni di Santa Maria ai Monti*. Toen eindelijk PIUS VII op zijnen zetel uit de ballingschap was hersteld, werd door zijne vergunning het gesticht voor goed gevestigd in *St. Anna der timmerlieden — St. Anna de'falegnami* — waar het tot op heden bestaat. De voorwaarden, waarop de kinderen in dit gesticht worden aangenomen zijn de volgende: Zij moeten weezen zijn door het verlies van beide ouders, behoeftig, niet beneden de zeven jaren en Romeinen van geboorte. Zij worden er tot op hun twintigste jaar verzorgd van al het noodige en opgeleid in het handwerk, dat zij zelven hebben gekozen. Het opper-bestuur van het gesticht is toevertrouwd aan eenen geestelijke. Thans bestaat het gansche huisgezin uit drie oversten, vijf dienstboden en meer dan 120 jongelingen. — Over deze en andere liefdadige inrigtingen te *Rome*, zijn zeer wetenswaardige berigten te vinden in de werkjes van den verdienstelijken prelaat CARLO LUIGI MORICHINI, die, onder anderen, ook gedurende eenigen tijd met de directie van *Tata-Giovanni* is belast geweest. Men zie ook: *Guida di Roma del Marchese* GIUSEPPE MELCHIORRI.

(1) *S. Michele a ripa* is het grootste gesticht van *Rome*. Het zal daarom onzen lezers aangenaam wezen ook daarmede eenige nadere kennis te maken. — Dit gesticht is zijnen oorsprong aan THOMAS ODESCALCHI, bloedverwant en aalmoezenier van INNOCENS XI, ver-

Na eenigen tijd het opperbestuur van deze groote inrigting te hebben in handen gehad, werd Mgr. MASTAI-FERRETTI door LEO XII in 1827 tot Aarts-bisschop van *Spoleto* benoemd. Van daar werd hij door GREGORIUS XVI

---

schuldigd. Deze plaatste in het jaar 1682 in een klein paleis, op het plein *Margana*, eenige behoeftige kinderen, wier opvoeding hij aan de Vaders van de congregatie der *Scolopii* toevertrouwde. In 1686 bouwde hij, op den regter-oever van den *Tiber*, eene kapel aan den aartsengel MICHAËL toegewijd, deed genoemde kinderen, 80 in getal, derwaarts overgaan en droeg zorg voor hunne godsdienstige en maatschappelijke opvoeding. INNOCENS XII deed het lokaal vergrooten en vereenigde met deze inrigting eene andere van gelijken aard, bekend onder den naam van *del letterato* — LEONARDO CERUSI — waardoor het getal van kinderen tot op 260 steeg. CLEMENS XI vereenigde met hetzelfde lokaal het oude mannen- en vrouwenhuis, benevens, in een afgezonderd gedeelte, het huis van correctie voor jeugdige misdadigers, en eindelijk ook de gevangenis voor de vrouwen, welke nogtans geheel op zich zelve bestaat en eene afgezonderde communiteit vormt. PIUS VI vergrootte op nieuw het gebouw en stelde een prelaat tot president van het gansche gesticht aan. Het gebouw bevat acht groote binnenpleinen en heeft eene lengte van 1560 Romeinsche palmen op 360 diepte. Het gesticht is in vier van elkander afgescheiden communiteiten verdeeld: namelijk 1° van de oude mannen; 2° van de oude vrouwen; 3° van de meisjes; 4° van de jongens. De twee eerste tellen ongeveer 300 persoonen. De meisjes zijn nagenoeg 270 in getal. Zij leeren vrouwelijke handwerken en genieten het lager onderwijs. Sommige leggen zich op de zangkunst toe. Bij het verlaten van het gesticht wordt aan ieder, zoo zij in den echt treedt, een uitzet van 100 scudi — *f* 260 — door het gesticht geschonken. De communiteit der jongens is de belangrijkste. Zij zijn ongeveer 250 in getal, hetwelk, volgens eene beschikking van INNOCENS XII, tot op 300 kan worden verhoogd. Op den ouderdom van elf jaren kan een jongeling worden toegelaten en verblijft dan in het gesticht tot op zijn 20ste of 22ste jaar. Bij het vertrek ontvangt ieder eene toelage van 30 scudi — *f* 78. — De jongelingen leggen er zich toe op de handwerken en, des verkiezende, op de vrije kunsten. Voor alle vakken zijn in het gesticht zelf bekwame leermeesters. Thans wordt er beoefend: de boekdrukkunst, het boekbinden, het timmeren, het schrijnwerken, het kleeder- en schoenmaken, het smeden, het steenhouwen, het koperslaan, het hoedenmaken, het verwen, het wol- en witwerken. Van de vrije kunsten worden in de eerste plaats beoefend: het teekenen — naar het leven — van ornamenten en voor de bouwkunst, het landmeten, het perspectief, de beeldhouwkunst, de plastiek en de ontleedkunde (ana-

in 1832 naar het bisdom van *Imola* overgeplaatst (1). De ijverige en werkzame herder, door zijne kudde bemind en er steeds op bedacht om zijne hem toevertrouwde Kerk met heilzame inrigtingen te verrijken, werd op den 14 December 1840 tot de waardigheid van Kardinaal verheven. Zijn oponthoud te Rome was, bij deze gelegenheid, slechts kort, maar niettemin lang genoeg om de edele en verhevene deugden van den beminnenswaardigen Kardinaal op nieuw in een helder licht te stellen.

In zijn bisdom teruggekeerd, verscheen hij niet meer in *Rome* dan om er het Conclaaf, na het overlijden van GREGORIUS, bij te wonen. De goddelijke Voorzienigheid had hem bestemd om het Opperhoofd der zigtbare Kerk te wezen, en hij werd daartoe gekozen op den 16 Junij ll., niet door acclamatie, zoo als eenige bladen verkeerd en andere niet zonder tevens hatelijk te zijn, hebben gemeld, maar door stemming en acces. Twee dagen waren de Kardinalen in het Conclaaf vereenigd en op het einde van den tweeden dag had de Kardinaal MASTAI-FERRETTI 36 stemmen, dus twee meer dan vereischt werden, van de vijftig tegenwoordig zijnde Kardinalen op zich vereenigd en was dus de wettig verkozen Paus. Den zeventienden, daags na de verkiezing, werd deze blijde gebeurtenis door

---

tomie); — in de tweede plaats de sculptuur van ornamenten, het graveren van penningen en camé's, het graveren in koper, in welk vak dit gesticht de grootste meesters heeft voortgebragt. Eindelijk levert de tapijten- en lakenfabriek de beste en schoonste voorwerpen van dien aard uit geheel *Italië* op. Ook worden de zangkunst en muzijk er met het beste gevolg beoefend. — In het binnenste gedeelte van het gebouw is eene zeer schoone en groote kerk voor de vier communiteiten bestemd. Het bestuur van het gansche gesticht is aan den president opgedragen.

(1) Zulke verplaatsing van een aartsbisdom naar een bisdom is in den kerkelijken Staat niet vreemd. De prelaat behoudt in zulk geval den naam van Aartsbisschop, en noemt zich Aartsbisschop-Bisschop.

den oudsten Kardinaal-diaken aan de voor het Conclaaf toegevloeide menigte bekend gemaakt, — en *Rome* en met *Rome* verheugt zich de geheele katholieke wereld over de verheffing tot PETRUS stoel van PIUS IX, het zigtbare Opperhoofd van CHRISTUS Gemeente, den Vader der geloovigen, den oppersten Herder van Gods Kerk op aarde.

Wij hebben bij het overlijden van GREGORIUS XVI eenen blik geworpen op het verledene; zullen wij het wagen bij de verkiezing van PIUS IX op de toekomst het oog te vestigen? Die toekomst is voor ons een geheim in digten sluijer gehuld. Aan niemand is het, zonder hoogere ingeving, geschonken vooruit te zien, wat grootendeels van de vrije handelingen der menschen afhankelijk is. Wij mogen nogtans eenen blik werpen op den tegenwoordigen toestand der Kerk; wij mogen dien met het verledene vergelijken; wij mogen op het moeijelijke eenerzijds en anderzijds op het gunstige wijzen, waaronder PIUS IX het opperbestuur der Kerk aanvaardt, om het vervolgens aan ieder over te laten daaruit, met meer of minder waarschijnlijkheid, over de toekomst te *gissen*.

De toestand der Katholieke Kerk is niet absoluut te beschouwen, maar in betrekking tot hetgeen in de geschiedenis, vooral van de laatste halve eeuw, is opgeteekend.

Het noodlottige Protestantisme, dat door omverwerping van alle kerkelijk gezag ontstond en door oproer tegen het wereldlijke en onder het vergieten van stroomen bloeds zich zelf eenige vastheid in het maatschappelijke leven wist te verschaffen, moest, nadat het door materiële kracht zich had gehandhaafd en de wapenen nedergelegd, uit zijnen aard zich ook leerstellig ontwikkelen en de kiemen tot

rijpheid brengen, welke het in zich zelf hield opgesloten. Die kiemen waren kiemen van ongeloof en van verwerping des Christendoms. *Engeland* was de plaats waar het Deïsme het eerst een aanvang maakte met het proces van vernietiging van alle geopenbaarde godsdienst. Dezelfde wapenen, waarmede het Protestantisme de Katholieke Kerk bestreed, werden nu tegen het Christendom zelf aangewend. Uit *Engeland* werd het Deïsme naar *Frankrijk* overgeplant. De fransche ligtzinnigheid echter kon zich niet met eene louter wetenschappelijke vernietiging des Christendoms vergenoegen, maar vorderde eene werkelijke, eene bloedige. Men sloeg de handen aan het werk. De eene baldadige aanranding en omverwerping van hetgeen men sedert bijna achttien eeuwen als het heiligste had geëerd, volgde op de andere. Eene vervolging tegen het Christendom, ingeleid door den koningsmoord, breidde zich als een door den wind gevoed en voortgejaagd vernielend vuur uit; eene vervolging, welke in barbaarsche wreedheid en dolle woede bij geene der heidensche vervolgingen achter staat. Onder den kreet van *gelijkheid* en *broederschap* werden de schandelijkste en voor de menschheid onteerendste gruwelen en laagheden tegen het heilige straffeloos bedreven. Wie aan God en Christendom hield was daarom reeds des doods schuldig. Hij was de *redelijkste* en de moedigste, die het grootste getal weerlooze priesters had geworgd.

Bij zulke onmenschelijke en meer nog dan dierlijke verwoedheid tegen Christendom en Kerk, moest vooral het oog zijn gevestigd op den Paus, die nog steeds door millioenen als het Opperhoofd en het middelpunt der Kerk werd beschouwd en gehoorzaamd. Er moest voortaan geen Paus meer zijn! Een leger rukte op tegen de hoofd-

stad der Christenheid. *Rome* werd, gelijk twee en een halve eeuw vroeger door eene woeste bende Lutheranen, geplunderd, neen! — uitgezogen. Een zwakke grijsaaard, de edele, de door grootheid van ziel niet minder dan door zijne verhevene deugden bewonderenswaardige PIUS VI werd gewelddadig aan zijn volk en aan het Opperbestuur der algemeene Kerk ontrukt en — naar het land van vrijheid! — gevangen weggevoerd. De Paus stierf in zijne ballingschap — en men juichte, want nu was er de laatste Paus geweest! Maar God alleen is almagtig en Hij waakt over zijne Kerk. Onvoorziene en door de fransche Republiek noch voor te komen, noch af te wenden omstandigheden maakten het den Kardinalen mogelijk zich te *Venetiën* in Conclaaf te vereenigen en aan PIUS VI tot Opvolger te geven — den zachtmoedigen, den standvastigen, den onverwinnelijken PIUS VII. Hij echter scheen slechts tot die hooge waardigheid te zijn verheven, om des te dieper te worden vernederd. Ook hij werd balling, ook hem werd het Opperbestuur der Kerk onmogelijk gemaakt, ook hij werd van de zijnen losgerukt en moest, omgeven van zijne vijanden, in eenen kerker zuchten. Maar God deed het op nieuw aan de wereld kennen, dat Hij de Heer is der heirscharen, dat vorsten en volken in zijne handen zijn en niets vermogen tegen zijne eeuwige raadsbesluiten. PIUS VII werd aan de Kerk en aan zijn volk wedergegeven, en de vrede scheen te herleven in het zoo lang geteisterde *Europa*. Op nieuw echter werd het duister aan den gezigteinder en PIUS was genoodzaakt eene tweede maal *Rome* te verlaten. Het was evenwel voor korten tijd. Weldra keerde hij in zijne hoofdstad terug en mogt daar zijne roemvolle dagen in vrede eindigen.

Europa had een gevoeligen schok, neen, eene geheele

omwenteling ondergaan. Diep waren de wonden geslagen, die de omwenteling het in zijn godsdienstig bestaan en leven had toegebragt, en het was niet te voorzien, dat het van die wonden spoedig zou zijn bekomen. Men sloeg niettemin op het congres van *Weenen* de handen aan het werk tot herstelling van de menigvuldig ondervondene rampen. Maar nog waren de gevoelige lessen door de Voorzienigheid aan *Europa* gegeven niet voldoende. Eene politiek *à la* MACCHIAVELLI werd aan het bestuur ten grondslag gelegd en vervolgens heerschend. De godsdienst werd slechts als bijzaak voor het welzijn der volken en tot behoud van den vrede beschouwd en daarom toegelaten, maar de kiemen van de zoo even geëindigde catastrophe werden uit de maatschappij niet ten wortel uitgeroeid. Het systematisch ongeloof, geheime genootschappen, even verderfelijk voor Kerk als Staat en wier oproerig streven en vermogende invloed op de volken geen geheim meer zijn, bleven bestaan, herwonnen kracht, werkten met radeloozen ijver voort — en nieuwe onlusten, nieuwe omwentelingen werden geboren toen nog geen vijftien jaren sedert het congres van *Weenen* waren vervlogen. Wederom werden troonen omvergeworpen, op nieuw stroomde het Christenbloed, en de godsdienst, gelijk weleer, werd gelasterd en gehoond in hare dienaren en instellingen. *Frankrijk*, ons eigen Vaderland, *Polen*, *Spanje*, *Portugal*, *Italië*, *Zwitserland*, waren de tooneelen van bloedige omwentelingen. En moge het thans schijnen, dat er vrede heerscht, het is ook slechts een schijn-vrede. Het vuur van oproer, dat eenmaal werd aangestookt, woelt en werkt ook nu nog in *Europa's* ingewanden. Het zou toch een betreurenswaardig zelfbedrog zijn te meenen, dat het is uitgebluscht. Zal het vroeg of laat niet verschrikkelijker dan ooit zijne laaije vlammen naar alle hoeken uit-

slaan en zijne vernielende kracht op nieuw aan *Europa* doen ondervinden?...

Van dit standpunt kunnen wij, zonder ons zelven te misleiden, den tegenwoordigen toestand der Katholieke Kerk niet gunstig noemen.

De Kerk is uit haren aard eene onafhankelijke, goddelijke instelling. Zij vordert als zoodanig vrijheid voor haar bestaan en leven en bestuur. Wordt haar die vrijheid ontnomen, wordt zij verlaagd tot slavin der wereldlijke politiek en aan banden gelegd, dan wordt haar bestaan onnatuurlijk, haar leven in zijne ontwikkeling gehinderd, haar bestuur belemmerd. De noodlottigste gevolgen, wij spreken hier de zaak van een louter menschelijk standpunt beschouwende, zijn dan voor de Kerk zelve te duchten.

Wij erkennen gaarne, dat de moeijelijkheden, welke PIUS IX bij het aanvaarden van het opperbestuur der Kerk van deze zijde zal ontmoeten, groot zijn. Op weinige uitzonderingen na, heeft men op de vrijheid der Kerk, hier meer daar minder, inbreuk gemaakt en houdt haar in slaafsche boeijen geklonken. Wij wijzen op *Rusland*, *Frankrijk*, *Pruissen*, *Oostenrijk*, *Wurtemberg*, *Baden*, *Spanje*, *Portugal* en gedeeltelijk ook op *Nederland* en zijne Koloniën. Materieel geweld, kuiperijen, list en bedrog werden en worden ook nu nog aangewend, om de Kerk te vernederen en tot in het diepste van hare wezenheid aan te randen. Men weet, dat het *Katholiek-zijn* der volken afhangt van het *één-zijn* met *Rome* en men laat geene middelen onbeproefd om die éénheid te verscheuren. (1)

(1) Onder deze middelen behoort het valsche beginsel, hetwelk prof. KIST nogtans zoo vurig wenscht, dat van de hatelijkste zijde in toepassing gebragt worde: «*Rome* is eene *vreemde magt*.» — Waarom is *Rome* eene vreemde magt, b. v. voor ons Katholieke Nederlanders, te noemen?

De pogingen van *Rusland* werden reeds met een gewenscht gevolg bekroond, en de kerkelijke eenheid werd door geweld aan eenige millioenen Katholieken geroofd. *Nederland* was minder gelukkig. Het boette zijne antikerkelijke politiek met het verlies van zijne schoonste provinciën. Ook *Pruissen* slaagde niet volkomen, want zijn drijven stuitte af op den moed en den onverschrokken tegenstand van eenen bisschop. Maar dit neemt niet weg dat het zijne vijandige politiek tegen de Kerk handhaaft in de liefkozende ondersteuning van het Rongianisme, in de partijdig tegen de Katholieken gerigte censuur, in de bemoeijelijking van het kerkelijk bestuur, in het stellen van hinderpalen aan de vrije gemeenschap met *Rome*. Dezelfde geest en dezelfde beginselen werken, met

---

In zooverre de Paus ook tijdelijk vorst van een Rijk is en dat Rijk zijne eigene wetten en bestuur binnen zijne bepaalde grenzen heeft, is de Paus voorzeker, in betrekking tot ons, «eene vreemde magt.» De onderdanen van den Paus en de Nederlanders zijn twee van elkander onderscheiden, onafhankelijke volken. Maar de Paus is ook zigtbaar Opperhoofd der Katholieke Kerk en volgens deze eigenschap behoort zijne magt tot het *wezen* der Kerk zelve. In dezen zin kan hij evenmin eene voor ons vreemde magt, als de Kerk zelve ons vreemd genoemd worden. Men randt daarom door dat beginsel — en TEYLERS genootschap heeft mede dat beginsel met goud bekroond! — niets minder aan dan ons door de grondwet gewaarborgd kerkelijk-godsdienstig bestaan. — Kunnen daarenboven de vijanden van het Christendom ook niet wederom hier dezelfde wapenen, waarmede de blinde partijgeest het Katholicisme bestrijdt, tegen het Christendom zelf aanwenden? Waarom, zal, uit hetzelfde beginsel, de ongeloovige aan de Protestansche bijbelgenootschappen vragen, waarom dringt gij ons een Oostersch wetboek op? — Moest het dan zoo ver door het tot het heidendom terugvoerende Protestantisme komen, dat onze materialistische eeuw geene zelfstandige, kerkelijk-godsdienstige en boven alle nationaliteit verheven eenheid meer kan bevatten! Men zie overigens toe, dat het beginsel, hetwelk *vreemde magt* noemt, wat niet binnen de grenzen van ons beperkt koningrijk ligt, in onze overzeesche bezittingen niet worde vernomen en toegepast. Men denke aan den vrijheids-oorlog der *Vereenigde Staten van Amerika*.

uitzondering van *Beijeren*, in het overige *Duitschland*, in *Frankrijk*, *Spanje* en *Portugal*. Overal zucht de Kerk onder de smadelijkste verdrukking. Men voege daarbij het rusteloos woelen van de zoogenaamde liberale en radicale partijen; eene uiterst onzedelijke pers, die het er op toegelegd schijnt te hebben het in den mensch oorspronkelijk godsdienstig en zedelijk gevoel, ware het mogelijk, te vernietigen; eene godsdienstig-partijdige pers, die door de schandelijkste en onteerendste middelen al wat den Katholieken heilig en dierbaar is beliegt, belastert, verguist en hunne priesters en kerkelijke overheid in de publieke opinie tracht te verlagen, — en men zal het met weemoed moeten erkennen, dat de tegenwoordige toestand der Katholieke Kerk zijne schaduwzijden heeft. Velen en magtig zijn hare vijanden; ongeloof en materiële kracht zijn tegen haar gewend; met halstarrige verwoedheid strijdt men tegen haar, omdat men in zijne dwaasheid meent er door volharding in te zullen slagen, haar te overweldigen, te vernietigen.

Maar wij mogen den tegenwoordigen toestand, die zulk eene zwarte toekomst voorspelt, niet van een slechts politiek en menschelijk, wij moeten dien ook van een godsdienstig standpunt beschouwen. En hier, wij zeggen het met een gevoel van dankbaarheid en met blijdschap, hier vertoont zich de gezigteinder aan ons oog in een helder licht.

De politieke toestand van *Europa* toch heeft niet kunnen verhinderen, dat de Katholieke Kerk, sedert het congres van *Weenen*, met vernieuwde kracht en weldadig op de gemoederen der europesche volken heeft gewerkt. *Rome* kent zijn standpunt in betrekking tot die volken, *Rome* weet wat het is in de godsdienstige wereld. Werkt het

ongeloof in 't geheim en in het openbaar tot vernedering en ondergang der Kerk, *Rome* maakt van hare geestelijke en van God ontvangene wapenen gebruik om het ongeloof en zijne werken tegen te gaan en te bestrijden en de godsdienst van JESUS te doen zegevieren. *Rome* werkt daarom op het godsdienstig gemoed — en in het gemoed van millioenen en millioenen vindt het weerklank; steeds scherper wordt de afscheiding tusschen het goede zaad en het onkruid; al vaster en vaster sluiten zich de getrouwen aan een, en staan, door die eenheid sterk en onoverwinnelijk, als één man tegenover het ongeloof en zijne werken.

Wil men er bewijzen voor? — Men vestige het oog op de katholieke wereld.

In *Frankrijk* was het nog vóór weinige jaren eene strafbare misdaad God en Kerk en Paus te noemen, maar thans spreekt daar menige katholieke stem, krachtiger dan ooit te voren, ter verdediging van godsdienst, Kerk en Paus. Een nieuw leven, dat alle klassen der maatschappij bezielt, is gewekt en openbaart zich krachtig in woord en daad. Een Episcopaat, dat sterk is door vaste aansluiting aan het middenpunt der katholieke eenheid, den Paus, zoowel als door zijne uitstekende talenten en geleerdheid; een clerus, die met verhoogden ijver de wetenschappen beoefent en die uit zijn midden zendelingen oplevert voor nagenoeg de gansche aarde; een aankomend geslacht, dat, hoezeer het ook in vele opzigten ontaard zijn moge, nogtans met zigtbaren zegen van God meer dan vroeger de kansels der waarheid omringt en tot de H.H. Sacramenten nadert — zeggen het luide, dat in *Frankrijk* nog godsdienst is, dat de Kerk er nog getrouwe zonen telt, dat het kerkelijk leven zich daar met nieuwe kracht ontwikkelt. Zelfs de door het ongeloof verkregen ontbinding

van de orde der Jesuiten en de bij die gelegenheid door den protestantschen GUIZOT gehouden redevoeringen leveren het sprekendst bewijs er voor, dat de invloed, welken *Rome* op *Frankrijk* heeft, sedert de laatste jaren, in kracht heeft gewonnen (1).

Men wende van hier het oog naar *Duitschland*. Ook hier had het engelsch-fransche deïsme, hoewel later en zeer gewijzigd ingevoerd, voor de Kerk allernoodlottigste gevolgen. Daarbij won eene in haren grondslag ongodsdienstige en pantheïstische wijsbegeerte meer en meer veld, en, wij erkennen het met weemoed, die wijsbegeerte oefende haren verderfelijken invloed ook op sommige katholieke geleerden. Van daar die betreurenswaardige rationalistische rigting in de theologische wetenschap. Van daar het *Febronianisme*, dat nog in het Emser-congres weerklank vond. Van daar het *Hermesianisme*. Van daar die anti-kerkelijke en bijna oproerig aangewende pogingen ter afschaffing van het coelibaat der geestelijken. Van daar die onverschilligheid voor het praktische en het katholiek-leven (2). Maar sedert God eenige mannen verwekte, die door hunne groote talenten en uitstekende geleerdheid zoowel als door hun vroom gemoed en heilig leven zich onderscheidden en zich krachtig verzetteden tegen den vloed des verderfs;

---

(1) Zie: *l'ami de la Religion*, 14 *Juill.*

(2) Wij zwijgen hier opzettelijk van de Rongianen. Het getal van Katholieken toch, dat tot die onchristelijke secte overging, is zeer klein. Wij behoeven ook over dit verlies, in zoo ver wij overwegen *wie* zij waren die afvielen, ons niet te bedroeven. Dat verlies was winst voor de Kerk. De woorden van CYPRIAAN «gratulandum est «cum tales de ecclesia separantur, ne columbas, ne oves Christi sæva «sua et venenata contagione prædentur. Cohærere et conjungi non «potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum sere«nitate, pugna cum pace, cum foecunditate sterilitas, cum fontibus «siccitas, cum tranquillitate tempestas. Nemo existimet *bonos* de «ecclesia posse discedere; Lib. de Unit. eccles.» zijn hier waarheid.

sedert een SAILER, een LIEBERMANN, een WEISS, een MÖHLER opstonden en met hunnen krachtigen geest de taal der Kerk spraken, het kerkelijke met moed en volharding aandrongen; sedert alzoo de katholieke wetenschap in hare reinheid en waardigheid werd hersteld en van toen af door een onnoemelijk getal aanzienlijke geleerden met luister werd vertegenwoordigd, geheel zelfstandig en in echt katholieken geest zich tegen over het ongeloof en de uiteenvallende protestantsche partijen en de pantheïstische wijsbegeerte stelde; sedert de leerstoelen van de katholieke, theologische faculteiten aan de Universiteiten van *München*, *Tübingen*, *Freiburg*, *Bonn* en *Munster*, door mannen als DÖLLINGER, HANEBERG, REITHMAYER, STADLBAUER, PHILIPS, VON DREY, KUHN, HEFELE, WELTE, HIRSCHER, STAUDENMAIER, DIERINGER, BERLAGE, enz. waren vervuld; — sedert dien tijd heeft ook in *Duitschland* de Katholieke Kerk een nieuw leven en verjeugde krachten geopenbaard, en met een schier ongeloofelijk gunstig gevolg den waren katholieken zin doen herleven. Ook hebben daartoe niet weinig bijgedragen de laatste godsdienstige bewegingen. Menig katholiek, die nog op het kussen van onverschilligheid zorgeloos sluimerde, is uit die sluimering opgewekt en het hart klopt hem thans warmer dan ooit voor Kerk en Godsdienst. Van de bekeering tot de katholieke Kerk van eenen STOLBERG, HALLER, PHILIPS, HURTER en ontelbare andere geleerden behoeven wij niet te gewagen, want zij is overbekend. *Duitschland* telt daarenboven een aantal ijverige en geleerde Bisschoppen; een, op vele plaatsen, jeugdigen, werkzamen en in echt kerkelijken geest opgevoeden clerus, en eindelijk een groot getal aanzienlijke en begaafde leeken, die hunne talenten aan de verbreiding en verdediging van het geloof hunner vaderen dienstbaar maken. Waarlijk,

hier heeft binnen weinige jaren een geheele omkeer plaats gegrepen; hier belooft de tegenwoordige toestand der Katholieke Kerk de heerlijkste toekomst!

Ook ons vaderland ging mede voort op den weg van vooruitgang. Wij zelven behooren tot het jongste geslacht, maar waren niettemin reeds getuigen van de ijverige beoefening der godsdienstige wetenschappen; van de ontwikkeling des kerkelijken levens; van den ijver en het streven onzer katholieke landgenooten om, op eigen godsdienstigen grond, van allen anti-kerkelijken invloed onafhankelijk te zijn, door namelijk die schroomvalligheid af te leggen, welke eene onderdrukking van meer dan twee eeuwen aan het karakter van ons katholieken scheen te hebben eigen gemaakt. Getuigen onze bijna ontelbare nieuwe godshuizen, onze Seminariën, onze andere godsdienstige inrigtingen, dat wij, sedert den eersten aanstoot, vooral mede door den verdienstelijken LE SAGE TEN BROEK gegeven, reeds eenen gewigtigen stap hebben vooruit gezet op den weg van ons kerkelijk bestaan. Gaan wij moedig voort, en eene blijde toekomst is ons verzekerd!

Zullen wij nu ook *Spanje* en *Portugal* rangschikken onder de landen waar de inwendige tegenwoordige toestand der Katholieke Kerk gunstig mag genoemd worden? Zeker, niet indien wij die natiën zelve verantwoordelijk wilden stellen voor hetgeen eenige door geheime genootschappen afgerigte gelukzoekers en onruststokers hebben te weeg gebragt. Dan zouden wij het zelfs moeten betwijfelen of zij nog wel Katholiek waren. Maar neen, *Spanje* is Katholiek, *Portugal* is Katholiek. Beide landen hebben er de sprekendste bewijzen van gegeven toen het Protestantisme, op onedele wijze, voor zijne proselietenmakerij wilde gebruik maken van de politieke beroeringen, waardoor zij werden

geteisterd; toen Bisschoppen en Priesters werden vervolgd, van de eerste behoeften des levens waren verstoken en door de liefdegiften der geloovigen moesten worden onderhouden. Toen bleek het, dat zij met hart en ziel aan de Kerk en de godsdienst hunner vaderen waren verkleefd en voor het behoud van beiden niets te lief hadden (1).

Wij moeten ook een woord zeggen over *Italië*.

Italië is het land waarop steeds het oog van velen, ja, wij durven zeggen van gansch *Europa* is gevestigd. Sommigen beschouwen het, uit een godsdienstig oogpunt, als het ongelukkigste land van de wereld; anderen daarentegen als het land des heils, het land van belofte. Het is moeijelijk tusschen deze twee uitersten iets in het midden te stellen zonder aan niemand reden tot klagten of ontevredenheid te geven. — Wij schatten *Italië* hoog, niet om eenige uit een of ander reisverhaal of dagblad daarover ingewonnen berigten, maar omdat wij op zekerder grond *Italië*, de Italianen en hun karakter kennen. En wij hebben er ons steeds over verheugd, dat wij op dien grond gunstig oordeelen konden en moesten over dat land en volk. Er is welligt geene natie, die meer nut heeft getrokken uit de fransche omwenteling dan deze. Hier ligt het aan de massa's nog versch in het geheugen, welke tallooze rampen die omwenteling, gelijk een vloed, over het schoone *Italië* heeft uitgestort. Mogen dan ook de geheime genootschappen, de rustelooze carabonari van tijd tot tijd gebruik maken van de omstandigheden, welke hunne oproerige plannen schijnen te begunstigen, zij kunnen de massa's niet in be-

(1) Men zie hierover een zeer belangrijk artikel van den geleerden bisschop WISEMAN, opgenomen in de «Revue catholique, nouvelle série, 1e livraison» en vv.

weging brengen; deze houden zich aan het bestaande wettige bestuur, aan de Katholieke Kerk en leer, overtuigd, gelijk zij zijn, dat hiermede alleen het waarachtig geluk eens volks is gegeven. Men zie hier slechts op *Sardinië*, een koningrijk, welks welvaart en bloei den naijver van iederen staat regtmatig kunnen opwekken. En *Sardinië* is een, in de volle beteekenis van het woord, Katholiek rijk, van den vorst af tot den minste zijner onderdanen toe. — Eene grondige kennis van *Italië* en zijn volk zal ook hier den toestand der Katholieke Kerk, zoo niet volkomen, dan toch in vele opzigten bevredigend noemen.

Wij zouden eindelijk ten slotte, over *Europa* sprekende, breedvoerig over *Engeland* kunnen uitweiden en hier vooral stof vinden om ons te verheugen over den toestand der Kerk. Maar het is wereldkundig, welken luistervollen triumf de Katholieke Kerk daar van dag tot dag viert. De drie laatste jaren vooral hebben zich gekenmerkt door de bekeeringen van hetgeen *Engeland* in geleerdheid en hoog aanzien groots bezit. En de rigting, welke er naar de Katholieke Kerk heuen leidt, breidt zich meer en meer uit, wint dagelijks in kracht, en belooft eene toekomst, welke niet dan hoogst gewigtig en troostrijk voor de Kerk zijn kan.

Buiten *Europa* is de tegenwoordige toestand der Katholieke Kerk evenzeer bemoedigend. De *Vereenigde Staten* in *Amerika* tellen nu reeds meer bisdommen dan zij, vóór nog maar weinige jaren, priesters bezaten. In de groote *Zuid-Zee* zijn volken, die bij onzen leeftijd nog onbekend waren, maar nu reeds tot de Kerk behooren en door hunne vroomheid der Kerk tot eer en troost zijn. *China*, waar zoo langen tijd slechts ten koste van bloed de christelijke godsdienst bestond, laat nu het Katholicisme toe en geeft den Katholieken de geroofde kerken terug. Missiën, welke

vroeger werden verlaten, 't geen ook voor een goed gedeelte aan den verwarrings-toestand van *Europa* te danken was, zijn op nieuw geopend en gevestigd in alle deelen van *Azië* en *Afrika*, en de blijde berigten over den goeden uitslag der apostolische werkzaamheden van onze Katholieke zendelingen zijn in ieders handen.

Waarheen wij dan ook het oog wenden, wij ontmoeten, het is waar, moeijelijkheden van gewigtigen aard, maar treffen ook anderzijds eenen allezins bevredigenden en gunstigen toestand aan, waaronder PIUS IX het Opperbestuur der Kerk aanvaardt. En de Katholieke wereld mag er zich van overtuigd houden, dat zij, onder zijn bestuur, met vasten tred kan voortgaan op den ingeslagen weg van haar zich steeds ontwikkelend leven. Wij durven het met eenig vertrouwen verzekeren, dat PIUS IX, aan het hoofd der Kerk, eene groote toekomst te gemoet gaat. De toestand der Kerk zelve, zijne verkiezing, waarin wij den vinger Gods erkennen, zijne jaren, die nog in de volle kracht des levens zijn, zijne talenten, zijne alom erkende, verhevene deugden zijn er ons waarborg voor. Dat dan de Katholieke Kerk door en met hem, onder den zegen des Allerhoogsten, eenen stap voorwaarts zette op den weg tot hare groote bestemming; — dat is, de volken der aarde meer en meer te vereenigen tot eene schaapstal onder eenen herder, en alzoo het Rijk Gods in CHRISTUS hier te verwezenlijken!

DE SCHENKING DER HEIDELBERGSCHE BIBLIOTHEEK

DOOR

MAXIMILIAAN I, HERTOG VAN BEIJEREN

AAN

PAUS GREGORIUS XV.

I.

Op dit onderwerp werd de aandacht der lezers van dit tijdschrift getrokken in het verslag van Prof. WENSING's Nalezing op de kritische proeve van Prof. KIST over de Pausin. 't Was echter slechts in het voorbijgaan. Genoemde Nalezing zelve kon over dit punt, hetwelk in betrekking tot haar doel slechts eene nevenzaak was, niet uitweiden. Moge dan het volgende der opgewekte weetgierigheid eenige bevrediging verschaffen.

Wie gevoelt niet, dat — en waarom het letterminnend *Duitschland* over het verlies van zijnen kostbaarsten boekenschat treurde? Verre van ons die smart te veroordeelen; integendeel, zij strekt der liefde voor de wetenschap tot eer. Wij begrijpen ook zeer wel, dat de omstandigheid, dat deze boekerij juist naar *Rome* vervoerd werd, de Protestanten, vooral van dien tijd, nog grievender

kwetste. Wij kunnen ons daarom den minderen graad van onpartijdigheid, waarmede die gebeurtenis door eenigen verhaald en beoordeeld is geworden, ligtelijk uitleggen, voor een groot gedeelte ook verschoonen, maar toch niet goedkeuren. Wat niet onregtvaardig is, moet en mag ook niet als zoodanig beschreven worden. Wij meenen daarom den vrienden der letterkunde en geschiedenis eene kleine dienst te bewijzen, met deze episode uit de geschiedenis der 17de eeuw, volgens ons best weten, naar waarheid te verhalen; en wij twijfelen niet of de Nederlandsche kalmte van gemoed en onzijdigheid zal deze zaak met grooter juistheid naar regt en rede beoordeelen.

De Aartshertog FERDINAND was, in Junij 1617, tot opvolger des Keizers MATTHIAS op den troon van *Bohemen* gekozen. Wel hadden de Graaf THURN en LEONARD COLONNA VAN FELS het vertragend voorstel gedaan ook de aangrenzende landen tot die keus uit te noodigen, maar de nationaal-trots der Bohemers verwierp het, en de andere aanzienlijksten der protestantsche partij, met name Graaf ANDREAS VAN SCHLICK, traden in de verkiezing van FERDINAND toe. Dien ten gevolge werd hij den 9n Junij als Koning uitgeroepen en den 29n gekroond. (KARL ADOLF MENZEL, *Neuere Gesch. d. Deutschen.* VI, S. 149 f.)

Omtrent twee jaren daarna, den 20 Maart 1612, stierf de Keizer en den 28 Augustus daaropvolgende werd Koning FERDINAND, nagenoeg eenparig, te *Frankfort* tot Keizer gekozen. De Keurvorst FREDERIK van den *Paltz* had veel in het werk gesteld, om den keizerskroon op eens anders hoofd te doen plaatsen; het was hem echter mislukt; hij had dan zijnen gezant, op de kiesvergadering, voor den Hertog van *Beyeren*, MAXIMILIAAN, doen stemmen, nogtans onder toevoeging: « indien de *Majora* (meeste

stemmen) op FERDINAND of den Aartshertog (ALBRECHT) mogten vallen,.... hij had geene bijzondere reden, het een van beiden te misgunnen, maar hij zou zich, in zulk geval, van al zijne pligten kwijten.» Op het einde der verkiezing trad de Paltsische gezant in de uitgebragte stemmen der meerderheid toe. (MENZEL, a. a. O. 303 ff.)

Men denke zich de verbazing en verwarring der adellijke kiezers, toen hun, als bij de eerste trede uit de kieszaal, de tijding te gemoet kwam, dat de Bohemers den Keurvorst van den *Paltz*, tot hunnen Koning hadden gekozen. De Bohemers hadden werkelijk, den 31 Julij, in een openbaar stuk, alle regt op hun land aan FERDINAND ontkend. Het was hem, volgens het oordeel van KARL ADOLF MENZEL (a. a. O. 331), niet moeijelijk op hunne gronden te antwoorden: «maar», zegt deze geschiedkundige (S. 334), «van de oudste tijden af aan, zijn de onttrooningsvonnis«sen dikwijlder uit haat geveld, dan om der geregtigheid «wille, en altijd is het er in zulke gevallen minder op «aan gekomen de regtvaardigheid van het besluit te «bewijzen, dan het beslotene met geweld van wapenen «door te drijven. Aldus werd ook, op den 19 Augustus «1619, door de standen-vergadering te *Praag* FERDINAND «van de Boheemsche kroon vervallen verklaard, en ter«stond daarop tot de beraadslaging over de keus eens «nieuwen Konings overgegaan.» Den 26 Augustus kwam het tot de stemming en de keus viel op FREDERIK, den Keurvorst van den *Paltz*.

FREDERIK echter had zich, gedurende den loop dezer zaak, besluiteloos getoond. De tijding zijner keus veroorzaakte hem meer droefheid dan vreugde. Eene groote, half afgewasschene inktvlak op den brief van gelukwensching door den oostenrijkschen Vrijheer TSCHERNEMBL

toegezonden, scheen hem een bedenkelijk voorteeken toe. Ook de vorst CHRISTIAAN *van Anhalt* zeide: «Het beteekent «zekerlijk, dat dit werk niet zonder verdrietelijkheid kan «afloopen. Evenwel, het schrift is nog te lezen. Uwe Koninklijke Hoogheid zette zich slechts op den zetel,» voegde deze raadgever er bij, «wie zal Hoogstdenzelven er weder «zoo schielijk van verdrijven?» Niet allen dachten er even zoo over. Van zijne zes verbondene vorsten, gaven hem te *Rothenburg* aan den *Tauber*, drie den raad de aangebodene kroon van de hand te wijzen. Hier echter ontving FREDERIK een schrijven van zijne gemalin: dat God, die alles bestiert, zonder twijfel ook dit beschikt had; zij wilde alles opofferen en ondergaan, om den roep Gods te volgen; — en nu begon ook de Keurvorst in dien zin te spreken, dat hij het voor eene roeping Gods hield, en derhalve de zaak en den afloop Hem aanbeval, in wiens naam hij het ondernam (a. a. O. 339 f.).

Daarentegen werden hem, na zijne aankomst te *Heidelberg*, door zijnen geheimen raad, veel meer gronden tegen, dan voor het aannemen dier kroon voorgelegd. Onder andere tegenbedenkingen opperden zij ook deze: «Door deel te nemen aan de keizers-keus, welke FERDINAND als Koning en Keurvorst van *Bohemen* bijwoonde, en door in dezes verkiezing tot Keizer toe te treden, had de Keurvorst FREDERIK zich het regt benomen den Boheemschen troon voor onbezet te verklaren. Ook had hij FERDINAND reeds vroeger den titel van Koning van *Bohemen* toegekend, en daarom zou hij zich in gevaar stellen zijnen leenpligt (hij had de opperpaltsische ambten van *Bohemen* te leen) te breken. Het was, trouwens, zeer twijfelachtig, of de Boheemsche standen bevoegd waren FERDINAND af te zetten, en even onzeker was het of de Duitsche Rijksstanden de

vereeniging van twee Keurvorstendommen in één'en persoon zouden toelaten.» In denzelfden zin, als de geheime raad te *Heidelberg*, spraken *Beijeren* en *Saksen*, en geheel het collegie van Keurvorsten bragt, in eenen waarschuwenden brief, den Paltsgraaf onder het oog, welke groote onrust in het rijk, ja, algemeene oorlog en bloedvergieting daaruit ontstaan zouden, van wier veroorzakers de geschiedenis, zoo lang de wereld stond, te spreken zou hebben. FREDERIK's moeder, de dochter van onzen WILLEM van *Oranje*, versterkte al deze afradende beweeggronden met hare welmeenende tranen, en zijn schoonvader JAKOB van *Engeland* gaf den paltsischen gezanten slechts ontwijkend antwoord (a. a. O. 340 ff).

Zoo te sterker werd hij door MAURITS van *Oranje* en BETHLEN GABOR *van Zevenbergen*, de erfvijanden, gene van *Spanje*, deze van *Oostenrijk* (die ook met hulp en onder de bescherming der Turken naar den troon van *Hongarijen* hunkerde), door CHRISTIAAN *van Anhalt*, den geheimen raadsheer CAMERARIUS, wien men wil dat door de Bohemen omgekocht is geweest, en door de Keurvorstin ELISABETH, tot het aanvaarden van den koningstitel aangemoedigd. — Algemeen werd ook de hofprediker ABRAHAM SCULTETUS onder de aanraders gerekend; maar hij zelf spreekt het (ABRAH. SCULTETI *Vita ab ipso consignata*, in GERDECII *Scrinio Antiquario sive Miscell. Groning.* VII, *parte* II, *pag.* 268) op het stelligst tegen. «Eerst, toen de Keurvorst tot het aannemen der kroon reeds besloten had, heeft hij hem, in eene talrijke vergadering, geluk gewenscht en hem met de woorden Gods tot JOSUE (1) tot standvastigheid in deze onderneming aangemoedigd. Iets anders is het:

(1) JOSUE I: 2—9.

eenen vorst geluk toe te wenschen, opdat hij eene aangenomene kroon verkrijge; iets anders, hem, zoo lang hij nog niet besloten is, het aannemen des schepters aan te raden» (2). Den 4 November werd FREDERIK te *Praag* gekroond en den 7den vaardigde hij een manifest uit tot verdediging van zijn eigen en der Bohemers gedrag. In dit manifest,» zegt MENZEL, «straalt niets zigtbaarder door, «dan de groote politische fout, welke FREDERIK had be«gaan, door aan de keizerskeus te *Frankfort* deel te nemen. «Ingevolge dezen misslag was de tegenpartij, met welke «hij om de kroon van *Bohemen* te strijden had, plotselijk «zijn heer en Keizer geworden, die bevoegd was, alle reg«ten van leenheer tegen zijnen persoonlijken mededinger «te doen gelden, de verpligte getrouwheid eens vassaals «en ondergeschikten van hem te vorderen. De hieruit ont«staande verlegenheid van FREDERIK bleek vooral daardoor, «dat hij in het manifest FERDINAND's persoon en naam geheel «en al verzweeg, en slechts in het algemeen van vredehaters «en vijandelijk-gezinden sprak, die met kwade bedoelingen «tegen hem en de vrijheden van *Bohemen* bezield waren. «In dit stilzwijgen lag middellijk de erkentenis eener schuld, «waarvan de bewustheid, in bange oogenblikken, de ziel «zijner raadslieden drukte, en hem zelven, in het beslissend «oogenblik des strijds, dat goed vertrouwen benam, het«welk eene der wezenlijkste voorwaarden van het goede «gevolg is. Om het aanzien der keizerlijke waardigheid en «het daardoor gewonnen overwigt van FERDINAND te ver«kleinen, vergaten de Boheemsche standen niet, in hunne «gedrukte verdedigingsschriften, aan de vele keizers te her-

(1) Indien de onderneming onregtvaardig is, zal de *zedeleer* even zoowel zulk eene gelukwensching verbieden als de aansporing.

«inneren, welke te *Rome* en te *Constantinopel*, onder de «handen der soldaten en des volks eenen smaadvollen dood «vonden; zij deden opmerken, dat meerdere keizers door «de Pausen waren afgezet, en dat, nog vóór weinige jaren, «het voorbeeld van RUDOLF getoond had, hoe weinig de «keizerskroon tegen het verlies eens koningrijks waarborgt. «Ook bestreden de Boheemsche standen de regtmatigheid «der Frankforter keizerskeus, welke zonder deelneming «hunner gezanten geschied was, en FREDERIK bevond zich «aldus in de vreemde positie, dat hij in zijne, van de «standen ontvangene hoedanigheid van Koning van *Bohe-* «*men* denzelfden Keizer moest verwerpen, dien hij, in zijne «hoedanigheid van Keurvorst van den *Paltz*, bij de ver- «kiezing zijne stem gegeven en bij de krooning getrouw- «heid beloofd had. Ongetwijfeld had FREDERIK beter gedaan «met zich niet eerst op een zoo verkeerd standpunt te «plaatsen. Nu hij het echter gedaan had, moest hij niet «geaarzeld hebben stout weg te verklaren, dat hij, als «Koning van *Bohemen*, den nieuwen Keizer niet eer zou «erkennen, dan nadat deze den regten der Boheemsche «kroon hetzelfde deed wedervaren.» (a. a. O. 352 f.)

Daar FERDINAND zijne regten op *Bohemen* niet wilde op-geven, was de oorlog onvermijdelijk. Intusschen begreep hij, dat hij zijne, door de Bohemers en FREDERIK ver-treden regten, ook met zijne nieuw bekomen magt als keizer, kon en mogt verdedigen. Zijn manifest van den 20ⁿ Januarij 1620, waarin hij het gedrag der Boheemsche standen als eene muiterij, en diegenen, welke zich met hen had ingelaten, als den medehelper of het werktuig van een lang gebroeid misdadig plan voorstelt, — waarin hij tegen de voormelde keus en krooning plegtig protesteert, en haar met keizerlijke en koninklijke magt verklaart voor

nietig, wat zij reeds van zelf zijn, — waarin hij zich alle middelen, die hem ter herstelling des regts en der orde zijn toegelaten, voorbehoudt, als ook alle straffen daarop toe te passen, welke zoo het algemeene en leen-regt, als de constitutie des rijks en des koningrijks *Bohemen* op zulke misdaden gesteld hebben; — dit manifest deed reeds duidelijk het voornemen des keizers doorstralen, om over FREDERIK den rijksban uit te spreken. Eenige weken later werd deze zaak aan de vorstelijke vergadering te *Mühlhausen* voorgelegd. Er werden den 21ⁿ Maart, in naam der vergadering, eenige brieven geschreven. Die aan FREDERIK bragt hem nogmaals zijn ongelijk onder het oog en voorspelde hem waarschuwend zijne rampen, dewijl de gehoorzame standen in het rijk den keizer, op zijne uitnoodiging, ongetwijfeld den verpligten bijstand verleenen, en ook andere, tot dusverre onzijdig gebleevene potentaten, uit vrees voor de gevolgen, de oogen openen en den keizer de behulpzame hand bieden zouden. Die aan de Unie der Protestantsche vorsten, aan de standen van *Bohemen* en deszelfs naburige landen, aan de Hongaren en verscheidene rijkssteden, vermaanden tot vreedzame onderwerping aan den Keizer. FERDINAND zelf was van oordeel, dat hij tegen FREDERIK als den verbreker des algemeenen vredes, zonder verdere voorloopigheden, den rijksban uit kon spreken; hij schreef hem evenwel overeenkomstig het te *Mühlhausen* uitgebragte gevoelen der Keurvorsten van *Mentz*, *Keulen* en *Saksen* eenen openbaren, waarschuwenden en dreigenden brief, waarin hij hem de geheele maand Mei tot bedenkingstijd gaf.

In hetgene hier boven uit MENZEL medegedeeld is, noemde deze geschiedschrijver den Keizer *bevoegd* alle regten van leenheer tegen zijnen persoonlijken mededinger (FREDERIK)

te doen gelden, de verpligte getrouwheid eens vassaals en ondergeschikten van hem te vorderen; desniettemin meent hij, in zijne beoordeeling van 's Keizers gedrag, dezes dreiging als een onwettig (*ungesetzliches*) schrikmiddel te mogen beschrijven (a. a. O. 460). Het gedrag der tijdgenooten sprak over deze zaak een ander oordeel uit. Zij hebben èn deze dreiging èn den later (den 23 Januarij 1621) gevolgden rijksban geëerbiedigd. Reeds zagen wij, dat de drie Keurvorsten te *Mühlhausen* slechts eene voorafgaande vermaning vorderden en diensvolgens de straf zelve voor wettig beschouwden. Maar ook de Unie der Protestantsche Vorsten, waar dezelfde FREDERIK aan het hoofd stond, werd met de vrees bevangen, zich, door het gebruik harer wapenen tot verdediging van dezen vijand des Keizers, aan eene misdaad pligtig te maken. Van daar dat de troepen der (Katholieke) ligue, die tegen FREDERIK bestemd waren, op verscheidene punten werden doorgelaten en zich met het leger des Hertogs MAXIMILIAAN van *Beijeren* konden vereenigen (a. a. O. 462 f.).

Daar de Spanjaarden, onder SPINOLA, reeds sedert den herfst van 1620 den geheelen *Paltz (Heidelberg, Manheim, Lautern* en *Frankendaal* uitgenomen) bezet hielden; daar de keurvorst FREDERIK zelf, den 8n November, aan den *Witten Berg* bij *Praag*, eene beslissende nederlaag had ontvangen en ingevolge daarvan naar *Nederland* gevlugt was, en ook de Bohemers onderworpen waren geworden; daar, weinige maanden nadat de rijksban over hem was uitgesproken, de protestantsche vorsten een verdrag met den keizer hadden aangegaan en hunne Unie ontbonden (12 April 1621), mogt de oorlog tusschen FERDINAND en FREDERIK voor geëindigd gerekend worden. Reeds hielden de koningen van *Denemarken* en

Engeland om FREDERIK's lossprekking van den rijksban bij den keizer aan; en werkelijk liet zich FERDINAND, toen ook de koning van *Spanje* dit verzoek ondersteunde, reeds in zoo verre vinden, dat hij over deze zaak vredesonderhandelingen deed openen te *Brussel*, onder het voorzitterschap der aldaar regerende Infantin CLARA EUGENIA. Maar terwijl deze nog loopende waren, hervatte FREDERIK's generaal in den *Paltz*, ERNST, de graaf VAN MANSFELD, de wapenen; met hem vereenigde zich GEORG FREDERIK, markgraaf van *Baden-Darlach*, een voormalig lid der Unie, en ten gelijken tijde deed zich, als derde verdediger van den gevlugten Keurvorst, de hertog CHRISTIAAN van *Brunswijk* op. In hoe verre FREDERIK zelf deze, zekerlijk ontijdige, verdediging zijner zaak goedkeurde, kan men daaruit besluiten, dat hij *'s Gravenhage* verliet en zich persoonlijk in het leger van MANSFELD begaf, en daardoor dezes reeds aangeknoopte onderhandelingen met de Spanjaarden deed afbreken en den oorlog, aanvankelijk met een goed gevolg, voortzetten. Op deze wijze was de krijg dan hernieuwd. De Beijersche generaal JOANNES TZERCLAS (Heer KLAAS), graaf van TILLY bragt, eerst den markgraaf GEORG FREDERIK, bij *Wimpfen*, eene volkomene nederlaag toe (26 Mei 1622) en sloeg kort daarop (6 Junij), bij *Höchst*, ook den hertog CHRISTIAAN, die dan het overschot zijns legers, met de troepen van MANSFELD vereenigd, in den *Elsas* voerde. Nu liet zich FREDERIK van den *Paltz* door den koning van *Engeland* overhalen, om, in hoop op een gunstig en spoedig einde der vredesonderhandelingen te *Brussel* (1), MANSFELD en CHRISTIAAN uit zijne dienst te ontslaan (23 Julij),

(1) De Keizer had namelijk verklaard den rijksban niet te zullen intrekken, zoolang FREDERIK voortging hem te trotseren en het rijk te benadeelen.

ook zijne eigene troepen (de bezettingen in *Heidelberg*, *Manheim*, en *Frankendaal* uitgezonderd) af te danken, en keerde naar *Holland* terug; maar de keizer verwees hem, zonder nu in verdere onderhandelingen te treden, naar eene toekomende bijeenkomst der vorsten te *Regensburg*, deed intusschen den begonnen oorlog voortzetten, en, vóór dat de bijeenkomst der vorsten tot stand kwam, den 17n September 1622, veroverde TILLY de stad *Heidelberg*. Hierop volgde de schenking der bibliotheek aldaar aan den Paus GREGORIUS XV.

(Wordt vervolgd.)

IETS

MET BETREKKING TOT DE

DUITSCH-KATHOLIEKE BEWEGING

DOOR

J. F. VAN OORDT, J. W. Z.

HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

> Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est?
>
> MATTH. 22, 42.

Eenige maanden geleden vestigde een der ijverigste medearbeiders van het Groninger tijdschrift *Waarheid in Liefde* de aandacht van het publiek op de zoogenaamde *Duitsch-Katholieke Beweging*, als op een «hoogst belangrijk ver-

schijnsel», waarin hij meent eene openbaring van het leven van CHRISTUS niet te mogen miskennen (1). Sedert werd de hooggel. schrijver dier bedenkingen, de heer VAN OORDT, vroeger Professor te *Groningen*, te rade om andermaal op hetzelfde onderwerp terug te komen, en aan dit besluit heeft het opstel, waarvan wij hier boven den titel afschreven en dat ook afzonderlijk is uitgegeven, zijnen oorsprong te danken. Bij deze tweede blootlegging zijner denkwijze over de Duitsche scheuring, was het, evenmin als bij de eerste, de bedoeling niet van den Leidschen hoogleeraar, om eenige narigten «aangaande den voortgang en de ontwikkeling derzelve mede te deelen», wijl hierin door de wekelijksche bulletins van den *Evang. Kerkbode* — die zijn Hooggel. betuigt «dankbaar en met de hoogste belangstelling» te volgen — overvloediglijk wordt voldaan. Ten anderen, zegt de heer VAN OORDT vrij naïef, «hetgeen dáár (in den *Evang. Kerkbode*) zóó geheel op zijne plaats is, behoort in het tijdschrift *Waarheid in Liefde*, naar deszelfs aard en doel, eigenlijk niet te huis» (bl. 4). 't Is waarheid: schrijvers die zich zelven en het publiek eerbiedigen zouden ongaarne de bladen, aan welke zij hunne gedachten toevertrouwen verlaagd zien tot den rang van eene *Olla putrida;* en zelfs wij, ook zonder dat ons het verschil van aard en doel ware aangewezen, zouden nooit het meer ernstig en wetenschappelijk orgaan der Groninger Schole op dezelfde lijn hebben geplaatst met het beginsellooze en, zoo wel in vorm als inhoud *No-Popery*-weekblad, waarin niet het Protestantisme wordt verdedigd, maar de Katholieke Kerk en leer met puriteinsche bitterheid en

(1) *Waarheid in Liefde*, 1845, IV, blz. 800 volgg.

onedelen spot worden vergunisd (1). Doch dit zij slechts in 't voorbijgaan opgemerkt, en om onze lezers te doen begrijpen, waarom wij aan geschriften gelijk dat van den heer VAN OORDT eenige aandacht schenken, terwijl we zoo menige valsche aantijging, zoo menige honende uitdaging, zoo menige snorkende apologie van RONGE en zijns gelijken onopgemerkt laten voorbijgaan. Wij achten het ons tot pligt diegenen te woord te staan, die ons met betamelijkheid en ernst toespreken of ons met eerlijke wapenen bestrijden; maar wij meenen tevens geregtigd te zijn om verontwaardigd het oog af te wenden van hen, die ons met slijk werpen. De heer VAN OORDT, wij erkennen zulks gaarne, heeft in zijne brochure (eenige enkele uitdrukkingen over *menschenvonden* enz. uitgenomen) de grenzen van een gematigd en bescheiden onderzoek nimmer overschreden; — zijn Hooggel. schijnt zich van het kiesche vocabularium van wijlen PETRUS BLOCCIUS minder te willen bedienen, dan sommige zijner ambtgenooten —; ja, zelfs zóó opvallend kalm, bedaard en effen is den toon van zijn opstel, dat men in den waan zou geraken, dat de *preek*, die «grootmoeder onzer welsprekendheid», gelijk ze Professor THORBECKE geestig noemt, aan stijl en betoog, die waterige prolixiteit, dien sleependen volzinnenbouw, die eigenaardige tint van *godzaligheid* mededeelde, welke wij, om regtuit te spreken, ook in het gemoedelijkst

(1) In een der laatste nummers treft men o. a. een parallel aan tusschen het Jubilé van het allerheiligste Sacrament te *Luik* en de Studenten-Maskarade te *Utrecht*. Voor alle Katholieken is het voorwerp der Luiksche processie het heiligste, het verhevenste der godsdienst: onze God en Heer, JESUS CHRISTUS zelf. Deze opmerking alleen zij genoeg. — De *Evang. Kerkbode* wordt uitgegeven onder toezigt van drie hoogleeraren der theologische Faculteiten van *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen*.

geschrift gaarne vermeden zien. Doch dit betreft slechts den vorm der denkbeelden en niet hunne gehalte: met deze laatste hebben wij hier slechts te doen; hoewel wij niet aarzelen te verklaren dat, wanneer wij tusschen twee uitersten moeten kiezen, wij de voorkeur geven wat aan temerigheid boven scheldwoorden.

Afkeerig van alle ligtzinnige oppervlakkigheid, veroorloofde zich de heer VAN OORDT niet, gelijk het de Eerw. COOLHAAS en zoo vele anderen bestonden, over dingen te spreken, die hij volstrekt niet of slechts ten halve kende. Overtuigd dat de tijd nog niet gekomen is, — misschien zal het weldra *te laat* zijn, — om de Duitsche scheuring te beoordeelen, of op hare juiste waarde te schatten, onthield hij zich liefst van eene beslissende uitspraak te doen over een verschijnsel, waaromtrent zich de denkwijzen schier met den dag schijnen te wijzigen, en waarover vermoedelijk de geachte hoogleeraar op het oogenblik geheel andere gedachten en vooruitzigten koestert, dan die, welke hij openbaarde toen hij zijn *Iets* in het licht zond. Om derhalve voorbarigheid te vermijden en zich niet bloot te stellen aan het gevaar van op een met overijling uitgesproken oordeel te moeten terugkomen, verkoos hij eene manier van beschouwing, die hem voor een dusdanig vergrijp vrijwaarde: — hij besloot niet zoo zeer *over* dan wel *met betrekking tot* de Duitsch-Katholieke beweging eenige bedenkingen in het midden te brengen. Wij hebben dus hier voor ons, niet zoo zeer eene beoordeeling van het «hoogst belangrijk verschijnsel» zelve, dan wel nuttige wenken en ernstige overwegingen, waarvan wij de mededeeling door den geëerden Schrijver, middellijk aan den Trier-

schen rok en onmiddelijk aan den edelen RONGE te danken hebben: *à quelque chose malheur est bon.*

Aanleiding tot schrijven vond de heer VAN OORDT in een paar opstellen, door twee met roem bekende Duitsche Geleerden, Dr. ULLMANN en ALBERT HAUBER, in de *Theologische Studien und Kritiken* (1) geplaatst, waaruit volgens Z. Hooggel. blijken kon «hoe wetenschappelijke en ern-«stig gezinde Protestanten, mannen van gezag in dezen, «het teregt zoo veel opziens barend verschijnsel beschou-«wen en beoordeelen» (bl. 5). De eerste dier schrijvers behandelt het onderwerp meer in het algemeen en van de zijde des geloofs (hier en daar althans zou het naauwkeuriger moeten heeten *der begrippen*, zegt Prof. VAN OORDT); de tweede vestigt tevens het oog op de uiterlijke inrigting der Duitsch-Katholieke Kerk en het staatsregtelijke derzelve, of hare betrekkingen en verhouding tot den Staat. Beider oordeel is der nieuwe scheuring over het algemeen niet zeer gunstig. De hoogleeraar ULLMANN bemerkt dat

(1) *Jahrg.* 1845, *Hft.* IV, S. 985 ff. Ook afzonderlijk uitgegeven onder den titel: *Zwei Bedenken über die Deutsch-Catholische Bewegung*, en sedert in onze taal overgebragt door den heer ALB. VAN TORENENBERGEN, Theol. Stud., met eene *Voorrede*, waarin zijn Ed. de geschiedenis der Katholieke Kerk door de prophetiën der Openbaring van JOHANNES poogt te verklaren. De vertaler heeft zijne denkbeelden, die alles behalve nieuw zijn, aan een Engelsch werk ontleend, waarvan de Auteur onder die voortreffelijke exegeten moet worden gerangschikt, welke nog steeds in het *beest* der Apocalyps den Paus, en in de hoornen des Draaks de roode kwasten der Kardinaalshoeden zien. — Om met den heer VAN TORENENBERGEN, met wiens «Christelijk-vrijen en zuiveren geest» Prof. VAN OORDT zeer is ingenomen, nader kennis te maken, leze men eene recensie van den hoogleeraar KAISER (*de Gids*, 1846, no. 2.) over een door zijn Ed. vertaald boekske over de Sterrekunde en den Bijbel, hetwelk den voortreffelijken beoordeelaar «ten laatste te verdrietig maakte, om zelfs over het ongerijmdste meer te kunnen lagchen».

de nieuwe Gemeente niet staat en niet kan staan op den bodem van het historisch Katholicisme (1), in welke ontwikkelings-periode men dat ook neme. Haar godsdienstig leerstelsel, dat hij *niet weinig rationalistisch* noemt, beschuldigt hij van oppervlakkigheid, onbestemdheid, onzekerheid; van zekere antipathie tegen het historische en positive; haren toestand noemt hij problematisch zoodat haar zijn of niet zijn grootendeels van hare geldmiddelen zal afhangen, want — «eene Kerk en eene School is een kostbaar iets». De stichters van het Duitsch-Katholicisme worden vergeleken bij onweersvogels (*sturmvögel*); de ledematen der gemeente zijn meerendeels, als zij er regt voor uitkomen, min of meer bestemde rationalisten; eenvoudige, waarlijk vrome, verstandige en redelijke mannen zijn er, wel is waar, te vinden, doch het ontbreekt er ook niet aan lieden, die op de oppervlakte van den tijdgeest zweven (*schwimmen*), aan indifferentisten en alledaagsche oppositiemakers, wien het een genoegen is ook eens op hunne beurt eene nieuwe Kerk te helpen oprigten, of ten minste eenige verlegenheid te veroorzaken. — Ook HAUBER, hoewel hij zich verheugt in de ontlokene gemeente eene reactie tegen de Ultramontanen te kunnen begroeten, is er nogtans verre af van geestdrift en bewondering voor haar te gevoelen. Den naam zelfs van *Duitsch-Katholieken* vindt hij, om meer dan

(1) Wat men door historisch Katholicisme verstaan moet, verklaart ULLMANN: *Historisch* genomen, zegt hij, is Katholicisme de in engeren zin zoo genoemde Katholieke Kerk, gelijk zij sedert haren meer bestemden aanvang, in de 2de en 3de eeuw zich gevormd heeft, in de middeleeuwen tot haren hoogsten bloei gestegen is en voor de latere tijden door het Concilie van *Trente* vastgesteld is. Is er van eene hervorming van het Katholicisme en van eene nieuwe Katholieke Kerk sprake, die uit de oude voortkomen moet, dan denkt men natuurlijk aan deze historisch Katholieke Kerk, aan het Katholicisme in zijne bestemd uitgedrukte realiteit. *Stud. u. Krit.* S. 994.

eene reden, minder voegzaam, en juicht de Dresdensche Rongianen toe, die deze benaming slechts als eene provisorische wilden doen gelden. „Overigens, zegt hij, zijn er in de nieuwe gemeente, noch een genoegzame grondslag, noch bouwsteenen aanwezig om eene kerk te stichten; de hervormers weten wat zij *niet* willen, maar een positief willen zou men bij hen te vergeefs zoeken: «alles is nog onrijp, en het ἐπέχειν blijft hier hoogst noodzakelijk». Niet veel gunstiger valt het oordeel over de persoonlijkheid der hervormers en hunne aanhangers uit. Verkeerd doet men wel met RONGE en zijne vrienden niet theologisch genoeg te vinden; — want eene Kerk, zegt HAUBER, vangt niet noodwendig met Professoren aan — maar onmiskenbaar is het toch dat hun maar al te veel ontbreekt «de diepe toon van ernst», die van het geestelijk leven des Christens naauwelijks kan worden afgescheiden, en waarvan het gemis geenszins wordt vergoed door snoevende *begeisterung* of eenige holle phrasen over verlichting, voortgang, menschenregten, gelijkheid en broederschap, gezond verstand, gewetensvrijheid en vaderland. In plaats van eigenlijk gezegden godsdienstzin, «dreigt de luidruchtige muzijk der feestmalen en heildronken de harten te verbijsteren en te ontzenuwen». Dat is niet de bodem, zeggen wij HAUBER na, waarop kerken ontspruiten; integendeel, men zou er misschien uit kunnen afleiden «dat alles op eene vrolijke club zal uitloopen, die haar bestaan zoo lang zal rekken als de bekers schuimen (men herinnere zich de Conciliën van *Leipzig* en elders) en de broeders in goede luim zijn» (1).

---

(1) Vgl. *Stud. u. Krit.*, SS. 991, 1004, 1005, 1017, 1022, 1031, 1036, 1033, 1045, 1052, enz.

Deze prosopographie van het Rongianisme, door «wetenschappelijke en ernstig gezinde Protestanten, mannen van gezag in dezen» geschetst, is inderdaad niet zeer vleijend uitgevallen en voorspelt weinig heilzaams voor de ontwikkeling en den duurzamen bloei der nieuwe gemeente. Professor VAN OORDT vindt dan ook het portret niet zeer gelijkend; volgens hem is ULLMANN vooral van «eenzijdigheid» niet vrij te pleiten, te meer omdat hij «den geest en de ge«steldheid der tijden te veel heeft voorbij gezien, en hetgeen «daaruit noodzakelijk voortvloeide, aan de Duitsch-Katho«lieken als bepaaldelijk hunne verkeerdheid heeft toegeschre«ven» (bl. 5). Het zou, wel is waar, overdreven kunnen schijnen, PRYBIL, THEINER, CZERSKI, MULLER, KERBLER, of zelfs JOHANNES RONGE, *der bekränzte* ISSACHAR, gelijk hem HENGSTENBERG noemt, «met eenen PAULUS of zelfs met eenen LUTHER te vergelijken» (bl. 44); maar onbillijk is het ook om van het gemis «aan eenige uitstekende persoonlijkheid onder de Stichters der Gemeente» haar heil en hare geheele toekomst afhankelijk te denken, hoewel het anders niet te ontkennen is, zegt onze Schrijver, «dat, eer men eene Kerk hervormt, men zich zelven hervormen moet» (bl. 46). Dit laatste voorval is van praktische toepassing, en zou bijna doen vermoeden, dat de Duitsche apostelen, waren zij met den heer VAN OORDT te rade gegaan, hunne hervormingsplannen nog wat zouden hebben uitgesteld. Intusschen laat ons billijk zijn: te veel mag men ook niet van hen vergen. «Zij kunnen het immers niet gebeteren», zegt de heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN Jr., «dat onze eeuw «een allerongeschikste tijd is om eene kerk te stichten; «ja dank en lof verdienen zij, dat zij althans niet met «opzet in eene vrijmetselaars-loge zijn ontaard, noch zich «het jonge *Duitschland* in de armen hebben gewor-

«pen (1). — In goeden ernst: deze verontschuldiging is bijkans erger dan de aanklagt; en wij zien, in onze verbeelding, den Leidschen hoogleeraar, zijner eigen woorden gedachtig, tegen den «jeugdigen geleerde» (bl. 20) de wenkbraauwen fronsen, en hooren hem bescheiden opmerken: Spreekt ge ernst, mijn vriend? ik meende dat RONGE's onverschrokken koenheid ook *U het harte had gestolen* (2);.... of is de «aangename indruk,» door de Duitsche beweging, «volgens u, op de Protestanten gemaakt, reeds door den «in geenen deele hartverheffenden indruk» van zekere kerkvergadering verdrongen?.... en schijnt het u niet, gelijk mij, dat eene vrijmetselaars-loge of eene radicale club wel het ellendigst denkbaar *pis-aller* is voor een genootschap, waarin toch eene *openbaring van het leven van* CHRISTUS niet mag worden miskend....?»

Gelukkig behoeven wij het antwoord van den heer VAN DER HOEVEN op deze interpellatie niet af te wachten, om ook van onzen kant eenige korte bedenkingen tegen sommige stellingen van Professor VAN OORDT te opperen; te meer om dat wij, gelijk hij, niet *over* het Duitsch-Katholicisme maar alleen ter gelegenheid van hetzelve, eenige woorden met Zijn Hooggel. wenschen te wisselen.

Over twee punten slechts verlangen wij eenige inlichting. Het eerste betreft *de al of niet noodzakelijkheid van bepaalde leerstellingen, als gemeenschappelijke grondslag des geloofs en des godsdienstigen levens in elke christelijke gemeente;* het tweede bepaalt zich bij het onderzoek, in hoeverre

---

(1) *De Gids*, 1845, N°. 11, bl. 848.

(2) «Die zoo koen en onverschrokken, als RONGE deed, den hoogen kerkvoogd onder de oogen durft treden: «wist gij het niet? gij moest het weten!» steelt het harte van ons volk». (Dr. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Jr., in *de Gids*, t. a. p. bl. 852).

de Heer CHRISTUS *zelf de eenige grondslag des geloofs, het gemeenschappelijk beginsel des levens in de Gemeente*, kan en moet genoemd worden —. Gelijk elk bereids kan vermoeden: het veld van beschouwing wordt hier ruimer; in plaats van binnen de enge muren van het *Hof van Beijeren* te *Leipzig* (1), bevinden wij ons in de onmetelijke sfeer des algemeenen Christendoms; immers, wij herhalen zulks, óók voor ons, is de *nieuwe Hervorming* geene hoofdzaak des onderzoeks: zij is slechts aanleiding en toelichting.

I.

Als «grondkwaal» der Duitsch-Katholieke gemeente was door Dr. ULLMANN aangegeven het volstrekt gemis aan bepaalde uitdrukking en ontwikkelde voorstelling «van leerstukken of geloofs-artikelen». De *Leipziger Belijdenis*, de eenige, welke tot hiertoe eene meer algemeene geldigheid voor de geheele Gemeente verkregen heeft, noemde hij hoogst eenvoudig, en Professor VAN OORDT noemt haar, «voor zoover zij eene afgeknotte uitgaaf van de twaalf «Artikelen des Geloofs is, niet alleen eenvoudig, maar tevens «schraal» (bl. 12). Wil men bewijzen? «In de leer van «God, ontbreekt het aan het kenmerkend Christelijke. De «voorstelling van CHRISTUS als Heiland is de meest onbe«paalde, die men geven kan; over het eigenaardige van «zijn persoon en werk, over verlossing en verzoening «wordt niets verklaard; evenmin is er iets bepaalds over «zonde, behoefte aan verlossing, regtvaardiging, weder«geboorte, heiliging. De Kerk word vermeld, maar de «middelen des heils, de Sacramenten worden overgeslagen; «de zin, waarin de leer van van den heiligen Geest en

(1) Vgl. *de Katholiek*, Dl. VII, bl. 258.

«van het eeuwig leven wordt opgevat, blijft geheel in 't «onbestemde zweven, en alle artikelen worden slechts «atomistisch opgegeven, zonder innerlijken zamenhang, «zonder organisch verband» (1).

Deze wijze van beschouwing, kan de goedkeuring van Professor VAN OORDT niet wegdragen. Meer schijnt hij over te hellen (zonder het evenwel «in alle opzigten» te deelen,) naar het gevoelen van eenige Protestantsche Godgeleerden in *Frankrijk*, die, met den voormaligen Amsterdamschen Predikant COQUEREL aan het hoofd, het tijdschrift *Le Lien, Journal des Eglises Reformées de France*, tot hun orgaan hebben gekozen, en welke door zijn Hooggel. «als eene «tegen over het aldaar bij velen ingeslopen exclusive En- «gelsche Methodismus, wel liberale, maar toch erkend «Christelijke, op het fundament der Apostelen bouwende «rigting (*sic*)» worden gekenschetst. Deze heeren schijnen datgene, wat door den Hoogl. ULLMANN als het hoofdgebrek der Duitsch-Katholieke beweging wordt aangewezen, juist «als het meest opmerkelijke en eigenaardig voortreffelijke» te beschouwen; en dusdanige, elkander tegensprekende, beoordeelingen der nieuwe *openbaring van het leven van* CHRISTUS, moeten inderdaad, gelijk het Professor VAN OORDT opmerkt, «een zonderlingen indruk maken». Vreemd althans klinkt het, door Protestanten o. a. te hooren beweren, dat «geene der uit de Hervorming geboren ge- «nootschappen zich beroemen kan alleen op het Evangelie «te rusten»; dat er zoo *velerlei* Protestantisme moet «wezen als er zelfstandige menschen zijn; dat dit *velerlei* «een natuurlijk (?) gevolg is van de openbaring en van «het gevoel voor godsdienst; dat tot hiertoe de Her-

(1) ULLMANN, *Stud. u. Krit.* S. 1008, aangehaald door Prof. v. O. bladz. 12.

« vorming der Kerk tegenover Rome, gedurende meer dan « twee eeuwen, nagenoeg stationair is gebleven, en dat nu « alleen in *Duitschland* door de Rongianen eene vrije Chris- « telijke gemeenschap is gevormd » ; (1) enz. enz. — Maar wij mogen niet vergeten dat wij te doen hebben met den heer VAN OORDT, en niet met de « zonderlinge » theoriën dier « wel liberale, maar *toch* erkend christelijke, op het fundament der Apostelen bouwende rigting. »

Welk is dan het gevoelen van den Leidschen Hoogleeraar over de noodzakelijkheid van een' gemeenschappelijken grond des geloofs bij de gemeente? welk antwoord geeft hij op de vraag, of eene meer bepaalde geloofsbelijdenis inderdaad eene behoefte voor haar is, of men die van haar vorderen, voor haar wenschen moet?

Zonder te erkennen, zegt de heer VAN OORDT, dat het *niet* hebben van eene meer bepaalde geloofsbelijdenis eene « eigenaardige voortreffelijkheid » is der Duitsche Hervorvorming, door welke zij zich boven hetgeen tot nu in de Christelijke, bijzonder in de Protestantsche kerk, gezien werd, verre verheft, « komen wij er toch rond vooruit, « dat wij het vaststellen van bepaalde geloofsartikelen, « zelfs omtrent de meest gewigtige zaken, die levensvragen « van onzen tijd genoemd worden, noch van de ontstaande « gemeente vorderen, noch daaruit voor haar eenig heil « verwachten kunnen ; dat deze ons geenszins zijn de ge- « meenschappelijke grondslag des geloofs, noch het gemeen- « schappelijk beginsel des levens, welke in eene Christelijke « Gemeente behooren aanwezig te zijn, om haar bestaan « en haar leven te verzekeren » (bl. 20).

Wij moeten hier den hooggel. Schrijver danken dat hij

(1) Vgl. *Le Lien*, 1845, n°. 15 en 18.

zijne meening met zoo veel onbewimpelde vrijmoedigheid, met zoo veel echt-hollandsche rondheid heeft uitgesproken. Zulks moedigt ons aan om zonder eenige achterhoudendheid hem ook onze bedenkingen te opperen.

Gaarne stemmen wij het den heer VAN OORDT toe, dat men van «het jonge, pas uit den staat der onmondigheid getredene» Duitsch-Katholicisme niet billijk verwachten kon «een juist en uitdrukkelijk antwoord op die vragen, welke «de meest ervarenen verdeelen, of een symbool, dat de «behoeften des tijds bevredigt» (bl. 24, 25). Eene kerkhervorming, die, volgens de juiste aanmerking van Dr. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Jr., «in het algemeen veel beter schijnt te weten, wat zij niet, dan wat zij wel verlangt», is zeker wel niet geschikt tot het vervaardigen van eene geloofsbelijdenis, die toch wel *iets bestemds* zal moeten uitdrukken! De niet-bevoegdheid, ja zelfs de volslagene onmagt der Duitsch-Katholieke gemeente ten dezen opzigte, willen wij in geene deele betwijfelen.

Maar hetgeen wij van de Rongiaansche beweging niet verwachten of vorderen mogen, moeten wij echter, onzes inziens, in en voor elke christelijke gemeente als noodzakelijk erkennen, en bij de beschouwing hiervan staat ons gevoelen met dat van den heer VAN OORDT als *ja* en *neen* tegen elkander over. Wij kunnen ons eene christelijke gemeente, d. i. eene maatschappij tot belijdenis der leer van CHRISTUS, niet voorstellen zonder te gelijker tijd aan het geloof, dat eene bestemd uitgedrukte leer tot voorwerp heeft, te denken. De noodzakelijkheid van geloof wordt, wel is waar, niet door Professor VAN OORDT betwist, maar hij wil het in geen bepaald symbool hebben vervat. «Eene bepaalde «geloofsbelijdenis», zegt hij, «is altijd uit haren aard «eene uitdrukking van het christelijk bewustzijn des tijds,

«waarin zij wordt opgesteld. En wijl elke tijd zijne «eigenaardige behoeften heeft», zijn niet alle symbolen voor alle tijden, zoo dat b. v. «de menschen der negen- «tiende eeuw hunne eigenaardige behoeften niet bevredigd «vinden in het dogme der zestiende, hetwelk hun als «Evangelie wordt gepredikt. Zoo leert het ons dan ook «de ervaring, gelijk het ligt in den aard der zaak, dat «voor eene Gemeente, die waarlijk Catholiek wenscht te «wezen, dat is, te voldoen aan de behoeften ook van latere «geslachten, en tot in de verste toekomst allen tot zich te «trekken, in vaste bepaalde geloofsbelijdenissen geen heil, «veeleer, van die zijde beschouwd, belemmering en nadeel «is te vinden..... Deze kunnen dus uit den aard der zaak «niet zijn de gemeenschappelijke grondslag des geloofs, «het gemeenschappelijk beginsel des levens, hetwelk in de «christelijke Gemeente aanwezig zijn moet, indien zij waar- «lijk vast staan, waarlijk leven zal; want dat Catholieke «is eene eigenschap, welke tot de Gemeente behoort en «naar welke zij streven moet: wij gelooven eene heilige, «algemeene (Catholieke) Christelijke Kerk» (bl. 29, 30).

«Daar is geen gevaarlijker spel dan datgene, hetwelk met woorden gedreven wordt», zeide onlangs een jeugdig maar talentvol bestrijder van een der collega's van den hoogl. VAN OORDT, die hem nog een antwoord is schuldig gebleven (1). Wij beschouwen deze waarschuwing aan allen, ook aan ons, gerigt, en willen zelfs den schijn van het verwijt vermijden, als of wij, gelijk de heer GROEN VAN PRINSTERER *c. s.* aan de Groninger school ten laste legde: «hoogen «prijs stelden op het behoud der namen, ook bij tegen-

(1) Mr. C. W. OPZOOMER, *De Leer des V., des Z. en des H. G.*, enz.... *beoordeeld*, bl. 40.

«strijdigheid van begrip» (1). Het is ons eene behoefte, een pligt om met geene woorden, althans met geene geloofsbegrippen, te spelen.

De Christelijke Kerk is — dit zal ons Professor VAN OORDT wel toegeven — eene maatschappij tot belijdenis des christelijken geloofs. Het geloof door haar beleden, formuleert zij in hare geloofsleer; want eene leer, welke dan ook, zal de Kerk toch wel moeten hebben (2). Deze geloofsleer zelve is dus hetgeen de Christelijke Kerk als voorwerp van haar geloof erkent. De goddelijke, de door CHRISTUS geopenbaarde waarheid, welke in het christendom ongetwijfeld als aanwezig moet gedacht worden, wordt door deze uiterlijke voorstelling bepaald; zonder dit, zou het objective der geloofsleer niet erkend en voorgesteld kunnen worden, om alzoo, als werkelijk begrip, in de subjectiviteit des geloovenden te kunnen overgaan, en daarin geïndividualiseerd te worden. Kan ik gelooven, zonder te weten *wat* ik gelooven moet? En als ik weet wat ik gelooven moet en wil, is reeds dan het voorwerp mijns geloofs niet een bepaald, bestemd iets? — «Ja, zal de heer VAN OORDT ons toevoegen, het geloof is wel bestemd, bepaald omschreven, zoo ge wilt, voor het individu, maar niet voor de Gemeente. Ge spreekt als of er werkelijk slechts één opvatting des Evangelies mogelijk ware. Dit is eene grove dwaling. Bij het uiteenloopendste verschil van meeningen en begrippen kan de eenigheid des geestes, door den Heer alleen gevorderd, behouden blijven. Al vroeg, wel is waar, moge, bij het zich openbaren van uiteenloopende meeningen, eenstemmigheid in leerstukken

(1) *Aan de Herv. Gemeente*, enz. bl. 9.

(2) Hoe kan men anders, gelijk Dr. VAN OOSTERZEE vragen: Waar heeft de Kerk dit immer *geleerd? Jaarb. voor wetensch. Theol.* III Dl. 1e St. bl. 56.

of artikelen des geloofs in de Christelijke Gemeente gewenscht en gevorderd en daarin der Christenen eenheid gezocht zijn: — *van den beginne*, gelijkde Heer eens tegen de Phariseën zeide, *is het alzoo niet geweest.* Het geheele denkbeeld, dat de eenheid der gemeente in eenstemming geloven of voor waar houden van dezelfde leerstukken, in aller overeenkomst met hetgeen van de Apostelen of daaromtrent is overgeleverd, bestaan zou, is eerst in de laatste helft der tweede eeuw door den Kerkvader IRENAEUS voorgedragen en ontwikkeld. Hoe geheel anders PAULUS en JEZUS CHRISTUS zelf! Niet onderscheidene kerkgenootschappen, niet eene wijsgeerige of leerstellige school, maar één Gemeente wilde Hij stichten voor allerlei menschen; en daarom ook was het niet *in veranderlijke vormen, noch in begrippen*, die bij verschillenden niet dan verscheiden kunnen wezen, maar alleen *in den eenigen en onveranderlijken geest der waarheid en der liefde*, dat de Heer aller vereeniging zocht» (bl. 31, 32). — De gevolgtrekking hiervan blijft altoos: geene bepaaldheid, geen eenheid van leerbegrippen, maar eenigheid des geestes te midden van veelvuldige verscheidenheid, is noodzakelijk voor het bestaan en leven der christelijke gemeente».

Indien wij ons niet vergissen zal de heer VAN OORDT, na de zomer vacantiën van dit jaar, de *Brieven* van JOHANNES voor zijne leerlingen verklaren. In een dier brieven spreekt de Apostel der Liefde ook van de *leer* van CHRISTUS, en vermaant de geloovigen, om in *die* leer te volharden en alle gemeenschap te vermijden met hen, die ze niet belijden (1). 't Is wel te denken, dat toen de apostel van *die* leer (ταύτην τὴν διδαχὴν) sprak, bij eene bepaalde, bestemd-

(1) 2 JOH. 9—11.

uitgedrukte leer bedoeld zal hebben: anders zijn niet alleen zijne woorden onverstaanbaar, maar onmogelijk wordt het zijne vermaningen op te volgen. Eene leer moet er worden behouden, eene andere vermeden: is het niet noodzakelijk dat beide kennelijk en bestemd zijn? Wij laten het antwoord hierop aan de exegetische scherpzigtigheid van den begaafden hoogleeraar over, die toch zeker wel niet zal beweren, dat JOHANNES hier alleen op de «eenigheid des geestes» aandrong. — Ook PAULUS heeft, onzes inziens, van eene bepaalde, exclusief-christelijke, van de tegen haar overgestelde dwaling duidelijk te onderscheiden leer gesproken; en zelfs na de verhandeling van Prof. PAREAU over *de leer van* PAULUS *omtrent den aard van* JEZUS *Kerk*, met aandacht te hebben gelezen, blijven wij innig overtuigd dat de groote Apostel — die volgens zijn Hooggel. toch ook eene *leer* had — wel degelijk «eenstemmigheid in leerstukken of artikelen des geloofs in de christelijke gemeente» wenschte en vorderde, en *dat* één geloof, als uitsluitend waar en goddelijk, predikte, opdat de gemeente niet «gelijk kleine kinderen, door allen wind van leering zoude voortgeslingerd worden» (*Ephes.* IV, 14). Dit weinige, zelfs met voorbijzien van IRENAEUS, — die toch zeker, wijl hij in alles *overkomst met hetgeen van de apostelen is overgeleverd* wilde, ook wel het beginsel van de eenheid en de eenstemmigheid des geloofs aan deze overlevering zal hebben getoetst — zou voor 't minst den twijfel wettigen als of het *in den beginne niet anders geweest ware*, als door den heer VAN OORDT verondersteld is geworden.

Maar laten wij, zonder ons op autoriteiten te beroepen, nog eenige oogenblikken voortredeneren, en onze bewijsvoering weder opvatten, waar ze door de opwerping van den heer VAN OORDT werd onderbroken. — Als men voor het

geloovend individu de noodzakelijkheid van een bestemd en bepaald geformuleerd geloof aanneemt, kan deze noodzakelijkheid, onzes inziens, ook niet geloochend worden voor de verzameling van individus, waaruit de christelijke maatschappij wordt geboren. Of wil men beweren, dat er in het Christendom geen absolute, eeuwige, onveranderlijke waarheid aanwezig zij, en dat wij liefst, onzeker of wij zelven of anderen het ware bezitten, met een Groninger hoogleeraar moeten uitroepen: «Laat ons met gelijke *bescheidenheid* als die van LUTHER, ons over de christelijke leer geene beslissing aanmatigen; elke eeuw heeft hare eigenaardige theologie; die van JESUS CHRISTUS en de Apostelen, is niet meer voor onzen leeftijd geschikt; ook wij mogen de *onze* niet aan het toekomstige geslacht opdringen; het best doen wij met bescheiden te wachten, wat de tijd, dat is het voortgaande onderzoek, door Gods geest geleid, *als waarheid zal in het licht stellen*» (1). Doch met zulke beginselen, wij aarzelen niet het ronduit te verklaren, vervalt het goddelijk geopenbaarde Christendom te gelijk tot een bloot menschelijk systeem, waarvan de stellingen gewijzigd, veranderd, vermeerderd en verminderd kunnen worden; waarin ge van daag als goddelijke waarheid zult erkennen, hetgeen ge morgen als dwaling zult verfoeijen; waarin men bij afwisseling SCHELLING en HEGEL in het gewaad van kerkelijke dogma zal zien optreden, om weer plaats te maken voor KRAUSE, SCHLEIERMACHER of JACOBI; waarin *ja* en *neen* elkander moeten wettigen, omdat ja *neen*, en neen *ja* kan worden; waarin de leer, door CHRISTUS en

(1) Vgl. Prof. HOFSTEDE DE GROOT, *Encydopaedia Theol. christ.*, p. 122; en: JEZSUS CHRISTUS, *de grond van de eenheid der Christelijke Kerk. Woorden van vrede en vereeniging voor alle Christenen*, Groningen 1846. bl. 68.

de Apostelen als goddelijke geopenbaarde waarheid verkondigd, om door allen te worden beleden, zich volgens de opvatting van ieder's kleine *ik*heid zal wijzigen; waarin men eindelijk, met verzaking van alle bestemdheid, van alle zekerheid omtrent de leer des Christendoms, omtrent den inhoud des Evangelies, niets logisch en consequent meer zal kunnen antwoorden, dan: «Vraag ons naar geene absolute waarheden, spreek ons van geene geloofsartikelen en symbolen; wij zijn vrije menschen, en eene *bouwende rigting*.... op den laatsten grond van alle waarheid, den alles omvattenden *ik* van den grooten FICHTE!»

«De Kerk streeft voorwaarts» zegt Prof. HOFSTEDE DE GROOT. Laten wij onzen Protestantschen broeders dit voorwaarts-streven niet benijden.

II.

In bepaalde leerstukken, wij hebben 't reeds vernomen, «kan de gemeente den gemeenschappelijken grond des «geloofs niet vinden en moet derhalve dien ook hierin niet «zoeken» (bl. 39). Maar waarin dan? In de heilige Schrift? — Zoo dachten er de oude Hervormers over; en deze verklaring zou, volgens ULLMANN, «voldoende zijn, indien wij «in LUTHER's tijd leefden. Maar in *onzen* tijd, is door de «algemeene verklaring, dat men zich op de Schrift gron«den wil, bij de zoo zeer uiteenloopende Schrift-verkla«ringen en godgeleerde rigtingen, nog niet *iets beslissends* «uitgesproken» (1). *Teregt*, zegt Professor VAN OORDT (bl. 39) wordt dit laatste door den Heidelbergschen hoogleeraar aangemerkt; en onze lezers, vooral de Protestantsche, zullen zich over dit, in *zijnen* mond, wel eenigzins be-

(1) *Stud. v. Krit.* S. 1006, door den heer VAN OORDT aangehaald op bladz. 39.

vreemdend *teregt* minder verwonderen, wanneer wij hun zullen herinneren, dat reeds zes jaren te voren door een zijner mede arbeiders aan het Groninger tijdschrift verklaard was, dat «die den Bijbel tot bron maken der christelijke «godgeleerdheid, zich in een maalstroom van onoplosbare «zwarigheden werpen: maar dat die den stouten sprong «doet uit den Bijbel in het Evangelie, in eens op eene «rots staat, die geene twijfeling, moeijelijkheid of tegen«werping kan doen wankelen» (1). Onbedreven gelijk wij zijn in dit vak van theologische akrobatiek — men vergeve ons deze uitdrukking, door het voorafgaande beeld gewettigd — moeten wij ons verheugen onder de leiding van den heer VAN OORDT eene poging te kunnen wagen, om zonder schroom «uit den maalstroom des Bijbels in het Evangelie te springen», en zonder letsel «in eens» op den onwankelbaren rotsgrond gelukkig aan te landen: *Audaces fortuna juvat!* Wij behoeven slechts onzen bekwamen gids met moed te volgen.

«Een gemeenschappelijke grond moet er in de gemeente «aanwezig zijn,» zegt de heer VAN OORDT, «een vast, «een alles doordringend beginsel, hetwelk *bepaald* moet «zijn, waarvan zij zelve zich levendig bewust moet wezen, «en dat krachtig moet worden uitgesproken tegenover «onchristelijke of zelfs anti-Christelijke rigtingen van onzen «tijd. Volkomen eens zijn wij het met Dr. ULLMAN, dat «dit iets positief-christelijks zijn moet» (bl. 35). «Daarom «kan het ons niet voldoen» voegt er Z.Hooggel. bij, «wan«neer er maar geheel onbepaald van gemeenschappelijke «zucht naar vrijheid of van algemeene menschenliefde wordt «gesproken; noch ook wanneer de leer van God, deugd

(2) *Waarheid in Liefde*, 1840, bladz. 764.

«en onsterfelijkheid, in een christelijken zin opgevat, ge-
«noemd wordt het eigenlijke wezen des christendom» (bl.
36). En een weinig verder: «*Gij zult God liefhebben boven*
«*alles en uwe naasten als u zelven; God is een geest en die*
«*Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waar-*
«*heid;* wij erkennen het, dit zijn woorden van den Heer
«zelven; eeuwig geldende woorden; woorden, welke in
«en door de gemeente moeten worden verwezenlijkt; maar
«daarop eene Kerk te willen bouwen of herbouwen, dit
«den grondsteen, en wel den eenigen grondsteen te noe-
«men, waarop zij behoort te rusten! Hoe? heeft dan de
«Heer, als het ons om zijne woorden te doen is, niet
«meer even gewigtigs gesproken en bevolen, *dat ook ten*
«*alle tijde geldt* (1), ook in zijne Kerk waarheid zijn moet?
«Is er op zich zelve in deze woorden, zoo algemeen daar-
«neder geschreven, zelfs wel iets kenmerkend Christelijks,
«'t welk niet evenzeer een symbool zou kunnen zijn van
«eenig godsdienstig genootschap, dat geheel buiten JEZUS
«CHRISTUS omging? Maar wat behoeven wij de vragen te
«vermenigvuldigen? Al ware ook hetgeen gezegd wordt
«meer alles omvattend, al ware het volkomen kenmerkend
«Christelijk, wij zouden het niet voor een grondsteen, veel
«min voor den eenigen grondsteen der Catholieke Kerk
«kunnen houden; want niet eenige uitspraak, van welk
«eenen aard en hoe voortreffelijk ook; maar alleen JEZUS
«CHRISTUS zelf is, naar den aard der zaken, wanneer wij
«aan eene *Christelijke* Kerk denken, naar de voorstelling
«des Heeren en naar de, op dit punt met elkander vol-
«komen overeenstemmende, Apostelen, de grondsteen der

(1) Als *locus parallelus* van dit gezegde, kan men het door ons uit de *Encycl. Theol.* van Prof. HOFSTEDE DE GROOT aangevoerde raadplegen.

«gemeente, het eenige fundament, dat gelegd is en ge-«legd kan worden» (bl. 37).

Met genoegen hebben wij den heer VAN OORDT aangehoord, hoewel hier en daar bij ons het verlangen oprees om met HAMLET: *woorden, woorden, woorden!* te roepen. Meer voldoening is het voor ons, Zijn Hooggel. te kunnen verzekeren, dat wij, en met ons alle Katholieken, eenstemmig met hem belijden, dat *alleen* JESUS CHRISTUS, en niet «een menschelijk gezag» *het eenige fundament is der Katholieke Kerk.* Maar dewijl dit «gemeen, vast en alles doordringend beginsel», volgens den heer VAN OORDT zelven, *bepaald moet worden* (bl. 35), zijn wij genoodzaak op die *bepaling*, als op het *punctum saliens* der christelijke gemeenschap, bij hem meer bepaaldelijk aan te dringen. Een onlangs door een' zijner oud-collega's uitgegeven geschrift (1), zal ons bij dit onderzoek van groot nut kunnen wezen.

In welken zin dan — want naar een' *bepaalden* zin zoeken wij — moet toch wel de Heer JESUS CHRISTUS zelf als «vasten grondslag des gemeenschappelijken geloofs», als «eenig en alles doordringend beginsel» in de christelijke Gemeente erkend worden? Dit nader te bepalen is hier de hoofdzaak.

Het lijdt geen twijfel, dat wij met eene bloot algemeene verklaring: «CHRISTUS, niet de Bijbel, niet leerstellingen of symbolen, is de grondslag» weinig zouden vorderen. Het komt er op aan, dien grondslag zelven meer *bepaald* te kennen; en daarom zijn wij het met den heer VAN OORDT volkomen eens, wanneer hij op de noodzakelijkheid aan-

(1) JESUS CHRISTUS, *de grond van de eenheid der christelijke kerk. Woorden van vrede en vereeniging voor alle Christenen*, door Prof. HOFSTEDE DE GROOT. *Groningen*, 1846. Het *zevende* opstel is tegen den Leidsche hoogleeraar KIST gericht, die den schrijver van «geringachting van den Bijbel» verdacht had.

dringt «om JEZUS CHRISTUS zelven, zijnen persoon, uit het «Evangelie te leeren kennen», en wanneer hij verklaart: «waar men zich vereenigt in de *kennis* van Hem.... daar «heeft men het beslist-christelijke, daar is een vaste, een «onwankelbare grondslag des geloofs aan allen gemeen. «Wordt dit beleden, dan wordt het, gelijk men teregt van «eene christelijke vereeniging vordert, uitgesproken *wat* «men houdt voor het onvervreemdbare en eeuwig blijvende «in het christendom; want dit is niets anders dan JEZUS «CHRISTUS zelf» (bl. 40).

Eenstemmig met deze verklaring luidt die van den hoogl. HOFSTEDE DE GROOT in zijne door ons reeds aangeduide verhandeling, of in andere opstellen. «Er is en kan slechts «één hoofd*leer* zijn in de Christelijke Kerk, zegt hij, JEZUS «de *Christus*» (bl. 65). «Sommigen willen de Heilige «Schrift aanprijzen; maar met welk gevolg? Men zie het «zelve! De geleerde Christenen voeren nu onderling over «de geloofwaardigheid, den omvang, de waarde en de leer «dier Schriften velerlei twisten; minder geleerden wederom «slaken klagten, dat men eene verzameling van vele «en daaronder duistere Profetische boeken, in vreemde «reeds uitgestorvene talen geschreven, welke niemand dan «die een schat van geleerdheid opgedaan heeft, geheel en «al verklaren kan, aan allen in haar geheel wil opdringen «als de kenbron der waarheid. Deze bron nu is — JEZUS «CHRISTUS zelf, of, om het naauwkeuriger uit te drukken, «*Jezus leven* of *Jezus gansche verschijning*» (bl. 28). «Er «is een tijd geweest, dat de regtsgeleerden niets meer «deden dan het Romeinsche regt verklaren; de genees- «kundigen zich aan GALENUS hielden; de wijsgeeren ARIS- «TOTELES uitlegden; de dichters, HOMERUS of VIRGILIUS lazen; «en zoo ook de godgeleerden bleven bij het verklaren,

«verdedigen en aanprijzen der H. Schrift». Maar straks zagen en regtsgeleerden, en dichters en wijsgeeren en geneeskundigen dat men voort moest gaan, om verder te onderzoeken, verder na te sporen; «en zoo nu zullen «ook de godgeleerden wel steeds verder voortgaan met «het verklaren, verdedigen en aanprijzen des Bijbels, «die bij dage en bij nachte aller christenen [uitgezonderd zeker, die hem te geleerd en te duister vinden] «handboek moet zijn; maar zij zullen voortaan daar niet «bij blijven; — neen; maar van deze Bijbelverklaringen «steeds hooger opklimmen, om *Hem* te *verklaren*, die «de inhoud van dien Bijbel is, en om wiens wille dit boek «zelfs bestaat, namelijk JEZUS CHRISTUS» (bl. 35). «Daar«toe dus roepen wij alle Christenen van onze dagen ern«stig op, dat zij JEZUS CHRISTUS naauwkeuriger leeren «*kennen*, en vuriger liefhebben» (bl. 38). Want «JEZUS «CHRISTUS is het middenpunt des Christendoms, en wij «moeten Hem (objectief) kennen en (subjectief) liefhebben, «*zoo* wij waarlijk *Christenen* zullen zijn» (bl. 40).

Na dit alles meenen wij geregtigd te zijn om, als eene logische gevolgtrekking van het door hem aangenomen beginsel, aan den heer VAN OORDT, en aan allen, die eenstemmig met hem denken, de vraag voor te stellen, welke *van den beginne af*, zegt ULLMANN (1), alle eeuwen door, aan de Christenheid werdt gerigt: «*Wat dunkt u van den Christus? wiens Zoon is hij?*» Op deze vraag eischen wij een *bepaald* antwoord; eene onbewimpelde *verklaring*; wij willen den Heer *subjectief lief hebben;* hoe zullen wij Hem lief hebben, indien wij hem niet *objectief kennen?*

Men veroorlove ons hier, ons in den geest tegenwoor-

(1) *Stud. v. Krit.* S. 1010.

dig te denken bij eene vergadering van eenige vaderlandsche Godgeleerden, waarin dit vraagstuk wordt ter tafel gebragt. In de gegronde veronderstelling dat elk lid dáár zal gesproken hebben, zoo als hij vroeger heeft geschreven, meenen wij vooraf reeds het proces-verbaal der beraadslagingen vrij naauwkeurig te kunnen opgeven:

«Door een aanzienlijk getal gemeenten, wie het Christendom dierbaar is, wordt aan de hoogw. Synode ter beantwoording voorgesteld de vraag: *Wat dunkt u van den Christus?*

Hierop is door de tegenwoordige leden geadviseerd als volgt:

De hoogw. hooggel. heer J. F. VAN OORDT, Prof. te *Leiden*: «JEZUS CHRISTUS is de Zone Gods, in wien de Vader zich op de volkomenste wijze openbaart; in zijn persoon is het goddelijke en menschelijke op de meest volkomene wijze vereenigd, en zijn alzoo de hoogste ideeën der menschheid daad en waarheid geworden. Hij is de inhoud van het Evangelie, het beginsel der Evangelische Kerk» (blz. 40, 49, 51).

De hoogw. hooggel. heer W. MUURLING, Prof. te *Groningen*: «In bepaalde vormen en vastgestelde begrippen omtrent CHRISTUS en zijn verzoeningswerk, daarin is het wezen des inwendigen Christendoms niet; *aanschouwing* van CHRISTUS in zijne volheid en heerlijkheid is noodig, geen *begrip* van CHRISTUS, den Zoon van God. De gevoelens mogen verdeeld zijn over de wijsgeerige bepaling nopens de natuur des Verlossers: allen erkennen dat Hem moet worden toegebragt de hulde van den diepsten eerbied en het onbepaaldst vertrouwen; want CHRISTUS is de volmaakt Goddelijke mensch, de volmaakte mensch naar Gods beeld, zalig daarin en daardoor, dat Hij de krachten en vermogens

van zijn geest, tot volkomenheid ontwikkeld en harmonisch zamenstemmende, eenig en alleen rigtte tot hetgeen waar en schoon en goed en Goddelijk is. Zijn gevoel was zuiver en fijn, zijn verstand helder, zijne begeerte rein, zijn wil overeenkomstig dat gevoel, dat verstand, die begeerte bepaald en vast;» enz. (1).

De hoogw. hooggel. heer J. H. SCHOLTEN, Prof. te *Leiden:* «In den Zoon van God werd de menschheid voor het eerst verheven tot het beeld en de *volmaakte* openbaring van den Onzienlijken op aarde: en in zoo verre er onder gewone omstandigheden geen tweede kan opstaan, die aan CHRISTUS gelijk is, heet hij met volle regt, onder alle degenen, die *door* hem worden kinderen van God, *de eeniggeborene* des Vaders. JEZUS zag het levenslicht onder gansch andere praemissen dan wij, door eene buitengewone daad van Gods almagt; maar middeneeuwsche voorstellingen zijn het dat *God*, bij de komst van CHRISTUS, in het vleesch den hemel heeft verlaten, dat de God van hemel en aarde aan het kruis is gestorven, enz. Wat overigens den titel van *Zoon van God* aangaat, deze moet in éène beteekenis met den naam van Gods-zonen, welken oudtijds de Regters droegen (Ps. 82), verstaan worden. JEZUS zelf weerde de beschuldiging der Joden van zich af, als of Hij, door zich één met den Vader te noemen, zich aan God gelijk had willen stellen (2).

De weleerw. heer VAN DER WILLIGEN, Predikant te *Tiel:* Ik wil kort en bondig mijn gevoelen uiten, en bepaal mij dus bij dit weinige: «Naast God verdient niemand zoo zeer

---

(1) CHRISTUS *in den mensch en in de menschheid, het wezen van het innerlijke Christendom.* Groningen, 1843, bl. 43, 44, 38, 39.

(2) *Jaarb. v. Wet. Theol.* II Dl. 2 St. bl. 256, 257; III Dl. 2 St. bl. 412; en *Oratio de vitando.... Docetismo*, p. 88.

het voorwerp der dankbaarste vereering te zijn als JEZUS CHRISTUS» (1).

De hoogw. hooggel. heer P. HOFSTEDE DE GROOT, Prof. te *Groningen*: «JEZUS CHRISTUS is het keerpunt der wereldgeschiedenis; Hij is Gods Zoon, Gods beeld, des menschen ideaal, den eenigen Zaligmaker van zondaren. Dewijl Hij een gansch goddelijk, Gode gelijkvormig leven van God had ontvangen, noemde Hem THOMAS θεὸν (God), hetgeen ook JOHANNES deed en misschien PAULUS (Rom. 9. 6). JEZUS heeft zelfs aangeduid dat dit kon geschieden, hoewel Hij zelf zich liever υἱον τοῦ Θεοῦ (Zoon van God) noemde. Men lette echter wel op, dat men de *leer* over JEZUS en zijnen persoon niet met Hem zelven verwarre; Hij alleen is hoofdzaak; Hij alleen moet objectief gekend worden» (2).

De zeer gel. heer JOH. VAN VLOTEN, Theol. Doct. te .... (?): «Ik ben het met Prof. OPZOOMER hierin volkomen eens, «dat, zoowel als God en Heilige Geest, ook *Zoon van God*, «in waarheid een onverstaanbare klank is, en dat Hij eerst «dan verstaan wordt, als hij verklaard en ontwikkeld is. «Maar deszelfs verklaring en ontwikkeling heeft zijne *ont-«binding* ten gevolge gehad (3). De heeren zullen mij wel «begrijpen.»

---

(1) *Verhand. over het eigenlijke wezen des Christendoms*, door TEYLER's Genootschap met goud bekroond, bl. 192.

(2) *Toespraak aan de Theol. Stud.*, bl. 8, 12; *Jesus Christus, de grond* enz., bl. 40, 50; *Compendium Dogmat.* p. 20—41. In dit laatste werk vindt men in de *Sect. I. Christologia* (leer over CHRISTUS) eene § getiteld: CHRISTUS *verus homo* (CHRISTUS waarlijk mensch) maar geen woord wordt er gerept over zijne *ware Godheid.*

(3) *Een paar aanteekeningen op* Mr. E. W. OPZOOMER's *beoordeeling eener verhandeling van Prof.* SCHOLTEN. *Rotterdam*, 1846, bl. 17, 18. Vgl. Prof. OPZOOMER. *De Leer des V., des Z., en des H. G.*, bl. 7 en volgg.

De weleerw. heer RUTGERS VAN DER LOEFF, Predikant te *Groningen*: Slechts *ongaarne* verklaar ik mij omtrent de voorgestelde vraag; geheel wil ik mij echter niet terugtrekken. « De Heer dan is het levend fondament, het voorwerp des geloofs, de bron van alle wijsheid en kennis, de band van de eenheid der gemeente (1). Verder denk ik in overeenstemming met den hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT: dat men den goddelijken persoon van JEZUS CHRISTUS niet met God mag verwarren, daarbij in het oog houdende, dat die aan JEZUS eene hoogverhevene natuur toekennen, weinig winnen met hun verdediging van JEZUS *godheid*, *goddelijkheid*, *goddelijke natuur*; zelfs niet, zoo zij het woordje *eeuwig* daarvoor zetten en van onzes Heeren eeuwige Godheid spreken. Al deze uitdrukkingen zijn afgetrokken en daardoor onbestemd; niet met zulke onbestemde klanken moeten wij om ons heen werpen (2). —

Wij hebben de verschillende adviezen over de ingebragte vraag gehoord; wie zal nu het rapport kunnen opmaken? Zeker is het dat, ware de grijze hoogleeraar BOUMAN bij de vergadering tegenwoordig geweest, hij niet zou hebben uitgeroepen: « Ja er leeft en werkt in het hart van verre de meesten, eene rijke en vruchtbare kern van zeer kenbare (3), eenstemmige overtuiging omtrent den hoofd-inhoud hunner dierbare belijdenis, in onze Formulieren van eenigheid uitgedrukt! » (4). Wij vragen het aan ieder, wien zich de zaak des Christendoms aantrekt:

---

(1) *Antwoord aan den heer* ELOUT, bl. 39.

(2) *Waarheid in Liefde*, 1841, bl. 73, 68.

(3) « *Zeer gemarqueerde*, zoude ik zeggen, zoo ik dit vreemde woord durfde gebruiken », voegt er de gemoedelijke man in eene aanteek. bij.

(4) *Broederlijke Toespraak*, bl. 44.

is het mogelijk in de onbestemde woorden en klanken, in den *tohu-bohu* van elastieke spreekwijzen, te erkennen *wie* toch de Heer JESUS is, dien men *bepaalden* grondslag des geloofs durft te noemen, wiens *kennis* men eeniglijk zegt te willen bevorderen, zonder aangaande zijnen persoon iets te *bepalen*. «Het is een opmerkelijk gezegde van den H. AUGUSTINUS, zeî eens CALVYN, namelijk dat, ofschoon de Ketters den naam van JESUS CHRISTUS verkondigen, zij hem echter niet tot gemeenschappelijken grondslag met de geloovigen hebben; omdat, zoo men naauwkeurig let op hetgeen aan JESUS CHRISTUS toebehoort, men dit bij de Ketters niet vinden zal, dan in *woorden*.» (*Inst. Chr.* p. 389). En met *woorden* evenwel wil men alles goed maken, terwijl het eerlijker zou zijn rondborstig met «den meer gematigden» UHLICH te bekennen: «*wie* JESUS eigenlijk was weet ik niet». — Maar er is meer. Eene vreesselijk verantwoording rust op hen, die dit verderfelijk spel met woorden drijven. Immers een feit is het, een ontegensprekelijk feit, dat verreweg de meerderheid der Protestanten in ons Vaderland, vooral die tot den middelstand behooren, nog met onwrikbare overtuiging gelooven en belijden: JESUS CHRISTUS *is de eeniggeboren Zoon Gods, geboren uit den Vader voor alle eeuwen, God uit God en licht uit het licht, waarachtig God uit waarachtig God, geboren en niet gemaakt, van hetzelfde wezen met den Vader, door welken alle dingen gemaakt zijn.* Dit is het geloof der Gemeente. Is het eene dwaling? waarom verklaart men dan niet zonder omspraak, zonder hewimpeling dat het eene godslastering is voor JESUS neer te knielen en hem aanbiddend met THOMAS toe te roepen: Mijn Heer en mijn *God!* Er is geen middenweg mogelijk: Of CHRISTUS is waarlijk God, of Hij is het niet. De Gemeente belijdt het eerste en zou meenen het Chris

tendom te verzaken, indien zij het niet beleed. Is zij misleid, is zij bedrogen, waarom zwijgen hare leeraren? of liever waarom spreken zij in bewoordingen, welke moeten doen denken dat zij zelve niet weten wat zij gelooven, of dat zij den moed niet bezitten er voor uit te komen. Een rondborstig *ja* of *neen* kan alleen dit onteerend vermoeden doen wijken: in het belang des Christendoms, in het belang der Gemeente, in het belang hunner eigen eer durven wij van hen eischen, dat zij het uitspreken.

Ja; het viel ons soms zwaar een billijk gevoel van verontwaardiging te onderdrukken, wanneer wij diezelfde leeraren, die ons niets bepaalds over den Godmensch wisten te zeggen, of met eenige dubbelzinnige uitdrukkingen hunne ware denkwijze omsluijerden, tegen de Katholieke Kerk de beschuldiging te hooren uiten, van toe te laten dat men MARIA voor CHRISTUS diene (1), van den Geest te belijden zonder den Zoon (2), of aan de Hervorming den lof te hooren toezwaaijen, van der Kerk CHRISTUS *voor den Paus* aangeprezen te hebben (3); *enz. enz.* Neen, grove onwetendheid opzettelijke miskenning kunnen alleen zulke verwijten aan de Katholieken en hunne Kerk rigten. Of is men dan onbekend met den strijd van achttien eeuwen, welke zij ter verdediging van haar geloof in de Godheid van JESUS tegen zoo veel opgekomene dwalingen, maar vooral tegen de listigste en verderfelijkste van alle, het Arianisme en het Socinianisme, heeft volgehouden? En nog in onze dagen: waar wordt de Heer en zijne eeuwige Godheid met meer eenstemmigheid beleden, waar wordt hij vuriger, algemeener als God en Heer aangebeden, dan in

(1) Dr. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Jr.
(2) Prof. SCHOLTEN.
(3) Prof. HOFSTEDE DE GROOT.

de Katholieke Kerk? Gaat, zeggen wij aan onze beschuldigers, gaat en bezoekt de godsdienstige bijeenkomsten der Katholieken; in alle hunne bedehuizen, van den prachtigen dom met zijne hemelhooge gewelven af tot aan de schamele kapel des zendelings met haar rieten dak, overal zult gij den lof van den eenigen Middelaar en Verlosser hooren weergalmen; overal zal u het lied in de ooren klinken, dat Hem onzen God en Heer, sinds eeuwen lang, elken dag, door millioenen monden, onder het herdenken aan Zijne menschwording en dood, in de Katholieke Kerk wordt toegezongen:

Heer, eeniggeboren Zoon, JESUS CHRISTUS!
Heer, God, Lam Gods, Zoon des Vaders!
Die wegneemt de zonden der wereld,
Ontferm U onzer!
Die wegneemt de zonden der wereld,
Neem onze beden aan!
Die zit aan de regterhand des Vaders,
Ontferm U onzer!
Want Gij alleen zijt heilig,
Gij alleen zijt Heer,
Gij alleen zijt de Allerhoogste,
JESUS CHRISTUS!
Met den Heiligen Geest,
In de glorie van God den Vader. Amen! (1)

Met dien hemelschen lofzang, die alleen eene krachtige verdediging is van ons geloof in de Godheid van CHRISTUS, meenden wij onze bedenkingen tegen het geschrift van

(1) *Ordo Missae.*

den heer VAN OORDT te besluiten. Maar terwijl wij onze pen neerlegden, drongen zich eenige historische herinneringen voor onzen geest, die wij moeijelijk kunnen terug houden.

Wat zijn toch, dachten wij, wat zijn toch tijden en toestanden, personen en denkwijzen in den loop van anderhalve eeuw veranderd! De muren van het Leidsche Akademie-gebouw, waarin de heer VAN OORDT de jeugdige theologen voor het leeraarsambt opleidt, dragen nog kenteekenen van vroegeren leeftijd, van de gouden eeuw der regtzinnigheid; — maar welk verschil onder de tegenwoordige bewoners en hunne voorgangers! *Quantum mutati ab illis!* O schimmen van JOHANNES POLYANDER, van HERMANUS WITSIUS, van SALOMON VAN TIL, van JOHANNES MARCKIUS en verdere Voetianen, van alle vroegere en latere onderteekenaars der *Formulieren!* Zoudt gij het Protestantisme, de eenige leer der godzaligheid, nog herkennen in den mond van uwe hedendaagsche opvolgers, wanneer zij *eeuwige generatie des Zoons* voor eene *bijzaak* verklaren? O grijze vesten van *Leiden*, verheft gij uwe stem niet ter handhaving der nu miskende, *regtzinnige* leer? In uwen boezem werd, in betere dagen, tegen Remonstranten en andere *verfoeijelijke dwaalbegrippen* onvermoeid geijverd (1), de onregtzinnigen werden uitgedreven, en uwe godvruchtige burgervaders verklaarden, volgens vooraf ingewonnen intentiën van zijne Hoogheid en van zijnen Raad, de Coc-

(1) «De Professoren te *Leyden* waren hard tegen de Remonstrantsche Leeraars». (YPEY en DERMOUT, *Gesch.* d. H. K. Dl. II, *aant.* bl. 225). «In onze dagen, zegt Prof. VAN OORDT, is het inderdaad niet veel meer dan *schijn*, dat zich ook in den boezem der verschillende Kerkgenootschappen onderscheiden meeningen en rigtingen, zelfs tegenover hetgeen haar oorspronkelijk onderscheidde, openbaren» (bl. 31). *Schijn bedriegt.*

eejaansche stellingen voor *ondragelijke ketterij!* ! Vroeger bestraften de bezorgers uwer Hooge Schole het verdedigen van *ongezonde* leer met uitbanning of afzetting, en verklaarden eenen hoogleeraar, als ABRAHAM HEIDANUS, ter oorzake zijner *zedige considerati*ën, van zijnen post vervallen. Naauwelijks ééne eeuw is het geleden dat uwe theologische Faculteit een uitvoerig geschrift (*Judicium Ecclesiasticum*) opstelde, waarin het gevoelen van den geleerden HERMANUS ROËLL, voorheen Prof. te *Utrecht*, over de eeuwige geboorte des Zoons uit den Vader, als verfoeijelijk werd verworpen, wijl daardoor, gelijk de Zuid-Hollandsche Synode getuigde, «op de geheele verborgenheid van het dierbare geloof» inbreuk geschiedde (1)! En nu? Nu is niet alleen een Leidsch hoogleeraar aan de zoo duur verdedigde leer der Vaderen ontrouw geworden, maar openlijk heeft hij (terwijl zijn collega (de hoogl. VAN HENGEL) tot de praktische uitlegging van den Heidelbergschen Katechismus *voor het volk*, zijne leerlingen opleidde,) durven verklaren, dat geen *bepaalde leerstellingen* den grondslag kunnen uitmaken van het dierbare geloof der gemeente. Verklaard heeft hij het; en allen, Synode, Burgemeesteren, Professoren en Curatoren hebben gezwegen. Dat zwijgen is een teeken des tijds; en het Protestantisme «streeft voorwaarts» — naar zijne oplossing. In sommige harten bleef nog een vonk van bovennatuurlijk geloof in hunnen Heer en God JESUS CHRISTUS leven, maar den moed ontzinkt hun, wanneer dat geloof openlijke belijdenis vordert; zij vreezen het onteerend verwijt: «*Gij zijt niet op de hoogte van uwen tijd!*» — Slechts weinige dagen geleden, beklom voor 't eerst, onder de toejuichin-

(1) Men vergelijke, over de hier aangehaalde feiten, de *Geschiedenis* van YPEY en DERMOUT, Dl. II, *passim*.

gen zijner bewonderaars, een leerling der Leidsche School, den hoogleeraarszetel eener beroemde Universiteit. Vroeger had hij het Christendom toegeroepen: «O verheven en «zonderling verschijnsel in de wereld van godsdienst en «zedelijkheid! Nog staat ge daar als een breedgetakte «boom; — zult gij eenmaal vallen, en ligt de bijl reeds aan «uwe voeten?» Vroeger had hij stoutweg gezegd: «Als «CHRISTUS God zelf is, dan is Hij de oneindige, dan zijn «er dus twee oneindigen, wat ongerijmd is; is Hij *dus* «God zelf niet, dan is Hij niet oneindig, d. i. eindig; maar «kan nu het *eindige* ooit *volmaakt* zijn? Men losse deze «onze vraag op.» Nu, bij de aanvaarding van zijn eervol ambt, wilde hij de voortreffelijkheid der Wijsbegeerte den «mensch met zich zelven verzoenende» betoogen. Hij deed het met die jeugdig-mannelijke welsprekendheid, die men hem toekent. Onder zijne hoorderen bevond zich een eerwaardig hoogleeraar, oud-lid der Algemeene Synode. Naauwelijks had de redenaar zijne laatste woorden: «Bestraal ons Zon der geregtigheid!» uitgesproken, of de grijsaard, uit de gehoorzaal teruggekeerd, liet zich ontmoedigd in een' leuningstoel neerzinken, en slaakte den zucht: «*Waar moet het toch henen?*» — Is de gemoedelijke Professor BOUMAN na het aanhooren der inauguratierede van zijnen toegejuichten ambtgenoot, niet een getrouw beeld van den toestand der *behoudende* partij onder onze vaderlandsche Protestanten tegenover de partij des vooruitgangs? Λέγω τί. Waar moet het toch henen?....

BOEKAANKONDIGING.

Histoire politique, religieuse et littéraire de la Compagnie de Jesus, par M. *Crétineau-Joly*.

5e en 6e deel. (Zie *Katholiek*, IX D. *Mei*.)

Er had een gezigtspunt, waaronder men de geschiedenis der Jesuiten beschouwen kan, ontbroken, indien de geschiedschrijver, na hen gevolgd te hebben te midden der volkeren en aan de hoven der vorsten, in oorlog en in vrede, in overwinning en nederlaag, zich met gelijke liefde voegende naar de woeste zeden der wilden en naar de zedelijke behoeften der Europeesche maatschappijen, verzuimd had door te dringen tot in het binnenste der scholen, welke het Instituut stichtte of beheerde. Eene verhevene gedachte bezielde den heiligen ignatius in het plan van opvoeding, waarvan hij zelf de regelen voorschreef in het boek zijner constitutien. Voor alles wilde hij, dat die opvoeding godsdienstig zoude zijn, omdat buiten de godsdienst, 's menschen bestemming nooit vervuld wordt. Hij legde er zich dus op toe, om eerst de grondbeginselen van het katholiek geloof in de harten te ontwikkelen. In zijn oog was het onderwijs slechts een middel: namelijk, om de zielen tot de waarheid te brengen. Om te beantwoorden aan dat doel en tevens aan de eischen eener eeuw, die groote heiligen en groote onruststokers, groote schilders en groote dichters, verhevene schrijvers en kunstenaars, op wier gewrochten de tijd het zegel der goedkeuring hechtte, heeft voortgebragt, besloot hij, dat het onderwijs, de schoone letteren, de spraakkunst, de rethorica, de taalkunde, de logica, de natuurlijke en zedelijke wijsbegeerte, de metaphysica, de welsprekendheid, de dichtkunde, de godgeleerdheid en eindelijk de H. Schrift zou omvatten. Hij sloot slechts de geneeskunde en de regts-

geleerdheid uit, of liever hij nam ze in de Hoogescholen van het Instituut op, onder voorwaarde, dat de Societeit zichzelve niet met dien last zou beladen.

Het was niet genoeg, het doel der opvoeding te omschrijven; hare orde moest vastgesteld, leerwijze en leerboeken gemaakt worden; de leerlingen moesten worden geleid door dien doolhof van menschelijke kennis; alles wat in de heidensche oudheid de zuivere zeden der jeugd kon bederven, moest aan hare onrustige en weetgierige navorschingen onttrokken worden; de onbuigzame karakters, door eigenaardige straffen ten onder gebragt, de trage door prijsselijke bemoedigingen aangespoord. De heilige IGNATIUS stelde zijne opvoedingswetten op met eene wijsheid en beradenheid, waaraan de uitkomst het zegel hechtte. Zij zijn de grondslag, waarop al zijne volgelingen gewerkt hebben, wanneer zij leerboeken of verhandelingen over onderwijs schreven. Zij mogten die wetten, naar gelang der tijden, uitleggen, er bijvoegen, proeven nemen om ze toe te passen op de nieuwe behoeften der volkeren; doch zij ondergingen nooit wezenlijke weglatingen, omdat de wetgever ze niet bewerkt had voor de wenschen en behoeften van een enkel geslacht, eene enkele stad, een enkel rijk, maar ter vervulling der wenschen en behoeften van al de beschaafde rijken der wereld. Niets is vrijzinniger, in den waren zin des woords, dan de opvoeding bij de Jesuiten; zij bieden en geven haar aan allen even belangeloos. Zij stellen de vrije mededinging vast als een grondslag van vruchtrijken naijver. Indien zij de gevaarlijke nieuwigheden bestrijden of verwerpen, maken zij zich, alle ijdelheid en eigenliefde ter zijde stellende, de nuttige eigen. Hunne eenige poging is niet, om in hunne scholen de deugd beminnelijk te maken. Aangevuurd door die wetenschappelijke zucht, welke de eenzaamheid bekoorlijk maakt, de gevangenschap veraangenaamd en, in alle omstandigheden des levens, troost aan ongelukkigen en hoop aan wanhopigen schenkt, trachten zij haar gebied nog uit te breiden. Ten einde den voortgang in elk geslacht te bevorderen, stellen zij die klas-

sieke en schuldelooze wedstrijden in, waarin het geheugen tegen het geheugen, de bevatting tegen de bevatting kampt, en waarbij plegtige prijsuitdeelingen den ijver beloonen, den moed verlevendigen of de traagheid aansporen. Zij leggen er zich op toe, om de beginselen der letterkunde en der wetenschappen tot eene kunst te maken; zij analyseren de zwaarlijvige werken van BUDÉUS, DANES, TURNEBIUS, VATABLUS, ROBERTUS STEPHANUS. Tot de kindschheid afdalende om haar trapswijze tot hare eigene hoogte op te voeren, dragen zij lessen van smaak voor, welke de oordeelkundige ROLLIN aannam en de universiteit vertolkte, als het onderwijs, dat ervaring aan kennis paarde. Niemand heeft beter dan zij aan de studie hare eigenschappelijke dorheid ontnomen. «De spraakkunst en de studie der latijnsche taal zijn vrij dorre landen, zegt JUVENCY; men moet den geest vervrolijken, indien men wil, dat hij ontwake. De doornbosschen behagen, wanneer zij in bloei staan.» En, van eene andere zijde, hoeveel liefde en eerbied voor de kindschheid? Hoeveel behendigheid in het nagaan der inborsten, in het winnen der harten, in het beteugelen van gevaarlijke neigingen, in het aanwenden van geschikte afleidingen tegen dezelve, door oefening des ligchaams en des geestes! In een woord, welke wonderbare aanwending van alle oogenblikken om al de vermogens van den mensch naar het goede te wenden! Het moet, ter eere der meesters en der leerlingen gezegd worden: dit afwisselend, grondig, aangenaam, maar vooral verlicht, christelijk en wezenlijk nationaal onderwijs bragt, zoo lang het duurde, de rijkste vruchten voort; het vormde het geslacht der groote eeuw: kan men het beter in minder woorden prijzen? Men zou eene verbazende naamlijst kunnen opmaken alleen van diegenen, die door het Instituut van den heiligen IGNATIUS opgeleid, eene roemvolle nagedachtenis achtergelaten hebben in al de vakken, waarin de menschelijke geest werkzaam kan zijn. Niet zonder diep leedwezen zag men, door den rampspoed der tijden, eene opvoeding te niet gaan, welke op het gansche leven het kenmerk van godsdienst, eer en regtschapenheid

drukte. Mannen, wier gezag allen eerbied verdient, betreurden dit verlies. Hooren wij slechts de stem van den heer DE CHATEAUBRIAND in de *Génie du Christianisme*. «Het geleerd «*Europa*, zoo zegt hij, heeft een onherstelbaar verlies geleden «in de Jesuiten. Sedert hunnen val is de opvoeding nooit «geheel tot herstel gekomen. Zij waren bijzonder bemind bij «de jeugd. Hunne beschaafde manieren verwijderden van hunne «lessen dien pedanten-toon, welke der kindschheid afkeer in«boezemt. Daar de meeste hunner leeraren letterkundigen waren, «die in de wereld gezocht werden, dachten de jonge lieden «niet anders, dan dat zij zich met hen in eene doorluchtige «Hoogeschool bevonden. Zij hadden tusschen hunne kweeke«lingen van verschillend geldelijk vermogen een zeker bescher«mings stelsel ingevoerd, dat geheel ten voordeele der wetenschap «werkt. Deze banden, gelegd op eenen leeftijd, wanneer het «hart zich voor edele gewaarwordingen ontsluit, deden tusschen «den vorst en den geleerde die oude en edele vriendschap «ontstaan, welke tusschen de SCIPIO's en LELIUSSEN gekweekt «werd.» Eervolle lofspraak, welke eene dubbele waarde erlangt door den mond, die dezelve uitsprak.

Dit eerste tafereel, hetwelk de heer CRÉTINEAU-JOLY behandeld heeft met eene zoo diep doordringende kritiek der bijzonderheden van de opvoeding, zoo als de Jesuiten haar daarstelden en langen tijd beoefenden, gaf aanleiding tot een tweede. Er moest aangewezen worden, welk aandeel het Instituut had genomen in de algemeene beweging der ideeën of in de onderscheiding van het talent en het genie. Die onoverzienbare arbeid, welke de grenzen overschrijdt eener algemeene geschiedenis, hoe wijd men die ook wil uitbreiden, vordert eene opzettelijke behandeling. De schrijver wilde het niet geheel omvatten. Wat er van zij, wij blijven bij ons oordeel, dat hij zich hier binnen te naauwe grenzen beperkt heeft. Zijne schetsen bepalen zich soms bij eenvoudige naamlijsten, met eenige aanwijzingen van personen en werken. Ons, nog minder dan hem, zal het hier vergund zijn, zelfs in het voorbijgaan, de

vermaardste namen op te teekenen der Societeit van JESUS, in de zoo menigvuldige paden der wetenschap. Men kan in het algemeen zeggen, dat, uitgezonderd die, welke onmiddellijk in strijd zijn met haren geest en haar doel, zij alle, dikwijls met eene wezenlijke onderscheiding, soms met al den glans van het genie, doorliep. Zij heeft gezagrijke godgeleerden, verlichte wijsgeeren, oordeelkundige geschiedschrijvers, geleerde sterrekundigen, predikers, die de menigte vervoeren, controversisten in de ernstige studien doorkneed, oudheidkundigen met de uitgebreidste kennis, behendige kritici, geestvolle, diepzinnige en bevallige dichters. De wiskundige wetenschappen, de physica, de stelkunst, de oostersche talen, de hieroglyphen, de toonkunst, de oudheid, het gewijde en ongewijde, de wonderen der aarde, der wateren en des hemels, alles behoort tot het gebied harer navorschingen. Zij treedt in briefwisseling met de geleerde genootschappen; doet nieuwe ontdekkingen; bereidt, door hare zendelingen, handelsovereenkomsten voor of knoopt betrekkingen tusschen volk en volk aan; overal volgt zij op eene edele wijs de beweging der ideeën of streeft die zelfs vooruit. Ook zijn de vleijendste loftuitingen van alle zijden dien roemvollen strijders toegezwaaid. De Benedictijn LOBINEAU, die wel wist wat geleerdheid was, vreest niet openlijk te verkondigen, dat nimmer eenig geestelijk genootschap meer schrijvers in alle vakken van letterkunde heeft voortgebragt. VOLTAIRE zegt, «er zijn onder de Jesuiten schrijvers geweest, «die met zeldzame talenten uitgerust waren, geleerden, welsprekende mannen, verhevene geesten.» D'ALEMBERT, ongevoeliger en haatdragender dan zijn meester, spreekt aldus: «Geen godsdienstig genootschap, zonder uitzondering, mag zich «beroemen een zoo groot getal vermaarde mannen in de wetenschappen en de letteren te bezitten. De Jesuiten hebben «met roem alle vakken beoefend: welsprekendheid, geschiedenis, oudheidkunde, meetkunde, diepzinnige en vermakelijke «letterkunde; er is bijna geene klasse van schrijvers, waaronder «zij geene mannen van den eersten rang tellen.» LALANDE,

die in zijne *Annales philosophiques* zeide: «Ik heb ze van «nabij gezien, het is een volk van helden,» geeft elders aan dien lof eene nog grootere uitbreiding: «De naam van Jesuit «treft mijn hart, mijn' geest en mijn gevoel van dankbaarheid. «Carvalho en choiseul hebben onherroepelijk het schoonste «menschengewrocht vernietigd, waarbij nimmer eenige aardsche «instelling in vergelijking zal kunnen komen.» De godloochenende sterrekundige schreef nog: «Het menschdom heeft voor altijd «die onschatbare en bewonderingswaardige vereeeniging van «twintig duizend menschen verloren, die zich onvermoeid en «belangeloos bezig hielden met de prediking, de zendingen, de «verbroederingen, de hulp aan stervenden toe te brengen, dat «is met de bedieningen, die het dierbaarst en het nuttigst aan «de menschheid zijn.» De pradt, eindelijk, riep in zijnen toomloozen schrijftrant uit. «Welk eene instelling is deze! Was «er immer eene magtigere onder de menschen? Wat zijn de «nederige deugden der kluizenaars bij dit mannelijk genie? «Ook, hoe heeft dit Jesuitismus geleefd? hoe is het bezweken? «Even als de Titans, onder de schichten van al de goden van «dezen aardschen *Olympus*.» Wij hebben met opzet de getuigenissen achtergelaten der bewonderaars, om de vijanden, of althans de bestrijders te laten spreken.

Wij hoorden zoo even treurige woorden. Inderdaad, het laatste uur was voor deze met roem beladene strijdmagt gekomen; niet zoo als het bij anderen geschiedt, ten gevolge van verzwakking en uitputting, maar door hare overwinningen en ten gevolge van hare zegepralen zelve. Al de bestrijders, welke zij zoo lang door hare wetenschap, werkzamen ijver en deugden in bedwang gehouden had, vereenigden zich tegen haar in eene noodlottige zamenspanning. Het oppergezag, dat zich zelf ontwapende, leende de hand in die laaghartige komplotten. *Portugal* gaf het teeken tot aanval. *Frankrijk*, *Spanje*, de *Beide-Sicilien*, *Parma* en *Plaisance* beantwoordden aan die algemeene losbranding, hetzij door dekreten, die de orde vernietigden, en die, niet tevreden met haar te verminken, haar

nog schandmerkten; of door geweldige uitbanningen, waarin al de beschermende voorschriften der menschelijkheid op de onwaardigste wijze met voeten werden getreden. Men laadde de ongelukkige bannelingen op schepen, om hen, als eene bende roovers, op eenen vreemden bodem af te werpen. Anderen hield men in vochtige gevangenissen opgesloten, alwaar men hun het brood en water toemat, even als aan de eerste martelaren van het Christendom. Uit die kerkers rezen stemmen op vol zachtzinnigheid, doch te meer beschuldigende, als zij met eene meer godsdienstige gelatenheid onverdiende rampen verduurden. Eeuwige schande zal rusten op de mannen, die toen de teugels des bewinds in handen hadden en op de koningrijken, waarin zij hunnen heilloozen invloed oefenden. De geschiedenis heeft reeds met onuitwischbare schandmerken die tyrannieke uitbanningen, zonder vonnis, aangeteekend, even als die vonnissen, welligt nog erger dan de uitbanningen, wijl de regter zijnen zetel, die ongenaakbaar moet zijn voor hartstogten, openstelde voor den ouden wrok der vijanden en de twintig malen wederlegde aantijgingen des lasteraars.

De zegepraal der jansenistische, parlementaire en philosofische zamenspanning was droevig; doch er moest eene nog droevigere zegepraal behaald worden. De zamenspanning wilde hare verfoeijelijke overwinning, als het ware, wettigen met haar door den H. Stoel te doen bekrachtigen. Zij verkreeg van de zwakheid van GANGANELLI, hetgeen zij met zoo veel ongeduld verlangde. Maar om daartoe te geraken, hoeveel kuiperijen! hoeveel listen! hoeveel bedreigingen eener geweldige scheuring! hoeveel geveinsde beloften, waarbij men tegen beter weten, en vooral tegen de gekoesterde wenschen aan, herhaaldelijk verzekerde, dat met de secularisatie der Jesuiten, de vrede in alle gemoederen zou terug keeren en dat die halstarrige vijandschap, in eene kinderlijke onderworpenheid zou veranderen! De breve werd geteekend onder tranen van leedwezen, onder het betreuren eener wreede noodzakelijkheid, maar zonder eenigen blaam uit te spreken. De strijdmagt, die aan

de Kerk, aan den H. Stoel, aan de gansche maatschappij zulke gewigtige diensten bewezen had, werd afgeschaft. Redde deze daad van vreesachtige toegevendheid het Christendom? Hield zij het uitbarsten van den storm tegen? de gebeurtenissen zijn dáár om te antwoorden.

De geschiedenis van dat tijdstip levert belangwekkende vergelijkingen op. Terwijl katholieke vorsten het Instituut van den heiligen IGNATIUS troffen, verzette de ketterij, in den persoon van FREDERIK, Koning van *Pruissen*, en van CATHARINA, Keizerin van *Rusland*, zich tegen dit werk van vernieling, en ontving de bannelingen, ondanks de tegenspraak hunner vijanden, in hunne staten. Waren deze vorsten edelmoediger? Toonden zij zich behendiger? was het een natuurlijk gevoel van eigenbehoud, vooral bij den monarch, die zeide, dat hij, indien hij een gewest te straffen had, hij het philosofen tot bewindsmannen zou geven? Zoo veel is zeker, dat de twee vorsten, tot beschaving hunner volken, de mannen benuttigden, die door eene noodlottige verblindheid verjaagd waren. Niets belangwekkender dan de briefwisseling van FREDERIK over dit onderwerp. Aan den *abbé* COLOMBINI, zijnen agent te *Rome*, schreef hij: «Gij zult «zeggen, aan wie het maar hooren wil, doch zonder eenen toon «van grootsprekerij aan te nemen, en gij zult zelfs gelegenheid «zoeken, om het aan den Paus en den eersten minister te zeggen, «dat in de zaak der Jesuiten mijn besluit genomen is, om hen in «mijne staten te behouden, zoo als zij tot heden geweest zijn. Ik «heb bij het verdrag van *Breslau* het *statu quo* der katholieke «godsdienst gewaarborgd en ik heb, onder alle opzigten, nooit «betere priesters aangetroffen. Gij zult er bijvoegen dat, aange«zien ik tot de klasse der ketters behoor, de Paus mij niet ont«slaan kan van het nakomen mijner belofte, noch van het «volbrengen van mijnen pligt als eerlijk man en als Koning.»

Deze zoo wreede, zoo schaamtelooze les bragt te *Rome* eenen diepen indruk te weeg.

De taal van FREDERIK in tegenwoordigheid der philosofen was niet minder waardig. Hij roept zonder ophouden die pre-

dikers van wijsheid en verdraagzaamheid, die zich alleen zoo zeer op die twee deugden beroemden, om van derzelver beoefening bevrijd te zijn, tot meer menschelijke gevoelens terug. Hij brengt hunne ijdele vrees tot niet en geeft aan de Jesuiten een getuigschrift van goed gedrag af, hetwelk hij aan hunne lasteraars toezendt. CATHARINA gedroeg zich zelfs nog stouter dan de *Salomon van het Noorden*. Zij durfde twee honderd Jesuiten behouden en behield ze volstandig, die vier scholen, twee residentien en veertien zendingen bekleedden, in dat gedeelte van *Polen*, hetwelk gelegen is aan de oostzijde van den *Dwina* en de *Dnieper*, waarvan zij in 1772 bezit nam. Al die Jesuiten waren *Polen*, en beminden hun vaderland met teederheid. Om hen niet te verbannen, begon CATHARINA met de ukase van PETER-DEN-GROOTEN te herroepen, waarbij voor altijd de priesters der Societeit van JESUS, uit het keizerrijk verjaagd waren. Daarna onderhandelde zij met *Rome* en verkreeg van den Paus, ten spijte der zamenspanning, dat de Jesuiten zich, onder de bescherming harer kroon, een geregeld bestaan mogten geven. Op die wijze, onder de zonderlinge bescherming van eenen schismatieken schepter, bleef de Societeit, door eenen levenslangen Vicaris beheerd, bestaan, tot dat dezelfde magt die haar vernietigd had, haar weder op den oorspronkelijken voet herstelde.

Wij hebben met eene treurende belangstelling de bladzijden gelezen en herlezen, waarin de geschiedschrijver de verschillende afwisselingen van dit bloedig treurtooneel heeft gemaald. Hij heeft een tot nog toe onbekend licht doen opgaan over gebeurtenissen, die op den achtergrond gebleven of door allerlei kwaadwilligheid vervalscht waren. Zijn levendige, beknopte stijl, vol eener edele verontwaardiging, wekt alle regtschapene gewaarwordingen op tegen de onderdrukkers, terwijl hij, liefde voor de slagtoffers inboezemt. Inderdaad, sedert twee eeuwen stelde men de Jesuiten voor als gewelddadige, zedelooze menschen, hakende naar oppermagt, door eerzucht verteerd. Wat geschiedde er toen de onregtvaardigheid hen trof, beroofde,

opofferde en hun zelfs verbood hunnen eigen naam te dragen? Zij onderwerpen zich op alle punten des aardbols. Zij veroordeelen den H. Stoel niet, die hen aan eenen onmogelijken vrede opoffert; zij worstelen niet tegen de wereldlijke magt. Men hoort hen niet in verzet komen, noch door het opwerpen van eenigen twijfel, noch door eenig gemompel, noch door eenigen smaad; zij zijn even ootmoedig, even geduldig in tegenspoed, als zij in voorspoed gematigd en edelmoedig waren. De bisschoppen, die ten hunnen behoeve eene stem verheven hadden, welke ongehoord voorbij ging, betwistten zich onderling die zoogenaamde schuldpligtigen, om van hen in de verschillende behoeften der priesterlijke bediening hulp te genieten. Zij openden voor hen de kansels, de biechtstoelen, den toegang tot hunnen raad. Voor diegenen, die geene kerkelijke bediening konden of wilden aanvaarden, waren de wetenschappen, de kunsten en letteren eene rijke bron van troost.

Overdenkingen van den H. Augustinus, uit het latijn vertaald door *P. J. van Erp*, in leven R. K. P. Leeuwarden, B. Mulder. 1846. Kerkelijk goedgekeurd.

De eerwaarde van erp, zaliger gedachtenisse, mogt de uitgave van deze door hem vertaalde overdenkingen niet beleven. God riep hem in de kracht zijns levens van deze aarde naar een beter vaderland, om er het loon te ontvangen van zijne uitstekende deugden. De Kerk van *Nederland* verliest in hem een even zoo voorbeeldigen als geleerden priester. De voor dit werkje geplaatste, goed geschreven latijnsche opdragt aan den Zeer Eerwaardigen en verdienstelijken Hoogleeraar h. van de velde, zijn voormaligen onderwijzer, is een blijvend gedenkteeken van de edele gevoelens zijner ziel, eene schoone en warme uitdrukking van dankbaarheid jegens een onvergetelijken leermeester.

De titel, waaronder deze overdenkingen in het latijn algemeen bekend zijn, schrijft ze toe aan den grooten AUGUSTINUS. Hoewel het is uitgemaakt, dat zij van dezen kerkvader niet afkomstig zijn, en het waarschijnlijkste gevoelen zekeren JOANNES FISCAMNENSIS († 1178) als den schrijver er van beschouwt, is dit evenwel aan den Eerw. VAN ERP onbekend gebleven. Niet de minste twijfel schijnt dienaangaande bij hem te zijn ontstaan; wat niemand kan bevreemden als men opmerkt, dat deze overdenkingen voortdurend nog, als afkomstig van AUGUSTINUS, onder zijnen naam worden uitgegeven. De Zeer Eerwaarde Hooggeleerde Heer VAN VREE, president van het Seminarie te *Warmond*, die, na het overlijden van den Eerw. Vertaler, de correctie op zich heeft genomen en de uitgave bezorgd, maakt op een en ander opmerkzaam in het «nawoord,» dat der overdenkingen is toegevoegd.

Het boekske behoeft ook inderdaad aan geenen grooten naam gezag te bedelen, dewijl het innerlijke waarde heeft, zoo als door den Eerw. Hooggel. Uitgever te regt is opgemerkt. Deze overdenkingen zijn de uitdrukking van een diep gevoel van heilige liefde tot God, van 's menschen niet en des Scheppers grootheid. Welke teedere en warme godsvrucht ademt niet in die verzuchtingen, gebeden en uitstortingen des gemoeds voor den Allerhoogsten! Welke verhevene gedachten over God en zijne eigenschappen! Welke kernachtige bewoording als de schrijver God bidt om verbetering van zeden en leven of zich zelven beschuldigt en Gods barmhartigheid verheft en prijst! Neen, men kan deze overdenkingen niet lezen zonder met den schrijver te bidden, te zuchten, te klagen, te prijzen en te verheerlijken; zonder dat te gevoelen, wat hij bij het schrijven van zijn werkje gevoelde. Wij kunnen ons niet onthouden hier tot voorbeeld te geven het eerste, wat ons, bij het openen van het boekske, voorkomt. Het is op bladzijde 64.

«Gaarne let ik op uwe voortreffelijkheid» — het leven, dat God bereid heeft voor degenen, die Hem beminnen, — «mijn «gretig hart schept vermaak in uwe goederen: hoe meer ik

«bij mij zelven hierover kan denken des te meer doet mij het «verlangen naar U kwijnen: ik vind genoegen in een sterk «verlangen naar U en met liefde breng ik U mij voor den «geest. Ja gaarne, gaarne hef ik de oogen van mijn hart naar «U op, op U vestig ik mijnen geest, aan U hecht ik de neigin«gen mijner ziel. Gaarne spreek ik van U, hoor ik van U, «schrijf ik van U, handel ik over U; mijn vermaak is dage«lijks iets te lezen over uwe glorie en over uw geluk en het «gelezene dikwijls bij mij zelven te overdenken, om ten «minsten zoo uit de hitte, de gevaren en de rampen van dit «sterfelijk en vergankelijk leven onder de liefelijke verkwikking «van uwen levendmakenden geest over te gaan en in uwen «schoot het afgetobde hoofd een weinig ter ruste te leggen.»

Men zegt zoo veel kwaad van de middeleeuwen; maar waar men zoo denkt, zoo gevoelt en zoo schrijft, daar ziet het er niet zoo zwart uit, als men ons zou willen diets maken. Wij noodigen de mannen, die immer over de onwetendheid en het bijgeloof der middeleeuwen veel weten te zeggen, uit, dezen middeleeuwschen schrijver eens in de hand te nemen, en ons dan te zeggen of de verlichting, waarop zij bogen, iets voortreffelijkers en gevoelvoller hebbe voortgebragt dan deze «Over«denkingen.»

Druk, papier en uitvoering zijn zeer net.

Dichtbundeltje voor de Katholijke Jeugd, te 's Bosch bij Gebr. Verhoeven en te Waalwijk bij Moonen en van Gemert.

Dit «Dichtbundeltje,» beslaande 45 bladzijdjes, en bevattende 33 gedichtjes, zal voor kinderen een lief geschenkje zijn. Een en ander dier gedichtjes kan men hen met nut van buiten doen leeren; de meeste verraden in den maker aanleg voor zulk werk; bij een' wenschelijken herdruk hopen wij echter eenige verbeteringen te zullen aantreffen, b. v. op blz. 4, lezen

wij *baadt* voor *baat*; op blz. 6, «wat u zij bediend» om te zeggen: wat goed voor u is; op blz. 14, het volgende vers:

«Verzuimd' hij vóoral niet»;

op blz. 16, wil het kindje al *geleerdheid inoogsten*. Wij maken deze aanmerkingen om den maker der gedichtjes, diet (wij herhalen het) blijkbaar aanleg heeft, op te wekken to eigen volmaking, zoowel als tot verbetering van het geleverde.

Verscheidene buitenlandsche dagbladen en tijdschriften hebben aan de regering van *Nederland* hun afkeurend woord doen hooren betrekkelijk de jongste geschillen, welke tusschen den Apostolischen Vicaris voor Nederlands Oost-Indische Bezittingen en Z. E. den Gouverneur-Generaal gerezen zijn. Thans vinden wij in de *Historisch-Politische Blätter* van den 1 Julij ll., onder den titel: «*Verfolgung wider die Katholische Geistlichkeit im Niederländischen Indien*,» een beredeneerd en belangrijk verslag, van hetgene den HoogEerwaarden Heer GROOFF en zijnen hulppriesteren wedervaren is. Blijkbaar heeft de redactie van de *Blätter* de zaak ter harte genomen, en was zij, wat voor het buitenland nagenoeg zeldzaam mag genoemd worden, naar behooren naauwkeurig onderrigt: alleen twijfelen wij of de schatting, welke zestien a zeventien duizend Katholieken in de O. I. Kolonie opgeeft, van overdrijving zij vrij te spreken; en bezijden de waarheid is het ten andere, als S. 26 gezegd wordt, dat de Eerwaarde Heer KERSTENS te *Soerabaya* «sich den nämlichen Titel (fungirenden Pfarrer) beigelegt hatte.» Overigens, het oordeel van eenen man, als de beroemde Hoogleeraar G. PHILLIPS, die aan het hoofd van genoemde redactie staat, heeft eene waarde, die wel geen verstandige miskennen zal.

DE SCHENKING DER HEIDELBERGSCHE BIBLIOTHEEK

DOOR

MAXIMILIAAN I, HERTOG VAN BEIJEREN

AAN

PAUS GREGORIUS XV.

II.

De schenking der heidelberger bibliotheek door den hertog van *Beijeren* MAXIMILIAAN I aan Paus GREGORIUS XV, is, wat hare eigenlijke drijfveren betreft, nog weinig toegelicht; zelfs van hare uitvoering bleef tot dus verre nog een aanzienlijk gedeelte aan de geschiedkunde onthouden. FRED. WILKEN deelde in zijne *Geschichte der Bildung u. s. w. der heidelbergischen Büchersammlungen* (*Heidelb.* 1817), over deze gebeurtenis mede wat hij wist en wat er door eenigen over gegist werd. Nu omstreeks twee jaren geleden heeft AUGUSTINUS THEINER, priester van het *Oratorium* des H. PHILIPPUS NERI te *Rome*, eenige enkele stralen meer over dit voorval verspreid, in zijne *Schenkung der heidelberger Bibliothek* u. s. w. (*München* 1844). Hij was daartoe in

eene gunstige gelegenheid gekomen, welke zich tot dus verre nog aan niemand had voorgedaan. Gelijk bekend is, werd in 1622 de geleerde LEO ALLATIUS, grieksch schrijver aan de bibliotheek van het Vatikaan en later bibliothecaris aldaar, door den Paus belast, de heidelberger bibliotheek in te pakken en naar *Rome* te vervoeren. Diens nagelatene brieven en andere handschriften, wel 100 quartijn-banden sterk, zijn, volgens 's mans beschikkingen, van erfgenaam tot erfgenaam overgegaan en eindelijk, nu deze uitgestorven waren, aan de boekerij van het *Oratorium* vervallen. Terwijl THEINER belooft, de geleerde wereld met den inhoud dezer papieren en hunne waarde voor kerkgeschiedenis, godgeleerdheid en philologie nader bekend te maken, heeft hij er een eerste gebruik van gemaakt, om de onderwerpelijke gebeurtenis toe te lichten. Men moet echter bekennen, dat hij, ten aanzien van een en ander punt, hetwelk den beoefenaar der geschiedenis, voor de kennis niet bloot van hetgeen den letterschat van *Heidelberg* wedervaren is, maar voor de kennis vooral van den toenmaligen tijd en zijne historische personen, niet onverschillig kan zijn, den weetlust slechts geprikkeld heeft. Hij bepaalde zich namelijk bij de geschriften van LEO ALLATIUS, liet echter de briefwisselingen van Paus GREGORIUS XV, van diens legaat CARAFFA en van den hertog MAXIMILIAAN I ongeraadpleegd, en alzoo bleef er nog een niet onbelangrijk gedeelte van hetgeen de schenking en vervoering dezer bibliotheek voorafging, aan het gebied der geschiedkennis onthouden. Men ziet deze gebeurtenis niet in haren geheelen zamenhang met de geschiedenis dier jaren; men weet nog niet, welk licht eene naauwkeurige kennis van dit enkel historisch punt over de gelijktijdige gebeurtenissen kan doen opgaan. Na THEINER schreef over dit onderwerp JOH. CHRIST. FEL.

BÄHR: *die Entführung der Heidelb. Bibliothek* u. s. w. (*Besonderer Abdruck aus dem Serapeum, Leipz.* 1845). Hij toont met uitgebreide belezenheid aan, wat er over deze zaak reeds bekend was, houdt zijne lezers bij de nog overgebleevene leemten staande en doet hen betreuren, dat THEINER die niet heeft aangevuld.

Hoe vurig wij wenschten, eene grootere voldoening te kunnen geven ons verhaal kan niets meer dan eene echo der genoemde geschriften zijn. Wij willen echter slechts hunne berigten mededeelen, zonder ons met hunne partijdigheden in te laten. Wij willen, noch met THEINER den Paus en den hertog bedanken, omdat zij, door de bibliotheek te vervoeren, haar van den waarschijnlijken ondergang in den brand van 1693 behoed hebben, noch met WILKEN deze schenking eene *roof* noemen. Zien wij niet in, hoe dat volstrekt onvoorziene «behoud der bibliotheek», den Paus en den hertog tot eene verdienste kan worden toegerekend; wij begrijpen ook niet, waarom MAXIMILIAAN hier zijn overwinnaarsregt niet mogt doen gelden. Of BÄHR niet in eene erge verwarring van begrippen valt, wanneer hij dit overwinnaarsregt voor het regt des sterksten wil gehouden en als zoodanig verworpen hebben; of hij zijne regtsgeleerdheid juist heeft toegepast, toen hij MAXIMILIAAN's beschikking over deze boekerij uit dien hoofde als verachtelijk beschouwt, dat «deze soort van krijgsregt in de heidensche oudheid geldig was en ook, indien hij zich niet bedriegt, steeds door de Turken is uitgeoefend» — dat laten wij gaarne aan het oordeel van deskundigen over; maar toen BÄHR er bijvoegde, dat MAXIMILIAAN dit regt *voor de eerste maal* op *zulke wijze* in uitoefening bragt, en in eene daartoe betrekkelijke noot genoeg te verstaan gaf, dat hij met de uitdrukking: «op zulke

wijze», het wegvoeren der boeken en handschriften in het oog had, heeft hij er zeker niet aan gedacht, dat de paltsgraaf OTTO HENDRIK juist dezelfde bibliotheek van *Heidelberg* heeft willen verrijken met de veroveringen eens vrijbuiters. WILKEN verhaalt namelijk, bladz. 120, dat, toen de markgraaf ALBRECHT *van Brandenberg-Culmbach*, na den Passauer vrede, den vrijbuiteroorlog voortzette en zijne troepen in Augustus van 1552 de stad *Spiers* plunderden, de genoemde paltsgraaf zich in het bezit harer dombibliotheek trachtte te stellen. Hij was bij ALBRECHT reeds geslaagd; de boeken stonden reeds ingepakt; maar vóór dat zij vervoerd waren, kwamen de keizerlijke troepen aanrukken. WILKEN schijnt hier niet aan roof te denken; ook bij het verhaal, dat de boekerijen der gesupprimeerde kloosters in den *Paltz* naar *Heidelberg* vervoerd werden, schijnt zijn gevoel van regtvaardigheid door niets geschokt. BÄHR had niet regtstreeks over deze wijze van in-bezitneming te spreken; hij zwijgt er dan ook van en onthoudt zich gevolgelijk van de moeite des onderzoeks, waarom juist het regt des overwinnaars en niet de toeëigening eens verdrukkers op het regt des sterksten neêrkomt. Nog zegt hij, «dat, naar hetgene er in 1815 te *Parijs* gebeurde, men in de 19e eeuw een ander standpunt van regt heeft aangenomen, volgens hetwelk het wegvoeren van kunstschatten, dus ook van letterkundige schatten, van handschriften en dergelijke voor een' ongeoorloofden aanslag op eens anders eigendom wordt gehouden»; maar stonden de oorlogen en overwinningen der Franschen vóór 1815, wat de regtvaardigheid der zaak betreft, gelijk aan de hier bedoelde oorlogen en overwinningen van MAXIMILIAAN I? en, indien men in de 19de eeuw «een *ander* standpunt van regt *aannam*», zegt dit niet, dat het vroeger niet bestond? en zal het dan billijk

zijn, de 17de eeuw daarnaar te beoordeelen? Zou het overigens wel zoo onbetwistbaar zijn, als BÄHR dit (bl. 14) schijnt aan te nemen, dat MAXIMILIAAN op deze bibliotheek geen ander dan het regt van overwinning had? De kardinaal CONSALVI heeft dit in zijn antwoord aan den pruissischen staatskanzelier, den vorst van HARDENBERG (30 Dec. 1815), geheel anders beteekend. «MAXIMILIAAN, de hertog «van *Beijeren*, nam bezit, van *Heidelberg*, niet krachtens de «overwinning, maar krachtens het erfregt, het regt van op«volging. In een regtvaardigen oorlog streed hij voor keizer «FERDINAND tegen den keurvorst FREDERIK, die onder den «rijksban was, en veroverde op regtmatige wijze zijne «staten en in het bijzonder *Heidelberg*. De hertog van «*Saksen* was, gelijk de hertog van *Beijeren*, bondgenoot «van den keizer, en toch werden, door het hoofd van «het keizerrijk, de staten van den verdreven' keurvorst «aan dezen, niet aan genen, geschonken, omdat deze, «niet gene, de tweede tak was van de palatijnsche keur«vorsten aan den *Rhijn*. De schenking (der bibliotheek) «kan derhalve op geen grond als ongeldig of onregtmatig «worden beschouwd, want zij werd gedaan door een' vorst, «die niet door de gevolgen alleen van keizer FERDINANDS «overwinningen, van wien hij bondgenoot was, maar «die door erfregt de Souvereiniteit bezat. Hij kon der«halve vrij en geldig beschikken over de eigendommen «van zijnen staat, en in het bijzonder over de roe«rende.» (1).

(1) *Massimiliano Duca di Baviara, che fece alla chiesa Romana tal donazione, non andò al possesso di Heidelberga in forza della vittoria, ma del dritto ereditario, del dritto di successione. Egli sostenendo le parti dell' Imperatore Ferdinando nella guerra più giusta contro Frederico Elettor palatino, posto sotto il bando dell' Imperio, si rese legitimamente padrone de' suoi stati, ed in particolare di Hei-*

Dit evenwel blijft altijd zeker, dat het den Duitschen geleerden smartelijk moet zijn geweest, den rijksten letterschat huns vaderlands naar elders te zien vervoeren — de Katholieken zijn wel de eersten, om dit uit eigene ondervinding te kunnen gevoelen — den Protestanten onder de Duitschers zal het daarenboven wel geene zalf op de wond zijn geweest, dat deze bibliotheek juist naar *Rome* verhuisde; maar zulk gevoel kan hier niet tot maatstaf van het regt worden genomen. Er is echter nog eene andere vraag: heeft het «duitsche vaderland» geene reden, zich over zijnen zoon MAXIMILIAAN I, wegens dit zijn gebruik van zijn overwinnaars- en erfregt te beklagen? Ook hier mag de zucht voor de wetenschap niet alleen beslissen, maar heeft ook de staatkunde hare stem. Doch wie kent al hare geheimen? Dat de hier besprokene schenking uit gebrek aan vaderlandsliefde of uit onverschilligheid voor de wetenschap voortkwam, zullen de Beijeren van hunnen gevierden MAXIMILIAAN I gewisselijk niet willen gezegd hebben. De billijkheid vordert ook, naar andere gronden om te zien. Doch nog eens, wie kent al de geheimen der staatkunde en harer toenmalige uitvoerders? De nieuwe levensbeschrijver des genoemden hertogs van *Beijeren*, de baron VON ARRETIN, kan, ten aanzien van dit punt, aan de geschiedenis nog groote diensten bewijzen.

---

delberga. Alleato dell' Imperatore fu il Duca di Sassonia egualmente che il Duca di Baviera, eppure furono dati a questo e non a quello dal supremo capo dell' Imperio gli stati dell' espulso Elettore, perchè questo, e non quello era il secondo ramo dell' illustre casa dei conti palatini del Reno. Non puo essere per tanto più valida, e più legitima la donazione, perchè fatta da un Principe costituito nella sovranità, non per il semplice risultato delle vittorie dell' Imperatore Ferdinando, al quale era alleato, ma per i dritti ereditarj, e potè perciò liberamente, e validamente disporre delle proprietà del suo stato, e particolarmente di quelle ch'erano mobiliario. (By WILKEN, S. 249 sq.)

THEINER laat hier nog veel te wenschen overig. Hij geeft — misschien om den spijt der Duitschers te verzachten, of hen met deze schenking van MAXIMILIAAN te verzoenen — hij geeft te verstaan, dat de geleerden van dien tijd uit deze mijn van geleerdheid toch niet vlijtig schenen te putten. Zoodanige verkleining der toenmalige letterbeoefenaars is eene al te geringe schadeloosstelling voor hunne opvolgers. Zijne meening steunt op de, in de heidelberger bibliotheek voorhanden, aanteekeningen, welke boeken uitgeleend waren en aan wie. BÄHR heeft hem niet ten onregte op dit punt tegengesproken. En zouden ook in die woelige tijden de letteren minder zijn beoefend geworden, de liefde voor de wetenschappen was in *Duitschland* niet uitgedoofd; bij het terugkomen van den vrede, stond zij met al de veerkracht van eenen tegengewerkten hartstogt te herleven, maar hoeveel was haar nu, door het verlies dier boekerij, niet ontnomen? Zou MAXIMILIAAN die schade, welke zijne schenking aan de wetenschappen in *Duitschland* stond toe te brengen, niet vooraf overwogen hebben? Men mag het vooronderstellen en het tevens daarvoor houden, dat andere, gewigtige gronden bij hem daartegen opwogen. Op èène daarvan worden wij door THEINER opmerkzaam gemaakt. De Paus had namelijk den keizer en ook den hertog van *Beijeren* met aanzienlijke sommen bijgestaan en die op hun verzoek zelfs verhoogd: zijne voorschotten bedroegen het drievoudige van de waarde der heidelberger bibliotheek, welke, zegt THEINER, of beter, welker handschriften op 80,000 kroonen geschat waren. Was het dan niet billijk, dat de Paus voor die groote offers nu eenige schadeloosstelling ontving, en welk onpartijdig beoordeelaar zal het wraken, dat hem daarvoor eenig aandeel in de overwinning werd geschonken? Men kon toch van MAXIMILIAAN

niet vorderen, dat hij eenen oorlog, welken hij zelf noch begonnen, noch hernieuwd had, geheel op eigene kosten voerde. Doch, blijkens de verzoeken om geldelijken bijstand, was zijne eigene schatkist ook niet toereikend. Zou hem dan zijne vaderlandsliefde geboden hebben, de gevraagde opofferingen zijner vrienden, welke hem tot den krijg in staat gesteld hadden, als overwinnaar niet meer te gedenken? of moest hij zich ten koste zijner, van oorlogslasten waarlijk niet vrij gebleevene, beijersche onderdanen en medestrijders erkentelijk getoond, en daarentegen de bezittingen der overwonnene vijanden, bezittingen, die thans ook door erfregt de zijnen waren, onaangeroerd gelaten hebben? MAXIMILIAAN en zijne staatslieden zagen den toenmaligen toestand der zaken beter in, dan wij dien kennen; maar wanneer wij nagaan, hoe lang en hoe zeer *Duitschland* reeds door inwendigen oorlog uitgemergeld was, dan zullen wij begrijpen, hoe zij, zonder te meenen eenig verraad aan het «duitsche vaderland» te plegen, besluiten konden, den Paus een tegengeschenk in te willigen, hetwelk in de toenmalige omstandigheid geen nieuw bezwaar werd voor het reeds al te zeer geteisterde volk.

Die schenking is echter door sommigen aan 's hertogs baatzucht toegeschreven. Reeds SPANHEIM schreef in zijne *Memoires sur la vie et la mort de la seren. Princesse Louyse Juliane* etc. (Leyden 1645, 4°.): «*Et quoyque le Duc de* «*Baviere n'eust pas apprins à donner ni à partager et eust* «*abbaissé des soins jusqu'à despouiller tous les lambris des* «*Maisons principales de l'Electeur* (Fréd. V), *néantmoins* «*le Pape ayant esté* son premier soliciteur pour l'Electorat, «il fut obligé de se porter à cette complaisance, *et d'en* «*offrir une bonne partie au Cardinal Ludovisio*, ayant à «faire encore de Rome *pour venir à bout de ses desseins.*»

Ook WILKEN ziet er (bladz. 200) eene erkentelijkheid des hertogs in voor de krachtige ondersteuning des Pausen, waaraan MAXIMILIAAN het voor een groot gedeelte zou te danken gehad hebben, dat hij, in plaats van den verdreven' FREDERIK V, met de waardigheid van keurvorst bekleed werd. Dit vermoeden is onhoudbaar. Het is namelijk niet meer onbekend, dat MAXIMILIAAN reeds eenigen tijd vóór zijne verheffing, ja zelfs vóór de vereeniging van *Heidelberg*, de bibliotheek aan den Paus beloofd had. WILKEN beroept zich op een gezegde van den pauselijken *Nuntius* CARAFFA, in diens *commentaria de Germania sacra restaurata* etc. (Colon. 1639) p. 150, hetwelk, met vergelijking van BÄHR (bl. 10), aldus schijnt te luiden: *Multa potuissent et forsitan debuissent referri circa istud negotium translationis Electoratus, quae et alibi et in ipso conventu electorali Ratisbonensi evenerunt:* attamen secreta regis abscondere bonum est: opera autem Dei revelare et confiteri honorificum (Tobiae XII, 8). *Supradictis ceremoniis* (der overdragt van het keurvorstendom, zoo als WILKEN meent; BÄHR duidt deze woorden op de plegtigheden bij het openen van den rijksdag) *peractis dum principes Electores variis imperii negotiis intenderent;* ego impetrata a Bavariae electore bibliotheca Heidelbergensi, *quæ et copia librorum et raritate manuscriptorum omnibus aliis in Germania et forsan in Europa bibliothecis antecellebat*, Romam transmittendam curavi. — BÄHR laat op deze aanhaling volgen: «De rijksdag werd eerst in Januarij 1623 geopend, de Heidelberger bibliotheek echter reeds in October 1622 den Paus geschonken. Men heeft hier alzoo aan de voorafgegane onderhandelingen te denken, gelijk reeds WILKEN te regt(?) heeft opgemerkt.» Maar WILKEN voegt er bij, dat die voorloopige vergadering der vorsten in November 1622 plaats

had, dat is dus, nadat de schenking, niet slechts beloofd maar reeds werkelijk geschied was. Maar behalve dat, wat bewijst deze plaats, waar CARAFFA zelf verklaart geene geheimen te willen openbaren? Doch uit de volgende geschiedenis der bibliotheek zal het af te leiden zijn, dat de pauselijke *Nuntius* hier aan zijne bemoeijingen dacht, waarmede hij LEO ALLATIUS in het vervoeren der boeken naar *Rome* ondersteunde. Toch meent BÄHR, zoo uit deze woorden van CARAFFA, dat is: «uit de wijze, waarop deze in zijn berigt, den rijksdag van Regensburg met de heidelberger bibliotheek verbindt (?),» als uit de vele pogingen, welke Paus GREGORIUS XV voor de reeds vermelde overdragt der keurvorstelijke waardigheid op MAXIMILIAAN I, in het werk gesteld had (RANKE, *Röm. Päbste*, II, 470 f.), dat er tusschen deze vooorspraak des Pausen en de schenking des hertogs zekeren innerlijken zamenhang bestond. De geschiedenis dier tijden zegt ons ontegensprekelijk, dat de Paus en de hertog innerlijk bevriend waren; maar dat de Paus zijnen invloed vóór het bezit dier bibliotheek aan den hertog te koop zou aangeboden, en dat de hertog met die boeken 's Pausen voorspraak zou gekocht of betaald hebben, is eene laagheid, welke niet zoo maar mag voorondersteld of gegist, maar door goede gronden zou moeten bewezen worden. Waarlijk MAXIMILIAAN had, gelijk wij gezien hebben, buitendien redenen genoeg, den Paus die bibliotheek te schenken; niet minder redenen had de Paus, afgezien van *Heidelberg's* boekenschat, om de keurvorstelijke waardigheid, vóór alle anderen, aan den daarop regthebbenden en den verdienstelijken hertog van *Beijeren* toe te wenschen.

De keizer zelf wilde MAXIMILIAAN deze opengevallene waardigheid aanbieden, ook als eene belooning voor zijne

goede diensten (MENZEL *N. Gesch.* VII, s. 74 f); hij had zich daarover verklaard in eenen brief, en maakte, toen deze door de Protestanten publiek gemaakt werd, er een punt van eer van, dit zijn genomen besluit op den eerstvolgenden rijksdag te volvoeren. — De voornaamste grond der onderwerpelijke schenking moet dan gewis elders gezocht worden. Een aannemelijker dan de vroeger vermelde, is er nog niet aangegeven en zal er waarschijnlijk wel niet ontdekt worden. Werkelijk heeft ook de kardinaal CONSALVI, in 1815, toen de heidelberger bibliotheek van den Paus teruggevorderd werd, in zijn weigerend antwoord (30 December) aan den Vorst van *Hardenberg*, uitdrukkelijk verklaard, «dat deze schenking van de zijde van MAXIMILIAAN geene daad van loutere vrijgevigheid kan genoemd worden, maar veeleer een verdiend tegengeschenk en als eene regtvaardige vergoeding voor de bewezene ondersteuningen — *questa donazione non puo dirsi meramente gratuita, ma piutosto* remuneratoria, *e come una* giusta ricompenza *ai soccorsi apprestati* (bij WILKEN, blz. 251).

Dit was het gezigtspunt, waaruit te *Rome* deze schenking en 's Pausen verzoek daarom beschouwd werden. En indien de Paus eenige aanspraak op vergoeding maken kon, zal zijne keus van de heidelberger bibliotheek zekerlijk geen bewijs van zijne baatzucht opleveren, of zijnen smaak tot schande verstrekken.

Maar THEINER heeft dit verlangen van GREGORIUS XV nog aan een ander inzigt toegeschreven. «Hij (de Paus) wenschte,» zegt THEINER, «dezen beroemden boekenschat naar *Rome* «verplaatst te zien, ten einde den Protestanten, die juist «ten dien tijde de gedenkstukken der christelijke oudheid «zoo zeer verdraaiden en de Katholieke Kerk, met alle «miskenning en vervalsching harer documenten, op het

«hartstogtelijkste aanvochten, deze goudmijn, waaruit zij «tot dus verre gewoon waren, met verachting van het «kostbare metaal, hetwelk zij inhield, slechts het ge- «meenste schuim op te delven, om de Katholieke kerk te «bestrijden, ontoegankelijk te maken.» — Maar zou men zich dan te *Rome* ingebeeld hebben, dat die gedenkstukken nergens dan te *Heidelberg*, in handen der Protestanten waren? Dit zal wel niemand meenen. Doch THEINER heeft voor zijn gezegde niet het geringste bewijs geleverd. Wel schrijft de Paus in zijne dankzegging aan MAXIMILIAAN, toen deze hem, na de verovering van *Heidelberg*, de bibliotheek aldaar ten geschenke aanbood: *Quis autem non videt, te.... ancipites gladios e sacrilegis haereticorum manibus extorquere, quos illi ad veritatem profligandam assidue destringunt, fabricatores mendacii et cultores perversorum dogmatum;* maar het is geheel iets anders, te zeggen, dat er nu juist van *deze* boekerij geen misbruik meer kan gemaakt worden, dan vooraf, bij het verzoek om die bibliotheek, te *beloelen*, dat zoodanig misbruik geweerd wierde. Ook BÄHR verklaart zich tegen THEINER's uitlegging, omdat de meeste handschriften der heidelberger bibliotheek tot de grieksche, latijnsche, oude duitsche, zelfs tot de oostersche letterkunde en de geschiedenis der middeleeuwen behoorden, en het waarschijnlijker is, dat men te *Rome* vooral naar de handschriften van oude klassische letterkunde begeerig was. Immers men kende dààr de heidelberger bibliotheek; men had er een' kataloog van, althans van hare grieksche handschriften. — Ten aanzien van dezen kataloog zegt WILKEN (bl. 137): «Het zou opmerkelijk zijn indien het «inderdaad gegrond zou wezen, dat men zich te *Rome*, «reeds vóór het uitbreken van den dertigjarigen oorlog, «*voor in de toekomst mögelijke gevallen*, een' kataloog der

«Paltzische boekerij aangeschaft had.» Indien hij met deszelfs geschiedenis ware bekend geweest, had hij zich het onaangenaam gevoel van dit vermoeden kunnen besparen. JOH. GEORG. HERWARD VAN HOENBURG had, waarschijnlijk in 1580, op bevel des hertogs WILLEM van *Beijeren*, eenen kataloog der heidelberger bibliotheek vervaardigd voor de boekerij van *Munchen;* hij deelde dien vervolgens den geleerden Jesuit GRETSER mede; deze gat een afschrift aan zijn' ordegenoot POSSEVINUS, door wien het naar *Rome* en eindelijk in de handen van Paus GREGORIUS XIII en in de vatikaansche bibliotheek kwam (THEINER. bladz. 23).

(Wordt vervolgd.)

DE TOESTAND

VAN HET

PROTESTANTISMUS IN DUITSCHLAND

IN 1845.

Onder den titel van «overdenkingen op nieuwjaar» (1845), verschenen in het *litteraturblatt*, geredigeerd door Dr. WOLFGANG MENZEL, komt eene reeks beschouwingen voor over den toestand der Protestantsche tegenover de Katholieke Kerk in *Duitschland*, waarin men vooreerst allerwegen den gemoedelijk denkenden Protestant aantreft, die de waarheid opregtelijk zoekt, en dezelve, hoe bitter ook, geenszins verzwijgt; doch ten anderen, den door vooroordeelen geheel verblinden, die uit zijne met waarheidsliefde

gezochte en opgestelde præmissen sluitredenen trekt, die de geheel onpartijdige daar nimmer in vinden zal. Het is voorzeker voor den Katholiek, die overal zoo gaarne de liefde bewaart, zeer aangenaam te ondervinden, dat er onder de Protestanten gevonden worden, die niet zoo vol van haat en vooroordeel zijn, dat zij het kwade en verderfelijke hunner leerstelsels geheel voorbijzien, en bijzonder is zulks voor den Nederlandschen Katholiek te aangenamer, daar in zijn vaderland geschriften als *de Kerkbode*, *Protestant*, *Reformatie*, en zoo vele andere daaruit puttende tijdschriften, dagelijks voor zijne oogen komen, welker strekking geene andere kan zijn, dan op kosten van waarheid, eer en naastenliefde, den lezers zooverre zand in de oogen te strooijen, dat men geneigd zoude zijn te gelooven, dat bij uitsluiting hier de listigen voor de dommen schrijven.

Na voorafgaande beschouwingen over den toestand van het Protestantisme in de vorige eeuw, die, oppervlakkig beschouwd, eenige waarheid behelzen, bij dieper inzien echter valsch of overdreven blijken te zijn, en welker ontleding en beoordeeling te veel ruimte voor dit tijdschrift zouden beslaan, beperk ik mij hoofdzakelijk om zoo getrouw mogelijk den tegenwoordigen staat van het Protestantisme, zoo als het zich in *Duitschland* voordoet, met de eigene woorden des schrijvers weder te geven, opdat wij Nederlandsche Katholieken daaruit zien mogen, hoe ver het afbreken van het gebouw door LUTHER en de zijnen opgetrokken, bij de Duitschers, geholpen door hunne Fransche naburen, reeds gevorderd is, en wij daaruit leeren beseffen, hoe het RONGE en zijne makkers heeft kunnen gelukken zoo vele aanhangers onder de Protestanten, en zoo groote begunstiging van zelfs hoogge-

plaatste mannen te vinden. De schrijver zit als een andere JEREMIAS op de puinhoopen zijner verwoeste Kerk; wanneer men hem een propheet kan noemen, die het tegenwoordige klaar genoeg inziet, maar een slechte uitlegger der toekomst is. Doch laten wij den man eens hooren!

«Eene Duitsch-Katholieke drukpers, die onafhankelijk van ultramontaansche gezindheid, het geloof vasthouden, doch allen weldenkenden onder de Protestantsche medeburgers de hand tot liefde en vrede zoude bieden, ontbreekt geheel. Met PFLANZ is het laatste werktuig dezer gezindheid uitgestorven.... (1) Tegelijkertijd is binnen de palen der oude Protestantsche drukpers zelve eene scheuring ontstaan, dewijl onder haar een groote afval plaats gegrepen heeft, tot Godsloochening en onzedelijkheid, tegen welke zij zich in de vorige eeuw zoo manmoedig en vaderlandslievend verzette. De destijds gelukkig verbannen Gallomanie heeft op nieuw bij ons hare vest gebouwd en onmetelijke veroveringen gemaakt. VOLTAIRE, die voor honderd jaren alleen in de Katholieke drukpers zijn duivelspel dreef, is in de Protestantsche weder ten leven verschenen en heerscht geweldiger dan ooit onder ons, door de talrijke apostelen van den zoogenaamden vrijen geest en der liederlijkheid. Het woord van VOLTAIRE: *écrasez l'infâme*, (d. i. het Christendom) is het wachtwoord geworden eener groote, wijd en zijd verspreide partij onder de Protestanten. De godsloochening, welke in de vorige eeuw alleen bij den bedorven hofadel en bij de Jacobijnen in het Katholiek *Frankrijk*, als ook bij de

(1) Dit is niet bemoedigend voor de zoogenaamde Duitsch-Katholieken.... *Noot van den inzender.*

Illuminaten in *Beijeren* voet kon vatten, heeft hare wortelen in het hart van het Protestantismus geschoten, en sedert bijna dertig jaren, onder den naam van philosophie van HEGEL, in de hoofdstad van het Protestantsch *Duitschland* het zaad van diepen haat tegen het Christendom, ja zelfs tegen iedere religie in vele duizende harten uitgestrooid, een zeer groot gedeelte van staatsdienaren stelselmatig besmet en door de drukpers een' invloed op de openbare meening erlangd, die niet meer te berekenen is. Toen men daartegen opkwam, heette het: — het Protestantsche beginsel is onvoorwaardelijke vrijheid en onvoorwaardelijke vooruitgang. — Iedere verpligting tot eenen stelligen grond van geloof, en tot de zedelijke wet werd daardoor weggenomen. De mogelijkheid om iets stelligs, hoe ook genaamd, te beweren, verdween voor de onvoorwaardelijke vrijheid om alles te loochenen, zoodra haar zulks beviel, en dewijl het geloof datgene was, waarvan men uitging, zoo kon de niet ophoudende vooruitgang natuurlijkerwijs alleen daarvan af — en nooit meer daarheen terugleiden. Terwijl de censuur iedere afkeuring wist te onderdrukken, welke het tijdelijke bestuur betrof, duldde zij de onbeperkte afkeuring van het eeuwige, de bespotting van al wat heilig is, openbare godslastering; zelfs scheen het soms, dat haar deze overdragt der zucht tot blaam van den aardschen staat op het rijk Gods niet ongevallig was. Eindelijk kwam nog de twist met *Keulen*, en niet weinige staatsmannen, die de verachting van eeuwige dingen voor blijken van eenen sterken geest houden, verkeerden in den waan, dat de Protestantsche wereld aan de Katholieke geene wapenen had tegen te stellen, dan het volmaakte ongeloof; zij behoefden niet de eene Kerk tegen de andere te verdedigen, maar het beste oor-

deelden zij iedere Kerk belagchelijk en door den vooruitgang van de zoogenaamde verlichting onbestaanbaar te maken.

«Nevens dit meer of minder tot stelsel verheven ongeloof, dat, aan de Hoogescholen ontstaan, in de bureaux der ambtenaren zijnen hechtsten steun vindt, voegt zich dan als natuurlijk gevolg de drukpers der liederlijkheid... Ook in *Frankrijk* was en is het atheïsmus immer met onzedelijkheid gepaard: het vertoont zich niet stoïsch, maar epicurisch (1). Den philosophen, die God loochenen, staan ten gevolge eener noodzakelijke aantrekkingskracht zulke dichters ter zijde, die de zedelijke wet trotseren. In de vorige eeuw bezat de protestantsche drukpers nog zoo veel zedelijke kracht, dat zij de fransche losbandigheid afwees, waarvoor wij in 't bijzonder den grooten LESSING dank moeten zeggen (2). In onze dagen echter is zulk een geest niet meer aanwezig; de weinigen, die misschien nog tegenstand bieden en de duitsche drukpers van de walgelijke bezoedeling door vertalingen en navolgingen der parijsche mode-litteratuur zuiver wenschen te houden, worden met geringe moeite door het duizendstemmige koor der boekhandelaren, en de door dezen bezoldigde schrijvers overschreeuwd; en vele honderde persen in alle grootere steden van *Duitschland*, houden zich dagelijks bezig het lettergift, dat de Parijzenaars koken, onder ons te verbreiden. Het afschuwelijkste, zedelooste en onvrouwelijkste wijf (3), wat ooit Gods zon bescheen, wordt in honderde tijdschriften aan de duitsche vrouwen als een toonbeeld van beschaving aanbevolen; de zede-

(1) Niet streng, maar los van zeden. *Inz.*

(2) De verfijnde onzedelijkheid en beschaafde ongodisterij dier tijden heeft de heer MENZEL wel vergeten. *Inz.*

(3) De schrijver heeft het oog op G. SAND. *n. v. d. Red.*

looste zoowel als geestlooste romanschrijver (1) van *Parijs* wordt in twee dozijn vertalingen tegelijk verspreid.

«Wel is waar een flaauwe tegenspraak tegen zulk een aangematigden roem heeft zich te gelijker tijd doen hooren, maar het lage karakter is ook listig; EUGÈNE SUE bespeurt er iets van, dat men tegen hem werkzaam is: fluks werpt hij in den heksenketel, waarin zijn roman ligt te gisten, de Jesuiten, een geliefdkoosd stokpaard van den dag, en ziedaar! de afkeuring verstomt plotselijk, en zoodra is niet de Duitsch protestantsche drukpers gerust gesteld, of ook de roman wordt diepzinnig, groot en vol wijsheid. (2) Nu is het als 't ware verraad aan het Lutherdom, wanneer men den wandelenden Jood niet prijst. O LUTHER, haddet gij eens zoo iets van de uwen mogen beleven! Voor drie honderd jaren vingen zij ieder woord van u op, nu zijn hunne ooren gerigt naar EUGÈNE SUE. Het natuurlijk gevolg daarvan is, dat de jeugdige duitsche nakomelingschap, die bij de parijsche liederlijkheid ter school is gegaan, thans bloeit, zoo wel als het letterlievend Jodendom, dat met zijne gewone nijverheid den alleenhandel tusschen den duitschen en franschen geest vermeesterd heeft. Hoewel er onder hen geen enkel groot talent leeft, prijzen zij echter elkander, en vestigen hunnen invloed door eenparige zamenwerking, even als men zulks van dit in compagnie handelend volkje al zoo gewoon is.....

«Het is echter bij dit alles om niets minder te doen, dan om den verkoop van *Duitschland* met zijne geheele gemoedelijkheid, en zelfs met zijne schoone taal aan *Frankrijk*. Want de magnetische naald in deze politieke poezij, wijst zoowel

(1) EUGÈNE SUE.

(2) Men zag ook gaarne voorbij, dat geheele episoden uit andere werken gestolen zijn. (*Inz.*)

in deze als in de gezamenlijke litteratuur op *Parijs*. Even als de ultramontaansche drukpers overal op *Rome* wijst, zoo wenkt de pers der vernieling naar *Parijs*; en gelijk gene beweert, dat de geestelijke zon voor den Duitscher over de zeven heuvelen opgaat, zoo beweert deze, dat zulks boven den *Montmartre* gebeurt. Beide stemmen daarin overeen, dat de Duitscher zijn heil in het buitenland moet zoeken, en dat hij eene vreemde voogdij behoeft..... (1)

«Zoo vertoont zich de staat der partijen, die heden de Duitsche drukpers beheerschen. De oudere protestantsche pers, die eenmaal in gelukkige ontwikkeling alleen heerschte, en zich nog lang scheen te zullen verheugen in haren zedelijken en nationalen triomf, is nu alzoo ten deele tot eenen staat van zelfverdediging beperkt geworden tegen de haar van buiten aanrandende katholieke; en heeft ten andere ook in de partij der vernieling eenen verrader in hare eigene vesting, welke haar van binnen verwoest, en aldus haren buitenstaanden vijand, hoewel onwillekeurig, de hulpzame hand biedt. De eigenlijk dusgenaamde geleerdheid is op een onzijdig, en zoo als zij hoopt, onschendbaar gebied teruggetrokken, en arbeidt hier voort als ARCHIMEDES, dien de barbaarsche vijand bij zijne cirkels verraste. (2) Doch ook in de wetenschappen is bijna geen onzijdig gebied meer overig; want welk veld schijnt zoo zeer tot onzijdigheid geschikt als de vorschingen der geschiedenis! Doch

---

(1) De Schrijver doelt hier, in blind vooroordeel, op het gewaande streven van de katholieke geestelijkheid om de taal en zeden van *Rome*, en wel zoo bastert slecht als hij ze denkt, in *Duitschland* over te brengen. Wanneer zal men toch ophouden met zulke hatelijke vooroordeelen zich zelven te misleiden! *(Inz.)*

(2) Of begaat *Donquixotery* zoo als Professor PAULUS, om het manuscript van Prof. SCHELLING ter sluiks meester te worden, en hem dan daarmede te bevechten. *(Inz.)*

ook dit heeft zich reeds in een ghibellijnsch en guelphisch gedeelte (1) gesplitst....

« Een groot gedeelte der wetenschappelijke godgeleerdheid is verkocht aan de wijsbegeerte, hare ergste vijandin, die als een polyp het Protestantismus aan het hart knaagt. Wel is het een onderscheidend kenmerk voor de protestantsche godgeleerdheid van *Duitschland*, dat zich hier nergens *Puseyïsmus* vertoond heeft, zoo als in *Engeland*, en dat de nijverheid der pers het niet eenmaal gewaagd heeft om op dit nieuwe modeartikel te speculeren (2); edoch volgt uit dezen vasten, zamenhangenden tegenweer tegen het Katholicismus geenszins, dat de protestantsche duitsche godgeleerden onderling meer eensgezind zijn dan de engelsche. Voor het uiterlijke heeft zich de vereenigde geloofsbelijdenis naast de oud-luthersche en gereformeerde geplaatst, naar het schijnt, ze beiden omvattend en vereffenend; maar innerlijk heeft de godgeleerdheid de geheele schaal der mogelijkheden in alle graden van *plus* en *minus* (3) geloof doorgeloopen. Daarbij zijn op de plus-zijde veel meer en naauwere schreden gedaan, dan op de minus-zijde, waardoor het onderscheid der meeningen onder de geloovigen grooter is, dan onder de zwakken en ongeloovigen. Staat dus werkelijk aan de eene zijde het katholiek geloof en anderzijds het ongeloof in gesloteuen drom tegenover de zoo diep en menigvuldig gespletene geloofs-theologie der Protestanten, zoo volgt daaruit, dat hare stelling, welke niet alleen die der minderheid maar ook der verstrooijing is, tusschen twee zoo geweldige

(1) Voor den Paus of voor de wereldlijke magt strijdend. (*Inz.*)

(2) De drukpers vond betere rekening bij de verspreiding der blaauwboekjes van RONGE en de zijnen. (*Inz.*)

(3) Meer gelooven, minder gelooven. (*Inz.*)

vuren genomen, geen geringe bedenking en zorg baart. Men heeft getracht de ontbrekende eenheid door eene soort van ruiling bij afslag weder te vinden, dewijl men hoopte, dat althans een *minimum* van geloof allen regt aangenaam zijn zoude: doch den eenen was dit *minimum* nog te veel, en, zoo als zich laat begrijpen, den anderen te weinig.»

Na eenige beschouwingen over het vruchtelooze van overeenkomsten, die op het papier en in theorie gesteld, met den wind verstuiven moeten, dewijl zij niet wortelen in de behoeften van het volk, en hoe zelfs de eenige denkbare verzoening met de Katholieken alleen uit de diepte van het oud-luthersch geloof kon ontspringen; waarbij de schrijver alleen maar vergeet, dat reeds sedert de laatste helft der vorige eeuw het oud-luthersche geloof zoek geraakt is, vervolgt hij: «het onderwijs van het volk, en de eigenlijk gezegde leiding van het protestantsche algemeen, hebben middelmatige hoofden aan zich getrokken, die door hunne gemeenheid der zaak van het Protestantismus, welke zij zich beroemen te dienen, veel meer schade dan voordeel brengen. Hoe vele bladen, welke tegen de ultramontaansche pers in koor zingen, laten geen vonkje meer ontdekken van den adel des geestes, die vroeger in LESSING, HERDER, KANT enz. den toon gaf. Het schijnt somwijlen, als hadden de bedienden van deze gestorven heeren dezer kleederen eens aangeschoten, en wilden zij nu eens als dezen zich voordoen. Overal de grootste vermetelheid, verbonden met de geringste bekwaamheid. Men schrikt, zoo vaak men de woorden «vrijheid» en «vooruitgang» door den mond der meest bekrompenen van geest, en tot elken waren vooruitgang minst geschikten, onophoudelijk ontwijden en tot walgens toe herkaauwen, en daarbij ieder, die zich niet op eene

en dezelfde lijn van gemeenheid met hen plaatst, verdoemen hoort. Zij roemen op hunne vrijheid zoo ongeveer, als de schoenlappers en looijers van *Athene*, toen zij ARISTIDES verbanden, DEMOSTHENES smaadden en aan SOCRATES den giftbeker reikten. Zoo ook vermag deze gemeene drukpers voor den zoogenaamden protestantschen vooruitgang geenszins aan het ultramontanismus nadeel toe te brengen; neen, veeleer die mannen en hunne strekking in den schoot van het protestantismus zelf, die hare zaak hadden kunnen herstellen, te onderdrukken. Dat getier van vooruitgang is slechts als een praalvertoon tegen *Rome* gerigt; de ware bedoeling is echter daarbij iedere herstelling binnen de evangelische Kerk zelve te verhinderen. Want zonder des bewust staan deze schreeuwers onder den invloed van het ontkennend beginsel, dat in de wijsbegeerte heerscht,...

«Zij spreken van hetgene voor den Katholiek eerwaardig is, op zoo verachtelijke wijze, dat die verachting mede datgene treft, wat voor den Protestant evenzeer eerwaardig zijn moest. (1)

«Niet bloot de Katholieke geloofsdwang, maar ook de evangelische (sic!) en elke andere verpligting, welke de

---

(1) Zoo als EUGÈNE SUE eene afschuwelijke schilderij van de Jesuiten zóó ophangt, dat de geheele katholieke geestelijkheid daarin mede te zien is, en even als Prof. MICHELET aan de Universiteit van *Parijs* tegen de Jesuiten schrijft, en onder het schrijven de geheele katholieke, en eindelijk alle christelijk zich noemende Kerken, als schadelijk voor de rust der familiën en verderfelijk voor de moraal afschildert. Wanneer men de uitdrukkingen en gevoelens van haat van den schrijver: *du prêtre, de la femme et de la famille*, tegen het Christendom hier woordelijk wilde wedergeven, zoude men allen redelijk en christelijk denkenden een blos van schaamte op de kaken jagen; en het is alzoo niet te verwonderen, dat zijne vrienden hem beschuldigen, dat hij het geheele voltairianisme wederom wil doen herleven. Zie de beoordeeling van dit schandelijk geschrift: *Revue des revues. Janvier* 1845, rec. E. SAISSET. *(Inz.)*

Bijbel aan den Christen oplegt, hindert en ergert hen, en terwijl zij tegen de aanhangers van HILDEBRAND schijnen te strijden, treden zij hunne eigene belijdenis onder den voet. (1)

«De duitsche MICHEL raast tegen alles wat geloof heet; hij wil maar in 't geheel van geen geloofsdwang weten; en daar het geloof, waar het ook besta, altijd dwingt, zoo mag, noch zal het langer bestaan. MICHEL bespeurt, even als de man in Chamisso's lustig lied, dat het geloof hem nog van achteren aanhangt, en nu raast hij, zich geheel omwerpend, tegen zijnen ongelukkigen staart, ja zoude zich liever den hals afsnijden dan den staart onafgesneden te laten. Ziet eens onze dappere vlugschrijvers, hoe zij woeden en den degen wetten, wanneer zich hun eindje staart ook maar in den droom vertoont...., en wanneer de Synoden niet alleen vergaderen om, even als het Convent van *Köthen*, te verklaren: «wij gelooven allen aan geenen God.» Ieder nog zoo zeer besneden, nog zoo verlaagd en als een uitgerafelde draad gelijkvormig geworden leerstuk, is hun te veel, iedere Liturgie te katholiek, elke kerkinrigting te hierarchiek. Hoe ver ook beneden het vernuft van BLUMAUER, staat hun geest toch op dezelfde hoogte met hem, die buks en boog greep om het tegen alle papen, hoe ook genaamd, op te nemen. Van de noodwendigheid eener Kerk en kerktucht hebben zij geen begrip....; en ofschoon zij den naam van LUTHER nog immer in hun vaandel dragen, zouden zij toch voorzeker, wanneer hij heden verrees, om de vrijgeestspelers van dezen tijd door den schrik zijner regtgeloovigheid neder te slaan en eene nieuwe nationale kerkorde en tucht te vestigen, hem met de uiterste woede verdoemen en be-

(1) De schrijver wil zeggen: zij verwerpen met verachting den dwang, dien hunne geloofs-formulieren hun opleggen. (*Inz.*)

vechten; want hun alledaagsch bevattingsvermogen zoude hem in 't geheel niet meer verstaan, veeleer in den grooten hervormer zijns volks, (1) den man van achteruitgang, en eenen onuitstaanbaren paap zien. Deze geheele klasse van blaauwboekjes en tijdschriftmakers, welke met zoo groote zelfvoldoening den kampstrijd tegen *Rome* op zich nam, kan zich wel eenen FREDERIK denken, die de woorden sprak: «unter meiner Regiering kann jeder nach seiner Façon selig werden»; of eene fransche omwenteling, welke de geheele Kerk met één woord afschafte, maar niet meer eenen LUTHER, die de verzonkene Kerk (2) herstelde.»

Na eenige klagten over het onvermogen der beschaafde drukpers, zoo als de vorige eeuw die opleverde, op de lagere standen der maatschappij, vervolgt de schrijver.... de ultramontaansche pers is reeds eenerzijds veel te magtig, en anderzijds ook de pers der vernieling. Houden wij in 't oog, dat de eerste uit *Rome*, de andere uit *Parijs* hare kracht erlangt, zoo valt het niet te loochenen, dat de zuiver duitsch-gezinde pers reeds een uitgestrekt gebied zoowel tegen de eene als tegen de andere verloren heeft, en dat zij er ellendig aan toe is, wanneer zij zich bloot met herinneringen aan voormalige zegepralen en met bedriegende uitzigten voedt, terwijl de uiterste en buitenlandsche aanhangers slag op slag verder doordringen.....

«De nieuwe ijver voor Kerkvergaderingen, herderlijke conferentien, ring- en provinciaal-synoden en de toelating van deze, bewijst evenzeer hoe diep de behoefte gevoeld wordt, om voor zich, buiten de wankelende drukpers, eenen steun te vinden.... Echter moet men naar waarheid

---

(1) Helaas ja ! dit bewijst de geschiedenis. *(Inz.)*

(2) Men vergete niet, dat een Protestant hier spreekt. *(Inz.)*

bekennen, dat er in dit opzigt veel meer geschiedt om de evangelische (1) wereld te verdeelen en te ontwapenen, dan om die te vereenigen en te versterken. Vooral wil de pers niet gedoogen, dat de kerkelijke geest opgebeurd worde, en treedt tegen deze op als tegen haren bittersten vijand. Reeds de gedachte de geestelijkheid te vergaderen was der pers een gruwel, en toen zulks desniettemin uitgevoerd werd, heeft de pers iedere conferentie, ieder convent, elke synode bespied en bewaakt, en ieder geloovig woord, dat daar viel, ieder voorstel tot herstelling der Kerk met smaadredenen begroet, alle noordduitsche bladen (2) met waarschuwingen tegen hierarchische ondernemingen aangevuld, en alleen dat met juichende toonen ontvangen, wat er tot oneer en verguizing der religie gezegd werd. Indien deze bladen der lichtvrienden in de soldij der Jesuiten stonden om der evangelische Kerk den laatsten slag te geven, zoo konden zij zulks niet listiger aanleggen, dan het deze schrijvers nu onwillekeurig in hunne bekrompenheid doen.

«Wat kan men echter van den kerkelijken geest der synoden hopen, wanneer tegelijkertijd de ambtenaren de beschermers blijven der tegen dezen geest zoo hoogst vijandige pers; wanneer zelfs een godloochenend boek als dat van BRUNO BAUER niet alleen noch vernietigd wordt als vervloekte godslasteringen behelzende, noch ten minste als een ellendig prul over het hoofd wordt gezien, maar, wat meer zegt, door het oppercensuur-collegie zelf in bescherming genomen, verbeterd en op nieuw geredigeerd wordt,

---

(1) Namelijk de protestansch-evangelische. *(Inz.)*

(2) Dit ergert in 't bijzonder den schrijver, die het noordelijk *Germanien* voor het laatste toevlugtsoord van het Protestantismus aanziet. *(Inz.)*

als ware het een staatsschrift, op hetwelk men met de grootste zorgvuldigheid het volk opmerkzaam maken, en het voor allen verkrijgbaar moest stellen....

« Voorzeker zal niemand den overleden koning van *Pruissen* vroomheid betwisten, en zijne welgemeende pogingen, om door de vereeniging in de nieuwe liturgie aan de evangelische Kerk eenheid, bloei en kracht te verleenen, loochenen; en echter verspreidde zich onder zijne regering de wijsbegeerte van HEGEL, welke door dien koning voorzeker niet zoo zeer in hoede genomen zoude zijn, wanneer men hem nopens hare ware strekking onderrigt en gezegd hadde, hoe deze geheel en al onchristelijke en vernieling-predikende leer de van hem nu eerst verjongde Kerk innerlijk ontbindt en verstoort; maar de bureaucratie verheugde zich in deze langdurige vergissing.

« Hier werkt onmiskenbaar tevens die oude ijverzucht tusschen de regts- en godgeleerden, waarover LUTHER zich reeds beklaagde, terwijl hij voorspelde, hoe de regtsgeleerden aan de godgeleerden den loef zoude afsteken, ja hun eindelijk niet de minste waarde meer laten zouden. Zijn voorgevoel is ten deze bewaarheid. — De schatten der Kerk werden staatsgoederen en het consistorie viel in de wangunstige magt van regtsgeleerden. De juristen waren in hunnen haat tegen de dusgenoemde papen, onverschillig van welke belijdenis, ten allen tijde eensgezind....

« Hoe wil men dan heden, terwijl de katholieke Kerk hare glansrijke wedergeboorte viert, door het kleingeestigste vooroordeel van regtsgeleerden en staatsambtenaren bevangen, de mannen der luthersche Kerk van alle deelneming aan het bestaan van zaken uitsluiten, en dus de beste strijders ontwapend en als 't ware in gijzeling houden? Overal stuiten wij van de andere zijde op te kloekhartige bisschoppen,

welke de rollen van ATHANASIUS en AMBROSIUS hebben overgenomen; dezer zijds echter zitten de godsmannen achter de schermen, en nog bovendien beschimpt door het janhagel van de drukpers des ongeloofs....»

«Het is bijna onbegrijpelijk, dat de verdediging der kerk met zoo grooten tegenzin door de Protestanten begroet wordt; er steekt hier een onverstand in, het rijk der fabelen waardig,.... misschien eenig somber lot, want wien God verderven wil, dien slaat hij met blindheid.

«De staatsmagt volgt bij afwisseling en in tegenstrijdigheid met zich zelve twee wegen, onmiskenbaar tot haar eigen verderf. Terwijl immers de een voor geenen prijs het kerkelijk leven wil laten toenemen, wordt anderzijds door proefnemingen in kerkelijke zaken een benaauwd spel gespeeld; een spel, dewijl het op niets ernstigs uitloopt, en er alle nadruk ontbreekt; benaauwd, naardien men voor den geringsten tegenstand terugbeeft (1).

«Terwijl men het beleeft, dat drie gescheidene vrouwen van denzelfden man, met dien gemaal in een salon te *Berlijn* aan de whisttafel aanzitten, — de gruwzaamste satire op de zedelijkheid van het Protestantismus, — durft men het toch niet op zich nemen, eene wet uit te vaardigen, welke zulke ergernis vermag te beperken; wie heeft er nog vrees, wie schaamt zich nog!.... Het is hier de staatsregering zelve, welke zich de eene hand met de andere wondt, met den eenen arm den anderen verlamt. De Kerk moet ten speelbal worden, maar men bemerkt niet, dat alleen de staat op het spel wordt gezet, terwijl aan de Kerk hare heiligheid door geene bespotting kan worden ontnomen.»....

(1) Een beeld van de handelingen der nederlandsche Synode in 1844 en 45. *(Inz.)*

«Ziet toch om u heen, en geeft acht, wat er in de katholieke Kerk voorvalt Men kan die kerk niet meer voorbijgaan; zij is daar; wie in de evangelische kerk geenen schik heeft, die zal zich naar de katholieke moeten schikken»....

«In welken toestand brengen deze liberalen de protestantsche geestelijkheid, daar zij deze dan, wanneer zij onvoorwaardelijk aan het ministerie onderworpen is, als eene den volke vijandige politie in verdenking brengen, dan wederom, wanneer zij meerdere onafhankelijkheid van den staat tracht te krijgen, haar verwijten, dat zij naar een nieuw *Bonzendom*, naar duisteren geloofsdwang, ja naar eene soort van protestantsche inquisitie streeft. Wat eindelijk mag zij dan willen en doen? Zij moge stil nederzitten of zich bewegen, voor u is zij slechts daar om gehoond te worden.

«Ongehoord is deze mishandeling van eenen stand, die voor eene zoo belangrijke roeping leeft, gepaard met zoo groote zelfopoffering (1), die door eene lange, smartvolle ervaring is beproefd, en in wien de schoonste geestvermogens slechts het oogenblik afwachten om aan het volksbelang ten dienst te staan! Ongeloofelijk is het gebrek aan gezonde staatkunde, dat zich in deze mishandeling der geestelijkheid door de pers openbaart, en dat door de zoodanigen, welke zich nog wel voor geloofsverwanten uitgeven. Hoe oneindig veel slimmer zijn hier de Katholieken! Is echter onze geestelijkheid wel inderdaad rijp en bekwaam om de Kerk te handhaven; moet men haar niet wantrouwen? Wat schaamtelooze taal voerden niet pruissische Pastoren in het beruchte convent van *Köthen*, waar

(1) Mijnheer meent toch wel niet versterving des vleesches. *(Inz.)*

zij plegtig het christelijk geloof afzwoeren! Hoe dubbelzinnig waren zelfs in *Berlijn* de stemmen over STRAUSS en BRUNO BAUER! Welke dolzinnigheid riep het maagdeburger denkschrift te voorschijn! Dit laatste is bijzonder kenmerkend; het verlangt namelijk, dat iedere gemeente leerstukken en liturgien zal aannemen, zoo als het haar best gevalt en telken dage weder andere, wanneer zij zulks goedvindt: eene ontbinding van het *corpus Evangelicorum*, als die van eenig lijk door de wormen! Waarlijk eene heerlijke comedie staat ons voor de deur, wanneer de zwangere toekomst al deze kleine liturgien zal baren, in ieder dorp al weder eene andere! Waarom heeft de maagdeburgsche dame niet liever dadelijk voorgedragen, dat er zoo vele leerstukken en liturgien onder de Protestanten mogen bestaan als bijzondere personen en dat het aan twee individuën op straf verboden zal zijn naar denzelfden geloofsregel te leven?....

« Met reden verheugt zich de katholicke pers over de groote volksvergadering te *Trier*. Het is een bewijs van onverstand der protestantsche pers, dat zij deze gebeurtenis niet begrepen heeft, dat die haar onverwacht overviel, ja haar verbaasde, en dat zij er eindelijk met eenige phrasen van oud bijgeloof, reliquiën-kramerij enz. overheen sprong, in de meening, dat eene zoodanige gebeurtenis zonder gevolg kon voorbijgaan, misschien zoo als eenig boek, waarover men heden alle dagbladen vol praat, en dat morgen vergeten is Eene beweging in de massa des volks verhoudt zich geheel anders dan de bewegingen in de drukpers. — Niet eens van de zijde der staatkunde heeft men die gebeurtenis beschouwd, zoo groot is de verblinding! Bijna twee millioenen menschen vergaderen aan de grenzen van *Duitschland* en *Frankrijk*, meer dan

duizend fransche priesters leven als broeders met de Duitschen, en toch lacht de pers alleenlijk over de vereering van een' ouden rok, en bespeurt niets van de hoofdzaak. Eene magt ontvouwt hare vlerken gelijk een dubbele arend de breede schachten over *Europa* uitbreidende, den eenen kop naar *Parijs*, den anderen naar *Berlijn* gewend, het eenige hart echter naar *Rome*, en de pers bemerkt niets.... hoort niets van het ruischen der adelaarsvleugels in de lucht!..... »

De schrijver besluit met de hoop, dat de verbastering van het protestantsch geloof door de drukpers niet zoo ver gaan zal, dat zij ook het gezonde gedeelte der Protestanten in de lagere standen bederve. Zijne hoop zal ijdel bevonden worden; want de kracht ligt niet in de menschen maar in het geloof zelf, en wel in een geloof, dat niet zoo als dat der Protestanten, door menschenvinding en heerschersgeweld gesteund en bestuurd wordt, maar door den H. Geest in eene Kerk als de katholieke wordt verkondigd en beleden.

Overgenomen uit het *Litteraturblatt*, behoorende bij het *Morgenblatt für gebildete Stände, Stuttgart* en *Tübingen*, COTTA.

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE BLADZIJDE UIT HET LEVEN VAN DEN PRINS DE *TALLEYRAND*.

Charles maurice de talleyrand-périgord bekleedde den Bisschoppelijken zetel van *Autun*, toen hij in 1789 gedeputeerd werd tot de Staten-generaal, wier vergadering door den ongelukkigen lodewijk XVI, den 5 Mei, te *Versailles* geopend werd. In de revolutionaire verbijstering van die dagen — het is trouwens overbekend — ging alle besef van hetgene de Bisschoppelijke betrekking hem oplegde voor de talleyrand jammerlijk verloren, en zijne handelingen waren zoo tegenkerkelijk, als bijkans mogelijk is te denken. Onder andere was hij de man, welke den 10 October in de Nationale Vergadering een voorstel deed, waarvan de uitkomst was een besluit van den 2 November, bij welks eerste artikel de Vergadering verklaart «dat alle kerkelijke goederen ter beschikking der Natie zijn;» — den 28 December 1790, toen nog geen Bisschop aan dat verraad schuldig was, zwoer hij het eerst den eed op de «Burgerlijke Constitutie der Geestelijkheid;» — den 25 Februarij daaraanvolgende wijdde hij, met nieuwe vertreding van de kerkelijke wetten, expilly en marolles als constitutionele bisschoppen der departementen van *Finistère* en de *Aisne*, en huldigde mede de noodleer van de beruchte camus, treilhard en anderen, dat, na de bisschoppelijke wijding, eene kanonieke institutie ter voering der jurisdictie niet meer te pas kwam. Korten tijd na de heiligschennis van laatstgenoemde dagteekening, wierp de talleyrand den herderstaf van het bisdom van *Autun*, dat door de gunst alleen, waarin hij bij de meerderheid der Nationale Vergadering stond, in de nieuwe zooge-

naamde omschrijving der diocesen behouden was, geheel ter zijde, en trad hij in den werkkring over der burgerlijke bedieningen. Pius VI liet het aan openlijke en strenge berispingen niet ontbreken, en alleen aan den verwarden toestand der Kerk in *Frankrijk* is het te wijten, dat een bepaald excommunicatievonnis, waarmede gedreigd was, niet is uitgesproken. Alles bleef evenwel destijds vruchteloos. Eerst na de verheffing van PIUS VII, en toen DE TALLEYRAND reeds eene plaats in het ministerie vervulde, onder het *Directoire*, en later onder het *Consulaat*, kwam hij tot betere gedachten terug, en deed hij den stap, waarvan in de hierna volgende pauselijke breve gewaagd wordt, aan welke wij gemeend hebben in vertaling een plaatsje te mogen verleenen, omdat, indien wij ons niet bedriegen, een en ander ten onzent niet zoo algemeen bekend is.

«Aan onzen geliefden zoon CHARLES MAURICE DE TALLEYRAND.

«Paus PIUS VII.

«Geliefde zoon, Heil.

«Te midden der zorgen van Ons Apostolisch ambt, die Ons diep ter neder drukken, zijn wij met vreugde vervuld geworden, toen wij het vurige verlangen hebben leeren kennen, dat u thans bezielt, om met Ons en met de Katholieke Kerk in verzoening wederom te worden opgenomen. Ook zijn wij innig getroffen geweest, door al hetgene Onze geliefde zoon en gezant bij den Eersten Consul, de Kardinaal JOANNES BAPTISTA CAPRARA uit uwen naam en u betreffende tot onze kennis gebragt heeft. Deze gevoelens derhalve, die gij, gelijk oorbaar is, aan Ons geopenbaard hebt, en welke zoodanig zijn als wij ze verlangden; — uwe belijdenis van onderwerping en volledige gehoorzaamheid aan den Apostolischen Stoel; — uw volhardende toeleg om naar vermogen alles aan te wenden, ten einde het groote werk van het herstel der Katholieke godsdienst in

Frankrijk tot stand te brengen ; — het getuigenis, dat Onze Eerwaardige Italiaansche Broederen, welke ter vergaderinge van *Lyon* (1) tegenwoordig geweest zijn, aangaande uwen ijver voor de verdediging en den voortgang van zoo evengenoemde godsdienst hebben afgelegd ; — eindelijk uw vast besluit om van alle middelen, welke in uwe magt staan, gebruik te maken, ten einde gunstige beschikkingen ten behoeve der Godsdienst en der Kerk te verwerven; — alle deze dingen zijn voor Ons niet slechts zoo vele redenen geweest om in den Heere Ons te verblijden, maar zij bewegen Ons tevens om u met veel goedgunstigheid te behandelen, en eene geheel bijzondere inschikkelijkheid jegens u aan den dag te leggen.

«De ingewanden van Onze vaderlijke liefde alzoo tot u verruimende, maken Wij u, krachtens de bij Ons berustende volmagt, in de eerste plaats los van allen band van excommunicatie, dien gij tot op dit tijdstip mogt beloopen hebben, en herstellen u, na die ontbinding, in de gemeenschap met Ons en met den Apostolischen Stoel. U daarna, in gevolge uwe verzoening met Ons en de Kerk, tot het geven van aalmoezen, vooral aan de behoeftigen van het eertijds door u beheerde kerspel van *Autun*, de verpligting opleggende, onthouden Wij Ons echter van eene bepaalde som daartoe vast te stellen, niet twijfelende of gij zult den nood dier armen te hulp komen, met eene mildheid, die geëvenredigd zij aan uw godsdienstig gevoel en aan uwen edelmoedigen zin. Daar gij wijders, zoo uit hoofde van den afstand, dien gij gedaan hebt van het Bisdom van *Autun*, (en dat nederleggen van uw ambt is door Ons aangenomen) als omdat gij sinds jaren van alle verrigting van bisschoppelijke en kerkelijke functien hebt afgezien, een verzoek aan Ons gerigt hebt, om

(1) Te dezer stede was, ettelijke maanden te voren, eene talrijke bijeenkomst, zoo wel van Italianen als Franschen gehouden, waar, onder anderen zeven en veertig Prelaten en geestelijken geteld werden. Het schijnt te blijken, dat DE TALLEYRAND, die toen minister van buitenlandsche zaken was, met hen in betrekking geweest is.

tot de leeken-communie te worden terug gebragt; zoo gelasten Wij u, na meergemelde uwe verzoening met Ons en de Kerk, om van nu af voortaan van alle bisschoppelijke en kerkelijke dienstverrigting u stiptelijk te onthouden en met de leeken-communie u te vrede te stellen. Ten slotte willigen Wij in, dat het wereldlijk kleed door u gedragen worde, en dat gij u met het voeren van allerlei burgerlijke zaken inlaat, om het even of gij in de betrekking blijven moogt, welke gij thans vervult, of dat gij tot eene andere zult overgaan, waartoe gij door uwe regering zoudt geroepen worden.

«Dan, geliefde zoon, te midden uwer staatkundige bemoeijingen, behoort gij steeds indachtig te zijn, hoe duur gij verpligt zijt te arbeiden tot de glorie Gods en aan de welvaart der Katholieke godsdienst; en zonder ophouden moet gij het oog gerigt hebben naar de middelen, die het slagen van zoo groot een werk bevorderlijk zijn. Om er u te vermogender toe op te wekken, willen Wij ons van de woorden van een' onzer voorgangers, met name den H. LEO, bedienen: «Er blijft nog «overig u te vermanen om uwe arbeidzame pogingen met die «van den Apostolischen Stoel te vereenigen; want, moge de «overwinning, welke de Heere JESUS CHRISTUS aan Zijne Kerk «verleend heeft, aan de eene zijde ons betrouwen vermeer-«deren, wij zijn daarom toch van den anderen kant niet van «alle bekommering ontheven. Ook werd die zege wel geschon-«ken, opdat de arbeid zoeter voor ons zijn zoude, maar geens-«zins opdat wij aan den slaap ons zullen overgeven. In de «omstandigheden derhalve, waarin wij nog verkeeren, roepen «wij uwe waakzaamheid en zorg steeds dringend te hulp.»

«Wek alzoo uwen ijver op, en stel al uwe geestvermogens te werk, opdat de Katholieke godsdienst ten uwent dagelijks dieper en dieper wortele, en uwe magtige natie dien ouden luister herwinne, welke haar immer zoo roemrijk van andere volken onderscheidde. Verwezenlijkt gij deze verwachtingen van Onze hope, dan zult gij aan het fransch gemeentebest waarlijk

vrede en rust verschaffen, en over uw eigen hoofd Gods barmhartigheid in gansch bijzondere maat doen nederdalen.

«Middelerwijl zullen Wij niet ophouden dringende smeekingen tot God op te zenden, opdat Hij u het licht van zijne genade verleene; en als onderpand van 's hemels goede gunsten, geven Wij u van ganscher harte Onzen Apostolischen zegen.

«Gegeven bij St. Pieter te *Rome*, onder het zegel van den Visschersring, den 29 Junij 1802, het derde jaar van Onze Pauselijke regering.»

Tot bovenstaande Breve vonden wij bij den Eerw. Heer ANDRÉ (1) de volgende *fransche* aanteekening: «Er is eene «soort van secularisatie.... waarbij de Paus eenen geestelijke, «die reeds de verbindtenis der heilige ordewijdingen heeft op «zich genomen, tot de leeken-communie terugbrengt en zelfs «magtigt om te huwen. Daarvan hebben wij in onzen leeftijd «een zeer merkwaardig voorbeeld,» enz. — Moeten de laatste woorden als tot den geheelen inhoud van voorgaanden volzin betrokken genomen worden, zoodat wij in de medegedeelde breve een voorbeeld zouden hebben, dat de Paus eenen geestelijke *gemagtigd heeft te huwen?* — Dan gelooven wij dat de geleerde aanteekenaar zich bedrogen heeft. Uitdrukkelijk komt de magtiging tot een huwelijk in de breve niet voor: en noodzakelijk gevolg dáárvan is zij ook niet, dat een geestelijke, die de hoogere wijdingen ontvangen had, tot de leeken-communie wordt teruggebragt. Had dit punt bevestiging noodig, wij zouden slechts aan de *degradatie* van vroegere tijden behoeven te denken. Geheel onderscheiden van onze opmerking is overigens de vraag, of DE TALLEYRAND door eene nadere vergunning tot het huwelijk ooit gemagtigd zij? Wèl herinneren wij ons gelezen te hebben, dat hij, even als de bisschop van *Orleans*, die insgelijks de civiele constitutie der geestelijkheid bezworen heeft, in den echt is getreden; doch dat dit ooit kerkelijk-geldig geschied zij, is ons niet gebleken.

(1) Cours de droit canon.

WAT ER IN DE KATECHIZATIËN AL GELEERD WORDT.

Twee jaren geleden gaf de Heer H. J. HOFSTEDE, Predikant te *Gorinchem*, een boekske uit. Bij zekere gelegenheid kwam mij een exemplaar in handen. Ik las den titel, en — spaarde mij de moeite van het in te zien. «Een boekske» zei ik bij mij zelven, «zoo als er meer zijn: over *de kerkhervorming* «*en hare zegenrijke vruchten*.... Het regent in onze dagen «pamphletten van allerlei aard.... Hoeveel wijzer is men, als «men ze allen gelezen heeft?... En op dit punt vooral — «zal het niet van voren af aan het oude zijn, dat ik reeds «zoo menigmaal gehoord heb?...» Ik legde het boekske ter zijde en het koste mij de geringste moeite niet om het geheel uit mijne gedachten te stellen.

Een geruimen tijd daarna las ik de *Opregte Haarlemsche Courant*. Toevallig viel daar mijn oog op de aankondiging van een *geformeerd drietal* voor eene vacante predikantsplaats in de hoofdstad des Rijks. De naam van Ds. HOFSTEDE prijkte onder de uitverkorenen. — «Die man» dacht ik, terwijl ik mij zijn boekje herinnerde, «schijnt in aanmerking te komen. «Op een drietal! en wel voor *Amsterdam*! dat beteekent zoo «wat. Zou dat schrijven daar aanleiding toe gegeven hebben? «Zou dat geschriftje zoo verbazend geleerd, of zoo regt popu«lair wezen? of zou....?» Deze en dergelijke gedachten vlogen mij pijlsnel door het hoofd; maar om even spoedig voor andere plaats te maken.... Ik doorliep met een vlugtig oog de lange reeks van advertentiën en daarmede waren èn Dominé èn «de Kerkhervorming» andermaal vergeten.

Maar het scheen wel, dat ik veroordeeld was om met dat boekske nadere kennis te maken. Althans eenige maanden later, was het alweêr de *Opregte Haarlemsche Courant*, die er mij,

tegen wil en dank, aan denken deed. Onmogelijk toch kon ik den titel voorbij zien : hij stond met groote letters aangekondigd. Doch dezen keer werd mijne aandacht bijzonder getrokken door eene aanbeveling, die uit zeker Weekblad overgenomen en er onder geplaatst was. Ik las de aankondiging en van dien tijd af dagteekent mijn besluit, om, als ik niets beters te doen wist, het boekske eens in te zien.

Had nu die aanbeveling dat besluit te weeg gebragt? Toch niet; zij was mij veeleer de stempel, die het juiste gehalte van het werkje aanwees, en zou mij dus volstrekt niet hebben overgehaald om er een oog in te slaan. Dat ik daartoe besloot, was enkel en alleen, omdat door een en ander de lust in mij was opgewekt, om, door het boekske, met den schrijver zelven min of meer bekend te worden en eens te zien, of Dominé HOFSTEDE gedaan had zoo als er meer doen, die, als zij over *de Hervorming* spreken, alles wat zij weten en niet weten te pas brengen, en daardoor zelve openbaren wat men anders niet zou geweten hebben.

Nog menige week verliep vóór dat ik het geschriftje in handen nam. Eindelijk ging ik aan 't lezen. Maar naauwelijks had ik een oog in het boekje geslagen of bij de reeds vermelde voegde zich eene nieuwe beweegreden om met den inhoud bekend te worden. Al dadelijk in het *Voorwoord* ontmoette ik de volgende regelen : «Gods onmisbare zegen vergezelle «deze eenvoudige herinnering van de Kerkhervorming en de «zegeningen, die zij aanbragt, waar zij in handen genomen «en gelezen wordt..... Vooral voor jonge menschen, die zich «bereiden, om belijdenis van hun allerheiligst geloof in Chris«tus, den eenigen Zaligmaker en Heer, in de Protestantsche «Kerk (*sic*) af te leggen, of die deze belijdenis reeds hebben «gedaan, moge zij [*deze herinnering*] nuttig zijn. Zij roepe «hun nog eens in het geheugen terug, *wat hun, bij het gods«dienstig onderwijs, door hunne Leeraren werd voorgesteld.*» — Deze laatste woorden trokken geheel mijne aandacht. Zij waren

mij dubbel welkom, omdat zij mij het vooruitzigt gaven van thans iets te kunnen vernemen van datgene, waarnaar ik reeds langen tijd had uitgezien en dat ik niet verwacht had juist in dit boekske te zullen aantreffen. Meer dan eens had ik de vraag hooren voorstellen, «wat mag er toch wel verhandeld worden «in die *Katechizatiën*, die altijd met gesloten deuren gehouden «worden en tot welke niemand, behalve de leerlingen, toegang «heeft»; maar op het antwoord, dat door dezen en genen soms gegeven werd, durfde ik geen genoegzamen staat maken, omdat niemand hunner het zelf gehoord heeft. En ziedaar, wat ik niet verwacht had, nu belooft mij het *Voorwoord* van Ds. HOFSTEDE dat ik aangaande dat punt in het zekere zal worden onderrigt. Verbeeld u mijne tevredenheid en den vlijt, waarmeê ik aan 't lezen ging: Want wie kan het beter weten dan Dominé-zelf? en daar hij niet bepaaldelijk spreekt van zijn eigen onderwijs, maar van dat der Leeraren in het algemeen, zal ik er veilig uit mogen besluiten, dat, zoo niet allen, ten minste velen hetzelfde aan hunne leerlingen voorstellen.

Ik heb het stukje gelezen... Op zich zelf genomen zou het der moeite niet waard zijn om in *de Katholiek* er van te spreken; maar als eene bijdrage tot de kennis van het godsdienstig onderwijs bij de Protestanten is het niet zonder belang. Om die reden zal ik het voornaamste daarvan mijnen lezers mededeelen, mijne aanmerkingen daar tusschen voegen en aan ieder de vrijheid laten om er over te oordeelen.

Na eene korte inleiding zet de heer H. de volgende stelling vóórop: «Jammerlijk was de heerlijke godsdienst, door JEZUS «CHRISTUS en zijne Apostelen aan de wereld gepredikt, in den «loop der eeuwen verbasterd.» Dat die stelling grondig bewezen zoude worden, was in een geschriftje als het onderhavige niet te verwachten; maar in allen geval had toch de Katechizant aan zijne leerlingen moeten doen opmerken, dat er onderscheid is tusschen de leer en derzelver beoefening door

de menschen ; dat de eerste *onveranderlijk* is en aan geene verbastering onderhevig, terwijl de laatste niet dan te dikwerf met de leer in tegenspraak is. Maar welligt strookte dit te weinig met den *progressistischen* geest onzer dagen, en minder nog met het doel, dat de schrijver zich voorgesteld schijnt te te hebben , om namelijk de Katholieke Kerk zoo duister mogelijk te schetsen , ten einde het licht der Hervorming des te sterker te doen uitkomen. Hij volgt dus een anderen weg en tracht door het aanstippen van eene menigte van feiten die stelling zoo goed mogelijk te staven.

Wij hebben er slechts twee bedenkingen tegen, die echter, zoo wij ons niet bedriegen, nog al van gewigt zijn. Vooreerst dat uit de opsomming van eenige bepaalde feiten zoo maar niet dadelijk volgt, dat de godsdienst verbasterd was ; en ten andere, dat sommige derzelven twijfelachtig zijn , althans zóó niet geschied zijn als zij hier voorgedragen worden , terwijl andere geheel bezijden de waarheid zijn. Voor de leerlingen van Dr H. mogen *zulke* feiten als afdoende bewijzen gelden ; bij hen die beter weten, maken zij zeker dien opgang niet.

De genoemde feiten worden zoo ver mogelijk opgespoord, en het kwaad in de bron zelve aangewezen: «Gedurende de «vervolgingen , — zegt H. — die de Christenen in de drie «eerste Eeuwen van verschillende Romeinsche Vorsten te «verduren hadden, heerschte nog, in vele opzigten, die heilige «eenvoudigheid, welke den geest van CHRISTUS en der Apos«telen kenmerkte ; en de zaden mogten misschien reeds hier «en daar gevallen zijn , die naderhand zoo veel onkruid op «den akker des Christendoms zouden doen opschieten ; zij «werden toen nog verstikt en versmoord door den gemeen«schappelijken druk.» — Wij ontkennen niet, dat «die een«voudigheid nog heerschte,» maar de onderscheidene ketterijen, die reeds *in de drie eerste eeuwen* des Christendoms zijn opgestaan , rekent gij die voor niets, Mijnheer? En wildet Gij deze niet in rekening brengen , dan hadt Gij ten minste u

moeten herinneren, dat het, naar het woord des Heeren, wel niet anders zijn konde, of er moesten ketterijen ontstaan; dan had Gij door *Handel.* XX en 1 *Corinth.* u kunnen overtuigen, dat er al *spoedig* onkruid tusschen de tarwe opwies. Waarom dan die twijfelende voorstelling: «en de zaden mogten *misschien* reeds hier en daar gevallen zijn»? Als men voor leerlingen spreekt of schrijft, is juistheid van uitdrukking een eerste vereischte.

«Maar nadat tijden van verademing, ja! van rust en voor-«spoed gekomen waren; nadat de Romeinsche Keizer, CON-«STANTYN DE GROOTE, zelf het Christendom aangenomen en «het alzoo tot de Godsdienst van den Staat verheven had, «schoten die zaden des te weliger op en dreigde weldra de «goede tarwe geheel te verstikken.»

Wij hebben nimmer geweten, dat het Christendom, omdat het door CONSTANTYN werd aangenomen, de godsdienst van den Staat werd, veel minder, dat het daardoor *verheven* is geworden. Dan, wat er ook van die *verheffing* wezen moge, wij gelooven zoo min als de heer H., dat zij in alle opzigten zoo benijdenswaardig was; niet omdat daarom de «godsdienst verbasterd zij,» of de Kerk in geloofs- en zedeleer iets geleden hebbe, maar omdat de tijdelijke voorspoed voor sommigen in de Kerk zeer ten nadeele heeft gewerkt; omdat deze en gene, die buiten de Kerk was, er door uitgelokt werd om met geheel verkeerde bedoelingen het Christendom te omhelzen; en omdat in het algemeen de bemoeijingen van den Staat met de Kerk haar meer schade dan voordeel hebben aangebragt. — Wij achten het overbodig dit nader toe te lichten. Mogt onze Predikant het voor zich noodig oordeelen, dan werpe hij slechts een blik op zijn eigen kerkgenootschap, en hij zal zich kunnen overtuigen, dat de gouden ketenen, waarin het door den Staat gekloken werd, niet hebben kunnen beletten, dat het door inwendige «woelingen, spanning en schokken» is verdeeld geworden. — Ongelukkig hij, wien

de slavernij eene noodzakelijke voorwaarde tot zijn bestaan is!

«Prachtige Tempels verrezen wel allerwege voor de eere-«dienst der Christenen, maar de dienst van God, in geest en «waarheid, ging des te meer verloren.»

Ziedaar dan *de prachtige tempels* boven aan die lange lijst van zaken, waarin «de verbastering der Godsdienst» zich het eerst geopenbaard heeft. Is het nu te verwonderen, dat de Hervorming daarover verontwaardigd was, en dat zij in haren blakenden ijver het vandalisme te hulp riep om er een einde aan te maken?... Voorzeker niet; want dat zoo menige paapsche herinnering op de muren der kerk door de witkwast onschadelijk gemaakt werd (1); dat de altaren, de beelden en sieraden omvergehaald en verbrijzeld werden; dat eenige tempels tot den grond toe afgebroken zijn, en de Katholieken, die er toch maar afgoderij pleegden, uit weggejaagd en naar schuren en pakhuizen verwezen werden; — dit waren de natuurlijke gevolgen eener Hervorming, die het zich ten doel gesteld had, om de dienst van God geheel te *vergeestelijken* en het in «heilige eenvoudigheid» van de Apostelen zelven af te winnen. Maar ééne zaak kunnen wij ons niet verklaren, namelijk: dat de Protestanten wel zoo goed geweest zijn om tot heden toe zich te behelpen in zoo menigen «prachtigen tempel,» dien zij ter bevordering van «de dienst Gods in geest en waarheid» aan de Katholieken ontnomen hadden. 't Is mogelijk, dat Dominé de reden daarvan in de Katechizatie heeft opgegeven, maar in het boekje heb ik er niets van gevonden.

Na de «prachtige tempels» komen de Bisschoppen aan de beurt. Van dezen wordt zoo maar zonder omwegen gezegd, dat hunne meerderheid boven de Ouderlingen (*priesters*), enkel in den hoogmoed haren oorsprong had. En dan vertelt onze Schrijver, hoe het zoo ten naaste bij in zijn werk

(1) B. v. in de St. Pieters-kerk te *Leiden*.

is gegaan, dat zij, die eerst met anderen gelijk stonden, naderhand hooger in rang zijn geklommen. Gelukkig voor hem dat het bestek eener «eenvoudige herinnering» te klein is, om zijne uit de lucht gegrepen veronderstelling door bewijzen te kunnen staven. Want ofschoon hij wel denken kan, dat wij hem nu op zijn woord alleen niet gelooven zullen, al had hij ook MOSHEIM of anderen letterlijk nageschreven; dan kan hij toch voor zich zelven de voldoening smaken, dat hij de moeite spaarde om eene stelling te verdedigen, die onhoudbaar is. Mogt hij later, in zijne Cathechisatie, op dat punt eens terug komen, dan raden wij hem aan, om de zaak eerst grondig te onderzoeken, en vooral de stellige getuigenissen niet over het hoofd te zien, die in de oudste oorkonden van het Christendom voorkomen betrekkelijk den voorrang van het Episcopaat. En om zich op zijn standpunt tegenover de Katholieke Kerk des te steviger te vestigen, zou hij des verkiezende kunnen beginnen met eerst zijn eigen gezag als opziener, herder, leeraar, of hoe hij zich noemen moge, te handhaven, en te toonen dat hij iets meer is dan een ouderling, een diaken of elk ander lid van het hervormd Kerkgenootschap.

Achter de Bisschoppen volgt de Paus, die — buiten en boven alle tegenspraak — de hoogmoedigste onder de hoogmoedigen is. «Vooral» — zegt H. — zochten de Bisschoppen der vier «uitgebreidste Christelijke gemeenten, te *Antiochie*, *Alexandrie*, «*Constantinopolen* en *Rome*, zich de een boven den anderen al «meer en meer te verheffen. De laatsten behielden eindelijk «de overhand.» En zoo doende meent Z. E. met een enkelen slag het geheele Primaat te hebben nedergeveld. Jammer alweêr voor de zaak, die hij verdedigt, dat zijne bewering in tegenspraak is met de geschiedenis. Want vooreerst: dat de Bisschoppen der genoemde kerken hunne *patriarchale* regten deden gelden was niet om *de uitgebreidheid* hunner gemeente, zoo als men het hier laat voorkomen, maar om geheel andere

redenen, die ook de heer HOFSTEDE wel kennen zou, indien hij beter in de oudheid te huis ware. Ten andere is het geheel bezijden de waarheid, dat *Antiochie* of *Alexandrie* ooit naar het Primaat der Kerk gedongen hebben, en wat eindelijk *Constantinopel* betreft, ieder die een weinig in de geschiedenis bekend is weet immers, dat de voorrang van *Rome* niet alleen regtens maar ook feitelijk bestond, lang vóór dat de man op den zetel van *Constantinopel* steeg, die, in strijd met de onderwerping zijner voorgangers, aan den H. Stoel deszelfs regten durfde betwisten.

Dit alles kwam zeker bij onzen Catechizant in geene aanmerking; hij gaat aldus voort: «Met eene geestelijke heer«schappij, met den titel van algemeene Bisschoppen of Opper«hoofden der Kerk niet te vreden, dongen zij allengs ook naar «het wereldlijk gebied. De Frankische Koning PEPYN, tegen «alle regt, door den Bisschop van *Rome* op den troon geholpen, «schonk, in de achtste eeuw, aan dezen onderscheidene Land«schappen, nabij *Rome* gelegen.» — *Tegen alle regt* op den troon geholpen? — Wel zeker: CALVYN, de *Centuriatores Magdeburgenses* en anderen hebben het gezegd en dus — is het zoo; niet waar mijnheer HOFSTEDE? — Ik geloof het; in de Katechizatie laat zich dat gemakkelijk vertellen; maar ik wenschte wel eens te weten hoe Dominé het *bewijzen* zou. Want in de eerste plaats zou er nog al heel wat tegen de echtheid van het verhaalde zijn in te brengen, en daarom was onze schrijver misschien zoo voorzigtig om den naam van den Paus niet op te geven; en in de tweede plaats, als het feit ook al bewezen ware, wat wij — de heer H. houde het ons ten goede — op zijne verzekering alléén zoo maar niet dadelijk aannemen, dan blijft er nog altijd te bewijzen over, dat het wederregtelijk geschied is. Tot zoo lang Z. E. het bewijs schuldig is, zijn wij verschoond van te antwoorden. — «Zoo werd — aldus besluit «H. — de grond gelegd tot de wereldlijke magt der Pausen, «die allengs aangroeide, en door de domheid en bijgeloovig-

«heid der volken, door de vrees der Vorsten voor den invloed «van *Rome's* Bisschoppen op hunne onderdanen, en door de «buitensporige milddadigheid jegens den Geestelijken stand werd «gestut.» — Als magtspreuken bewijzen zijn, dan valt hier zeker niets tegen in te brengen.

Maar de heer H. is iemand, die er zich op verstaat: hij weet zijne beweringen door voorbeelden toe te lichten en geheel aanschouwelijk te maken. En wien zou hij daartoe beter uitkiezen dan een' man, die in waarheid mogt uitroepen: *ik heb de boozen gehaat en Uwe wet bemind, daarom o Heer! sterf ik in ballingschap*, maar wiens deugden en grootheid door den laster zoodanig zijn bezwalkt geworden, dat zijn naam alleen bij velen tot een schrikbeeld dient? — Luister maar eens aandachtig naar de Catechizatie.

«Dáár bestijgt, in de elfde Eeuw, een man *Rome's* zetel, «wiens hand, met ijzeren kracht, alles aangrijpt om alles aan «zich te onderwerpen.» — Nu begint Dominé min of meer pathetisch te worden. — «De Paus GREGORIUS DE VII, had zich «de wereld-heerschappij ten doel gesteld» — de heer H. weet tot in de geheimste *bedoelingen* door te dringen — «De dienaar «van Christus matigde zich den naam van Stedehouder van «Christus aan» — als men ten minste onzen schrijver op zijn woord gelooven mag — «zette zich de driedubbele kroon op het hoofd» — die meer dan 200 jaren *daarna* voor het eerst in gebruik kwam! — «en noemde elk rijk slechts een leengoed van *Rome*» — althans wanneer men de zaak beschouwt door een protestantschen bril der 19e eeuw. — «Magtige vorsten moesten zich «voor zijnen zetel buigen; ja! door hem vernederd, erger dan «verachtelijke slaven, zijne gunst en genade afsmeeken.» — Lieve, beste keizer HENDRIK, zulk een lot hadt gij toch waarlijk niet verdiend! — «en *Rome's* Bisschoppen gaf men van nu af «den eerwaardigen titel van *Pausen* of Heilige *Vaders* der Kerk!» — die *reeds vier of vijf eeuwen vroeger* uitsluitend aan de Bisschoppen van *Rome* was toegekend!

Wat al fraaijigheden in zoo weinige woorden! En dat moet dienen om «wat goeds te stichten!!»

Is nu de zaak daarmede afgeloopen? In 't geheel niet: onze schrijver komt nog eens terug op den tijd «toen het Christendom de Godsdienst van den Staat geworden was,» alzoo tot de vierde en vijfde eeuw, en daarvan vertelt hij zoo veel curieuse zaken, dat zijne onwetendheid in de geschiedenis hoe langer zoo meer aan den dag komt. Slechts een paar voorbeelden ten bewijze.

«Vele heidensche gebruiken — aldus gaat onze schrijver «voort — slopen in. Heilige dagen ter eere der Martelaars «werden ingesteld en vermeerderden allengs. Vastendagen wer«den ingevoerd. Men deed bedevaarten naar *Jeruzalem* en an«dere heilige plaatsen, enz.»

Het is hier de plaats niet om het nut van heilige- en vastendagen, van bedevaarten enz. te betoogen. Wij laten het daarom onaangeroerd en bepalen ons bij de feiten zóó als ze hier worden opgegeven. Wij vragen slechts: kan men, zoo als ze in het boekske vermeld staan, iets anders er uit opmaken, dan dat het een zoo wel als het ander eerst in de *vierde* eeuw begonnen is? En dit te beweren is lijnregt in strijd met de geschiedenis. — Hoe? Mijnheer de predikant, hebt ge dan nimmer een oog geslagen in de vermaarde brieven van *Lyon* en *Vienne*, geschreven aan de geloovigen van *Azie* en *Phrygie* en door EUSEBIUS *van Caesareë* medegedeeld? Hebt ge dan nimmer gelezen, dat van den beginne af de sterfdag der martelaren *(dies natalis)* jaarlijks met plegtigheid gevierd werd? Moogt gij het dan tot in de *vierde* eeuw verschuiven? Zijt ge niet eens bekend met de Montanisten en andere ketters van de *tweede* eeuw, die het der Kerk ten kwade duidden — *niet* dat zij geen vaste onderhield, maar — dat haar vasten niet streng genoeg was en het aantal vastendagen zoo menigvuldig niet waren als de Montanisten het verlangden? Zij had dus vastendagen; waarom zegt ge dan, dat zij in de vierde eeuw

zijn *ingevoerd?* En nu de bedevaarten naar *Jerusalem:* hebben die niet vroeger plaats gehad dan gij opgeeft? — Ééne enkele aanhaling zal voldoende zijn om het tegendeel aan te toonen. Zij is ontleend aan den H. HIERONYMUM, die eene onwraakbare getuige is, omdat hij in het H. Land zelve gewoond heeft. «Het zou nu te lang zijn» — aldus lezen wij in den brief, dien hij namens PAULA en EUSTOCHIUS aan MARCELLA schreef — «om «van de hemelvaart des Heeren af tot op den huidigen dag «door alle tijden, na te gaan, welke bisschoppen, welke mar«telaren, welke in de leer der kerk welsprekende mannen «naar *Jerusalem* gekomen zijn, die zich minder godsdienstig «minder geleerd achtten... wanneer zij CHRISTUS niet hadden «aangebeden op die plaatsen, waar het Evangelie het eerst «van het kruishout af geschenen had.» — Is dat alles u onbekend mijnheer?... *Zijt gij een meester in Israël en weet gij deze dingen niet?* Wacht u dan ten minste van over onkunde en domheid te spreken, uit vrees dat men u toevoege: *geneesmeester genees u zelven.*

Het lust ons niet om den heer H. te volgen in den stikdonkeren nacht, dien hij zich van «de tijden, die de Hervorming voorafgingen» heeft voorgesteld. Wij willen alleenlijk een paar woorden zeggen over het flaauwe lichtje, dat Z. E. in de duisternis meent opgemerkt te hebben. «In de valleijen» — zegt hij — «van een bergachtig oord woonde reeds eeuwen lang een «volk, de Waldensen genaamd,.... dit volk, zoo het al niet «bestemd was om aan den algemeenen stroom het hoofd te «bieden, hield zich echter onder de hevigste vervolgingen staande, «bleef onder de ongehoordste verdrukkingen standvastig en «wilde zich aan de heerschende Kerk niet onderwerpen.»

De zaak is: dat er van al die «hevige vervolgingen en ongehoorde verdrukkingen» geen enkel woord waar is. Zoo lang toch de dwalingen der Waldensen zich bepaalden tot eene *verpligte* armoede, die zij aan iedereen wilden opdringen, dacht er niemand aan om hen lastig te vallen: van de laatste helft

der 12e eeuw, toen hunne secte een aanvang nam, tot het jaar 1530 is er geen sprake geweest van vervolging. Eenige schrijvers hebben wel beweerd, dat ook tegen hen de kruistogt van 1208 werd afgekondigd, maar die bewering berust op loutere dwaling, omdat men de Waldensen met de Albigensen verward heeft. (1) Eerst in 1530 veranderden de zaken van aanzien. Het gerucht van de nieuwe leer, die in *Duitschland* en *Zwitserland* werd verkondigd, was tot de Waldensen doorgedrongen. Zij zonden afgezanten naar BUCER en OECOLAMPADIUS, om met dezen een onderhoud te hebben; maar uit het verhaal der protestantsche geschiedschrijvers blijkt ten duidelijkste, dat hunne gevoelens destijds niets gemeen hadden met die der Calvinisten. Eerst in 1536 werden zij door zekeren FAVEL, leeraar te *Geneve*, tot het Calvinisme overgehaald; maar met de nieuwe leer werd hun tevens ingeprent die geest van oproer en geweld, die ten spijt van oude en nieuwere apologisten de hervormingsgezinden der 16e eeuw heeft gekenmerkt. Hun verzet tegen de wereldlijke overheid was de eenige oorzaak die hun alstoen de vervolging berokkend heeft. Zij werden door het Parlement van *Aix* veroordeeld, doch op verzoek van den kardinaal SADOLET, die ten hunnen voordeele bij FRANS I tusschen beiden kwam, werd de uitvoering van het vonnis geschorst. Twee magistraatspersonen, de president van *Oppède* en de advocaat-generaal GUERIN, wisten echter den koning op nieuw over te halen om het vonnis ten uitvoer te leggen en ten gevolge daarvan werden vier duizend personen om het leven gebragt. Dat nu staatkundige redenen, en geen godsdienstige gevoelens hier de ware beweegreden waren, blijkt onder anderen hieruit: dat in het dorp *Merindol* tien of twaalf katholieke huisgezinnen met de overige omkwamen.

Ziedaar de gebeurtenis zoo als zij door de onpartijdige geschiedenis wordt voorgesteld. Haar anders voor te stellen ver-

(1) Nog in onze dagen heeft Dr. TER HAAR hetzelfde gedaan.

raadt of kwade trouw of onwetendheid, die in den leermeester althans onvergeeflijk is.

Na de Waldensen wordt nog in 't voorbijgaan melding gemaakt van JOANNES HUS en HIERONYMUS VAN PRAAG, en alsdan komt de held van *Wittemberg* op het tooneel, «door wien «het licht ontstoken, of liever in de duisternis weêr te voor«schijn gebragt werd.» Wie verlangend is om al het fraaije te weten, dat dáár van den godzaligen LUTHER verhaald wordt, kan het in het boekske zelve lezen; ons lust het niet om het af te schrijven. Wij stippen alleenlijk aan, dat Dominé weêr een blijk geeft van groote naauwkeurigheid, wanneer hij vertelt, dat LUTHER «eene vertaling van het Nieuwe Verbond ver«vaardigde, en het Duitsche volk *alzoo* in staat stelde, om in «hunne *moedertaal* de openbaring Gods... te lezen.» De man schijnt weêr niet te weten, dat er lang vóór LUTHER eene duitsche vertaling van den Bijbel in druk was uitgegeven.

Zoo zou er nog menige onnaauwkeurigheid, nog menige onwaarheid kunnen aangewezen worden, die in het vervolg van de «herinnering» voorkomen. Maar het aangehaalde zal meer dan voldoende wezen om mijne lezers een denkbeeld te geven van hetgeen er in de Katechizatiën geleerd wordt. En dat denkbeeld zal zeker niet gunstiger zijn, wanneer ik er bijvoeg dat al die onnaauwkeurigheden en onwaarheden nog daarenboven doorweven zijn met allerlei hatelijke uitdrukkingen tegen de Katholieken. Zie hier eenigs staaltjes.

De duisternis van den ouden nacht — aanmatiging van gezag, eigenbaat, drift en begeerlijkheid — domheid en bijgeloovigheid — eigendunkelijke plegtigheden — heidensche gebruiken — verdonkering van het licht des Evangelies — de zetel der heerschzucht en des bijgeloofs — verregaande zedeloosheid van het Pauselijk hof — onbeschaamde aflaathandel — het voor aanzienlijke sommen verkoopen van de vergeving der zonden ten behoeve der Pauselijke schatkist — heerschzucht der geestelijke — priesterheerschappij en gewetensdwang — de kluisters van het

Pausdom — het slingeren van banvloeken — akelige kerkerholen, brandstapels, moordschavotten en pijnbanken enz. enz. enz.

En dit alles, en nog meer, vindt men in een geschriftje dat, met titelblad en keerzijde en vóórwoord, slechts 24 bladzijden in 12mo groot is! En de man, die het schreef durft van zijne «herinnering» zeggen: «Zij spore ouders aan, om hunne «kinderen vroeg bij de voorregten, die hun te beurt vielen, «te bepalen; *niet om het alzoo bitterheid jegens andersdenkenden «in te boezemen.*» *!!!*

Neen, mijnheer de predikant! als gij en uwe collega's zulk onderwijs geeft en op zulke wijze, dan is de reden gemakkelijk op te sporen waarom «in zekere stad, de gracht, waar «Dominé N woont, door de priesters veiligheidshalve vermeden «moet worden, op die dagen, waarop de bedoelde predikant «Katechizatie houdt» (1); dan is de oorzaak niet ver te zoeken, waarom de Protestanten met allerlei vooroordeelen tegen de Katholieke Kerk bezield zijn, sommige niet vrij te pleiten zijn van grove hatelijkheid. Wij weten nu met zekerheid, waaraan ons te houden; want wij weten *wat er in de katechizatiën al geleerd wordt.*

DE HERVORMER.

(*Een fragment.*)

.....Middelerwijl het gevoel van behoefte aan hervorming zich immer luider kond deed, leefde in een Augustijner-klooster, te *Erfurt*, de man, die daarna vader van het protestantisme geworden is. LUTHER was aanvankelijk verre van tot diegenen te behooren, in welke wereldzin en vleeschelijke lust de overhand hadden; wat hij ook namaals moge geworden zijn, toen, in de eerste jaren van zijn kloosterleven, was hij een vrome monik. Rusteloos en met inspanning van alle krachten streefde

(1) Zie *de Katholiek* D. VII, bladz. 140.

hij naar zelfvolmaking; geene vlek, noch wat hij voor een vlek hield, kon hij in zich dulden; hij vervolgde zich zelven zonder eenige barmhartigheid (1). Maar wat vroomheid hij oefenen mogt, hem overheerschte eene geheime hoovaardij. LUTHER was in hooge mate *scrupuleus;* dit is genoeg gezegd voor iederen zielkundige, die ooit een' waarlijk scrupuleuze van nabij heeft gadegeslagen: voor anderen ga ik het nader verklaren. (2)

LUTHER wilde rein zijn, volmaakt zijn; maar hij wilde het door eigen krachten. LUTHER wilde rein zijn, volmaakt zijn; maar hij wilde het om zich zelven en niet om God. De bedorvenheid der menschelijke natuur, dier treurige gevolgen — persoonlijke overtredingen —, miskende hij in zich zelven, en daarom miskende hij ook de barmhartigheid in God. Hij wilde niet, dat God hem iets zou te vergeven hebben; de regtvaardigheid alleen moest hem rigten; toegeeflijkheid te behoeven, was hem onverdragelijk. Daarom was hij vergramd, wanneer hij misdaan had, of meende misdaan te hebben, en wreekte hij iedere wonde zijner denkbeeldige volmaaktheid vreesselijk op zich zelven; daarom was hij als een jaloersche, die ontrouw ducht waar er nog geen schijn van is (3). Bij zulken gemoedstoestand kon hij geen vrede des harten, geen vreugde des geestes smaken; een nuttelooze strijd matte hem af, en zijne inwendige bitterheid steeg ten top bij de gedachte, dat, daar hij zijne ingebeelde volmaaktheid niet bereikte, God hem niet genadig *kon* zijn. Ware LUTHER ootmoedig geweest, dan had hij de bedorvenheid der natuur ook in zich erkend, tegelijk met de eigene ongenoegzaamheid en de behoefte aan goddelijke barmhartigheid; dan had hij zich met een vermorzeld en verootmoedigd hart

(1) Zie WALCH, XXIIe band der uitgave van LUTHER'S werken, bl. 88.

(2) Ik zeg «waarlijk scrupuleuze»; want de benaming van scrupuleuze strekt zich vaak uit tot ieder die door ongegronde gewetensangsten gekweld wordt; en het is er ver af, dat die altijd een hoovaardige zou zijn. Maar LUTHER was een scrupuleuze in den engeren zin.

(3) Zie WALCH t. a. p. *Thisreden.*

tot God gewend, vol van vertrouwen op des Oneindigen goedheid, en dit vertrouwen zou hem niet bedrogen hebben; dan had hij niet slechts gezegd: *Heer, indien Gij de onregtigheden gade slaat, wie zal er bestaan?* — maar hij zoude er bijgevoegd hebben: *bij den Heer is barmhartigheid, en bij Hem is overvloedige verlossing;* — doch nu sloot hij zich in zichzelven op, en wilde alles uit zichzelven nemen. Hoe deerlijk hij zich bedriegen moest, behoeven wij aan niemand te zeggen, die weet wat de mensch is, en hoe God met den hoovaardige handelt. In zichzelven, schoon tegen zijn wil, de booze begeerlijkheid, maar niet de genoegzame kracht om over haar te zegevieren, vindende, moest de hoovaardige man tot eene soort van zelfvertwijfeling vallen; de booze lust moest nu onverwinnelijk, de vrije wil een droombeeld hieten; de innerlijke verbetering en volmaking van den mensch mogt niet langer het doel van zijn streven zijn; boosheid moest het wezen des menschen, en dezes regtvaardigmaking niets anders dan eene uitwendige toerekening van de geregtigheid des Verlossers wezen; alle poging tot zelfwerking — medewerking met de genade — moest zonde, en het geloof alleen aan de toerekening, boven beschreven, moest vereischt en genoegzaam zijn tot de regtvaardiging. Het kon niet missen, of deze overgang moest in LUTHER dien haat tegen de goede werken kweeken, welken hij aan den dag heeft gelegd; ja het eenige goede werk, dat bij hem dien naam nog verdienen kon, moest bestaan in de schending eener wet, in de zonde, gepleegd door eenen geloovige. Daarom, voorzeker, was het, dat LUTHER wenschte eenige nog onbekende, «dikke, vette» doodzonde te kunnen uitvinden, om die, ten spijt van den duivel, en tot verheerlijking van JESUS verdiensten, te plegen. En zoo meenen wij den diepsten grond van LUTHERS hervorming te mogen beteekenen als verandering der leer ten gevalle der booze begeerlijkheid, terwijl de ware hervorming slechts bestaan kon in de verandering van zeden, opdat deze met de leer zouden overeenstemmen.

BOEKAANKONDIGING.

Die reformation, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen im Umfange des Lutherischen Bekentnisses. Von J. Döllinger. Erster Band. Regensburg, 1846. Verlag von G. Joseph Manz.

Dit hoogst belangrijke werk is zijnen oorsprong verschuldigd aan de studien, welke de geleerde Professor döllinger, ten behoeve van het uit te geven laatste deel van zijn handboek der kerkelijke geschiedenis, van de wezenheid van het Protestantisme, heeft gemaakt. Veel opzien heeft dit boek in *Duitschland* gebaard; en eene vlugtige inzage van hetzelve, deed ons besluiten, ook in ons Vaderland er de aandacht van het lezend Publiek op te vestigen.

De inwendige geschiedenis van de Hervorming, van haar eerste leven en hare verdere ontwikkeling te beschrijven, dat is het doel, hetwelk de Hoogleeraar van *Munchen* zich heeft voorgesteld. En ten einde van voren uit aan de beschuldiging van partijdigheid allen grond te ontnemen, maakt Z. Hoogg. in zijnen arbeid geen gebruik van katholieke schrijvers, maar louter van protestantsche of protestantschgezinde, wier woorden meestal breedvoerig worden medegedeeld. Daarenboven wint het boek in belangrijkheid door menigvuldige, tot nu toe, onuitgegeven fragmenten uit brieven en geschriften der zestiende eeuw, welke, in groot getal, aan de hof- en staatsbibliotheek te *Munchen* voorhanden zijn.

Het was te voorzien, dat zulk een werk niet zonder bitteren aanval van den kant der Protestanten zou blijven. Weldra verscheen in «der algemeinen Zeitung» van 18 Febr. 1846, eene recensie, welke het standpunt, waarin döllinger zich had geplaatst, en zijne bedoelingen eerst verkeerd voorstelde en daarna den schrijver en zijn werk op het hatelijkst aan-

viel. De «neue Sion» echter van 2 April. ll. wees dien partijdigen recensent in 't kort, maar zeer goed te regt. Het werk intusschen maakte nu nog meer de algemeene belangstelling gaande. Hierbij kwam, dat andere tijdschriften met grooten lof van DÖLLINGER's werk spraken, en alzoo werd, binnen korten tijd, het belangrijke boek algemeen verspreid.

Moge ook in ons Vaderland deze geleerde en voor de geschiedenis der hervorming zoo gewigtige arbeid, veel gelezen en ernstig overwogen worden!

DU TOUL, ONDERRIGTINGEN OVER DE VOORNAAMSTE WAARHEDEN VAN DE GODSDIENST EN DE PLIGTEN VAN HET CHRISTENDOM. Naar het Fransch, en met eenige hoofdstukken vermeerderd door *A. van Maaseland*, R. C. Priester, (tweede druk), te 's Hertogenbosch, bij J. J. Arkesteyn en Zoon, 1845.

Het werkje, dat wij hier aankondigen, is te gunstig en te algemeen bekend, dan dat het noodig zij, om het bijzonder aan te prijzen. De vertaling was het laatste werk van den ijvervollen VAN MAASELAND, die zijnen rust-tijd besteedde om voor anderen nuttig te zijn. Deze tweede druk moge ten bewijze strekken, dat het werkje zeer gewild is; en voor hen, die er nog geen exemplaar van bezitten, kunnen wij er bijvoegen, dat het zich bovendien aanbeveelt door den geringen prijs. Het is twintig vellen groot en is voor ééne gulden verkrijgbaar.

I. ONDERRIGT OVER DE KERK VAN CHRISTUS.... door *Karel Beelenherm*. Naar de derde onveranderde hoogduitsche uitgave; door een R. K. Pastoor.

II. KORTE SCHETS DER H. GESCHIEDENIS. Uit het Hoogduitsch, door *P. Kroes*, enz. 3e druk.

III. LEERZAME VERHALEN voor kinderen, door *P. A. Jaïs*, een leesboek voor de scholen. 1e Stukje. Te Almelo bij J. T. Sommer.

Het eerste dezer drie werkjes, dat met kerkelijke goedkeuring voorzien is, bevat eene goede verklaring der kerk van CHRISTUS. In vragen en antwoorden opgesteld geeft het duidelijke denkbeelden van die vergadering en toont het geluk van hen aan, die tot dezelve behooren, terwijl het tevens de pligten aanwijst, welke uit dat lidmaatschap voortspruiten. Aangenaam was het ons, daarin behartigenswaardige gedachten over de gemengde huwelijken aan te treffen. Eenige *Germanismen*, waartoe het *durven* voor *mogen* behoort, zullen in eenen herdruk dienen verbeterd te worden.

II. Het noodzakelijk worden van eenen derden druk van het tweede bovenstaande werkje, (voor welken echter de goedkeuring van den eersten druk, niettegenstaande deze uitgave *verbeterd* heet) moge ter aanbeveling van hetzelve dienen. Om den inhoud is het dan ook wel waardig, dat de Bisschop van *Luik* in zijne goedkeuring van het oorspronkelijke zegt: «Wij noodi«gen.... de Heeren Pastoors en Katholijke Onderwijzers uit «deze heilige geschiedenis onder de aan hunne zorg toever«trouwde kinderen te verbreiden.»

III. De *Leerzame Verhalen* als leesboek voor de scholen ingerigt en daarom met verschillende karakters gedrukt (waarom het 25e verhaal met hoogduitsche?) laten aan referent wel wat te wenschen over. Hij erkent, dat er goede aansporing tot het vermijden van ondeugden en tot pligtsbetrachting in gevonden wordt, maar hij wenschte, dat de ware reden, waarom beiden moeten volvoerd worden, daarin wat meer uitkwam. In de meeste verhalen komt het morele doel zoo wat overeen met dat der heidenen, waarmede onze eeuw zich tevreden stelt, namelijk

te zorgen, dat men een fatsoenlijk en eerlijk man blijft. Der Christenen moraal verlangt echter meer en de *leerzame verhalen* zouden wat meer zalving, geest en leven hebben als er en wel in de eerste plaats op aangedrongen werd, om het kwaad, groot of ligter, om Gods verbod te schuwen en het goede om God en diens geboden te beoefenen. Hoewel het oorspronkelijke aan Referent onbekend is, vermoedt hij toch dat zulks daarin wel meer heeft doorgestraald. Is dat het geval dan zou hij ons onderwijs nog meer moeten afkeuren, waarin men zelfs er niet voor uit mogt komen, dat men om God regtschapen behoort te zijn.

LETTERLOOVER.

DE H. HERMENIGILD.

(Legende.)

Nemo est, qui reliquit domum aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei,
Et non recipiat multo plura in hoc tempore, et in saeculo futuro vitam aeternam.
Luc. XVIII, 29, 30.

Waar de *Ebro* 't goudzand van zijn' vloed
Langs vruchtbare oevers schaven doet,
Had koning LEVIGILD,
Toen zesmaal zich een eeuwkring sloot,
In 't Christenbloed dat hij vergoot
Zijn heeten wrok gestild;
Doch 't schuilend vuur vloog op in vlam,
Toen hij zijn tweede gade nam.

GOSWINDE had Gods Kerk versmaad,
En dronk ARIUS' ketterhaat
Met 't gift van zijne leer;
En vreugd noch vrede kende zij,
Vóór ze in zijne oude razernij
Ontstak der Gothen Heer,
En hem door heel zijn rijksgebied
Weêr 't kerkgeloof vervolgen ziet.

De Vorst, (want Spanjes adel gaf
Bij keus den nieuwen koningsstaf),
Wil 't rijk als erfenis
Versterven doen van zoon op zoon,
En deelde in 't leven reeds zijn troon,
Gaf 't grijze *Hispalis*,
Dat 't zoete wigt der myter tilt,
Ten rijksstad aan HERMENIGILD.

De schoone THEODOSIA
Liet hem dien schoonen jongling na,
Zoo vol van moed als kracht;
Maar 't was of nu op 't fier gelaat
De wederschijn te schittren staat
Van bovenaardsche magt.
Helaas! dat 's vaders lieveling
Zijn dwaalleer ook ten deel ontving!

O Myterstad! Hoe zult ge in rouw
Eerlang verkwijnen, als gij trouw,
Naar 's Heeren heilig woord,
De godheid van Gods Zoon belijdt!
LEANDER! die haar Herder zijt,
Hebt gij den vloek gehoord,
Die door den vorst der duisternis
Uw trouwe stad gezworen is?

Den vloek gehoord?.... Maar 't gold ook hem,
Die 't volk geleidde op zijne stem,
Die voor zijn kudde streed,
En 't spoor nog droeg der marteling,
Die hij voor JESUS onderging,
En eerlang tegen treedt;...
Hij bad! En 't offer, dat hij bood,
Was 't bloed, dat voor zijn' Meester vloot.

Hij bad! en heel de christenschaar
Lag neêrgeknield om 't smeekaltaar,
En schreide met hem meê.
Maar 't zij de pas-gekroonde vorst
Geen schuldloos bloed vergieten dorst,
Het zij LEANDER's beê,
Of 't woord der vrome rijksvorstin
HERMENIGILD's verdoolden zin

Verkeeren deê: 't vervolgingsvuur
Onthrandde niet; men loofde 't uur,
Sinds hij de rijkskroon droeg,
En vrome INGONDE koos tot gâ;
Want ras trad hij haar schreden na,
En, eer zij 't hoopte of vroeg,
Toog hij met haar ten tempel voort,
En luistert naar LEANDER's woord.

Een wijle nog; de nevel zwicht,
Hij opent 't oog voor 't godlijk licht,
En zweert ARIUS af;
De Bisschop legt de handen op,
En zalft hem met den vingertop,
En bevend op zijn' staf,
Bad hij voor hem den Hemelheer,
En kracht daalt op Gods strijder neêr.

GOSWINDE ving het eerst die maar,
Want lang reeds liet ze op 't vrome paar
Heur schuinsche blikken gaan;
«Vorst! zucht ze, Vorst! uw eigen zoon,
«Staat met LEANDER naar uw kroon,
«En rustig ziet ge 't aan!...
«Vast vloekt hij u als ketterhoofd,
«Straks is de schepter u ontroofd.»

«Ik maakte hem mij zelv' gelijk,
«Sprak LEVIGILD, maar kroon en rijk
«Zijn hem dit uur ontzegd.
«Zijn steden, vesten en zijn kind,
«De schoone INGONDE, die hij mint,
«LEANDER, schat en knecht,
«Het zal — wordt bij geen Ariaan —
«Ik zweer het, voor mijn zwaard vergaan!»

En fel bestookt hem 's vaders haat.
En schoon en vorst en volk weêrstaat,
Omschanst in vest en muur,
En schoon vol moed wat weerbaar is
Te zamen stroomde in *Hispalis*,
De strijd is kort van duur:
Helaas! de omsloten stad verkwijnt,
Haar hoop op *Rome's* hulp verdwijnt.

Maar trouw aan 't oude kerkgeloof,
Blijft *Hispalis* voor afval doof,
Bereid ten marteldood!...
Daar nadert 's Keizers legerschaar
Ter redding, die, als middelaar,
Den zoon vergeving bood,
Zoo hij zijn kind en schoone INGOND'
Tot gijz'laars aan den vader zond.

Vergeefs mogt hij zijn gâ weerstaan,
«Want waarom, zegt ze zou 'k niet gaan?»
En ging met 't schuldloos wicht. —
O LEVIGILD! was 't uw verraad?...
GOSWINDE! was 't uw gruweldaad?...
Ach, daar in 't leger ligt —
Een lijkje en nog een lijk doorboord,
Daar ligt de gade en 't kind vermoord.

Hij zelf, helaas! vlugt nog die vest
Voor 't sterke *Osseto* dat hem rest,
Maar 't zinkt voor 's Konings magt.
«Ga, sprak deez' toen tot RECCAREED,
«Beloof uw' broeder met een' eed,
«Dat hem vergeving wacht,
«Zoo hij, geknield aan 's vaders voet,
«Zijn' opstand door bekentnis boet.»

HERMENIGILD verlaat 't altaar,
Waar met de droeve christenschaar
Hij zijne toevlugt nam;
En LEVIGILD ombelsde hem
En sprak hem toe met teed're stem,
Tot men in 't leger kwam, —
Daar rukt hij kroon en kleed hem af,
En zendt hem heen naar 't kerkergraf.

Niet ver van 't veld, dat 't lijkgebeent
Der misdaad in zijn' schoot vereent,
Stak binnen *Hispalis*,
Op 't rotsvlak van een' heuveltop,
Een torenslot zijn kerkers op,
Waarin, naar 't misdrijf is,
Een zwarter nacht den kerkerling
In dieper grafgewelf omving.

O droef gezigt! daar op den grond,
Waaraan hem voet- en handschalm bond,
Met lompen naauw gedekt,
In muren laag-gewelfd en zwart,
Daar ligt, verlaten in zijn smart,
Een Koning uitgestrekt,
Wien kind en gade zijn ontscheurd
Met 't trouwe volk, dat om hem treurt.

«Helaas!» zoo klaagt in 't diep gewelf,
De onttroonde zoon nu bij zich zelv',
«Helaas! ik heb misdaan!....
«Hier in deez' stad, waar ik mijn' vorst,
«Mijn' vader zelv' bestrijden dorst,
«Hier, God! klaag ik mij aan;
«Gij naamt mijn kroon, mijn kind, mijn gâ,
«Maar nu, o God! genâ, genâ!....»

«O wreede boeijen! die mij knelt,
«'t Is harder wat me in 't binnenst kwelt,
«'t Doorvlijmt mij onverpoosd;....
«Maar 'k boete hier in 't kerkerkot;....
«Ach, in mijn' smaad, mijn stervenslot,
«Wees Gij het die mij troost,
«Mijn Koning! die geboeid, gekroond,
«Nog in uw sterven werdt gehoond.»

«Gekruiste Koning! wat mij beid',
«'t Geschiede!.... Ik heb vaarwel gezeid
«Aan wat deze aarde geeft;....
«Ach, 'k smeek U voor hun beider ziel,
«Door wie mijn kind en gade viel,
«Mijn volk verlaten leeft,
«En om uw' kruisdood maak, o maak,
«Dat ik eer sterf dan U verzaak!»

Doch haat verteert GOSWINDE's hart,
En nu is 't wreeder kerkersmart,
En dan weêr zoet geweld,
Dat beurtelings tot afval vleit,
Maar nimmer 's vorsten hart verleidt;
«Mijn vader!» schrijft de held,
«HERMENIGILD bemint u teêr,
«Maar bovenal zijn' God en Heer.»

«O 'k bid Hem daaglijks dien gij haat,
«Dat Hij mijn' vader niet verlaat,
«En mij ook sterken wil.»
Toen liet men hem tot wreeder straf
In 't duisterst kot des torens af,
Een' grafkuil eng en kil;
En schoon men 't voedsel schaarscher meet,
Nog vastte hij, en bad en leed.

Maar eens, de moede martlaar sliep,
Daar suisde een stem, die zacht hem riep.
't Gewelfsel staat verlicht;
Hem naakt in plegtig kerkgewaad
Met zachten tred een grijs prelaat,
o God! wat blij gezigt!
Is 't niet LEANDER, die hier stil
Met 's Levens spijs hem voeden wil!

Verrukt valt hij aanbiddend neêr,
En buigt zich diep voor d' Opperheer,
Die hem vertroosting zendt.
«'t Is Paschen, spreekt de Bisschop, wis
«Schenkt u de vorst vergiffenis,
«Zoo gij met 't Sakrament,
«Ten blijk dat ge ons niet langer haat,
«Uit mijne hand u spijzen laat.»

«Rampzaal'ge! roept HERMENIGILD,
«Eer sterven dan hetgeen gij wilt,
«Maar gij die Bisschop heet,
«'t Waar beter dat ge uw ketterij
«Verzaaktet, of die momkleedij
«Van 't schuldig ligchaam reet,
«Dan dat gij hier nog met uw' God
«En met zijn hoog Geheimnis spot!»

Hij gaat. — «Ach, zucht de kerkerling,
«Hoe of 't *mijn'* goeden Bisschop ging,
«Welligt is hij niet meer;....
«LEANDER! zoo gij 't hadt vermogt,
«Gij hadt HERMENIGILD bezocht,
«Steun hem en mij, o Heer!
«En geef toch, geef om kind en gâ
«GOSWINDE en LEVIGILD genâ!»

Maar onderwijl de Martelaar
God dankt voor 't afgewend gevaar,
Klaagt de Ariaan den Vorst:
Hoe hem HERMENIGILN versmaadt
En de Ariaansche ketters haat,
En hoe hij spreken dorst;
«Vergeefs is 't, Koning! wat ge biedt,
«Hij wil den dood, uw liefde niet.»

«Hij sterv' dan! daar hij 't heeft gewild,»
Zoo riep GOSWIND, zoo LEVIGILD,
«Hij sterve!....» is aller kreet,
«Hij sterv'!....» roept 's Bisschops eedgespan,
«Maar eerst, eerst zie hij d' ouden man,
«Die met hem zamensmeedt,
«Hij sterve dan in zijn gezigt,
«Misschien dat 't hem den dood verligt.»

En ijlings jaagt ter kerkerpoort
Een dubbel aantal beulen voort,
Met d'Ariaan aan 't hoofd.
Zoo moordziek trilt de boschwolf niet,
Als hij de schaapskooi open ziet
En 't weerloos ooilam rooft.
Eerst storten ze in LEANDER's kot,
Die zijne ziel beveelt aan God.

Zij sleuren hem op 't hoog gezag
Den kuil in, waar zijn Koning lag,
Geboeid aan hand en voet.
O troost! hij ziet LEANDER staan,
«Mijn vader! roept hij, zie mij aan!....»
Helaas! zijn blik ontmoet
LEANDER's aanschijn op dat woord, —
Het ooglicht was er uitgeboord!

Ach, hoe omhelsden zij elkaâr,
De Bisschop en de Martelaar,
En hoe, hoe baden zij!
«Vergeef, o God! vergeef toch hem,....»
«Hij sterve!» krijscht een wilde stem,
«Treedt, beulen! nader bij,
«En stort dat koningshoofd en bloed
«Den trotschen Bisschop voor den voet!»

«Hij sterve!....» dreunde nog de kreet,
En reeds — 't geslingerd bijlstaal gleed
Door 't vallend koningshoofd!
't Bloed spat in 's Bisschops kalm gelaat,
Die 't ledig oog ten hemel slaat,
En stil Gods strijder looft.
Zoo slaat een marmer beeld het oog
Beweegloos uit zijn nis omhoog.

Maar Gij, die uwen strijd voldongt,
HERMENIGILD! o gij, gij zongt
Het nieuw verwinningslied;
Misvormd lag daar uw roemvol lijk,
Maar gij heerscht in Gods eeuwig rijk,
Waar gij zijn glorie ziet;
Gij heerscht, en schouwt op aarde neêr,
En bidt voor ons bij God den Heer.

De beulen zien, ontzet en wild,
Het ligchaam van HERMENIGILD
Van purperlicht omgloord;
Het scheen als scheurt voor hun gezigt
't Gewelf; zijn gâ was daar met 't wicht
In de armen; en men hoort
Er vele en verre harpen slaan,
Als dreef een koor van Eng'len aan.

Gewis dat voor Gods glorietroon
De winnaar met de zegekroon
Aan de aardsche strijders denkt;
En Hij, die honderdvoud vergeldt,
Elk offer, voor zijn' Naam gesteld,
Oneindig wederschenkt;
En zij ons 't loon niet hier bereid,
O 't wacht ons dan in de eeuwigheid.

Zoo leert HERMENIGILD; hij vindt
Met kroon en rijk zijn gade en kind
In 't eeuwig leven weêr;
En heeft GOSWINDE en LEVIGILD
Het uur van Gods genâ verspild,
Toch RECCAREED knielt neêr
Voor 't Kruis, om 's Broeders gloriebaan
Langs 't eigen voetspoor op te gaan.

LEANDER zuchtte in 't kerkerkot,
Tot Koning LEVIGILD door God
Ten oordeel werd gedaagd;
Toen heeft hij in 't hem folt're nd leed,
En vol van angst om RECCARE'ED,
Den Bisschop nog gevraagd;
«LEANDER!» snikt zijn doffe stem,
«LEANDER! ach, draag zorg voor hem!»

En reeds was LEVIGILD niet meer. —
Maar RECCAREED beschermt de leer,
Waarvoor zijn broeder stierf.
En vóór de Heer LEANDER riep,
Die bij zijn kudde zacht ontsliep
En 't eeuwig loon verwierf,
Was van ARIUS' ketterij
Het rijk der Visigothen vrij.

Geen' krijger wilde RECCAREED
Dan die het oud geloof beleed,
Aan God en Koning trouw;
Vaak daalde hij in 't kerkergraf,
Waarin zijn Broeder 't leven gaf;
Een grootsche tempelbouw
Omwelfde spoedig 't heilig oord,
Waar God nog 's Pelgrims beê verhoort. —

Men zegt, in nachten zwart en wild,
Is lang de naam HERMENIGILD
Daar droevig uitgekermd;
Een schimme dwaalde er langzaam om,
Doch naakte nooit het heiligdom,
Van 't vroom gebeent beschermd;
Soms zweefde ze als in rooden gloed,
En 't scheen een vrouw, bevlekt met bloed.

Maar wie op 't eerste Mart'laarsfeest,
Daar is te bedevaart geweest,
Hij zag een' grijsaard staan;
Die blind, met lompen overdekt,
Zijn stramme hand hield uitgestrekt, —
En sidd'ring greep hem aan.
«Om Gods wil, Pelgrim! stamelt hij,
«God loont en straft, — ach, zie 't aan mij!.... —

Zeg gij nu die deez' regels ziet,
En wat HERMENIGILD verliet:
Zijn rijk en koningskroon,
Zijn' Broeder en zijn eenig kind,
Zijn vrome gâ, zoo teêr bemind, —
Kreeg hij niet *meer* tot loon?
En was 't hem niet op aard bereid,
Nu smaakt hij 't loon in eeuwigheid.

DE SCHENKING DER HEIDELBERGSCHE BIBLIOTHEEK

DOOR

MAXIMILIAAN I, HERTOG VAN BEIJEREN

AAN

PAUS GREGORIUS XV.

III.

Hoe veel onzekers er nog aangaande de ingebeelde of werkelijke inzigten van MAXIMILIAAN moge bestaan, dit is een feit, dat er vóór de verovering van *Heidelberg*, eene afspraak over de bibliotheek aldaar tusschen hem en Paus GREGORIUS XV was tot stand gekomen. Hadde WILKEN dit geweten en in het oog gehouden, hij zou gewis zoo vele moeite niet aangewend hebben, om zijne lezers te doen gelooven, dat bij de plundering der ingenomene stad, ook de boekerij beschadigd werd. Ongaarne ziet men op zoodanig vermoeden zoo aanhouden, zonder dat daarvoor betere gronden worden aangebragt, dan WILKEN er kon geven. Het gebrek aan berigt, «dat graaf TILLY de wetenschappelijke schatten der H. Geest-kerk (waarin te *Heidelberg* de bibliotheek bewaard werd) door eene veiligheidswacht tegen de plundering beschermd heeft, gelijk hij ten aan-

zien van de papieren der keurvorstelijke kanselarij, die hem en den hertog MAXIMILIAAN, volgens WILKEN, van grooter belang waren, gedaan heeft» — dit gebrek aan berigt zal thans in ons oog het tegenovergestelde wel niet meer aannemelijk en de beschadiging der bibliotheek niet waarschijnlijk maken. Hij legt ook gewigt op «den vreesselijken haat tegen de protestantsche universiteit (*Lehranstalt*), welke zelfs den *soldaten* ingeprent was;» doch hoe bewijst hij het bestaan daarvan? Daardoor, dat een *Overste* (*Obrist-Lieutenant*) van het Hohenzollersche regiment aan Dr. ALTING gezegd heeft: «Met dezen strijdkolf heb ik «heden tien menschen gedood, en indien ik wist, waar «Dr. ALTING schuilt, zou hij de elfde zijn.» Hier is de gevolgtrekking zonder tegenspraak ruimer dan de premissen en wordt zij ten onregte als feit opgegeven. Als bibliographische bijzonderheid volge hier nog een andere grond van WILKEN's vermoeden, het opschrift namelijk op een' Heidelberger handschrift, hetwelk voor de Leidsche bibliotheek uit de boeken van BONDAM, is aangekocht. Dit opschrift luidt: *Hic liber Ms.* Nonii Marcelli *in expugnatione urbis Heidelbergae ex Bibliotheca Archi-Palatina dereptus fuit a milite quodam, A°. 1622 a. d. XX Sept., a quo illum ego redemi dimidio floreno et quatuor integris panibus. Factum hene.* JOH. PHILIPPUS PAREUS, DAV. *filius, m. propr.* — 't Is zeer zeker dat PAREUS zich bedroog. In den *Apocharum et schedularum ad eas pertinentium super libros a Bibliotheca Archipalatina mutuo acceptos Catalogus*, door THEINER (bladz. 17 v.v.) uit de nagelatene papieren van LEO ALLATIUS medegedeeld, komt n°. 19 het volgende voor: GEORG MICHAEL LINGETSCHEMIUS, *Consiliarius intimus Elect. Palat. accepit anno* 1619. Nonium Marcellum *manuscriptum papyraceum*. Ook WILKEN zegt, uit REUVENS, *Collect.*

liter. Lugd. B. 1815, dat het thans Leidsche HS. van papier is. Het behoorde zeer waarschijnlijk tot het getal van die boeken en HSS. der Heidelberger bibliotheek, welke uitgeleend waren en in de woelingen van dien tijd, op welke wijze dan ook, zijn verloren geraakt. Er heeft zich ook een gerucht verspreid en Dr. JOH. SCHMIDT heeft het, ten jare 1640, in zijne derde preek over de boekdrukkerij bevestigend medegedeeld, dat namelijk «de katholieke soldaten «te *Heidelberg* de boeken onder hunne paarden strooiden;» maar WILKEN zelf is niet ongenegen, het voor een fabelije te houden. (1) Doch al zulke geruchten en redeneringen vervallen, wanneer wij in aanmerking nemen, dat de hertog van *Beijeren* de bibliotheek van *Heidelberg*, reeds vóór de belegering dier stad, den Paus beloofd had en wij daarenboven in den brief (15 Oct. 1622) van GREGORIUS XV aan TILLY de dankzegging aan dezen veldheer lezen, omdat hij de bibliotheek van de geweldadigheden der soldaten en van het vuur bevrijd had (bij THEINER, bl. 52). Dit zegt ons namelijk, dat er voorzorgen genomen zijn, en dat, met de tijding der verovering van *Heidelberg*, ook daarvan den Paus berigt is gegeven. Leest men nu in LIPOWSKI (*Friedrich V. u. s. w.* bl. 251): «voor het behoud der «bibliotheek was vooraf reeds gezorgd, waarom TILLY reeds «gedurende de belegering het bevel had gegeven, de kerk «van den H. Geest van brandscheuten te verschoonen,» (2) zoo zal niemand dit tegenspreken.

---

(1) Zoo iets moet er in de 16e eeuw te *Rome* gepleegd zijn door de Duitschers, die onder KAREL V deze stad innamen en bij die gelegenheid spottender wijze LUTHER tot Paus kozen. Daàr is waarschijnlijk het vertelsel, dat de katholieke soldaten te *Heidelberg* op dezelfde wijze met de bibliotheek gehandeld hadden, van daan gekomen.

(2) Bij WIEDEMAN, *Handb. der alg. Wereld-Gesch.* III, bl. 279, noot. (tweede druk).

Terstond en wel den eersten dag na de verovering van *Heidelberg* schreef de hertog van *Beijeren* naar *Rome*, ten einde de bibliotheek den Paus aan te bieden en hem te verzoeken, haar zoodra mogelijk te doen afhalen, daar zij anders in gevaar kon komen. GREGORIUS XV meende insgelijks, geen' tijd te moeten verzuimen, zoodat hij, reeds in zijn antwoord aan MAXIMILIAAN, van den 15^{en} October, hem verwittigde, dat LEO ALLATIUS hiertoe was uitgekozen.

ALLEMANNI, de eerste *custos* der vatikaansche bibliotheek, was het, die zijn' landgenoot LEO ALLATIUS hiertoe had aanbevolen; hij schreef ook, voor deze zaak, eene eerste instructie, welke de kardinaal LUDOVISI in eene tweede instructie voor LEO ALLATIUS, ten aanzien van eenige punten, uitbreidde en aanvulde. ALLEMANNI had, als geleerde, bloot het verzenden der boeken en handschriften in het oog. Er moesten boven alles drie dingen in acht genomen worden, 1°. de bibliotheek in haar geheel te behouden; 2°. haar veilig naar *Rome* over te brengen; 3°. toe te zien, of er in de bibliotheek eenige bijzonderheden voor de kennis der boeken voorhanden waren. De voorschriften, welke hij hiervoor gaf, getuigen van zijne oplettendheid en ondervinding. LEO ALLATIUS moest vooreerst, uit vertrouwde personen en de aanteekeningen der bibliothecarissen, trachten te ontdekken, of en wat er uit de bibliotheek geleend of naar elders overgebragt was; hij moest er ook op bedacht zijn, of de bibliotheek meer dan eene deur had, geene verdachte personen binnen laten, zich van een' vertrouwden bediende voorzien, en opsporen of er ook in verborgen laden gewigtige geheime papieren of handschriften bewaard wierden. Aangaande het tweede punt werd hij opmerkzaam gemaakt op de grootte der kisten, op het droog houden der boeken (de Kardinaal voegde er in zijne in-

structie bij, dat de kisten met gewast linnen overdekt en met ijzeren krammen voorzien zouden worden), op de te kiezen wegen enz. Ten einde de kisten minder zwaar en talrijk te maken, moesten de houten banden van de HSS. worden afgedaan; die banden echter, waarop wapenen, of, hetzij historische, hetzij literarische, aanteekeningen stonden, moesten (indien deze laatsten er niet af te nemen waren) medegevoerd worden; en, wegens de dreigende gevaren, oordeelde ALLEMANNI het raadzaam, de HSS. des Bijbels en der kerkelijke schrijvers, niet in afzonderlijke kisten in te pakken, maar onder de ongewijde schrijvers te verspreiden. In betrekking tot het derde punt beval hij de, in de bibliotheek geplaatste, opschriften en titels over hare oprigting en uitbreiding en over den oorsprong der HSS., ten minste in afschrift mede te nemen, eene teekening van hare indeeling en orde te doen vervaardigen en, zoo mogelijk, ook hare schilderstukken en dergelijke sieraden, indien zij althans hare geschiedenis betroffen, mede te zenden.

In de instructie, door den kardinaal LUDOVISI geschreven, ziet men meer den ervaren staatsman. LEO ALLATIUS vond er zijn te houden gedrag tot in de bijzonderheden beschreven. Er is langen tijd van deze instructie niets anders bekend geweest dan eene vertaling, door M. F. QUADE, bibliothecaris te *Greifswalde*, in 1708 vervaardigd en door SIEGM. JAC. BAUMGARTEN, in zijne *Nachrichten von merkwürd. Büch. III B. XVIII Stük, I Anhang, S. 520 ff.. Halle, in Junio* 1753, en naderhand nog door GERDES, *Miscell. Groning. T. IV, Partic., I, p. 575 sqq.*, herdrukt. Zij was echter te gebrekkig en te ongetrouw, om geloof te verdienen. WILKEN ontkende eerst de echtheid van het geheel en zag het, in dien vorm namelijk, waarin het stuk door

de vertaling werd aangeboden, voor de verdichting eens protestants aan, die met de gebruiken der Roomsche *Curia* geheel onbekend was (bl. 235, v. v.); doch RANKE (*Röm. Päbste, III. S,* 393 *ff.*) verdedigde de echtheid; later vond WILKEN er te *Weenen* een italiaansch afschrift van, hetwelk hij in 1837, in den 5^en^ *Supplementband* der *Jahrbücher der Philologie* van SEEBODE, JAHN *u.* KLOTZ, bekend maakte, en nam bij deze gelegenheid zijne vorige meening over de onechtheid van het document terug. Ook THEINER heeft dit stuk, uit de nalatenschap van LEO ALL., in het Italiaansch, doch niet, gelijk hij meende, voor het eerst uitgegeven. LEO ALL. wordt er op het gewigt zijner zending opmerkzaam gemaakt en bevolen, zich regtstreeks en spoedig naar den hertog MAXIMILIAAN te *Munchen* te begeven, hem het schrijven eerst des Pausen, dan des kardinaals, te overhandigen en hem, overeenkomstig den inhoud dier brieven, de achting enz. hunner schrijvers te betuigen. — De vertaling doet hier den kardinaal gebieden, dat LEO ALL., een Griek, den hertog in het Duitsch aanspreke. — Voorts moest hij den hertog om de noodig geoordeelde bevelen, brieven, wachten, en om al die veiligheidsmiddelen en hulp verzoeken, welke hij behoefde, ten einde de bibliotheek zoo spoedig mogelijk naar *Munchen* of eene andere plaats over te brengen, van waar zij naar *Italië* kon vervoerd worden. Te *Munchen*, en vooral aan het hof, kon en moest hij naar de veiligste wegen vernemen en alle voorbehoedingsmaatregelen beramen. Hij had den Vaticaanschen kataloog der Heidelberger bibliotheek mede gekregen, met last, dien vlijtig in te zien, ten einde over die boekerij zóó te kunnen spreken, dat hij er zich mede bekend toonde; van den anderen kant echter moest hij dit met bescheidenheid en met zoo voorzigtig beleid

doen, dat hij zich niet het voorkomen gaf, alsof hij iets op kwame nemen, hetwelk hem toebehoorde; immers, het was een geschenk.

Na over het bijeenzamelen en verzenden der HSS. en gedrukte boeken als ook over de onkosten en wissels gehandeld te hebben, zegt de Instructie, dat hij, door den hertog met het noodige uitgerust zijnde, zich naar het leger van TILLY moest begeven, hem eerst den aanbevelingsbrief des hertogs toonen, vervolgens de *breve* des Pausen en den brief des kardinaals overhandigen en, in overeenkomst daarmede, dien veldheer hunne achting enz. betuigen. Betrekkelijk de bescherming en hulp, welke LEO ALL. hem te vragen had, komt er in de Instructie eene duistere plaats voor: *Appresso passando all' affare della Biblioteca, farà* (LEO ALACCIO) *opera d'avere da lui* (TILLI) *tutti gli ordini necessarii, acciochè gli venga consegnata intieramente, e che gli sia ancora fatta assistenza dai soldati del Presedio, se lo giudicherà di bisogno per assicurarla che a V. S. o ai libri non venga data molestia alcuna*, che s'abbia solamente da condurre a Monaco, e non a Roma, *e di più lo pregherà a fargli porgere ogni aiuto e favore, e per lavorare prestamente le casse, e per trovar i carri da condurle, e per la scorta, o guardia, che la dovrà accompagnare;....* QUADE'S vertaling der, hier onderscheiden gedrukte woorden: *Quod vero præcipuum est taciturnitati ut studeat necessum erit et erga cunctos Bibliothecam tantummodo Monachium, minime vero omnium Romam abduci simulet* — deze vertaling is zekerlijk niet getrouw. Doch ook THEINER schrijft, ongetwijfeld op grond van deze plaats: *Um endlich desto ungestörter und ohne Gefahr durch die akatholische Länder zu reisen, soll* Allacci.... *bei seiner Durchreise durchs Palatinat vorgeben, er bringe die Bibliothek nach München und nicht*

nach Rom. Maar was dit voorgeven dan geene stellige logen? Alvorens dus kardinaal LUDOVISI dit zedeloos bevel, op grond eener plaats als de vermelde, in den mond te leggen, moet men zeker zijn, dat hij daartoe karakter- en gewetenloos genoeg was. 't Is echter niet te denken, dat THEINER zoo ongunstig over dien kardinaal oordeelt; hij schijnt ons integendeel, op bladz. 6, door den lof, waarmede hij van de Instructie gewaagt, een' goeden dunk van haren vervaardiger te willen geven: met welk regt acht hij hem dan tot zoo laag iets in staat? Indien hij echter kardinaal LUDOVISI voor zóó deugd- en eervergeten hield, dat deze ongeoorloofde lastgeving van hem afkomstig zou kunnen geweest zijn, moest hij dan niet wegens andere redenen getwijfeld hebben, of zij het wel werkelijk was: immers, het buitengewone doorzigt, de groote ondervinding des kardinaals, welke hij zelf in deze Instructie roemt, moesten hem gezegd hebben, dat een man als kardinaal LUDOVISI tot zulke dwaze voorzigtigheid niet in staat was. Wie, trouwens, vraagt niet met WILKEN: «Wie zou eenvoudig genoeg kunnen geweest «zijn, om aan zodanig voorgeven geloof te slaan, en waartoe «kon zulke logen baten?» THEINER moet deze woorden toch gelezen hebben; maar ook het voorgeven zelf, dat de boeken *niet naar Rome* gebragt zoude worden, vooronderstelt reeds, dat deze hunne werkelijke bestemming algemeen bekend was geworden.

Maar er bestaat eene andere lezing van deze plaats. RANKE deelt haar, t. a. p. uit het Weener afschrift aldus mede: *In ogni caso sarà bene di metter voce, che si abbia da condurre solamente a Monaco e non a Roma.* Deze lezing beveelt zich boven de vorige door hare verstaanbaarheid en volledigheid van uitdrukking aan en doet vermoeden, dat er in

THEINER's mededeeling, niettegenstaande zijne verzekering (bl. 9. n.), dat hij het *oorspronkelijke* stuk *getrouw* zal doen afdrukken, eenige onnaauwkeurigheid heeft plaats gehad. — Nogtans, zoo lang dit niet bewezen is, moet den tekst bij THEINER, als zijnde hij naar het *oorspronkelijke* stuk zelf afgedrukt, de voorkeur gegeven worden boven het afschrift van *Weenen*. Maar al moeste de lezing bij RANKE voor de ware doorgaan, waar heeft THEINER gevonden, dat LEO ALLATIUS dit *voorgeven* en dit *op zijne reis door den Palts* voorgeven moest. De Instructie schrijft, dáár ter plaatse, aan LEO ALLATIUS voor, hoe en wat hij bepaaldelijk met den graaf TILLY te handelen had. Waartoe zou nu bij dezen veldheer en zijne onderhoorige medestrijders dit valsche voorgeven gediend hebben? TILLY en zijn katholiek leger waren den Paus toch niet vijandig. Daarbij was hij met de bestemming der bibliotheek reeds volledig bekend, en wie twijfelt er aan, dat ook zijne eerste officieren dit waren? Hij had, in de belegering en plundering van *Heidelberg*, voor het behoud der boekerij gezorgd, en hoe dringt zich de gedachte niet op, dat zij, die voor de uitvoering zijner bevelen daaromtrent verantwoordelijk gesteld waren, van het doel des veldheers kennis droegen? Dat de zaak voor TILLY niet behoefde geheim te blijven, noch ook werkelijk gebleven was, blijkt ook daaruit, dat de pauselijke legaat, de bisschop MONTORIO, zoodra hij in *Aschaffenburg* de tijding der verovering van *Heidelberg* vernam, terstond, met beroep op 's hertogs belofte aan den Paus, ter zake der bibliotheek aan TILLY schreef en van hem een antwoord terugontving, waarin deze veldheer zich volkomen onderrigt toonde (RANKE, *Röm. Päbste, III, S. 410 f.*). Maar had niet de Paus zelf aan TILLY zijnen dank voor het behoud der boekerij betuigd, en waren ook

de brieven, welke LEO ALL., als afgevaardigde van *Rome*, aan TILLY te overhandigen, de rede, welke hij zelf hem in naam des Pausen en ook in naam des kardinaals LUDOVISI toe te spreken had, niet in handtastelijke tegenspraak met den uitzinnigen en eerloozen last, welken na QUADE en RANKE, ook nog THEINER in deze Instructie meent te vinden? Maar nemen wij deze woorden in hun eenvoudig en natuurlijk verband. LEO ALL. ontvangt hier de bevelen omtrent zijne onderhandelingen met TILLY. Van dezen moest hij al den bijstand verzoeken, die noodig zou zijn, niet om de bibliotheek tot hare eindelijke bestemming, tot binnen *Rome* te brengen: dit, trouwens, lag buiten den werkkring des veldheers, en moest met den hertog zelven besproken worden; maar die hulp moest hij van TILLY verzoeken, welke noodig zou zijn tot het eerste vervoer uit *Heidelberg* naar eene veilige plaats. Ten dien einde moest hij van TILLY ook eene begeleiding van soldaten verkrijgen, en in dit opzigt werd hem aanbevolen, bekend te maken, dat men de boeken slechts naar *Munchen* en niet tot aan *Rome* toe te vervoeren en dus ook te begeleiden (*condurre*) had. Dit nu was geen voorgeven, maar, blijkens hetgeen boven (bl. 146) uit de Instructie is medegedeeld, de zuivere waarheid. En dat de kennisgeving hiervan nuttig was, b. v. om de soldaten gewilliger te maken en hen tegen de reis minder te doen opzien, zal wel niemand in twijfel trekken.

Vervolgens geeft de Instructie aan LEO ALL. de noodig gekeurde bevelen omtrent het inpakken der boeken, het gewigt (niet boven 250 ponden) en het vervoeren der kisten, de onkosten enz.; zij geeft hem den raad, zich veiligheidshalve, op zijne reis door verdachte landen, in wereldlijke kleeding, zoo als in die van een Venetiaansch koopman, voor te doen; eindelijk voegt zij er bij, dat hij

zich van een aantal penningen met den aflaat der onlangs gekanoniseerde heiligen (IGNATIUS LOYOLA, PHILIPPUS NERIUS en THERESIA VAN JESUS) voorzien zoude; hij kon die den graaf TILLY aanbieden, opdat zij, door de bemiddeling der veldpaters, onder de soldaten rondgedeeld en deze tevens vermaand wierden, den daaraan verbonden aflaat te verdienen. *E qui le soggiungerò a V. S. che se le darà un grosso munero di medaglie con l'Indulgenza della canonizazione dei Sancti fatta da N. Signore; ella potrà presentarle al Sig^r. Conte di Tilli, acciochè col mezzo de Padri Religiosi che sono nell' Esercito, le distribuisca fra i soldati, e gli esorti a guadagnar l'Indulgenza.* — In de vertaling van QUADE leest men hieromtrent: *Unum adhuc R.^ae Tuae D. suppeditamus* stratagema; *ut scilicet magnam sibi sacrorum nummorum comparet copiam, quos* a sanctis canonizatos esse finget (!?), *Comiti Tillio eosdem offerat, eique persuadeat, ut per Sacrorum Ordinum homines qui curam animarum exercitus gerunt, inter milites distribui curet,* adeoque et hos homines, quorum opera ad propositum suum uti potest, sibi devinciat.

LEO ALLATIUS begaf zich den 28^n October 1622 op reis, en tegen den avond van den 26^n November kwam hij te *Munchen*. Naauwelijks kon er voor deze zaak eene gelukkiger keuze gedaan zijn dan van dezen geleerde, wiens eigene, men mag bijna zeggen, onverzadigde liefhebberij voor boeken, een eerste pand voor zijne vlijt en getrouwheid was: slechts door het aanhouden des hertogs liet hij zich bewegen, gedurende drie dagen, te *Munchen* van zijne vermoeidheid uit te rusten. Doch ook deze besteedde hij aan zijnen pligt: hij nam kennis van eenige Heidelberger handschriften, welke, op bevel van MAXIMILIAAN, reeds naar *Munchen* vervoerd waren, en zond er, als eene eerste proef van het

wèlslagen zijner reis, den kataloog van naar *Rome*. Toen hij van *Ellwangen* en het nabij gelegene *Comburg* moest afreizen, werd het gevaar ernstig: de vijandelijke troepen des markgraafs van *Anspach* waren eene schrik zoo der inwoners als der reizigers, vooral der Katholieken. Desniettegenstaande kwam onze ALLATIUS gelukkig te *Wimpfen* aan; hier echter kon hij voor geenen prijs, maar slechts door den invloed van den Beijerschen kommandant, levensmiddelen bekomen; toch zag hij zich nog genoodzaakt, den magistraat der plaats te bedreigen, hen bij den hertog aan te klagen. Te *Neckarsulm* was hij in groot gevaar, met geheel zijn gezelschap door de verbitterde inwoners vermoord te worden.

Toen hij eindelijk, den 13n December, te *Heidelberg* aankwam, weigerden hem de herbergiers in te nemen; maar de gouverneur, HENDR. VON METTERNICH, deed hem, op zijn verzoek, in het *Collegium Sapientiae*, eene woning bereiden en overhandigde hem de sleutelen der bibliotheek.

ALLATIUS zette zich, zonder tijdverlies, aan het werk. De eerste indruk, welken de bibliotheek op hem maakte, was niet zeer gunstig. Wel zag hij eene groote menigte boeken en handschriften voor zich; maar hij klaagde over wanorde, die hem door het gemis eens kataloogs, nog meer geërgerd en zijne taak verzwaard moet hebben; of hij echter de bibliothecarissen deswege met regt beschuldigd heeft, is eene andere vraag. BÄHR ontkent dit. Een kataloog, meent hij, moet er bestaan hebben; vond ALLATIUS dien niet? Dit was daaraan toe te schrijven, dat hij, gelijk ook het archief van FREDERIK V, veiligheidshalve weggevoerd was. Ook voor de wanorde geeft BÄHR eene tamelijk bevredigende uitlegging: of zij echter toereikend zij, is thans niet meer te beoordeelen. Er waren namelijk,

gelijk wij reeds gezien hebben, op bevel van MAXIMILIAAN eenige HSS. weggevoerd; ook had FREDERIK V bevolen de bibliotheek in veiligheid te brengen, ingevolge waarvan de HSS., welke de baron ULRICH FUGGER, in 1584, aan de bibliotheek vermaakt had, met nog andere, deels geschrevene, deels gedrukte boeken, hier of daar geborgen waren (THEINER, 77): dat zulke maatregelen, in zulke tijden, de bestaande orde verstoren moesten, is te begrijpen. Minder voldoende schijnt BÄHR's verdediging der bibliothecarissen tegen de aanklagt van zorgeloosheid in het boekhouden. Wel vindt men in hunne aanteekeningen, dat buitenlanders, bij het leenen van handschriften, borgen moesten stellen; dat onze landgenoot, THOMAS ERPEN, hoogleeraar te *Leiden*, voor twee arabische HSS., welke hij te leen had ontvangen, eene cautie in geld afgegeven had *(obligatis 200 libris)*; dat zij, die HSS. uit de Heidelberger bibliotheek ten gebruike verkregen hadden, meestal menschen van aanzien waren; 't blijft echter waar, dat er ook aanteekeningen onder zijn, welke de geleende voorwerpen niet kennelijk en bepaald uitdrukken; welke b. v. slechts van «6 arabische handschriften» spreken, of van «11 griekscbe, welke van PINDARUS *schijnen* te zijn»: er zijn er zelfs, die bloot het nummer van de HSS. noemen, zonder van hunnen titel of iets dergelijks te gewagen. Mannen als GRUTER en die hem als opper-bibliothecarissen te *Heidelberg* voorafgegaan zijn, schijnen boven de verdenking van achteloosheid verheven; welligt zijn dan aanteekeningen als de genoemde, door de toenmalige gebruiken of wegens thans ongekende oorzaken te verontschuldigen; maar 't valt toch niet te betwijfelen, of zoodanige onbepaalde aanteekeningen kunnen, gelijk THEINER opmerkt, b. v. bij sterfgevallen der leeners of bij verandering van

bibliothecaris, zeer ten nadeele eener bibliotheek uitkomen.

ALLATIUS had te *Heidelberg* met schier ongeloofelijke moeijelijkheden te kampen. Bij het inpakken kon of durfde hij zich slechts door zijnen eigenen bediende, die insgelijks een griek en van *Rome* met hem medegekomen was, doen bijstaan; hoe onvermoeid moet dan niet zijn ijver geweest zijn, daar hij, in minder dan 10 dagen, reeds 60 kisten met ongeveer 3000 handschriften gevuld had? Maar ook het maken der kisten had zijne zwarigheid gehad. Het was hem niet gemakkelijk geweest, timmerlieden te vinden: eenigen weigerden hunne dienst; anderen waren ongeschikt voor dit werk, zoo als namelijk ALLATIUS het verlangde in te rigten. Toen deze moeijelijkheid overwonnen was, ontbrak het aan hout. Hij deed de planken der bibliotheek verbruiken, verkreeg nog eenig houtwerk uit het slot. Zoo kwamen de kisten gereed. Doch nu was er wederom gebrek aan paklinnen, aan pek, aan touw, zelfs aan spijkers: in geheel *Heidelberg* was er, trouwens, slechts eene paknaald te vinden. Zelfs moest de hennip voor het touwwerk van verre worden aangebragt. ALLATIUS zond er eenigen naar *Frankfort* aan den *Main*, om daar het noodige aan te koopen; maar zij werden door de Frankenthalers geplunderd, in de gevangenis geworpen en slechts ter naauwernood wederom losgelaten. Nu zond hij naar *Spiers* en ook nog naar *Worms*.

Daar TILLY door eenen val van het paard steeds belet was in *Heidelberg* te komen, werd die stad voor ALLATIUS al gevaarlijker. Hij ontwaarde ondubbelzinnige blijken van den afkeer, welken de inwoners hem toedroegen, «maar voor het uitwendige, zegt hij, moeten zij zich voegzaam gedragen.» Desniettemin werd het raadzaam geoordeeld, hem eene veiliger woning aan te wijzen, en zelfs het eten uit het slot toe te zenden. Deze voorzorgen waren iets meer

dan willekeurig wantrouwen: immers, zijn' bediende en landgenoot is te *Heidelberg* vergift ingegeven, waaraan hij, onder hevige folteringen, gestorven is. — ALLATIUS zette het begonnen werk nu alleen, doch met verdubbelde inspanning en vlijt voort: hij arbeidde van vóór zonneopgang tot een of anderhalf uur vóór middernacht.

Eindelijk kwam TILLY, den 14n Januarij (THEINER schrijft bij vergissing: den 14n Februarij), te *Heidelberg*. De kisten hadden reeds bijna eene maand gereed gestaan; nu echter gaf deze veldheer de noodige bevelen tot het vervoer, stond daarenboven ook de boekerij van den gewezen keurvorst en die van het *Collegium Sapientiae* aan ALLATIUS af, en daar ook eenige kerkvoogden, vooral de proost van *Ellwangen*, het hunne bijdroegen, werd ALLATIUS allengs in staat gesteld, den 14n Februarij, met 50 vrachtwagens, door 60 soldaten begeleid, de stad *Heidelberg* te verlaten. LEOPOLD, de broeder des keizers en bisschop van *Straatsburg*, had insgelijks de vereischte middelen van vervoer en alle bescherming aangeboden, in gevalle ALLATIUS den *Rijn* opwaarts varen en door *Zwitserland* trekken wilde. Maar, behalve dat deze rivier dit jaar meermalen digtvroor, was de reis door den *Elsas* en *Zwitserland* niet veilig genoeg, daar de bibliothecaris van *Heidelberg*, GRUTER, naar *Tübingen* gevlugt was en den hertog aldaar, een' bloedverwant en bondgenoot van den verdreven' keurvorst, bewogen had, zich van de boekerij, indien zij digt voorbij zijne grenzen zoude vervoerd worden, gewapenderhand meester te maken. Men bleef daarom bij het vorige besluit, haar eerst naar *Munchen* over te brengen.

De afreize van *Heidelberg* voerde ALLATIUS wederom nieuwe moeijelijkheden en gevaren te gemoet. De omstreken waren verwoest; er was, zelfs niet voor goud, iets te krijgen.

Zijnen honger moest hij met brood stillen, en tegen den nacht kon hij slechts onder de kisten een dak vinden: een weinig stroo, op de aarde geworpen, was zijn leger. Zoo kwam hij eerst den 3^{en} dag te *Neckarsulm* aan, hetwelk echter naauwelijks 12 uren van *Heidelberg* verwijderd is. Werd hem nu, door toevoer van eenige wagens, door den proost van *Ellwangen* bezorgd, de verdere reis iets gemakkelijker gemaakt, het gevaar was nog klimmend. Zijn weg voerde hem tot digt bij het Wurtembergsche, weshalve hij zijne bedekking versterkte. Hij voorzag zich nu van 100 ruiters «van allerlei geschut» (BÄHR vraagt, wat deze uitdrukking beteekent) en van 200 man voetvolk; toch meende hij, bij zijne aannadering bij *Tübingen*, het paardenvolk te moeten vermeerderen; maar te *Nördlingen* moest hij het wegzenden, omdat hem hier slechts met het voetvolk de doortogt werd toegelaten. Ten gelijken tijde had hij met een' allerslechtsten weg te kampen. De wagens zakten soms diep in het slijk, en om het water uit de kisten te weren, moesten er dikwijls van twintig tot dertig boeren de wagens begeleiden, en daartoe vaak tot aan den gordel door het water gaan. Eindelijk kwam hij, den 27^{n} Februarij, met zijne schat behouden en gelukkig te *Munchen* aan.

Thans mogt ALLATIUS ruimer ademen: hij bevond zich in veiligheid. Hier nam hij de handschriften in ontvangst, welke de hertog van *Beijeren* reeds vroeger uit *Heidelberg* had doen vervoeren, kreeg nog van den veldheer ALDRINGER eenige belangrijke handschriften ten geschenke, deed alles nu derwijze inpakken, dat twee boekenkisten door één muildier konden gedragen worden en verliet, met 196 zulke kisten, de stad *Munchen*, op den 26^{n} April. Wij meenen de aardrijkskundige aanmerkingen van BÄHR op het reisverhaal van THEINER onvermeld te mogen laten; maar, de-

wijl de lotgevallen van ALLATIUS ons hier bezig houden, zullen wij uit dit verhaal slechts dit mededeelen, dat hij tusschen *Reuthi* en *Lermos* (BÄHR verbetert deze namen in *Reutte* en *Lermoos*) eenen vijandelijken aanval te bestrijden had en bijna met geheel de bibliotheek werd gevangen genomen; doch gelukkigerwijze duurde de krijgsvoorraad zijner beschermers langer dan die der aanvallers, zoodat deze genoodzaakt waren het veld te ruimen.

Van grooter belang voor de geschiedenis der Paltzische boekerij en voor de eer van ALLATIUS is de afloop zijner zending. Men heeft den verdienstelijken man beschuldigd, vele handschriften aan zijnen lastgever ontvreemd en aan verscheidene kardinalen, inzonderheid aan de bibliotheek van den vorst BARBARINI, verkocht te hebben. THEINER verzekert, dat deze laster nooit te *Rome* den goeden naam van ALLATIUS bezwalkt heeft. Dáár had hij ook geen geloof kunnen vinden. Had men er niet de katalogen der handschriften? Hoe kon ALLATIUS er dan iets achtergehouden hebben? Er ontbraken eenige exemplaren, als ook de nagelatene HSS. van GRUTER; maar daaromtrent kon hij zich met behoorlijk onderteekende getuigenissen verantwoorden. Hij bragt de 196 kisten met boeken en HSS. den 5^{n} Augustus binnen *Rome* en leverde ze allen aan ALLEMANNI uit: hiervan getuigt dezes handteekening, welke THEINER, uit de nalatenschap van ALLATIUS, mededeelt. Nog zegt THEINER, dat, met den Paus, ook het collegie der kardinalen voor het bezit dier bibliotheek geijverd had; hoe zou, vraagt hij te regt, hoe zou nu bij dezen slechts de gedachte kunnen zijn opgekomen, dezen verlangden boekenschat, welken zij als een nieuw sieraad der eeuwige wereldstad begroetten, zoo jammerlijk te verminken? Vooral, meent hij, moeten hier de vorsten BARBARINI buiten verdenking blijven, daar

er thans een BARBARINI op den pauselijken Stoel zat.

GREGORIUS XV was namelijk overleden en door URBANUS VIII vervangen. Deze deed de Paltzische bibliotheek in het Vatikaan overbrengen, alwaar zij tot op den huidigen dag met zorg bewaard wordt. Die handschriften, waarvan de zware houten band was afgenomen, zijn weder met smaak ingebonden in groen perkament; van buiten zijn zij versierd met het familiewapen van URBANUS VIII, dat is, met dat van het huis BARBARINI, en van binnen is er een vignet ingeplakt, waarop het familiewapen des hertogs van *Beijeren* prijkt, en daarboven het opschrift: *Sum de Bibliotheca, quam, Heidelberga capta, spolium fecit et P. M. Gregorio XV trophaeum misit Maximilianus utriusque Bavariae Dux etc. S. R. J. Archidapifer et Princeps Elector.* Onder het wapen staat: *Anno Christi* CIↃ IↃC XXIII.

Wij willen hier, uit WILKEN, nog eenige bijzonderheden, de latere geschiedenis der Heidelberger bibliotheek betreffende, bijvoegen. Toen, in 1815, de kleinooden, welke de Franschen, gedurende de oorlogen der vorige jaren, uit musea en boekerijen hadden weggevoerd, zouden teruggegeven worden, bragt de Heidelberger universiteit in, dat er onder de 500 vatikaansche Handschriften, die naar *Parijs* overgebragt waren en van daar werden teruggevorderd, 38 oude Heidelberger waren. Daar hare belangen bij de verbondene mogendheden, vooral bij *Pruissen*, deelneming vonden en haar verzoek deswege bij den toenmaligen Paus, PIUS VII, een gunstig gehoor vond, leefde in haar de hoop op, dat zij thans wellig in het bezit der geheele oude bibliotheek zou hersteld kunnen worden. Zij slaagde inderdaad, doch slechts gedeeltelijk. *Pruissen*'s tusschenkomst namelijk, bragt het bij den H. Stoel zóò

ver, dat de Paus, uit dankbaarheid voor deszelfs koning, hem de duitsche handschriften, ten getale van 847, ten geschenke gaf. De koning vond goed, ze aan *Heidelberg* terug te geven, en op verzoek der universiteit aldaar, voegde de Paus er nog 5 handschriften bij: één daarvan was de dichterlijke bewerking der geschiedenis, in de HH. Evangelien bevat, door den monnik OTFRIED, eene bron voor de geschiedenis der duitsche letterkunde; de vier andere *codices* betroffen de Heidelberger universiteit. — Zoo keerde dan een gedeelte dier bibliotheek, in 1816, uit *Rome* naar hare vroegere bewaarplaats terug.

DE HIERARCHIE.

EENE SCHETS. (1).

Een engelsch wijsgeer bemerkt dat het bestaan van God veel duidelijker blijkt uit de orde der zedelijke dan uit die der stoffelijke natuur, en wij nemen dit aan als eene waarheid, die boven allen twijfel verheven is; niets is schooner dan maatschappij of eenheid van verschillende personen. Ook heeft men ten allen tijde aan God den naam van Koning

(1) Wij konden ons niet onthouden die te ontwerpen, toen wij lazen wat de heer TER HAAR over de hierarchie zegt. In een volgend nommer komen wij op zijn werk terug.

gegeven, en wederom in den Koning, representant der eenheid of maatschappij, het beeld en den stedehouder van God gezien. De H. PAULUS, die ons de diepe grondslagen van deze levende bouworde bloot legt, leert ons, dat de overheid dienaar is van God, dat zij niet zonder doel het zwaard voert, en alle vaderschap zijnen naam, dit is zijne natuur heeft van den eeuwigen VADER. De christenen hebben daarom aan hunne vorsten den titel gegeven van *Majesteit*, en hen, die weder onder deze vorsten gezag voerden met zoo wijdsche namen genoemd, dat zij zich, door dezen eerbied, van de vroeger bestaande heidensche wereld eigenaardig onderscheidden. De titulatuur is opgekomen in die eeuwen, toen het Christendom, eindelijk openlijk erkend en gevestigd, de maatschappelijke betrekkingen begon te verzachten door ze te veredelen.

Maar de christenen zouden dit niet gedaan, niet, in tegenoverstelling van de heidenen, het godsdienstig gezag van het tijdelijke onderscheiden, en dit laatste nogtans zoo zeer geëerbiedigd hebben, indien zij met elkander niet eene hoogere eenheid hadden uitgemaakt, indien er niet eene eenheid of maatschappij ontstaan was, nog meer verheven boven de enkel menschelijke, dan deze boven de eenheid der onbewuste natuur, en waarvan dien ten gevolge de eerste representant, in meer bijzonderen zin dan eenige andere overheid, beeld, dienaar, stedehouder is van God.

Die eenheid, die maatschappij der menschen, is de Kerk van Christus. De hoofdbestuurder of representant dezer eenheid voert den titel van Stedehouder van CHRISTUS en van Heiligheid. Is het bestaan van zulke namen voor den nadenkenden beschouwer der geschiedenis niet reeds bewijs voor de waarheid der kerk? Iedere blinde natuur-oorzaak zelve kunnen wij beeld en stedehoudster van God noemen, en

haar als een schakel beschouwen, waar langs wij tot God opklimmen; de maatschappelijke oorzaak of het gezag kan, zoo als is opgemerkt, met nog meer regt zoo genoemd worden; doch ook deze oorzaak heeft, ten minste uit hare eigen natuur, geenen hoogeren grond dan goddelijke voorzienigheid, dan *algemeene* wet; in de kerk is meer! daar is *persoonlijke* tusschenkomst: CHRISTUS de ZOON Gods *zendt* er gelijk hij van den VADER *gezonden* is; CHRISTUS zelf blijft er te gelijk als wet en als koning heerschen. Ziedaar de reden, waarom de bestuurder der christelijke kerk bijzonder den naam draagt van *Stedehouder;* eenen naam nederiger voorzeker, maar toch grooter dan die van Keizer of koning; eenen naam, welks bestaan ons aan volkomen openbaring, *persoonlijke* tusschenkomst van God, en het nimmer eindigend koninklijk bestuur van CHRISTUS moet doen denken.

En welk een verheven denkbeeld moeten wij ons van eene maatschappij vormen, welks hoofd *Heiligheid, heilige Vader, dienaar der dienaren Gods* heet! Neen, het is niet mogelijk, dat zulke namen menschelijken geest ten oorsprong hebben. Hier moet eene kracht heerschen, die niet door het zwaard vertegenwoordigd wordt, eene kracht, die hoogst intellectueel en moreel is, eene kracht die *beter* maakt: de Liefde, de volmaakte band, het maatschappelijkste, dat er bestaat!

De Zaligmaker leert ons die maatschappij en de kracht van haar bestuur kennen, en verklaart ons hoe zulke namen onder de menschen mogelijk zijn.

Toen Hij, in de plegtige oogenblikken die zijn lijden voorafgingen, met volkomen, met goddelijk bewustzijn van hetgeen hij door zijne *daad* zoude verdienen, er al de vruchten van afsmeekte aan zijnen hemelschen VADER, toen bad Hij voor het bestaan dezer eenheid of kerk: «VADER — dat

«zij één zijn gelijk wij één zijn — opdat de wereld erken-«ne dat gij mij gezonden hebt, en gij hen bemind hebt «gelijk gij mij bemind hebt.»

Wij zien het hier: de kracht dezer maatschappij is de Liefde, waarmede de VADER den ZOON bemint, is de H. GEEST.

Het voorbeeld, waarnaar die H. GEEST werkt is CHRISTUS; dewijl Hij door CHRISTUS afgebeeld en verdiend is, en Hij, daar het gevolg aan de oorzaak beantwoordt, ook niet dan naar den vorm of het voorbeeld van CHRISTUS kan werken. Eenheid van het goddelijke en menschelijke is de *typus*.

Op drie wijzen nu is de ZOON één met den VADER.

Hij is één met Hem, dewijl Hij het *goddelijk* leven van Hem ontvangt. De VADER geeft den ZOON het leven in zich te hebben. Hij wordt uit den VADER geboren. Wij kunnen dit eenheid des levens noemen, die in het eindige door afhankelijkheid wordt nagebootst (1), en die den Apostel deed zeggen, dat alle vaderschap zijnen naam heeft van den eeuwigen VADER.

2. Hij is één met den VADER, omdat hij volkomen op den VADER gelijkt, diens evenbeeld en de glans is zijner heerlijkheid; zoo volkomen *gelijkend*, dat Hij ook *gelijk* is; dus waarlijk God die «*het leven in zich*» heeft. Juist daarom is Hij op den VADER zoo volkomen *gelijkend*, wijl Hij volkomen uit den VADER geboren wordt, en, om met BOSSUET te spreken, diens barens-kracht is uitgeput. Het eindige bootst dit na door de gelijkvormigheid of gelijkenis, die uit afhankelijkheid ontstaat en haar noodzakelijk veronderstelt (2).

3. Hij is één met den VADER, dewijl Hij volkomen uit den

(1) Wij noemen eene zaak *één*, als zij niet in brokken ligt, maar zamenhangt.

(2) Wij noemen eene zaak *één*, die van welke zijde ook beschouwd, denzelfden vorm aanbiedt, en gelijkt op zich zelve.

VADER geboren, en volkomen op dezen gelijkend, volstrekt dezelfde Liefde heeft en voortbrengt als de VADER; met andere woorden: Hij is één met Hem in den H. GEEST, die uit beiden als uit één beginsel voortkomt. Het eindige, waarin onmogelijk de liefde voor zich zelve *onmiddelijk hetzelfde* kan zijn als liefde voor een ander, bootst dit na door bereiking van doel, waarin het zich voltooit en afsluit (1).

Deze drievoudige eenheid alzoo moet in de Kerk bestaan. Het spreekt van zelve, dat deze eenheid niet die van God zelven kan zijn. De ééne menschelijke persoon kan niet absoluut hetzelfde *leven* hebben van den anderen; maar het is *dezelfde* H. GEEST, die in allen werkt, en die, naar het opperst voorbeeld der vereeniging van godheid en menschheid in CHRISTUS, zijne werkingen met de werkingen des menschen vereenigt.

1. Er is bijgevolg een bovennatuurlijk *vaderschap* in de Kerk; een gezag, dat alle andere gezag op aarde in volkomenheid overtreft; een vaderschap, dat niet baart in de orde der natuur, gelijk tijdelijk gezag, 't zij huisselijk, 't zij publiek, maar dat baart in CHRISTUS, en in den zin, waarin de Apostel zich vader noemt.

2. Er is een bovennatuurlijk *zoonschap* in de Kerk; er is eene eenheid, eene gelijkvormigheid of gelijkenis, door het baren van dat gezag ontstaan, en die de natuur van alle andere maatschappijen te boven gaat.

3. Er is eene bovennatuurlijke *eenigheid* van Geest in de Kerk, eene eenheid of afsluiting, welke weder gevolg is van dat gezag en van die overeenstemming of gelijkvormigheid, en welke insgelijks in geene andere maatschappij gevonden wordt. Er is maar ééne Kerk, en buiten haar

(1) Wij noemen eene zaak *één*, als zij maar een, of er slechts een dusdanig is; wij *tellen* haar als afgesloten geheel.

is geene zaligheid. Er zijn vele staten, vele koningrijken, niet vele kerken; gelijk er ook wel vele wetenschappen zijn, maar slechts één geloof.

Deze zoo verhevene orde of eenheid der menschen, die wij van drie zijden beschouwd hebben, moet ook uiterlijk en zigtbaar zijn, en wel zoo zigtbaar, dat zij daarin alle andere maatschappijen overtreft. De reden is klaar: CHRISTUS is zigtbaar gekomen, en, wij herhalen het, de H. Geest werkt naar zijn voorbeeld. Hoe zoude eene vereeniging van menschen niet zigtbaar zijn? Hoe zoude zij, waarlijk eene vereeniging van menschen zijnde, niet in evenredigheid van hare volkomenheid, en van de naauwere vereeniging van geest en stof, die daardoor moet plaats grijpen, ook niet meer zigtbaar zijn? Dat wij ons in deze redeneringen niet bedriegen, waarborgt ons het woord van CHRISTUS: «opdat de wereld erkenne, dat gij mij gezonden hebt, «en gij hen bemind hebt, gelijk gij mij bemind hebt». De *wereld* moet het zien, moet in die zigtbare eenheid van God en menschen en menschen onder elkander bewijs vinden, dat wij door den H. Geest met CHRISTUS, en door Hem met den VADER vereenigd zijn.

Evenwel zijn hier drie aanmerkingen te maken. Deze zigtbaarheid, gelijk uit de woorden des Zaligmakers blijkt, moet tot zoo ver gaan, dat de wereld er een bewijs voor Hem in vindt; maar zij moet die inwendige volkomenheid niet geheel en al gelijk zij is naar buiten uitdrukken. Dit ware tegen de menschelijke natuur, en tegen hare vrijheid.

Ten tweede moet — om die zelfde menschelijke natuur, die gehandhaafd, die van het kwaad verlost en verheven, maar geenszins vernietigd wordt — deze zigtbaarheid eene zich ontwikkelende zijn.

Ten derde — en altijd om dezelfde reden: om de eindige

natuur, die haren progressieven aard ook moet uitdrukken in het rationeel en werkelijk proces harer bestanddeelen, — kan de eenheid der Kerk niet in alle opzigten even zigtbaar zijn; moet zij zigtbaarder zijn in de eenheid van 't geloof, dat begint, dan in de eenheid der liefde, die volmaakt; zigtbaarder in haar vaderschap, dan in de overeenstemming daaruit geboren; en wederom zigtbaarder in hare overeenstemming, dan in hare afzondering of afsluiting, die het laatste gevolg is.

De meest zigtbare zijde alzoo van het groot maatschappelijk ligchaam, 't welk van CHRISTUS uitgegaan, onophoudelijk door Hem ontwikkeld en volmaakt wordt, is dat vaderschap, is het gezagvoerend deel der kerk, is de hierarchie. Over deze hebben wij hier verder te spreken, en wij zullen daarbij, gelijk wij tot nog toe gedaan hebben, de hoofdpunten slechts aanwijzen zonder in veel ontwikkelingen te treden.

De hierarchie kan op drieërlei wijze als goddelijke instelling gekend en bewezen worden; en dat ligt opgesloten in hare zigtbaarheid, indien men deze wel begrijpt. 1 De hierarchie is klaar en zigtbaar in haren oorsprong, dewijl die oorsprong bovennatuurlijk is; bepaaldelijk: dewijl zij van CHRISTUS voortkomt; 2 de hierarchie is ook door haren aard zigtbare uitdrukking eener bovennatuurlijke orde, dat is, eene orde, die goddelijk en menschelijk is; zij drukt ons CHRISTUS uit; 3 de Hierarchie eindelijk geeft, door hare kracht en steeds verwinnende duur, bewijs, dat zij het bestuur over de wereld is van Hem, aan wien alle magt gegeven is in hemel en op aarde: 't is de overwinning van CHRISTUS.

De hierarchie is zigtbaar in haren oorsprong, komt van CHRISTUS.

De geschiedenis van alle volken, en bij gevolg van

hun eerst en steeds veranderend bestuur verliest zich in het duister ; en dit heeft plaats volgens een algemeene wet der natuur, die overal haren oorsprong verbergt. Anders is het met de Kerk, die in CHRISTUS is «afgedaald van den VADER des lichts». Ook dit gebeurt, gelijk wij door de aangehaalde schriftuurplaats reeds te kennen geven, volgens eene wet; volgens de bovennatuurlijke orde, die, volkomen licht, ook aan ons — begin en eind beter doet kennen (1). Het Joodsche volk heeft daarom als bovennatuurlijke maatschappij, door tusschenkomst van God gesticht, eenen bepaalden en klaren oorsprong. Doch zij was slechts afbeelding der Kerk, slechts de onvolmaakte Kerk. En wat is, ook onder het opzigt van historische zigtbaarheid, de geschiedenis van ABRAHAM of MOZES bij die van CHRISTUS? Wat is het vuur van *Sinaï* in de woestijn bij het Pinkstervuur te *Jerusalem*, hetwelk in alle talen deed spreken? Wat AARON en zijne opvolgers bij PETRUS en de zijnen? Ja wat zou de zekerheid zijn der geheele Joodsche geschiedenis, indien de Kerk die niet als in de hare opgenomen, verkondigd en bevestigd had? (2)

In de heilige oorkonden, die deze Kerk bewaart, en waarvan zij niet slechts door hare leeringen, maar, wat daarmede noodzakelijk verbonden gaat, door hare daad en geschiedenis het uitvoerig commentaire is: in de H. Schrift, zien wij CHRISTUS zelven de hierarchie instellen. De woorden, hierbij door Hem gesproken, zijn vol zachtheid en zoetheid, en toch vol gebiedende Majesteit; daarin paart zich aan de magt der schepping de teederheid der verlossing; daarin is iets zeer levends, dat tegelijk voortbrengt en uit-

(1) Daar is het: *lumen de lumine*, en is niet *duisternis* het eerste.

(2) Door de Kerk verkrijgt ook de geschiedenis van andere volken meer zigtbaarheid; ook zoo is CHRISTUS het licht der wereld.

drukt, iets buitengemeen klaars en helders en toch zeer geheims, en om, zoo mogelijk, hier alles in eens te zeggen: zij hebben iets bijzonder *sacramenteels*. Van daar, dat zij bij den lezer, die van den goddelijken Geest, welke in de Kerk heerscht, bezield is, het geloof zoo zeer opwekken en verlevendigen. Is het niet of men Hem, na zijne overwinning, de teugels der wereld ziet aangrijpen, als Hij spreekt: «Mij is alle magt gegeven in hemel en op aarde, «gaat dus en onderwijst» enz.

Nog zigtbaarder wordt de goddelijke instelling, wanneer men de woorden van CHRISTUS hierover met elkander en met de woorden en daden der Apostelen vergelijkt. Dan bieden zij eene eenheid, een systeem aan van de verhevendste maatschappelijke orde, waarin het een het ander bevestigt, en alles in duidelijkheid en zekerheid van beteekenis toeneemt. Wat dankbaar gevoel, vol verwondering en liefde zich hierbij van eenen Katholiek meester maken, is moeijelijk te zeggen. Het is nog iets meer dan dat wetenschappelijk genoegen, 't welk men ondervindt, wanneer men een of ander gebied der natuur onderzoekt, en er hare liefelijke orde beschouwt; orde, die steeds zegeviert, en zoo veel te meer treft en bekoort, als zij in zeker spel van verscheidenheden, waarin zij scheen weg te zweven, zich op eene verrassende wijze handhaaft en nog duidelijker gekend wordt.

De zigtbaarheid van oorsprong, die wij aan ketterij en scheuring ter harer veroordeeling tegenwerpen, is wel verre van met hetgeen wij van den oorsprong der hierarchie gezegd hebben in strijd te zijn, een bewijs ten haren voordeele. Ook ketterij en scheuring zijn duister in haren oorsprong, maar zij worden zigtbaar *door de Kerk*. Men kent het negatieve door het positieve, en zoo veel te beter men

weet wat van CHRISTUS komt, zoo veel te beter ook weet men wat *niet* komt van CHRISTUS. Wij willen het met een paar woorden verklaren.

Er bestaat in de kerk altijd zeker balancement van tegenovergestelde opinien, 't welk daaruit voortkomt, dat de eenheid des geheims onze verdeelde rede te boven gaat, en voorzeker even dienstig is om de goddelijke waarheid te behouden, als om er steeds dieper en dieper in door te dringen. De kerk houdt onveranderlijk de beide zijden en die eenheid vast, die men beter tracht te begrijpen, en zij bevordert tevens deze pogingen. Zij veroordeelt noch het een noch het ander, en dult ook niet, dat iets voor verpligtend geloof worde uitgegeven alvorens zij beslist hebbe. Wie dan dwaalt, hij dwaalt onschuldig. Maar zoodra het achteruitgang in plaats van vooruitgang wordt, zoodra aan dezen of genen kant, de eenzijdigheid zòò toeneemt, dat er duidelijke tegenspraak met hare leer en aanranding van het geloofstuk ontstaan, dan spreekt zij hare veroordeeling uit, en wie dan *hardnekkig* volhoudt, is ketter. Vraagt men nu naar den oorsprong van dezen afval: of hij duister dan wel helder is? dan is het antwoord: dat hij als *dwaling* genomen duister, en als *ketterij* duidelijk is. De dwaling ontstaat door duizend oorzaken, die in den maatschappelijken toestand werken en terugwerken en kruisen door elkander: en *zóó genomen* is de oorsprong eener ketterij een onderwerp van nimmer eindige studie; maar als *ketterij*, als *ongeloof*, is zij zeer bepaald, wordt zij door het kerkelijk gezag aanstonds uitgeworpen en gebrandmerkt, en zoo verkrijgt zij hare zigtbaarheid, als niet van CHRISTUS gekomen, slechts door de kerk. De dwaling ontstaat daarom langzamerhand, de ketterij eensklaps. Hetzelfde geldt van de ongehoorzaamheid en de scheuring.

De hierarchie is zigtbaar als bovennatuurlijke orde, drukt CHRISTUS *uit.*

Dan, gelijk wij gezegd hebben, de hierarchie is niet alleen zeer zigtbaar in haren oorsprong, dewijl die oorsprong goddelijk is, maar zij maakt ons CHRISTUS zigtbaar, en drukt Hem voor ons uit. Het zou niet moeijelijk zijn te toonen, dat de oudvaders dit begrip van de hierarchie altijd gehad hebben. Het komt overeen met hetgeen wij reeds vroeger hebben aangemerkt over het bestuur, als uitdrukking der maatschappij of orde, waarin de menschen zich vereenigen.

Om te begrijpen, dat dit ook heden nog plaats moet hebben, bedenke men vooreerst, dat eene orde of wet, zoo zij dien naam verdient, van natuur onveranderlijk is, en zij voor altijd geldt. Om eene eigenlijke wet te doen vergaan, zouden de dingen moeten vergaan, uit welker natuur zij voortvloeit en tot welker behoudt zij strekt. Wat nu is, uit dit oogpunt, de orde der openbaring of bovennatuurlijke Godsdienst, en wel bepaaldelijk de volkomen openbaring of het Christendom? Het is de vereeniging van het oneindige zelve, met deze eindige wereld; het is niet eene of andere orde, niet eene of andere wet, maar de bron van alle wet en orde; het is de heilige GEEST, die ons met den ZOON en door den ZOON, met den VADER vereenigt. Ziedaar eene eenheid, eene orde, zegt de H. CYPRIANUS, — wiens woorden wij ons echter niet herinneren — welke door de tweespalt van den menschelijken wil niet kan worden opgelost, en, voegen wij er bij: nadat deze oneindige orde, nadat God eenmaal in deze wereld gekomen is, gaat Hij er in eeuwigheid niet weder uit. Dezelfde goddelijke krachten alzoo, die wezenlijk tot deze orde behooren, en met CHRISTUS in de wereld gekomen

zijn, blijven, en moeten blijven: *onfeilbare waarheid, vergeving van zonden, heiliging en vereeniging met God.* Zonder dezen is geen Christendom, en dezen blijven even noodzakelijk, als het Christendom onvergankelijk is, en God niet weer uit de wereld gaat.

Maar deze goddelijke eenheid, deze oneindige wet en orde heeft God op de zachtste, op eene, met onze eindige natuur volkomen overeenstemmende, wijze in de wereld gebragt en toegepast. Gods Zoon is *mensch* geworden, en daar zeker niets meer met onze natuur overeenkomt, dan onze eige natuur zelve, zoo is eene meer volkomen toepassing ondenkbaar. CHRISTUS is mensch zoo wel als God, en de orde, die van Hem uitgaat, is dus zoowel als oneindig ook eindig; dat is: historisch, middellijk, redelijk, zinnelijk, met een woord, *menschelijk;* en die onfeilbare waarheid, die vergeving van zonde, die heiliging en vereeniging met God, kan ons, in *de algemeene orde*, onmogelijk anders geschonken worden, dan door tusschenkomende menschen en menschelijke middelen.

Hiermede hebben wij de hierarchie bewaarheid; want wij hebben gezien, dat er van CHRISTUS eene eenheid of maatschappij moet uitgaan, die ook uiterlijk en historisch is, in welke Hij, dewijl Hij oneindige wet, Hij God is, steeds *tegenwoordig* blijft, maar waarin Hij door dienst van menschen de onfeilbare waarheid leert, genaden uitdeelt, en vertegenwoordigd wordt. (1)

Hoe dan drukt, ten gevolge van het boven gezegde, de hierarchie ons CHRISTUS uit? Door hare goddelijke magt, die haar onafhankelijk maakt van alle magten der aarde, en

(1) De schriftuurtexten, die op deze blijvende en aldus werkzame tegenwoordigheid betrekking hebben, dienen hier herinnerd te worden.

door hare *administratieve* natuur, volgens welke zij slechts *ambtenaar* is. Zij zegt ons, dat CHRISTUS heerscht, dewijl alle waarheid en genade ons door hare bemiddeling geworden. Gebeurde dit niet, dan was CHRISTUS geen God, dan zoude de Kerk niet voor alle volken kunnen zijn, en niet van alle magten der aarde onafhankelijk blijven; want slechts dáár is magt en gebied over 't gansche menschdom, waar *onfeilbare waarheid, vergeving van zonden en vereeniging is met God.* Hierbij moet noodzakelijk gevoegd worden dat de hierarchie slechts *ambtenaar* is. De mensch zou zich zelven verlost hebben, zou God zijn, indien van zijne heiligheid de kracht moest afhangen der Sacramenten die hij toedient. (1) In de orde der natuur, waarin de mensch de goddelijke *gave*, die in de *bovennatuurlijke* maatschappij ligt opgesloten, niet ontvangen heeft, en hij dus, volgens eene *hem eigen* natuur, magt heeft en oorzaak is: in die orde kan er geen onafhankelijk gezag bestaan, hetwelk niet berust op eigen superioriteit of bezit, en hetwelk niet geeft *van het zijne en van zijn eigendom* (2). Zoo is het niet in de bovennatuurlijke orde; daar geeft het gezag of de kerkelijke hierarchie *niets* van het hare; zij oefent slechts een gezantschap, een ministerie uit, en de waarheid zelve, die zij leert, is een *depositum*.

Alles is daar de *gave* Gods, en CHRISTUS alleen de Koning. Van daar dan ook, dat zoo eene aardsche magt de naam draagt van haar *vermogen*, van 't geen zij *kan*,

(1) 't Was gevolg van 't mystisch pantheïsme bij *Wicklef* en vroegere secten, dat zij het gezag en de kracht der Sacramenten van de heiligheid der bedienaren afhankelijk achtten.

(2) Indien b. v. het volk de eigenlijke souverein is, of het onafhankelijk gezag bezit, is het billijk, dat het volk alles betale, en het dan geene liefde maar een regtspligt, dat het ten strijde trekke en zijn leven wage.

(Koning) de hierarchie veeleer hare namen ontleent van 't geen zij *doet*. Hare magt is niet van haar zelve, noch voor haar zelve, maar voor anderen, en maakt de personen, die er mede bekleed zijn, niet zedelijk beter *(non gratum faciens sed gratis datum)*. De Paus is eerste *ambtenaar*, is *stedehouder*. Bisschop beteekent *toeziener* van επισκοπειν (1). Diaken beteekent *dienaar*. Op den naam van priester (oudste, waardigste) is dit eenigzins minder toepasselijk, omdat priesterlijke magt, die in *de eerste plaats* magt om te offeren is, niet onmiddelijk eene hierarchiesche of regeringsmagt uitdrukt, maar daarvan als de *naaste* bron kan beschouwd worden (2).

Zie daar dan het van alle aardsche magten onafhankelijke, ja, het openbaarste, en uitgebreidste gezag, 't welk er in de wereld bestaat, dat gezag is slechts *administratief*, slechts ambtenaar! Hoe velen zouden, voor zulk eene verschijning in de geschiedenis, van bewondering opgetogen staan, indien het Protestantisme hun den blik niet afwendde van het *objectieve*, en hen niet aandreef eeuwig op eenen dooden letter te turen, en om te zwerven in het doolhof van hunnen eigen geest. In onze dagen vooral moest men in dezen aard der Katholieke hierarchie, een ideaal, eene orde, die de natuur niet bereiken kan, met een woord de heerlijkheid van CHRISTUS herkennen. Wat toch zoekt men heden? Men wil, en honderden zeggen het, zonder te weten wat zij zeggen: men wil *het verstand* tot regerend souverein maken; men wil, dat de wet, dat de orde zelve heersche, en alle magten en

(1) *Episcopus muneris nomen est, non dignitatis*, ERASMUS apud SUICERUM. *i. v.*

(2) De Bisschoppelijke magt is de volheid der priesterlijke magt, en daarom ook magt van bestuur.

krachten, hoe *positief* of hoe groot zij ook zijn, vernederd worden tot *ambtenaren* van dat in den staat heerschend *verstand*. Vergeefsche poging! IJdele herschenschim! Het uit het Protestantisme geboren Pantheïsme dezer dagen zou eene waarheid moeten zijn, indien dit ooit kon gelukken. Daarvoor immers zou de orde van ons menschelijk verstand niet *abstract*, maar *levend*, niet bloote gedachte, maar daad en werkelijkheid moeten zijn, en van God en zijne gedachte alzoo niet verschillen. Zeker, dan zou die *abstractie* geene *abstractie*, maar een levend wezen en albesturend koning, en al het overige niet meer dan ambtenaar zijn. Intusschen zou men dit ideaal niet nastreven, indien het niet ergens bestond en bestaan moest; zou men voor de zedelijke wereld zulk een verheven steunpunt niet zoeken, indien men het niet verlaten had, en er de onvervulde behoefte niet meer en meer van gevoelde. Dat ideaal, dat goddelijk steunpunt bestaat slechts in de kerk, waarin niet een *abstract*, maar een *levend* WOORD de menschen met God en met elkander vereenigt, waarin de wet zelve en onmiddelijk — persoon en koning is, waarin CHRISTUS heerscht en regeert, en al wie daar gezag voeren slechts ambtenaren zijn, slechts overleveren en administreren, en van zich zelve noch iets te geven noch iets te zeggen hebben. Omdat men dit steunpunt verlaten heeft, is overal de maatschappelijke toestand, in buitengewonen zin, *provisorisch*, en de al te duidelijke streving van de kinderen der wereld den *staat* te maken tot *kerk* (1).

Nog in eenen anderen zin is de hierarchie zigtbare vertegenwoordiging en uitdrukking van CHRISTUS. Zij is name-

(1) Men zoekt *Gods regering* en *Goddelijke wetenschap:* zij bestaan! het is meer dan tijd dit zoo luide mogelijk uit te roepen.

lijk openbare uitdrukking van alle christelijke waarheden en instellingen. Wij zullen dit het best doen inzien door op eene opwerping der protestanten te antwoorden. Deze maken onze gehoorzaamheid aan het kerkelijk gezag ons daarom ten verwijt, dewijl zij in de meening zijn, dat deze onderwerping *blind* en onverstandelijk is, en zij dringen dit aan door te zeggen: dat zoo, volgens ons, alle waarheid verworpen wordt met de verwerping van het kerkelijk gezag, zulks *alleen* uit onze bewering volgt, dat alle waarheid slechts door dat gezag hare zekerheid verkrijgt. Op dit laatste zullen wij antwoordden. — De reden waarom men alle geloof of godsdienstige waarheid verliest door verwerping van het gezag, is niet eenig en alleen in deze verwerping te zoeken. Er zijn meer redenen. Degene, waarover wij hier te spreken hebben is deze: dat de godsdienstige waarheid ook in zich hoogst één is; dat het Katholiek geloof, een doorgaand consequent systeem is, en de Katholieke of christelijke waarheden op de hierarchie verwijzen, gelijk deze op de christelijke waarheden. Zoo beweren wij van onzen kant niet, dat het Protestantisme zich daarom alleen onophoudelijk in *secten* splitst, omdat men er geen gezag erkent; maar ook omdat de gevoelens, die men er aankleeft, in zich genomen, tegenstrijdig zijn, waarbij dan de één deze zijde, de andere gene kiest, en deze tegenstrijdigheid zich noodzakelijk weder in andere ontwikkelt. Het gezag der Katholieke kerk zou niet in staat zijn de eenheid en overeenstemming onder hare belijders te bewaren, indien hare leer tegenstrijdigheid bevatte. God zelf kan de geesten niet in tegenstrijdige gedachten vereenen.

Gezegd gevoelen der Protestanten over de Katholieke kerk komt voort uit het onderscheid, dat zij maken tusschen godsdienst en kerk; en dit, nog meer dan het vorige, kan

dienen om de zigtbaarheid van CHRISTUS in de katholieke hierarchie te doen begrijpen. De Protestanten veronderstellen dat er reeds waarheid, ja goddelijke waarheid bestaan kan, zonder dat er kerk of maatschappij bestaat(1) en zoo zeer beschouwen zij het kerkelijk bestuur als afgescheiden van het geloof, en in zijn vorm onverschillig, dat Lutherschen en Gereformeerden zich in dezelfde *kerk* vereenigd hebben; dat heden onder een Gereformeerd kerkbestuur zeer algemeen gevoelens heerschen, die niet Gereformeerd zijn, onder een Lutersch — gevoelens, die niet Luthersch, onder een Doopsgezind — gevoelens, die niet Doopsgezind, onder een Anglikaansch bestuur gevoelens, die niet Anglikaansch zijn enz.; ja het gaat zoo ver, dat men synoden houdt om eene kerk te maken! Is het wonder, dat men tot het begrip zelf van kerk verloren heeft, en spreekt als of een bestuur, eene maatschappelijke organisatie volstrekt niet in verband stond met hetgeen men voor waarheid houdt, met de krachten die men bezit en de bedoelingen die men heeft, maar — men vergeve ons de uitdrukking — het er slechts van boven wordt opgeplakt! Neen, ten allen tijde staat een bestuur, dat waarlijk dien naam verdient, in het naauwst verband met den wezenlijken toestand, en moet veranderen zoodra die toestand verandert. De katholieke hierarchie inzonderheid is ordelijk deel van een ordelijk geheel, in hetwelk overal dezelfde typus zich herhaalt, en overal de levende betrekkingen zich voortzetten, zoodat, in evenredigheid van dit verband, ieder geloofsstuk de hierarchie bevestigt gelijk zij daar wederom hare bevestiging aan geeft. Wij zullen daarvan een voorbeeld vinden, als wij later zullen doen zien, hoe

(1) De onzigtbare kerk in protestantschen zin verdient niet in aanmerking te worden genomen.

het leerstuk der genade in de maatschappelijke orde der kerk staat uitgedrukt. Wij komen hier al vast tot dit besluit, dat het Protestantisme naar eene kerk zoekt, omdat het naar de waarheid zoekt, — want zoeken naar morele, naar godsdienstige waarheid is inderdaad zoeken naar maatschappij — en dat het, zoo door gemis van een wezenlijk bestuur als door de tegenspraak waarin het zich met dit schijnbaar en onwettig bestuur steeds bevindt, duidelijk toont het ware Christendom niet te kunnen wezen; terwijl de Katholieke kerk, reeds door de inwendige harmonie, waarmede de instellingen er met de gedachten, en deze met de instellingen in overeenstemming zijn en in verband staan, bewijs geeft: *dat zij die eenheid heeft, welke er in het menschdom zijn moet, indien het van de waarheid doordrongen is, en deze waarlijk bezit.* — Gaat men verder na, hoe ieder leerstuk eene uitdrukking of voorstelling is van CHRISTUS (1) en hoe deze leerstukken weder op de hierarchie verwijzen, om haar vragen en haar veronderstellen, dan wordt op nieuw deze hierarchie, die toch het openbaarst gezag is, dat men in de wereld vinden kan, de zigtbaarheid van CHRISTUS, of is zij, gelijk wij zeiden, zijne zigtbare uitdrukking.

Eindelijk hebben wij op de hierarchie eenen blik te werpen, als een bestuur, dat de verschillendste en verwijderdste volken vereenigt. Daarbij merke men op: dat dit bestuur niet onbepaald, maar integendeel zeer bepaald is in zijne eischen, in zijne voorschriften, in zijne leeringen, enz., ja dat deze bepaaldheid onophoudelijk heeft toegenomen; en dat nogtans dit zoo bepaald gebied, wel

(1) Gelijk in de orde der natuur alles beeld is van God, zoo is in de bovennatuurlijke orde alles beeld van CHRISTUS.

verre van die verscheidenheid, welke aan de eindige natuur eigen is, en die haar in zoo vele volken onderscheidt, geweld aan te doen, haar zelfs heeft ontwikkeld en bevorderd. Geene geschiedenis biedt zoo veel verscheidenheid aan van leven en werken, als die van het Christelijk *Europa;* de Kerk, steeds werkzaam door hare hierarchie, heeft die voortgebragt. Dit feit is zoo grootsch, zoo omvattend, zoo afdoende, dat wij niet noodig rekenen te spreken van dien geheel tegenovergestelden geest, die alle landen en alle volken in denzelfden vorm wil dwingen, en dewijl hij de bovennatuurlijke eenheid verloren heeft, in de natuur eene eenheid doet nastreven, die zij noch hebben kan, noch hebben moet. Dit feit alzoo, dat er één mensch staat aan 't hoofd van millioenen, door spraak, zeden, aanleg, instellingen, aan elkander vreemd en van elkander verschillend, kan niet worden uitgelegd, dan door dat eene Goddelijke orde op de natuur is toegepast, orde, die haar daarom zoo veel te meer in haren rijkdom van verscheidenheid doet ontwikkelen, omdat zij van die natuur het opperste model is, en in haar oneindig één het *individuele* met het *algemeene* zamenvat; met andere woorden: omdat de *waarheid,* die PERSOON is, de menschelijke natuur heeft aangenomen en over het menschdom heerscht —

De hierarchie toont door haren zoo krachtigen duur, dat zij het bestier is van CHRISTUS *en zijne onophoudelijke overwinning.*

PETRUS sterft niet, PETRUS leeft in eene onafgebroken rei van opvolgers voort, en wordt van eeuw tot eeuw door de gansche katholieke kerk voor haar Opperhoofd erkend.

Alle volken komen op en gaan ten onder, en zoo het Christendom meer duur en vastheid, meer stabiliteit aan

het volksbestaan geschonken heeft, toch gaan ook de christenvolken onder, in zoo ver zij door verandering hunner staatsvormen van aard en wezen veranderen. En gaan niet eindelijk alle dynastien van den troon?

Ziedaar een wonderbaar onderscheid, eene verbazende tegenstelling! maar ons daardoor weder zeer begrijpelijk, dat in de kerk CHRISTUS heerscht, de onsterfelijke Koning, die zijn bestuur onoverwinnelijk voortzet.

En dit bestuur, men lette wel, heeft zich niet alleen te midden van de grootste omwentelingen staande gehouden, maar is, hoe geheel verschillend of tegenovergesteld de omstandigheden waren, zich in zijn eigenaardige natuur blijven ontwikkelen!

Wil men een grooter bewijs, dat het menschelijkerwijze onverklaarbaar is? De grootste protestantsche schrijvers hebben het willen uitleggen en gezegd, dat het Pausdom, waaraan zij doorgaans hoogmoed, en dus eene groote zwakheid, ten oorsprong geven, door gelukkige omstandigheden het zoo ver gebragt heeft. — Een gelukkige zamenloop, het toeval zou dan de reden zijn! Het toeval beheerscht de geschiedenis des Christendoms, dat is, het opperste en beste deel der wereld, en om hetwelk alles gebeurt!

Laat ons eens verder nagaan wat dit bestuur ons, in zijne historische ontwikkeling, wonderbaars aanbiedt, en toonen, dat wij het verklarend woord reeds gegeven hebben.

Als wij een groot gebouw zien, zegt HERDER, besluiten wij, dat het volgens een voorgenomen plan zoo groot gemaakt is; maar zoo moeten wij van het Pausdom niet oordeelen. — Wat namelijk heeft hij gezien en niet kunnen verklaren? Dat het Pausdom het werk is der eeuwen, dat het tot die grootheid niet is opgeklommen door eigen en met vrije keuze opgevatte ondernemingen, en het toch

zoo veel *plan*, toch het allerschoonst gebouw voor oogen stelt! Er is hiervan geene uitlegging dan de *administratieve* natuur der hierarchie, waardoor zij slechts gehoorzaamt, slechts *dient* en niet zelf onderneemt, slechts handelt naar den eisch der omstandigheden; terwijl zij niettemin het ordelijkst plan volvoert, omdat Hij Koning is, voor wien de wereld vecht, en die meester is van alles, ja van 's menschen vrijheid zelve.

Een ander wonderbaar verschijnsel is voor den oplettenden beschouwer daarin gelegen, dat die hierarchie zich van den ganschen mensch meester maakt, van zijn verstand, zijnen wil en zijne zinnen, en zij dientengevolge aan niets vreemd is van alles wat er gebeurt. Zij moet levendig en langs honderd wegen den indruk of terugslag gevoelen van 't geen er plaats heeft in de politiek, in de wetenschap, kunst en zeden, of waar meer eene omwenteling gebeuren kan. Haar gaat het lot der volken aan, zoowel als de deugd of ondeugd van den eenvoudigen huisvader. Hoe dan komt het, dat zij, die bij alles belang heeft, en die daarom van de verschrikkelijkste heerschzucht verdacht wordt, toch in de veranderingen onveranderd blijft, en staat, terwijl alles opkomt en vervalt? — Want was zij evenzeer aan alles vreemd, als zij thans aan niets vreemd is, dan zou men dien duur kunnen begrijpen. — Ook daarvan is geen andere verklaring, dan dat Hij in haar regeert, die God en die Mensch is, die daarom in alles wil en moet verheerlijkt worden, maar die toch volkomen *zelfstandig*, aan alles kracht schenkt zonder iets te verliezen, en aan alles het voorbeeld geeft zonder te veranderen. —

Ja, wie heeft de verschillende en de verschillendste staten van *Europa* en bij gevolg eene van haar onder-

scheidene onafhankelijkheid voortgebragt? De Kerk, de Katholieke hierachie, die — hare vijanden zijn genoodzaakt het te erkennen — met het volste regt aan de vorsten den naam van hare *zonen* geschonken heeft. Wie heeft de menschelijke wetenschap onderscheiden van het *geloof*, en die vrij gemaakt en gelaten, onder voorwaarde van het geloof niet aan te randen? Dezelfde hierarchie, die het een niet kon doen zonder het ander; want wat het koningrijk is in het leven, dat is de wetenschap in het rijk der gedachte. — Wonderbare heerschzucht, waardoor de twee grootste menschelijke krachten, staatsgezag en wetenschap, hunne vrijheid en hun onderscheiden en onafhankelijk bestaan verkregen hebben! Wiens heerschappij dit is, getuige het Protestantisme, 't welk overal tot de oude wereld terugvoert, overal een tak wordt van het staatsbestuur, en, wat daarmede noodzakelijk verbonden gaat: zich verliest in menschelijke wetenschap. Is daar het kerkbestuur niet overal een koninklijk reglement? En als de Hoogleeraren der Theologie onchristelijke leeringen verkondigen, antwoorden zij dan niet aan die hen berispen: «de wetenschap moet vrij blijven.»

't Is duidelijk, Hij heerscht in de Kerk, wiens rijk niet van deze wereld is, niet staat door gewapende, voor Hem strijdende dienaars, en die woorden spreekt, welke Hij niet van menschen, maar van zijnen Hemelschen VADER gehoord heeft; Hij die niet te min de wereld behoudt, de natuur heeft verlost, en wiens genade niet mindere maar meerdere vrijheid schenkt, en overal in de eenheid meer onderscheiding en persoonlijkheid voortbrengt.

Gelijk dan ook in de stoffelijke schepping het leven zich edeler vertoont, waar het huist in een meer gecompliceerd organisme: of gelijk de wetenschap steeds toeneemt

in bepaaldheid, door zich, bij het behoud harer eenheid, in meer betrekkingen te onderscheiden: zoo ontwikkelt zich die hierarchie en blijft nogtans dezelfde. Van daar wordt zij door de Protestanten beschuldigd: dan, van vijand te zijn van verlichting en vooruitgang, van stil te staan van den geest te dooden — en dan wederom, van nieuw en niet oud te zijn, van de eenvoudigheid der Apostelen te hebben verzaakt enz. Dat roepen over ontwikkeling, en den Apostolischen tijd waarnaar men terug wil, stemt niet wel zamen: de beschuldigingen vernietigen elkander. Er is dus eene andere uitlegging te geven.

Een, met het straks aangeduide naauw verwant, verschijnsel is het vermogen dezer hierarchie, zich naar alle omstandigheden te schikken, en daardoor juist hare natuur niet te verzaken, maar er den rijkdom en al de vatbaarheden van te ontwikkelen.

Dit stelt haar op nieuw aan tegenovergestelde verwijten bloot. De een zegt: «zij is hardnekkig en stok stijf»; de ander: «zij doet niets dan plooijen». — Wat is ook hiervan de uitlegging?

Eer wij die geven, moeten wij er nog iets bijvoegen. Er is geen bestuur, dat zoo gezet is op het oude, als de katholieke hierarchie, en wederom geen bestuur, dat zoo vol van raad, zoo vindingrijk schijnt als zij. Zij *ontwikkelt* namelijk, is daardoor oud en nieuw, maar vindt eigenlijk niet uit. Daarom ligt er, bij 't opkomen van moeijelijke omstandigheden, gewoonlijk reeds van te voren eene bepaling gereed, die zij slechts heeft uit te breiden of met meer nadruk toe te passen. Was b.v. het Protestantisme niet eene zeer groote omwenteling? Degenen ten minste, die het zijn toegedaan, achten het van den vorigen toestand zoo verschillend als het daglicht van den middernacht. Wat

deed dan die hierarchie? Zij rustte zich ten strijde met eenige middeleeuwsche verordeningen. Want meest al de besluiten tot reform der Kerk, op het Concilie van *Trente* genomen, zijn oude of vroeger vastgestelde bepalingen. Zoo ging het toen, en zoo gaat het altijd, en — zoo gaat het zeer goed! Wij verwonderen ons daarom niet, dat de een roept: «hoe stom! hoe onbegrijpelijk dom!» en de ander: «hoe kwaadaardig uitgedacht! hoe onbegrijpelijk listig!»

Het is, gelijk uit de tegenspraak blijkt, noch het een noch het ander, en van dit en van het vorige, daar wij de uitlegging van verschoven, is de oplossing slechts te vinden in den Heer der Kerk; in CHRISTUS, die zich in haar openbaart, die, God zijnde, onveranderlijk is, en die nogtans mensch tevens, de eindige natuur hoogst ordelijk verheft, en met goddelijke kracht hare wetten handhaaft door ze te ontwikkelen. Verbazend is de onveranderlijkheid der Kerk, maar niet minder verbazend hare ontwikkeling. De eerste PETRUS was een visscher, de tegenwoordige PETRUS is een vorst!

O het Protestantisme is niet voor niet gekomen! Wij hebben er veel bij gewonnen, en wij kunnen er ook hier veel door leeren. Hoe komt het, dat reeds zoo dikwerf de val van het Pausdom voorspeld is, ja dat nog heden zoo velen dien val aankondigen; en van den anderen kant het geroep gaat: Waakt! Waakt! en men overal, in de uiterste vrees voor den Paus en de zijnen, de onregtvaardigste middelen te baat neemt om hen tegen te werken? De reden is, dat die hierarchie zeer zwak schijnt, en hare middelen menschelijker wijs zeer nietig zijn, en toch, in weerwil van die nietigheid en zwakheid, waarmede men tot walgens toe den spot drijft en lacht, die hierarchie het veld blijft behouden en hare vijanden overleeft. Maar waar van daan die zwakheid en die kracht? Van God, die met zeer weinig

zeer veel doet, en die ons wil doen zien, dat Hij en niet de mensch bestiert, van CHRISTUS, die medelijden weet te hebben met onze zwakheid, en die, God zijnde, ons in alles is gelijk geworden behalve de zonde, van daar eindelijk dat niets zoo klein en zoo groot, zoo zwak en zoo sterk, zoo teeder en zoo algeweldig is, als — de Liefde!

Hoe veel moeten wij eindelijk voorbijgaan, hoe veel ontgaat ons oog! Maar één teeken kan hier niet verzwegen worden en moet ons boven alles dierbaar zijn: het teeken des kruises! de verwinning door het lijden! de onophoudelijke verrijzenis uit den dood, waardoor die hierarchie bewijst een goddelijk leven te bezitten.

Wie zijn haar vijanden? Die het waren van haren stichter. In de ketterij zien wij het valsch mysticisme, dat haar beschuldigt van zedelooze beginselen, van te eten en te drinken met de zondaren, van den sabbath te overtreden, van den duivel in te hebben, en door hem hare wonderen te verrigten; in het ongeloof, daartegen die wereldsche wijsheid, die aan de onsterfelijkheid der ziel niet gelooft en met dat mysticisme, hoe van haar gehaat, telkenmale zamenspant. Waar heeft zij hare vrienden? Onder het volk, onder de behoeftigen. Van daar ging zij uit bij haar begin, daar wordt zij telkens geboren. Door het volk komt zij tot zegepraal, worden haar kleederen en bezit toegeworpen, en weergalmt eindelijk de lucht van gezangen, die haar gezag verkondigen in de maatschappij. Maar dan, als alles haar voert in de *stad*, dan ontwaart zij haren grootsten vijand, dan weent zij over de zonde, en voorziet het lijden dat haar wacht. Want daardoor vormen zich hare verraders, verkrijgen ketterij en ongeloof krachten, en maken haar verdacht als wilde zij Cæsar ontroonen, als streefde zij naar wereldlijke magt. Dáár worden de vorsten bevriend

met elkander, wordt zij bespot, wordt zij van hare kleederen beroofd, haar lijden uitwendig en het zware kruis haar opgelegd. Eindelijk verkondigt men haren ondergang en dood — en dan? Dan verschijnt zij eensklaps weder in onsterfelijken luister!

In waarheid, dit is hare geschiedenis, haar telkens herhaalde geschiedenis. Eens zal deze gansche wereld een graf zijn, en zal zij, maar dan voor eeuwig, er uit verrijzen!

Buigen wij het hoofd en aanbidden wij, want wij hebben de heerlijkheid gezien van den eenigen zoon, vol van genade en waarheid!

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PREDIKANT.

Honderd malen is het gezegd, en naar waarheid gezegd: een godsdienstleeraar in het Protestantisme is eene levende tegenspraak tegen het hoofdbeginsel van het Protestantisme. Wanneer er toch geen ander middel tot de kennis der geopenbaarde waarheden gegeven is dan het eigen onderzoek van den Bijbel alleen, met uitsluiting van alle werking des gezags op den onderzoekende, hoe kan dan een godsdienstleeraar, dat is, een leeraar der openbaring, te pas komen? en vooral, hoe kan een leeraar te pas komen, die leert uit kracht van zijn ambt? Zoo voert men het leerambt in, en stelt men een gezag tusschen den Bijbel en den mensch. Men moge nu al zeggen: ieder hoorder leest zelf den Bijbel en toetst de prediking aan het woord Gods; daarmede is het gezag van den leeraar, die een leerambt bekleedt, niet weggenomen. Worden niet de kinderen aan den katechiserenden predikant ondergeschikt, gelijk aan hunnen schoolmeester? En blijft niet het grootste deel der menschen op een zoo lagen trap van geestontwikkeling, dat zij tot het bedoelde toetsen der prediking buiten staat zijn? Maar dit alles ook daargelaten, staat niet altijd de predikant tegenover zijne hoorders als de leeraar tegenover zijne leerlingen? Is die verhouding niet het noodzakelijke uitvloeisel van zijn ambt? Is die verhouding door de benaming van godsdienstleeraar niet uitgedrukt en aan allen verkondigd? Sluit daar nu het gezag eens buiten.... dat is ondoenbaar. Wel is het gezag van goddelijken oorsprong uitgesloten; maar dat puur menschelijk gezag, hetwelk de leerling

in zijnen leeraar ontziet, is hier werkzaam, en de menigte loopt aan dien leiband. Kan nu de menigte zich op dien leiband verlaten? Zich aan dat puur menschelijk gezag overgeven? Is de Protestantsche godsdienstleeraar door het leerambt aan de vermeende waarheid gebonden? Neen; de leeraar is eerst leerling geweest en door leeraren tot leeraar gevormd; hij zelf heeft aan den leiband geloopen, en, leeraar geworden, onderzoekt hij niet den Bijbel alleen, maar ook de tallooze opiniecën der geleerden over den Bijbel, en ondergaat alzoo, ook nu hij man geworden is, onwillekeurig de werking van het puur menschelijk gezag; en wat nu het resultaat van zijn onderzoek is, dat draagt hij, zijne opregtheid en goede trouw verondersteld zijnde, der gemeente voor. Arme gemeente, die waant slechts het woord Gods te hooren en te gelooven! Menschenvonden hoort gij; 't menschenwoord geleidt u. Of indien het Gods woord ware, zoudt gij dan heden als dwaling hooren verwerpen, wat u gisteren als waarheid werd voorgepreekt? En zou dan morgen weer waarheid heeten, wat heden als dwaling uitgemonsterd is? *Hemel en aarde zullen voorbijgaan*, zoo sprak de onfeilbare Leeraar des menschdoms, *maar mijne woorden zullen niet voorbijgaan.*

Deze gedachten ontstonden bij ons, toen wij, in de *Algemeine Real-Encyclopedie, oder Conversations-Lexicon*(1), het hier volgende artikel lazen. AMMON, CHRISTIAAN FREDERIK VON, vice-president des Opper-Consistoriums, lid van de Staatsraad, en opper-hofprediker te *Dresden*, geboren te *Bayreuth*, 1766, sedert vele jaren een der vermaardste Protestantsche godgeleerden, die, intusschen, zijn Protestantsch bewustzijn meermalen veranderd heeft, terwijl hij, tusschen rede en geloof geplaatst, nu naar de eene dan naar de andere zijde koers

(1) *Regensburg*, 1846. *Verlag von* G. JOSEPH MANZ. — Wij durven *dit* Conversations-lexicon iedereen aanprijzen; het is den Katholieken niet vijandig, zoo als het *Brockhausische*, en het is door degelijke geleerden op- en zamengesteld.

zettende, getracht heeft en noch tracht het Protestantsche geloofsschip door de brandingen des tijds heen te sturen. In zijne bekendste werken, namelijk: «*Die wissenschaftlich-praktische Theologie*» (1795) en *Summa Theologiæ Christianæ*» (1803), inzonderheid in het laatste werk, heeft A. het duidelijkst en onbewimpeldst zijne beschouwing uitgesproken. In de eerste uitgave van het laatste werk is het *vulgaire* rationalisme, zoo als het bij SEMLER op leerstelligen, bij PAULUS (Prof. P.) op uitlegkundigen weg, tot voltooijing kwam, duidelijk erkenbaar. Toen was het dogmatisch supranaturalisme hem nog de «onderdrukking der rede.» Hij noemde zijn systeem «*den historischen Offenbarungs-Rationalismus*,» hetwelk toch wel niets anders beteekenen kan dan een rationalisme, dat de openbaring *a priori*, en de historie *a posteriori*, loochent, omdat beide niet rationeel (in prostest. zin) zijn. Bij de derde uitgave der *Summa Theol. Christ.* (1816) laveerde A. reeds naar de orthodoxe kusten van het Protestantisme; de leerstukken, vroeger door den rationalist over boord geworpen, werden nu wederom zorgvuldig in de lading opgenomen, en wegens kracht en sterkte geroemd. Ja, tot algemeene droefenis der Protestantsche Lichtvrienden, noemde hij de 95 theses van den Aartsdiaken KLAUS HARMS, door dezen in 1817 uitgegeven, «oude waarheden,» en stelde hij de rede, welke ook hij weleer kranzen had gevlochten, voor, als de oude slang, die de oorsprong van alle kwaad is. Nu beschuldigde de doorluchtige profeet SCHLEIERMACHER den gewezenen geestgenoot van Jesuitisme, en in het lichtvriendelijke leger weergalmden klaagliederen over den verscheidene. Dan die dood was slechts schijndood. In de 4de uitgave der *Summa* staat de oude Adam weder op, wel is waar wat meer verfijnd en vergeestelijkt dan in de eerste; niettemin kijkt van iedere bladzijde een rationalistische kobolt u aan. Welk een vreugdefeest! «A. heeft zich van de banden des vooroordeels, die hem in *Dresden* omsluijerd en zijn anders helderen blik ver-

duisterd hadden, weer losgeworsteld.» In deze uitgave heet het onder anderen: de godheid van JESUS moet tot de eenvoudigheid der heilige oorkonden teruggebragt worden (*ad simplicitatem sacrae scripturae*); de godheid van JESUS bestaat slechts daarin, dat hij van alle stervelingen, die gezamenlijk van goddelijk geslacht zijn, door wijsheid en deugd het naauwst met den Vader verbonden is; de engelenleer is niet geldig; en mogte de duivel inderdaad al bestaan, zoo komt hij toch in de leer van JESUS slechts als personificatie voor, en dergelijke dingen meer. Evenwel heeft het supranaturalisme in deze uitgave nog den toon boven het rationalisme; doch de «oorspronkelijke» A. komt, zoo als hij in de *Summa* van 1803 was, weer in zijne gansche geestkracht voor den dag in het nieuwe werk: «*Die Fortbildung des Christenthums zur Weltreligion*» (2 Aufl. 1836). Hierin wordt betoogd, «dat de goddelijke inrigting tot vervolkomening der menschheid (het Christendom) door niets vervangen kan worden; maar dat in de trapsgewijze vervolkomening (*fortbildung*) derzelve (der inrigting) en in de altoos engere verbinding harer geloofsleeringen met de vooruitgaande wetenschap de opgave voor *denkende* godsvereerders gezocht moet worden.» Natuurlijk blijft er zeer veel menschelijks, individueels, twijfelachtigs en zich tegensprekends aan zijn lot overgelaten. — Zoo verre het Lexicon.

Daar zien wij dan, in een levend voorbeeld, hoe weinig men zich op het leeraarsgezag, bij de Protestanten, verlaten kan. En niettemin hangt de menigte aan den mond van zulke leeraars, en haar gezag is haar leiband.

«Zijn wij niet door schijn verblind!
Dan zien we ook 't volwassen kind,
Zelfs de grijsaard, zat van dagen,
Elk zijn eigen Leiband dragen;
Leiband, die; 't zij fraai of slecht,
Eerst bij 't graf wordt afgelegd.»

«Vraagt gij, vrienden, die 't niet weet,
Vraagt gij, hoe die Leiband heet?
Gij behoeft niet lang te zoeken,
Lang te blaadren in de boeken;
Neen; 't is klaar gelijk de dag,
't Is de Leiband van 't gezag.»

Warnsinck heeft, ook in het Protestantisme, dat op eigen onderzoek van den Bijbel groot gaat, gelijk. Aan den leiband van 't gezag, van 't puur menschelijk gezag, loopen de Protestanten, schoon zij den Bijbel voor zich open houden. En wat is dat nu? *Omgeslingerd worden met allen wind van leering.* Eerst rationalist; toen nagenoeg orthodox; vervolgens buiten de paden der orthodoxie, maar nog binnen de grenzen van het suprarationalisme; doch twee dagen later, plat rationalist! Neen, dat kan van God niet komen! Indien de mensch den leiband van 't gezag niet ontberen kan, dan wil ik in goddelijke zaken een goddelijk gezag, een gezag, dat, ofschoon door menschen bekleed, niettemin goddelijk is en onfeilbaar werkt. Het gezag der algemeene Kerk verwerpen, en daardoor in den leiband van onstandvastige menschen geraken, dat is des te rampzaliger, naarmate het dwazer is.

In het Hoogduitsch werk over *das coelibat*, door een Protestant, las ik (2te Abth. S. 6. 7) het volgende:

«Daar ieder Christen, naar het beginsel der Protestantsche «Kerk, beoordeelen kan wat in het Evangelie geschreven staat, «en het Evangelie tevens de eenige wetgever en regter in ge«loofzaken is, ook ieder geloovige van christus de priesterlijke «waardigheid ontvangen heeft, die hem tot het leeraarsambt «(en volgens luther, zelfs tot vergeving der zonden en uit«reiking aller Sacramenten) niet slechts regtigt, maar ook ver«pligt, zoo toont niets zich ijdeler dan de geestelijke trots,

«welken de leden der protestantsche geestelijkheid ten toon «spreiden. Ik voor mij, althans, kan, indien alle Christenen «geschikt zijn en regt hebben om priester te wezen, de noodza- «kelijkheid eens bijzonderen priesterstands (1) niet wel begrijpen; «veel meer schijnt mij, op mijn standpunt, het bestaan diens «bijzonderen stands in onoplosbare tegenspraak met de leer, «*dat de H. Geest en de innerlijke zalving een ieder alles leert*, «*het geloof in hem voortbrengt en hem hiervan zeker maakt;* «deze leer en de noodzakelijkheid eener priesterschap, aan «welke het gezamenlijk regt van allen opgedragen is en die «het in hunnen naam oefent, sluiten elkander uit. Het is mij «toch, gelijk menigen anderen, onverklaarbaar, waarom een «Protestantsch Christen, die, ja, den H. Geest tot leeraar «heeft, nóg een mensch tot leeraar behoeft....»

Voegen wij hier bij, dat in het behouden van het leeraarsambt de oplossing te vinden is van het bestaan der tegenstrijdigheid, door AUDIN zoo scherp uitgedrukt in de woorden: «Il y eut des hérésies dans une Eglise qui avait fait un dogme du libre examen;» *er waren ketterijen in eene Kerk, die van het vrij onderzoek eene leerstelling gemaakt had.* (*Vie de* CALVIN. *Introd.*).

WEDEROM EENE BLADZIJDE UIT DE GESCHIEDENIS DER VERDRAAGZAAMHEID IN NEDERLAND.

Voor geruimen tijd gaf de *Katholiek*, onder den titel: *eene zieken-bediening*, het verhaal eener gebeurtenis, die de gezindheid van Protestanten omtrent de Katholieken en hunne godsdienst, zoo als die in de eerste helft der XVIIIe eeuw nog bestond, aan den dag legde. Zekere lieden, wier aanspraak-maken op

(1) De Schrijver ziet het predikanten-ambt als eene soort van priesterschap aan.

actieve verdraagzaamheid, door een bestendig herhaald grieven van de Katholieken, door een bestendigen toeleg op dat grieven, luide wedersproken wordt, ja, eene bespotting van alle verdraagzaamheid blijkt te zijn, namen het toen den *Katholiek* hoogst kwalijk, dat hij dat verhaal had uitgegeven. Zij poogden er de waarheid van te loochenen, en wel op grond dat het romantisch was ingekleed; zij zeiden, dat door dit verhaal de onverdraagzaamheid zou worden aangekweekt, en zij schenen wel zoo wat te willen aanduiden, dat de *Katholiek* beoogde zijne geloofsbroeders te verbitteren. Toen de *Katholiek* dit vernam, herinnerde hij zich onwillekeurig het spreekwoord: *zoo als de waard is, vertrouwt hij zijn gasten.* Zich zelven was hij bewust, dat hij beoogd had zijne geloofsbroeders, door een voorbeeld uit de geschiedenis hunner vaderen, te leeren, dat het lijden, het geduldig en vertrouwvol lijden van onverdraagzame behandeling, door den Allerhoogste gezegend wordt. Hierdoor wilde hij hen opwekken, om te dulden wat hun nog te lijden blijft, en de Voorzienigheid te danken voor het betere, dat Zij hun geschonken heeft. Wat de verdenking van logen, op dat verhaal geworpen, betreft, de *Katholiek* heeft daarop toenmaals slechts met eene enkele aanteekening geantwoord; maar hij heeft daardoor niet afgezien van het regt om zijne waarheidsliefendheid, ook in het stuk van de geschiedenis der verdraagzaamheid, nader te bewijzen. Daartoe zal hij dan nu een verslag geven van eene brochure, in denzelfden tijd geschreven waaruit zijn verhaal genomen was; en uit de pen eens Protestants van dien tijd zal het blijken, hoe het, omtrent het midden der XVIIIe eeuw, met de verdraagzaamheid jegens de *Katholieken*, in de Vereenigde Provinciën, geschapen stond. De opmerkzame lezer moge er te gelijkertijd aanleiding uit nemen, om te oordeelen, in hoeverre de taktiek van zekere Protestanten onzes tijds, in de bestrijding der *Katholieken*, met die van het onderwerpelijk brochuurtje overeenkomt; en in hoe verre, in het algemeen, de gezindheid

van Nederlandsche Protestanten jegens hunne Katholieke Landgenooten, sedert, gewijzigd, veranderd is.

Het door ons bedoelde boekje heeft tot titel: «Anatomie, ofte ontledinge van het verderffelijk Dessein der Paaps-gezinde.» Het boekje bestaat uit elf capittels, die de volgende opschriften dragen: I. C. De Occasie van dit Schrift. II. C. Den Staat van de Papisten onder ons. III. C. De oorsake van soodanigen stoutigheid der Papisten. IV. C. De Kerkelyke en Goddelyke Redenen waarom een Gereformeerde Overigheyt, de Paepsche bygeloovigheden niet mag dulden. V. C. De Polityke Redenen waerom de Paepsche leere onder ons behoorde tegen gegaan te worden. VI. C. Dat yder Christenmensche moet afgeschrikt worden van het Pausdom, omdat zij leeren een nieuwe leere. VII. C. Dat alle, haar moeten waehten, voor de leere van 't Pausdom, omdat ze lynregt stryt, tegen Gods woort. VIII. C. Alle moeten een Afschrik hebben van 't Pausdom, om de Grouwelen die onder haar Geleert worden. IX. C. Alle moeten tegengaan de Paapsche Religie, om de Wreetheyt en Tyrannie die daarmede vergeselschapt gaat. X. C. De middelen die men gebruyken kan, om den aanwas der Papisten, onder ons te stuyten. XI. C. Het Besluyt van al het Voorgaande, met een ernstige Aan-dringinge daarvan.

1°. c. Dit moeten wij geheel, zoo als het is, afschrijven. Een dergelijk waakgeschrei, ofschoon iets minder bar, klonk ons, in de XIXe eeuw, weer in de ooren.

«Om Zions wille en kan ik niet swygen, en om Jerusalems «wille en sal ik niet stille zyn, maer klagen, dat er naeuwlyks «ymant is, die de kranke Dogter Zions te hulpe komt, en «haren bouwvalligen staet ondersteunt. Wy sien de fundamen«ten ondergraven, de Pylaren uit-trekken, de strikken spannen, «de Putten graven, de Verspieders inkomen, om een Bloedt«badt van ons te maken, om onzen staat te verwoesten, onse «Rykdommen in Armoede, onze Vryheit in Slavernie, ons «Leven in een Doot te veranderen; door het kragtig inbreken

«van de Pausselyke magt, daarmede ons Landt als met een «Sunt-vloet overloopen wordt, tot uyt-banninge van de Waer-«heyt, en inhalinge van de Leugen; tot verderf van duysenden «zielen, die in den put van Afgoderye, in 't midden van ons, «versmooren, en wie steckt de handt uyt om dit quaat te «weeren? om deze duysternisse te verdryven, om sulke vossen «*en kleyne vossen, die den Wynberg des Heeren vertreden, te «vangen?* De sickte groeyt, de breuke werdt groot, de vlamme «van verderf steekt meer en meer aan, en yder zit stille met «syn handen op syn heupe, als wyven, reddeloos, geven 't «schip op, laten 't stooten tegen deze klippen, om t' samen «schipbreuke te lyden. Dit mag soo niet voort gaen, maar elk «moet hem opmaken, van Dan tot Barseba toe; Wereldlyke «en Geestelyke, om met alle magt, te gaen inkanten en op-«maken, als een man, om dit vier uyt te blussen, dese sprink-«hanen te vangen, de stoutheyt der Papisten te stuyten, het «inkomen van alle dien geschoren hoop te beletten (1). De «Papen, Priesters, Jesuiten, Kloppen, als Landtverraders, Ziel-«moorders te bannen en te verjagen uyt onse landt-palen: «vervloekt moeten syn alle Groote, en hare inwoonderen, «geduriglyk die niet tot hulpe en komen den Heere met de «helden, om dezen stryt aan te vangen tegens het Beest en «sijnen aanhank, waartoe overvloedige redenen, en groote noot «is, ten aansien van duysent inzigten, zoo onse zielen als «ligchamen, soo onze Geestelyke als Tydelyke staat aangaande. «Welk wy sullen gaan ontdekken, om de slaperige wakker, «om de blinde de oogen te openen, om de dwalende te regt «te brengen, om yders herte kloekmoedig te maken, om hem «in de bresse te stellen, tot voorkominge van onsen onder-«gank, die onfeylbaar zal ontstaan, soo wy niet sonder alle «uytstel, dit stuk met yver en ernst by de handt nemen,

(1) d. i. Het binnenkomen van de priesters, (wier kruin behoort geschoren te zijn) te verhinderen. K.

«daertoe Godt ons wil wysheydt, moedt, eenigheyt, beleydt «geven, en met synen zegen by-wezen. Amen.

Men ziet hier de overdrijving van een voorgewend gevaar, het gaande maken eener ydele vrees bij de volksmassa; het toedichten van gruwzame oogmerken aan Katholieken; opzetten der menigte tegen hen, inzonderheid tegen hunne geestelijkheid, en dat wel tot het beletten van binnen te komen en tot het uitdrijven van degenen, die er reeds waren. *Tout comme chez nous*, mogen zekere Protestantsche Schrijvers van onzen tijd zeggen, ofschoon dan ook het woord *uitdrijven* misschien alleen voor de Jesuiten gespaard wordt. Maar wie zijn Jesuiten? Bij zoodanige lieden, allen die, met een ander woord, Ultramontanen genoemd worden, en dezen zijn de ware Katholieken in onderscheiding van de Jansenisten. Wie dus moeten uitgedreven worden? Uit Nederland verdreven? Het antwoord is duidelijk.

II°. c. Hier wordt «de staat van de Papisten» in de vereenigde Provinciën en Generaliteits landen geteekend. Zigtbaar voor iedereen is hier weer het streven naar overdrijving en het pogen naar verschrikken «dergener die van de ware gereformeerde religie zijn.» De toeleg is blijkbaar, groot en klein tegen de katholieken op te zetten.

Onze zalige Voorouders, zegt het Boekje, hebben «om geen «redenen ofte dringende nooden, in 't veroveren van steden, «de oeffening van de Paapsche Religie aldaar, of in eenige «Provinciën, willen toelaten, Nochtans eenige jaren herwaarts «zijn dese oude grondt-regels beginnen geschonden en aan een «syde gestelt te worden, waardoor de Papisten tot zulken «hoogte geklommen zijn, dat zy het Land alreede hebben in- «geschreven, voor haar zelven, want 1°. so zijn se gewassen «tot zulken menigte, dat zij, in meest alle de Provintiën, «uytmaken al te grooten gedeelte van de Ingesetene: in veel «steden en dorpen zijn zij veel meer als de helft, ja in eenige «wel drie tegen een.» Daarop volgt nu eene bijster overdre-

vene opgaaf van den aanwas der Katholieken in sommige oorden. Is het niet, als of men in het eerste hoofdstuk van het boek *Exodus* las: »Siet, het volk der kinderen Israels is vele, ja machtiger dan wy»? En de opschriften der hoofdstukken zoo wel als eenige regels uit het eerste Capittel hebben reeds doen zien, dat men zich niet ontzag, ook den inhoud van het volgende vers er bij te voegen: «Comt aen, laet ons wyslijk tegen hetzelve handelen, opdat het niet en vermenigvuldige.» Dan het ging den Katholieken in Nederland als het Israëlitisch volk in Egypte: «hoe sy 't meer verdrukten, hoe 't meer vermeerderde, ende hoe het meer wies: so dat sy verdrietich waren van wegen de kinderen Israëls.» — Dan gaan wij voort in ons verslag. — 2°. Niet alleen, zegt de Schrijver, neemt de menigte van de gemeene Katholieken zoo toe; «maar.... het Landt krielt van alle de Paapsche zendelingen.» Dit overdrijft hij weer zoodanig, dat hij niet aarzelt te zeggen:» als men soude gaan rekenen het getal van Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, die in de dienst van de Gereformeerde Kerken zijn, die en konnen op de helft niet gerekent worden tegens het getal van de Geestelijken, die der in 't Landt syn. — 3°. Deze Geestelijken wonen niet slechts in het land, maar verrigten er ook dienst, zelfs openlijk en met grooten toeloop, met veel wagenen en karossen, in spyt van de Justitie, Placaten, en alle Gereformeerde Ingezetene.... «Heeft niet de soogenaamde Bisschop van Uytrecht, te Delft in het jaar 1728 in de Paapsche Kerke in zijn mis-gewaadt, ten aanhoore van vele Gereformeerde gepredikt, en het vormsel bedient?» (1) «.....In 't jaar 1750 heeft men ook de Roomsche Kerke te *Cabouw* onder *Schoonhoven* merkelijk vergroot..... Te Wijk op Zee, zedert dat aldaar een vaste Paap is geko-

(1) Men ziet, dat de Schrijver (*à dessein?*) de Jansenisten met de Katholieken verwart. Doch opmerkelijk is de uitdrukking: *soo genaemde Bisschop van Uytrecht.*» Hij kende alzoo geene opvolging op den Utrechtschen Bisschopsstoel sedert SCHENCK VAN TAUTENBURG.

men, wordt de feestdag van hunnen Patroon jaarlijks met veel gewoel en omslag geviert, en is wel geschiedt in tegenwoordigheid van acht Papen.» — 4°. Zij (de Papen) houden zelfs openbare processiën, rigten, zigtbaar voor al de wereld, beelden en kruisen op; drijven de Predikanten en «Sieken-Troosters» uit de huizen; weigeren de vrijspreking aan Soldaten, omdat ze tegen den Paus van *Romen* dienen; enz. enz.

5°. «Soo hebben sy opentlyk, wat tot verbreidinge van haren afgodische dienst nodig is, menigte van Paapsche Boekverkoopers, waar allerley gewyde Paapsche beelden, kruysseficsen, Agnus Dei, alle lasterlyke boeken tegen onze Religie verkogt worden. Ja sy hebben openbare paapsche scholen....» Hier onder staat eene aanteekening, opgave bevattende van «ver«scheyden Paepsche scholen in Zuyd-Holland, als een klopjes«school te Voorschoten, verscheidene te Noortwijk, zelvs in «de stadt Delft; vele paapsche kloppen-scholen onder Seven«venbergen. Op de Nieuwe Tong Paapsche kinders by Paapsche «lieden besteet, en in dien Godsdienst opgevoedt, zelvs ten «koste van Dorps-armen.... Wat syn er niet al vele Paapsche «Schoolen in 't stieht van Uytrecht, onder anderen te Maarssen «van klopjes, die seer veel toeloop heeft.» — 6°. Hier wordt de blijkbaarste leugentaal geschreven over tucht-oefeningen onder de Katholieken, als of zij onderling wereldlyke regtsmagt oefenden, en zelfs in kerkers opsloten. In n°. 7 hiet het zelfs, dat de Katholieken onder hen «alle polityke Ampten vergeven, «opdat soo er een opstandt kwame, elk straks, Geestelyke en «Werelthyke, soude weten wat Ampt hy te bedienen hadde.» Zoo ver ging toen het *calumniare audacter*, *semper aliquid hæret:* zoo ver dreef toen de onverdraagzaamheid het liegen. En het was na 1730.

III°. C. In dit capittel wordt de oorzake van de stoutigheid der Papisten opgeven. De eerste is «het Regtveerdig oordeel «Gods om de sonden des Landts, die deze Cananiten onder «ons laat inbreken, opdat sy ons tot doornen en distelen in

«onze zijde souden zijn»..... De tweede, «het openbaar toe-«laten van de Paapsche Religie in die steden, die wij met onze «wapenen, en soo veel Gereformeert bloet gewonnen hebben ja, «wy hebben de Regenten van die steden (1) met Eede verbonden, «nevens de Gereformeerde religie, de Paapsche te handhavenen. «In den eedt Godt roepende tot een getuyge ...om te doen «daer Godt een grouwel van .....heeft.» De Schrijver klaagt, dat, ook in die steden, de ambten en bedieningen niet voor de gereformeerde voorbehouden worden, gelijk elders in deze Provinciën het geval was. De derde oorzaak is, volgens onzen Schrijver, «het groot geloof en voordeel dat de Paaps-gesinde onder ons vinden.» Hij betreurt het, dat de Papisten overal in de bestieringe worden toegelaten, zelfs tot aanzienlijke ambten (welke toch?); dat zij van de grootste Personagiën als dienaars (bedienden?) worden aangenomen; dat zij aldus het vertrouwen winnen en de magthebbers tot zachtheid stemmen. Hierbij is eene aanteekening gevoegd, te opmerkelijker, omdat zij op nieuw bewijst, dat men inderdaad de Priesters van het ziekbed weerde. «Door toedoen», zoo leest men in die aan-teekening, «van eenen Paapschen Rentmeester op de Nieuwe «Tong, heeft voor eenige jaren de Paap in 't openbaar on-«verhindert bij de zieken durven te verschijnen,» Een vierde oorzaak wordt aldus opgegeven. «De groote gierigheid die er «in 't Landt is, die..... maakt..... dat zij (de Papisten) met «haar gelt alles konnen te wege brengen..... Dan komt er nog «bij de gierigheid van de Officieren, die de uitvoerders van «de Placaten moeten syn, welke blijde syn als sy vernieuwd «worden, en hoe scherper sy syn, hoe liever sy het hebben, «om de Pausgezinde in de beurse te tastsen, en jaarlijks.... «eenige duysent guldens te trekken... «De lonigheyt brengt «zelfs de Magistraat zoo verre, dat zij, om te meer Burge-«ren, neeringen en vertier in haar steden te hebben, die (Papisten)

(1) Maastricht, Venlo, enz.

«met gewelt voorstaan, de Placaten niet willen laten afkondigen»... In eene aanteekening wordt als een gruwel verhaald, dat in eene der voornaamste steden van *Gelderland* den Papisten, tegen betaling eener somme gelds, het burgerregt is toegestaan. De vijfde oorzaak heet te zijn «het kleyne voorregt dat de ware-Re-«ligie en Bedienaars derzelve by de Regeringe vindt». Deze oorzaak wordt aldus nader toegelicht. «Of men soo klaar als de «Sonne aan den middag vertoont de groote schade die de Gere-«formeerde Religie lyt door den aanwas van de Papisten, dat «wert in het minste niet ter harte genomen.... De kerkelijke «Personen die werden weinig aangetrokken, ja met alle magt «tegengeloopen, soo schraal gehouden, dat sy op verre na van «hunne diensten niet konnen leven. De kerkelijke Regering «(wert) gedurig bestreden om die aan de Policie te brengen.... «In verscheyden gelegenheden heeft gebleken, dat als er Paap-«sche Geestelijkheyt gekomen syn, t'samen met de Gereför-«meerde, de Paapsche zyn voorgetrokken; vooren (*het eerst*) «gehoord, beleefdelyk onthaalt, ja dikmaals aan de tafel ont-«haalt, wanneer men de Predikanten uuren heeft laten wachten, «dan Noortsche antwoorden gegeven, en sonder eenige begunsti-«ginge weggesonden heeft». Is het niet van denzelfden aard als het geklag tegen het concordaat, toen de zoo eenvoudige predikanten den luister der eventuele Bisschoppen zoovreesden? Welke nietigheden worden niet groot in het oog van den zelfzuchtige, wanneer hij er zich in betrokken acht! Hoe bekrompen! hoe klein! Aan het slot van dit capittel lezen wij nog: «Deze klein-«achtinge van de Religie en de Gereformeerde, van sulke die «selve gereformeert syn, tergt Godt en de vromen».

Zal iemand, na het bovenstaande gelezen te hebben, dat in 1732 geschreven werd (1), nog meenen kunnen, dat men tot

(1) Het boekje is zonder vermelding van plaats of jaartal op den titel. Doch op bl. 29 komt, in eene aanteekening, deze uitdrukking voor: «De Christi Synodus in deezen jare 1732 gehouden binnen Arnhem.» Dit is afdoende, voor de bepaling van den tijd der uitgave.

verdichting de toevlugt moet nemen, om onbehagelijke bladzijden uit de geschiedenis der verdraagzaamheid in *Nederland*, omtrent de helft der vorige eeuw, te leveren? En wij zijn nog niet ten einde van ons brochuurtje; in een volgend nummer zullen wij ons verslag voortzetten.

OM FFNS TE LAGCHEN.

In een gereformeerd geschriftje, waarschijnlijk van 1733, tegen de invoering van een pauselijken vicaris in de vereenigde gewesten, wordt het *equo ne credite*, *Teucri* van VIRGILIUS toegepast, en daartoe de gansche oratie van Laocoon (Aneid. l. 2.) in 't oorspronkelijk medegedeeld. Er wordt geene vertaling van gegeven; maar deze versjes (?) leest men er onmiddelijk onder

Cave canem. Boer wagt uw gansen.
Och Woopen! och Woopen!
Och Vrienden gaet loopen!
Gansch Pypen! gansch Drömmen!
Jesuiten kömmen!

BEZITTEN DE ROOMSCHEN OOK GODSDIENST?

Op deze vraag wordt in een tijdschriftje, waarvan *de Katholiek* andermaal gewaagde (1), en hetwelk *door eenige Nederlandsche Godgeleerden ter bevordering en verbreiding van Bijbelkennis en ware Godsvrucht* wordt geredigeerd, een ontkennend antwoord gegeven. Wij hebben hier geene plaats genoeg overig om deze proeve van gemoedelijke en kiesche polemick tegen de

(1) *De Protestant*, IVe Jaarg. N°. 9, blz. 286. — Zie *de Katholiek*, Dl. VII, blz. 333.

Katholicke Kerk en leer in haar geheel af te schrijven. De voornaamste bewijzen komen hier op neer : De Roomschen hebben *geene* Godsdienst, want zij vereeren niet God alleen; zij vereeren, behalve God, vele andere zaken, die zij aanbidden (*sic*), b. v. MARIA,..... ook crucifixen , beelden, medailles, ouwels, heilige rokken, reliquiën enz. — Godsdienst, dienst van heiligen , beelden-dienst , ouwel-dienst , rokken-dienst , enz. zijn bij de Roomschen alle onder elkander gemengd. — Genoeg ! De ontwikkeling hiervan zullen onze lezers wel kunnen gissen. De *conclusie* alleen willen wij hier , als een staaltje van ultra-onbeschaamdheid en kwade trouw, in haar geheel mededeelen:

«Men kan met regt op de Roomschen toepassen , hetgeen de Apos-«tel PAULUS eens zeide van de Heidenen , *Efez.* II: *vers* 12, dat zij «zonder God , dat is: zonder kennis van den waren God waren in «de wereld, want ook de Roomschen kennen den eenigen waren «God niet. — Wij lezen in den aangehaalden tekst in het Grieksch «Ἄθεοι, atheïsten , dat is , menschen , die door hunne daden toonen, «dat zij den eenigen waren God niet kennen, erkennen of vereeren. «Is dit te veel gezegd? — ? ?»

Ja , 't is zóó veel *te veel gezegd* , dat het beneden de waardigheid is van elk eerlijk Katholiek om er op te antwoorden. Wij herinneren alleen, dat het tijdschriftje *de Protestant*, te *Amsterdam* door *eenige Nederlandsche Godgeleerden* wordt uitgegeven. Zegge : *Nederlandsché Godgeleerden ! !*

BOEKAANKONDIGING.

AANTEEKENINGEN VAN DEN WANDELENDEN JOOD over de Jesuiten en hunne vijanden. Vrij naar het Engelsch, door H. W. P. J. Te Utrecht, bij J. R. van Rossum. 1846.

«Hoewel schandelijk belasterd en bespot, heb ik gedurende achttien honderd jaren het stilzwijgen bewaard. Ofschoon getuige van de uitvinding der drukkunst, van de houten letters te *Haarlem* af, tot op de invoering der stoompersen, heb ik mij nooit aan het publiek willen opdringen. Ik zag mijne afbeelding rood en geel geschilderd, met een' langen baard en gescheurde kleederen, de bespottelijke caricatuur van eenen rondreizenden koopman in oude vodden, op alle markten en kermissen van het Christendom rondventen; in vuile prozastijl en in nog veel afzigtelijker poëzij heeft men mij ten toon gesteld; alle standen schijnen tegen mij zamengezworen te hebben, vermits gekken mij een' *huichelaar*, verstandigen een' *godslasteraar* noemden; ik ben het onderwerp geworden van duizend onzinnige fabels, een bitebaauw voor kinderen, een zoenbok voor de misdaden en dwaasheden van het volk, ja, er is geene beleediging, geene verguizing te denken, welke men mij niet heeft toegevoegd. Zie, zoolang dit alles mij zelve betrof, heb ik ook geduldig verdragen. Dan er zijn zekere grenzen, waar de toegevendheid ophoudt eene deugd te zijn, en zoodra men van mijn' naam gebruik maakt om gevaarlijke lastertaal uit te venten, wordt het pligt voor mij der waarheid hulde te doen.

Het schijnt dan, dat een zekere heer EUGÈNE SUE, een Fransch romanschrijver van geene geringe vermaardheid, dezer dagen zich heeft aangematigd om als mijn geschiedschrijver op te

treden. In zijne beschrijving van een gedeelte van mijn leven en gevoelens, doet hij mij voorkomen als iemand, die gedurende een tijdvak van twee of drie eeuwen, eenen bitteren strijd heeft gevoerd met een genootschap van Roomsch Katholijke priesters, algemeen in de wereld bekend onder den naam van Jesuiten.

Na de bedoelingen van deze personen als verregaand verfoeijelijk en hunnen invloed als hoogst verderfelijk afgeschilderd te hebben, plaatst hij mij in het aangename licht eens beschermers der onschuld tegen verdrukking, en wil mij doen voorkomen als den vertegenwoordiger van een stelsel van beginselen, welke volgens zijn oordeel het geluk der menschheid verzekeren moeten.

Intusschen kan ik mij deze beleefdheid, gesteld dat zulks werkelijk het geval is, op de vastgestelde voorwaarden, niet laten welgevallen. Ik kan niet dulden, dat, tot mijn gerijf, de geschiedrollen vervalscht, of goede menschen gelasterd worden. Ik heb waarlijk zonden genoeg te verantwoorden — jaren van zorg en berouw hebben dezelve nog niet kunnen uitwisschen, en nooit zullen ongeregtigheid en vervolging, zelfs door mijn stilzwijgen, meer door mij gebillijkt worden.»

Zoo schreef uit *Helgoland* de «wandelende Jood» aan JOHN FAIRPLAY te *Londen*, en zijn brief begeleidde eenige papieren, die, op zijn verzoek, door den druk moesten worden bekend gemaakt. Aan het verzoek werd voldaan, en daaraan hebben wij deze goed geschreven aanteekeningen, N. B. van den «wandelenden Jood,» over de Jesuiten en Jesuiten-orde te danken. In welken geest en met welk doel ze zijn opgesteld, is reeds af te leiden uit de aangehaalde woorden en, wij zeggen het den «wandelenden Jood» tot eer, hij beschaamt door zijne onpartijdige berigten een onnoemelijk getal van christelijke «cavalieri erranti» op het gebied der geschiedenis. En struikelt ook hij van tijd tot tijd, hetzij in het vermelden van feiten, hetzij in het beoordeelen derzelve, het is toe te schrijven aan

zijn gebrekkig en door de jaren wellig verzwakt herinneringsvermogen, of aan de onvolledige kennis van den aard en den geest der Jesuiten-orde; maar ter kwader trouw is hij niet. Dit is zeker, dat hij veel en naauwkeurig heeft waargenomen. Trouwens, zijn achttienhonderd-jarig leven en rondwandelen gaf hem daartoe tijd en gelegenheid. Men zal dan ook niet zonder belangstelling en genoegen lezen, wat hij, wel te verstaan als ooggetuige, in deze aanteekeningen, die in eenen zeer onderhoudenden stijl zijn geschreven, over den oorsprong, den geest, het inwendige leven en de ontwikkeling der Jesuitenorde mededeelt. Wij twijfelen niet of allen, — zelfs prof. SCHOLTEN niet uitgezonderd, die in eene verhandeling over «de leer van Vader, Zoon en Heiligen Geest,» de gelegenheid wist te scheppen om den «wandelenden Jood» op het tapijt te brengen, — welke met het geschrijf van EUGÈNE SUE zoo hoog ophadden, zullen deze aanteekeningen van den «joodschen Wandelaar» eens ter hand nemen, ten einde zich te vergewissen, of de Fransche romanschrijver wel immer of ooit de getrouwe tolk is geweest van den, gelijk hij zelf klaagt, zoo vaak belasterden en verguisden «wandelenden Jood.»

De oude man schreef in het Engelsch, dat niet te verwonderen is, omdat hij schreef aan JOHN FAIRPLAY, een Engelschman. Van de Nederduitsche vertaling hebben onze lezers hierboven eene proef, — Druk, papier en uitvoering zijn goed.

DE BOETVAARDIGE ZONDAAR. Gebedenboek voor Roomsch Katholijke gevangenen. 's Hertogenbosch, bij J. J. Arkesteyn en Zoon. Met kerkelijke goedkeuring.

Een gebedenboek, uitsluitend voor gevangenen bestemd, mag in onzen tijd, waarin zooveel wordt geschreven over- en gewerkt voor de zedelijke verbetering der gevangenen, als doelmatig

worden beschouwd. Wij hebben ons overtuigd, dat er in het hier aangekondigde schoone en voor het lot dier ongelukkigen passende gebeden voorkomen. Wij bevelen het in het bijzonder aan aan de Eerw. H. H. geestelijken, dien de geestelijke verzorging der Katholieke gevangenen is opgedragen.

DE GESCHIEDENIS DER KERKHERVORMING IN TAFEREELEN,

DOOR

B. TER HAAR,

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

(De Hierarchie.)

Gelijk eene reusachtige bergketen, getuige van de dagen der schepping, door hare opgestapelde lagen en vormingen, ons de diepe wetten verkondigt, die God aan zijne werken heeft ten grond gelegd; zij, door allerlei versteeningen en overblijfselen van den voortijd, ons vermeldt, wat al omwentelingen er met deze aarde zijn voorgevallen; en, na lucht en landstreken, die ze van hare hoogten beschouwen laat, verdeeld te hebben, haren loop zegevierend voortzet door den woelenden Oceaan, er in groenende eilanden het hoofd uit de golven heft, tot zij, in een ander werelddeel, weder opklimt, en zich verliezen gaat in de wolken: — zoo zegt ons de Katholieke hierarchie, bergrif der zedelijke wereld, naar welke wetten deze door CHRISTUS gegrond werd; zoo getuigt zij, door hare ontwikkelingen en de overblijfselen die ze meevoert, de lotgevallen der volken; geeft zij ons ieder keer het standpunt aan om de geschiedenis te overzien, beheerscht

zij die in haren loop, verdeelt die in hare tijdperken; en, van de dagen haars Stichters in onafgebrokene opvolging voortdurend, blijft zij, terwijl eene vroegere wereld als in de wateren ondergaat, alleen zigtbaar, alleen het verledene met het tegenwoordige verbinden, om ons op nieuw, door de meest verschillende oefeningen en de wonderbaarste verheffingen harer krachten, dien God te getuigen, en tot dien Verlosser op te voeren, die in haar de heerlijkheid, hem van den VADER beloofd, voor het oog des menschdoms doet schitteren.

Wij begrijpen het niet, neen, wij begrijpen het niet, hoe zoo vele Protestanten, die de geschiedenis onderzocht hebben, en die toch ook wat schoon, wat edel en verheven is moeten gevoelen, het kunnen laten blijven bij eene of andere betuiging van hunne bewondering. Dáár is geen rustpunt voor den geest. Wie dan heeft die bergen geschapen? Is dat menschenwerk? Of is God slechts te zien in de stomme natuur, in planten en redelooze dieren; niet in Hem kennende menschen? Ook zou die kracht der Katholieke Kerk zoo groot niet zijn, indien zij niet weldadig was; niet de kracht was des Offers, der liefde sterker dan de dood. Ja, luider dan het koud verstand, dat zich slechts verwonderen kan, of door redenen gedwongen worden, zou het gevoel der dankbaarheid in het hart moeten spreken, en de liefde er eenig vrijwillig antwoord moeten ontvangen. Hoe veel, hoe onberekenbaar veel is men aan die hierarchie én in het verledene én nog op dit oogenblik niet verpligt! Is het niet een feit, dat van het zoo verguisde Pausdom diegenen tot ons gezonden zijn, die ons het Christendom hebben gepredikt, en deszelfs waarheid bezegeld met hun bloed? Is het niet een feit, dat *Europa* aan dat, door het Pausdom met duizend

opofferingen gepredikte, Christendom hare verlichting en beschaving te danken heeft? Is het ons niet eveneens door feiten gewaarborgd, dat waar de waarheden des Christendoms uit den geest verdwijnen, de barbaarschheid met ontelbare rampen terugkeert? Is het niet een feit, dat die waarheden zich in het Protestantisme oplossen, en dáár, — als of het verschil tusschen eindig en oneindig niet bestond, niet van waarde, niet van gevolg was — de Predikanten het in onverschilligen twijfel laten of CHRISTUS God is of niet? Is het eindelijk niet een feit — en deze vraag is beslissend — dat het Pausdom nog met dezelfde kracht, met dezelfde overtuiging, diezelfde waarheden, die licht en leven onder ons verspreid hebben, aan alle volken blijft verkondigen? Waar dan, men antwoorde! waar is de wet, het doel, de hoop der toekomst? Waar is ons heil? — Wie zal ons behoeden voor de reeds aan den gezigteinder dreigende slavernij, en al de rampen van eene verfijnde, maar daarom juist des te vreesselijker barbaarschheid? Zij is niet te ontvlugten op snelle spoorwagens, niet te keeren met academische redevoeringen, en voorzeker zij is niet weg te rekenen met de duizende cijfers van een budget! Neen, het Christendom is leven, is bloed! en daarom ook met al zijne weldaden niet te behouden, dan door degenen, die zijne belijdenis met hun bloed hebben onderschreven. Het Pausdom, en het Pausdom alleen heeft de blijde boodschap, en daarvan alleen is het heil der volken te verwachten. Die reeks van bergen, die men onvruchtbaar waant, die men nutteloos acht omdat er geene *tunnels* zijn door heen te graven, die men zou willen vernietigen, omdat men er op stuit in zijn dolenden loop, en waarvoor men slechts siddert en beeft als of zij ons ieder oogenblik over het hoofd zouden

vallen, neen, die bergen staan er niet te vergeefs! Daar boven verrijst voor ons de dag; aan die bergen hangen de dalen waarin wij wandelen; zij zijn het, die de lucht voor ons lenigen, en de stormen af keeren op hunne kruinen; die de stralen der zon voor ons opvangen en weerkaatsen over onze akkers en wijngaarden; en met onuitputtelijke weldadigheid in volle stroomen het levende water uitgieten, dat zij in de wolken des hemels ontvangen en bereiden, en waarvan alles hier groeit en bloeit en vruchten draagt en zich vermenigvuldigt.

Wat is in allen geval de oorzaak, dat zoo velen niet zien, en diegenen die iets gezien hebben onbegrijpelijker wijze het oog weder afwenden? — Dat de kinderen der menschen de duisternissen meer beminnen dan het licht, bedrogen als zij zijn, door eenen geest, die altijd protesteert, altijd *neen* zegt; die, in de duisternis gebiedend, altijd naar het duistere zoekt, en op de schaduwen blijft wijzen, die dan toch ook de bergen noodzakelijk moeten werpen. Terwijl men, zoo dikwerf het andere dingen geldt, zeer wel weet, dat men, om verstandig te werk te gaan, zich eerst moet wenden tot het geen klaar en duidelijk is, om daardoor het duistere, zoo mogelijk, te begrijpen; men eerst het goede moet zoeken om daarnaar het kwaad, het zij vermeend, hetzij werkelijk bestaande, te kennen en te beoordeelen, volgt men in de godsdienst, — die juist om haren stelligen aard, stellig wil aangenomen worden, en welker innigste natuur is *gave* te zijn, zoo dat zij nooit als bepaald en noodzakelijk gevolg van redeneringen kan worden voortgebragt — den tegenovergestelden, en in menschelijke wetenschap zelve verwerpelijken weg. Men denkt en spreekt niet over hetgeen in het voorgesteld geloof klaar en licht, maar over hetgeen duister is, en zwaar

valt om te gelooven; beschouwt de aangevoerde gronden niet, maar zoekt slechts naar tegenwerpingen; houdt zich niet bezig met de instellingen, maar met deze en gene personen; niet met de leerstukken, maar met sommige opiniën; niet met de gebruiken, maar met de misbruiken; en hoe dikwerf beoordeelt men naar zijne subjectieve protestantsche stelling, den objectieven zamenhang der katholieke leer (1); of schrijft daaraan zekere uitersten toe, die er niet in te vinden zijn (2). Neen, dit is niet: *komen tot het licht!* En welke leidslieden valt men, op dien weg voort gaande, dan eindelijk in handen? Zekere dubbelzinnige menschen, die op de voorbijgangers passen, die altijd buiten, altijd op straat, steeds bezig zijn met schreeuwen, aanbrengen en betigten, en, onder een luid en toch niet vrolijk lagchen, over dag de dingen vertellen, die zij des nachts, met in de duisternis glinsterende oogen, hebben waargenomen.

De heer TER HAAR, van wien het tijd wordt te spreken, wil, zoo veel *zijn* Protestantisme hem toelaat, den beteren weg wandelen en stellig bewijzen. Hij wil «de noodzakelijkheid der hervorming voldingen» en tot de algemeene feiten, die in zijn oog daartoe strekken, behoort dan ook de katholieke hierarchie: *Zij is het werk van eerzucht en hoogmoed!*

Zulk eene beschuldiging, waarvan hij zelf zeer waar-

---

(1) Zoo zegt men, dat het katholiek gezag den geest doodt, en geen nadenken toelaat: hetgeen zeer waar is, als men het punt in quaestie reeds voor beslist houdt: dat dit gezag niet de onfeilbare *geopenbaarde* waarheid leert. Sinds wanneer toch zou de mededeeling der waarheid nadeelig zijn voor den geest? als dat zóó is, wordt onze geest in den hemel uitgedoofd.

(2) Zoo wil men, dat de katholieke leer het individu niet erkent, omdat zij *ook* gezag erkent; de genade verwerpt, omdat zij *ook* de vrijheid veronderstelt; niets van het innerlijke wil, omdat zij *ook* het uiterlijke verlangt, enz. enz. enz.

schijnlijk het gewigt niet doorziet, geregtigt ons de zekerste, de duidelijkste, de meest doorslaande bewijzen te vorderen. Wij mogen deze echter ook om eene andere reden van hem verwachten: om de uiterste tegenstelling, waarin, aangaande het onderwerpelijke punt, Katholicisme en Protestantisme met elkander staan. Het eerste beweert een onfeilbaar gezag te bezitten; het laatste integendeel verwerpt niet dit of dat gezag, niet dezen of genen vorm dien het gezag mogt hebben, maar het laat (in het godsdienstige) *volstrekt geen* gezag toe. Het is de Bijbel, en de Bijbel alleen! Indien nu, gelijk uit de tegenstelling moet volgen, het één zoo volstrekt valsch is, en het ander zoo volstrekt waar, zal dus de heer TER HAAR, die de noodzakelijkheid der hervorming wil voldingen, en haar doen erkennen voor «het werk van God,» wel zeer krachtige bewijzen kunnen en moeten leveren. Zou de dag niet te onderscheiden zijn van den nacht? Zou het Protestantisme, dat zonlicht na den middernacht der katholieke eeuwen verrezen, niet even gemakkelijk als duidelijk voor hetgeen het is kunnen herkend en bewezen worden?

Met het gezegde komt vrij wel overeen, dat de heer TER HAAR de hierarchie een «monster» (1) noemt. Wij voor ons kunnen niets monsterachtiger uitdenken, dan een godsdienstig gezag, dat niet door hoogmoed overmeesterd, maar er uit geboren is. Als ook bijna op iedere bladzij der tafereelen gesproken wordt van den *banbliksem*, van het *schitteren van den banbliksem*, van de *stralen van den banbliksem* enz. enz., willen wij wel aannemen, dat de schrijver dit vreesselijk licht zoo dikwerf in zijnen stijl laat blinken, om den afschuw, waarmede hij tegen de hierarchie

(1) Bladz. 125.

vervuld is, en niet bij gebrek van andere *lumina*. Het bevestigt derhalve wat wij van ons regt om bewijzen te vorderen gezegd hebben. Immers de heer TER HAAR, die aan de grootste, de oudste en meest gevestigde maatschappij het regt ontzegt, dat iedere maatschappij voor haar behoud volstrekt noodig heeft: het regt van te veroordeelen en buiten haren kring te sluiten, — zal zelf wel het minst aanspraak daar op maken, dewijl hij niet alleen als bloot individu zulk een regt niet hebben kan, maar, zoo als gebleken is, nog niet eens eene godsdienstige overtuiging heeft kunnen uitspreken.

Intusschen begint hij niet met bewijzen, maar met verzekeringen, en wel met in zijnen mond, zeer zonderlinge, of gansch niet verwachte verzekeringen.

«De Heer der gemeente had omtrent de inrigting zijner «Kerk geene bepaalde voorschriften achtergelaten, en alleen «de edel-eenvoudige plegtigheden van *Doop* en *Avondmaal* «ingesteld. Veel kon er alzoo aan eene wijze, bedachtzame «keuze van volgende eeuwen worden overgelaten; maar «de christenheid bleef toch in het bezit van zijn woord: «*God is een geest*..... De opzieners der gemeente kenden «toch zijne vermaning: *een is uw meester, namelijk Christus «en gij zijt allen broeders*. En uit geheel enz.»

Wij noemen dat *verzekeringen*, dewijl, zoo als door ons bewezen is, de Bijbel eer doet veronderstellen, dat CHRISTUS veel heeft gezegd en beschikt, hetwelk niet staat opgeteekend, dan dergelijke mondelijke overlevering en beschikking uitsluit. Dus, ook wanneer wij aannemen, dat in den Bijbel geene bepaalde voorschriften gevonden worden, begrijpen wij niet, hoe de heer TER HAAR zoo iets stout weg durft verzekeren.

Wij noemden het: gansch van hem niet verwachte ver-

zekeringen. Immers welke kerk wordt hier bedoeld: de onzigtbare, of de zigtbare? Zeer zeker de laatste; want er wordt gesproken van «inrigting» van «edel-eenvoudige plegtigheden» van «opzieners der gemeente» of kerk. Nu vragen wij, of het Protestantisme niet, in plaats van ééne zigtbare Kerk te zijn, uit honderd zigtbare kerken bestaat? En echter wordt er hier gesproken van ééne Kerk. «De «Heer der gemeente heeft omtrent de inrigting zijner kerk «enz.» Dat heet de noodzakelijkheid der hervorming voldingen! Men ziet wel, dat de heer TER HAAR den goeden weg op wil, en niet behoort tot dat soort van lieden, die meer de duisternis beminnen dan het licht.

Hij heeft zich wel wat gebrekkig uitgedrukt, maar alles wat hij zegt bevat eene veroordeeling van het Protestantisme, en wijst zachtjes naar de Katholieke Kerk heen. Zoo is het zeer duister en onbegrijpelijk, waarom hier *gemeente* van *Kerk* onderscheiden wordt. Eene gemeente is geen hoop menschen, geen aggregaat, maar eene maatschappelijke organisatie; hetzij daar eene enkele aan 't hoofd staat, hetzij er meer zijn, die het opperst gezag hebben. In allen gevalle is daar gezag, hetwelk de wet verkondigt en uitlegt, en bij magte is om haar in dien zin, dien het den waren acht, te doen nakomen. *Gemeente* verschilt dus niet van *Kerk*. Het eerste woord is slechts algemeener, en om het equivalent met Kerk te maken, behoeft men slechts te zeggen *godsdienstige* gemeente. Weshalve ook de Katholieke Kerk den naam van gemeente geenszins behoeft af te wijzen. Men zou nog kunnen aanmerken, dat *gemeente*, om eene reden, die wij straks zullen zeggen, gewoonlijker van ondergeschikte afdeelingen eener maatschappij gebruikt wordt; in welken zin ook wel *Kerk* wordt gezegd: de gemeente van *Smirna*, van

Rome enz; maar deze beteekenis wordt door den heer TER HAAR uitgesloten, en over de ééne gemeente van CHRISTUS gesproken.

Wij hebben beproefd of het van de ideale, onzigtbare gemeente kan verstaan worden; maar de bij hem voorkomende uitdrukkingen van *opzieners der gemeente* enz., sluiten deze beteekenis uit, en het onzigtbare kan toch ook niet in volstrekte tegenspraak met het zigtbare zijn.

Even onbevredigend was de uitkomst, toen wij dit onderscheid tusschen *gemeente* en *Kerk* veronderstelden, dat het eerste woord eene volslagen democratie, het tweede eene of andere organisatie beteekende. Om aan de democratie den onverdienden naam van gemeente te geven, zou de heer TER HAAR hebben kunnen verleid worden door de republikeinsche vormen, die het woord *gemeente* wel niet noodzakelijk, maar naar de wijze, waarop het de maatschappij volgens eene harer bedoelingen uitdrukt, toch liever doet veronderstellen. Maar eene volslagen democratie is een herschenschim, die nooit bestaan heeft. Ten andere zou de Heer der gemeente toch eene *Kerk* gewild, en daaromtrent ten minste onbepaalde voorschriften nagelaten hebben. Hij zou dus geene democratie, maar eene wel georganiseerde maatschappij gewild hebben.

Alles dan gewikt en gewogen hebbende, komen wij tot het volgende resultaat, dat, daar CHRISTUS Heer is eener gemeente, en eene Kerk gewild heeft, het Protestantisme deze gemeente of Kerk niet kan zijn. Want gemeente of Kerk veronderstelt noodzakelijk eenig gezag, van welken aard dat ook zij; en volstrekt alle gezag wordt door het Protestantsch beginsel uitgesloten.

Spreekt ook de heer TER HAAR niet van « Opzieners

der gemeente?» Een opziener nu, die niet het minste regt heeft om opzigt te houden, en wiens opzigt niet het minste gevolg behoort te hebben, verdient dezen naam volstrekt niet, maar dien van nieuwsgierigen toekijker; of zoo hij aan zijn toezien gevolg wil geven, van onwettigen verdrukker van anderen. De Katholieke Kerk heeft inderdaad opzieners (bisschoppen). In het Protestantisme zijn zij niet mogelijk, dan door onwettige aanmatiging en overheersching.

Hetzelfde moet worden opgemerkt aangaande het zeggen, dat CHRISTUS geene *bepaalde* voorschriften omtrent de inrigting zijner Kerk heeft achtergelaten, en alleen de edeleenvoudige plegtigheden van doop en avondmaal heeft ingesteld. Indien hier zelfs de instelling der eenvoudige plegtigheden onder inrigtingen der kerk moet begrepen worden, 't geen onzes bedunkens niet natuurlijk is; ook dan blijven er behalve deze *bepaalde* plegtigheden, nog *onbepaalde* voorschriften ter inrigting der Kerk over. CHRISTUS heeft dus een beginsel van organisatie, van gezag, hoe onbepaald overigens, gesteld en nagelaten. Hij heeft *veel* en bijgevolg *niet alles* aan den tijd overgelaten. Intusschen is in het Protestantisme niet het minst beginsel van *wettige* Kerkelijke organisatie aanwezig. De betrekkingen, die tusschen eenen advokaat en zijnen client bestaan, zijn zoo los en voorbijgaande, dat niemand dit maatschappelijke organisatie zal noemen. Niet te min kunnen er, volgens de Protestantsche leer, niet eens zulke betrekkingen tusschen de geloovigen worden aangeknoopt. De Bijbel is de eenige kenbron. Zoodra daar menschelijke invloed tusschenkomt, houdt hij op eenige kenbron te zijn, en weegt de menschelijke maatschappij en geschiedenis met hare even zachte als ontzettend groote krachten op

den nimmer eenzamen geest. Zou het niet dwaas zijn eenen advokaat te raadplegen, als men zelf de wet kent, ja verpligt is, haar door zich zelven alleen te leeren kennen ?

In 't kort, de Bijbel zegt wat men weten en wat men doen moet, en geene menschen zijn er — altijd volgens protestantsche beginselen gesproken — van God gezonden, om over ons in het een of het ander eenig opzigt te houden. Zoo er dus eenig opzigt gehouden wordt, is dit menschenwerk, en het met de eenige kenbron uit en afgedaan. Hetgeen met het Protestantisme van zijn ontstaan af is voorgevallen, en nog alle dagen voorvalt, ontslaat ons verder op eene zoo klare waarheid aan te dringen. De menschelijke natuur vorderde gezag, en daarom bestaat er in het Protestantisme inderdaad overlevering en gezag. Doch volgens het beginsel, en daarvan alleen moet op dit oogenblik gesproken worden, mag er noch gezag, noch overlevering zijn. Dien ten gevolge heeft men zich eerst in eene menigte van sekten verdeeld en gesplitst, en eindelijk is men het aangematigd gezag van alle Synoden, en Predikanten, en Katechismussen en Symbolen moede geworden. 't Is waar, nog spreekt men van kerk- en leer-*vormen*, dat is, niet van maatschappelijke oorzaken, die iets voortbrengen, maar van *uitdrukkingen*, *pure vormen* van het oogenblikkelijk bestaand geloof; doch dat zijn *vormen* van oorzaken, die niets uitwerken, en bijgevolg geene oorzaken: slechts de zich tegensprekende, eindige kategorien van het *Criticisme*, *Kantiana flagitia*, spinnewebben nog te fijn om er muggen in te vangen. Hoe dan zullen zij het Protestantisme tot een geheel maken; het Protestantisme, dat juist het tegenovergestelde van een gemeente is, en waarin men niets, volstrekt niets gemeens heeft met elkander,

of ten minste niet mag hebben, ten zij dan dit verpligtend regt zelf, van niets gemeens te hebben!

Hoe veel beter passen de woorden van den heer TER HAAR op de Katholieke Kerk. Dààr heeft CHRISTUS veel aan ontwikkeling overgelaten; dààr heeft hij opzieners aangesteld; dààr is gemeente, heeft men geloof en de goede vruchten van dat geloof gemeen; dààr is organisatie; dààr is kerk, ééne uitsluitende, of de ééne kerk! Wij zijn dus genoodzaakt te zeggen, óf dat de heer TER HAAR door 't licht der waarheid is aangetrokken, en zich slechts wat onnaauwkeurig heeft uitgedrukt, óf dat hij een onverstaanbaar *galimatias* heeft verkocht; iets dat men liever niet zegt van eenen Doctor in de Theologie, die, in eene bekroonde prijsverhandeling, de noodzakelijkheid eener wereld-gebeurtenis voldingen wil.

Hij gaat *eodem tenore* voort, als hij zegt: «De Chris-«tenheid bleef toch in het *bezit* van zijn woord.... De «Opzieners der gemeente kenden toch zijne vermaning: «één is uw meester, namelijk CHRISTUS, en gij zijt alle «broeders!» Als immers de gemeente zijn woord waarlijk bezat, dan had zij het niet alleen in letters geschreven, maar in den geest, en kon zij het door prediking, zonder dat letterschrift, doen aannemen; had zij gezag tot leeren. Dan ook kon niet aanstonds na den dood der Apostelen de waarheid zoek raken, om eerst in de zestiende eeuw weder te verrijzen als de zon uit eenen stikdonkeren nacht. Men *bezit* geene zaak die uit de handen vliegt, eer men 't weet; althans is dat geen bezit door Gods geest, sterker dan alle geest van menschen.

En hoe weinig dienen de aangehaalde bijbelwoorden ter voldinging van de noodzakelijkheid der hervorming! Hoe toepasselijk zijn zij integendeel op de Katholieke hierarchie!

Laat ons de aangevoerde tekst eens onderzoeken.

Bij MATTH. XXII hooren wij CHRISTUS tot antwoord aan de Fariseërs zeggen, dat de wet der liefde de hoogste en alomvattende wet is, en Hem op de algeheele vervulling dezer wet in zijn' eigen' persoon bedektelijk verwijzen. Immers Hij vraagt, hoe DAVID zijnen zoon (CHRISTUS) Heer kan noemen? Daarvan kon de verklaring alleen in de opperste liefde gezocht worden. Uit volkome vrije liefde heeft Hij, die Heer en Schepper van allen, die de bron van alle orde en gezag is, de menschelijke natuur aangenomen, en daardoor bijzonder aan hen een voorbeeld gegeven, die met magt en gezag bekleed zijn. Maar dewijl de liefde de hoogste maatschappelijke oorzaak is, werd Hij juist door deze vrijwillige vernedering, koning van een onvergankelijk, alleruitgestrekst koningrijk, en nog in een anderen zin *Heer en Meester*. Hij werd verheven, omdat hij zich vernederd had, en verhief het hoofd, omdat Hij uit den waterstroom der smarte had gedronken. Ziedaar het groote voorbeeld, waarnaar iemand zich ten behoeve van anderen kan vernederen, en toch hun heer en meester zijn en blijven. De Fariseën wisten en begrepen niets van de liefde. Het was het nieuwe gebod! Zij hadden dus ook niets te antwoorden. Dan naauwelijks waren zij tot zwijgen gebragt, of aanstonds gaat de Zaligmaker zelf de zoo maatschappelijke wet der liefde verklaren, en in tegenoverstelling van het *gedrag* der Fariseën, aan allen, maar bijzonder aan degenen, *die meer zijn dan anderen*, den pligt der liefde voorhouden. Gelijk hij immers Zoon des menschen werd, en niet was gekomen om gediend te worden, maar om te dienen, zoo moest ieder die de meeste was anderen dienen, en ten loon daarvoor zou hij ook verheven worden; zou zijn gezag — waarvan hij,

zoo min als CHRISTUS zulks door zijne vernedering deed, afstand behoefde te doen, — nog veel luisterrijker worden dan te voren. Men zie, of dit niet de zin is van hetgeen de Zaligmaker bij MATTH. XXIII sqq. spreekt.

«Toen — nadat de Fariseërs tot zwijgen gebragt waren, — «sprak JESUS tot de menigte en tot zijne leerlingen, zeg- «gende: De Schriftgeleerden en Farizeërs zijn gezeten «op den leerstoel van MOZES: alles dus wat zij u zeggen «zullen, onderhoudt en doet dat» (v. 1—3). Hoe sterk wordt hier eene leer van gezag gepredikt! Ook die overheid, die zijnen pligt niet doet, is men gehouden te gehoorzamen, en zoo zij overheid ter leering is, te gelooven. Wordt dan nu *aan de menigte* en aan de Apostelen gezegd, dat er voortaan geen staatsgezag en geen godsdienstig gezag meer zijn zal? Volstrekt niet; maar er wordt gezegd dat zij zich anders dan de Fariseën moeten *gedragen*. Deze «zeggen immers en doen niet.» Zij worden door den Zaligmaker voornamelijk van hoogmoed beschuldigd, en hij vervolgt aldus met de verkondiging van zijn nieuw gebod der liefde: «De Fariseërs houden er van door de men- «schen Rabbi (1) genoemd te worden; maar gij, laat u «geen Rabbi noemen, want een is uw leermeester, en «gij zijt allen broeders; en wilt u op aarde geen vader «laten noemen, want een is uw vader, die in den hemel «is. Noch laat u meesters noemen, want een is uw «meester, CHRISTUS. Die onder u de grootste is, zij uw «dienaar. Doch wie zich verheft zal vernederd en die «zich vernedert zal verheven worden» (v. 7—12). Hierop spreekt Hij tegen de Fariseën, die zich op eene zoo geheel tegenovergestelde wijze *gedroegen*, doch wier *gezag*

(1) *Titel* van meester of van doctor.

Hij wil erkend hebben, een herhaald en verschrikkelijk wee uit.

Dat in deze plaats van 't Evangelie slechts *het gedrag*, dat men voortaan zou te volgen hebben, wordt voorgehouden, en geene losmaking geleerd van alle banden, geene democratie, die het Protestantisme zelf niet kan verwezenlijken, blijkt:

1) Uit de tegenstelling, die er door CHRISTUS gemaakt wordt, tusschen den liefdeloozen hoogmoed der Fariseërs, en hetgeen Hij wil, dat zijne leerlingen zullen doen.

2) Uit zijne eigene woorden: «die onder u de grootste is, zij uw dienaar.» Er zullen dus ook in zijn rijk grooten en kleinen zijn; anderen die gebieden, anderen die gehoorzamen.

3) Het blijkt verder daaruit, dat er anders voor de leerlingen geene hoogere liefdeleer zou gepredikt worden, gelijk men toch, om hetgeen in 't vorige hoofdstuk van MATTHEUS gezegd wordt, nog meer verwacht; maar eene zaak van niet de minste beteekenis. Wat is er in gelegen zich geen meester te laten heeten, indien men het waarlijk niet is? Moest daarvoor de Zaligmaker op de Fariseën verwijzen, en in de parallel-plaatsen, waarover straks, Zich zelven ten voorbeeld stellen?

4) Onze uitlegging moet aangenomen worden, dewijl van eenen anderen kant blijkt, dat CHRISTUS een gezag in zijne Kerk gewild en ingesteld heeft. De plaatsen hiertoe betrekkelijk zijn te bekend, om ze hier nog aan te halen. Slechts verwijzen wij op JOAN. XXI, 15—17. Dáár zien wij, dat, zoo naar 't groote voorbeeld voortaan alle maatschappij in liefde, dat is in *opoffering*, moest voltrokken worden, deze liefde vooral gevorderd wordt van het opperste Kerkelijk gezag. Tot driemalen vraagt daar CHRISTUS aan PETRUS,

wien Hij aanstelt om lammeren en schapen te weiden: PETRUS, bemint gij mij?

5) Wij zien hetzelfde in de parallel-plaatsen, of waar de leerlingen op gelijke wijze tot liefde en dienstbewijs vermaand worden. Zoo lezen wij, MATTH. XX, MARC. X, LUC. XII, dat, toen de zonen van ZEBEDEUS vroegen om de eerste plaatsen in CHRISTUS rijk, en de andere leerlingen er over verstoord werden, hun niet gezegd wordt, dat allen gelijk zullen zijn, maar dat, in tegenoverstelling van 't geen de *heidensche* vorsten deden, onder de zijnen het gezag een zware last, een smartelijke kelk zonde wezen, en het strekken ten behoud, niet ter onderdrukking der onderhoorigen. Als grond en voorbeeld van deze verheven orde wijst CHRISTUS dan Zich zelven aan: «Gelijk de Zoon des «menschen niet gekomen is om gedient te worden, maar «om te dienen, en zijn leven te geven tot behoud van «velen; MATTH. XX.» Nu is het toch wel zeker, dat CHRISTUS niet ophield «Heer en Meester» te zijn over de zijnen, omdat Hij Zich voor hen overleverde. Alzoo verliezen ook zij hun gezag niet, die verpligt zijn te doen *gelijk Hij;* integendeel zij zullen *verheven* worden.

Hetzelfde valt aan te merken, bij hetgeen LUC. XXII, 26, 27, ons te lezen geeft: «Die onder u de grootste is, «zij de minste, en wie de leidsman is, als de dienaar. «Want wie is grooter die aanzit of die dient? Is 't niet «hij die aanzit? Ik nu ben te midden van u lieden als «degene die dient.» — Zal men daar nu het gevolg uit halen, dat CHRISTUS geen meester is zijner Apostelen?

Dezelfde leer vinden wij eindelijk bij JOAN. XIII, waar CHRISTUS, na de nederige dienst der voetwassching aan zijne Apostelen te hebben bewezen, tot hen zegt: «Ik «heb u een voorbeeld gegeven» enz. v. 15. Een voor-

beeld namelijk, hoe zij zich moeten gedragen, en het gezag aanzien als eene dienst. Want zoo Hij, wien de VADER alles heeft in handen gegeven, zoo Hij, die van den VADER zelven gezonden is, aldus handelt, hoeveel te meer zullen zij er toe verpligt zijn, die hun gezag van het zijne slechts ontleenen, en van Hem wederom gezonden worden. «De knecht,» dus vervolgt de Zaligmaker «is niet beter «dan de meester, noch de Apostel meer dan Hij die hem «zendt.» Er volgt uit deze vergelijking, of uit de analogie, die er tusschen dien Apostel en den zender is, dat de Apostel zich als CHRISTUS moet opofferen; verg. MATTH. X 24; maar dat dit in hem, gelijk in CHRISTUS, met bezit van gezag zeer bestaanbaar is.

6) Deze *praktische* leer wordt ook door de Apostelen in oefening gebragt en verkondigd. Wie offert zich zoo zeer op, en wordt alles voor allen, als de H. PAULUS; I *Cor.* IX, 19—22? «Ik zwicht onder eenen tranenvloed, o PAU-«LUS, wanneer ik u gedenk!» zoo zou ieder wel met den H. CHRYSOSTOMUS willen uitroepen. Maar had die groote Apostel geen gezag? Oefent hij geene magt uit? Dreigt hij niet met de roede, en levert hij niet aan Satan over?

Hij leert hetzelfde van de Kerk, en vergelijkt haar, (even als de Romeinsche redenaar, bij LIVIUS, den staat), bij een ligchaam, waarin het eene lid van het andere afhangt: «niet allen zijn Apostelen» enz.; zie I *Cor.* XII. En toch zegt hij, dat er iets beters is: de liefde, over welke hij in 't volgende hoofddeel (XIII) als eenen zang aanheft. Maar lost nu die liefde de orde van 't maatschappelijk ligchaam op? Dwaze vraag! daar juist die gansche orde het werk is van den H. GEEST, de liefde zelve: *Dat alles doet een en dezelfde Geest;* ibid. XII, 11. En dat alles heeft daarom ook eenheid in de liefde ten doel; *Eph.* IV. 16.

Dezelfde leer moet noodwendig op de huisselijke maatschappij in de godsdienst toepasselijk zijn. Het huisgezin is eene kleine Kerk; de man moet zich voor de vrouw opofferen, gelijk CHRISTUS voor de zijnen; *Eph.* V. 25. Meent hij, door zulk eene verheven liefde aan den man voor te schrijven, diens gezag te verminderen? Zeker niet: het tegendeel volgt wederom duidelijk uit de vergelijking met CHRISTUS; en de Apostel zegt het bovendien uitdrukkelijk; ibid. 22—24.

Al het aangehaalde zal, vertrouwen wij, wel genoegzaam zijn, om te doen blijken, dat in de plaats van MATTHEUS, door den heer TER HAAR aangehaald, een *praktisch* voorschrift gegeven wordt: dat der liefde, tot welker beoefening *hij* meer verpligt is, die meer kan, en dus vooral degene, die gezag heeft.

Iets willen wij nog meer ophelderen: waarom CHRISTUS zich eenigzins absoluut uitdrukt, en zegt: laat u geen vader noemen. Dat deze woorden niet vlak en plat op te nemen zijn, zoo als ze tegen het Katholiek gezag worden aangewend, behoeft na het aangevoerde geen bewijs. Wat zoude de groote PAULUS er weinig van moeten geweten hebben, die getuigt gesteld te zijn tot «meester der volken»; I TIM. VI, 7. II TIM. I, 11. Is dit tegen het voorschrift van CHRISTUS: zich geen meester of leeraar te laten heeten? Of als de Apostel zich, en wel bij uitsluiting, vader noemt: gij hebt — «niet vele vaders: want ik heb u in CHRISTUS «door het Evangelie geteeld;» I COR. IV, 15., doet hij dan tegen datzelfde voorschrift, waarbij gezegd werd, dat wij slechts eenen Vader in den hemel hebben? Wij moeten alzoo deze plaats op dezelfde wijze verstaan, als zoo vele andere in 't Evangelie, waarin wij naar het ideaal verwezen worden, en de liefde hare taal, dat is, die der

verrukking spreekt. Zoo voorkomt CHRISTUS den jongeling, die Hem over de volmaaktheid wilde spreken, met te zeggen : God alleen is goed; vermaant hij, ook den anderen wang aan te bieden, zich ook het onderkleed te laten afnemen enz. Hoevele van die uitdrukkingen komen bij den H. PAULUS voor. Zij schijnen daarom eenzijdig, omdat het *leven* zich niet volkomen laat uitdrukken, en wel allerminst dat leven, waarin de geheimen der liefde zich vervullen (1). In CHRISTUS hebben regtvaardigheid en liefde elkander omhelsd; en naar dat voorbeeld vol geheim, moeten ook deze betrekkingen, waartoe alle maatschappelijke betrekkingen kunnen terug gebragt worden, zich vereenigen. *Regtvaardigheid*, die de orde onderhoudt, die ieder in zijnen kring doet blijven, en de *onderscheiding* der standen handhaaft, moet volmaakt worden door *liefde*, die gelijk maakt, die *vereent* en het leven geeft. Hoe kan dit? Hoe kan in die *eenheid* der liefde de *onderscheiding* des regts bewaard blijven? Hoe kan dit zoo volkomen in CHRISTUS, en door zijne begenadigde leerlingen op zijn voorbeeld gebeuren? Dit is het geheim der Christelijke deugd, en daarom nog geheim, omdat ook wij nog niet begrijpen, hoe DAVID zijn Zoon *heer* noemt, en de *Zoon des menschen* niet ophoudt onze Heer en God te zijn. Zoo is het dan niet mogelijk, iemand tot de hoogste volmaaktheid aan te sporen, zonder eenzijdig te *schijnen*; ofschoon zulk soort van overdrijving het correctief in zich zelve heeft.

Reeds hier kunnen wij vragen: voor wie de schriftuurplaats, door den heer TER HAAR aangehaald, het meeste pleit, of zij in het Katholicisme niet veel meer toepassing

(1) Naarmate de taal, waarin men denkt en spreekt oorspronkelijker, eenvoudiger, dieper is, zullen dergelijke wijzen van zich uit te drukken wel menigvuldiger zijn.

vinden kan, dan in het Protestantisme? In het eerste is magt, gezag, maatschappelijke betrekking, en kan de meeste de minste zijn; maar wat kan daarvan in het Protestantisme plaats hebben? Er is daar geen offer, geen gezag en geene godsdienstige opoffering. Daarom verlaat er ook de man zijne vrouw; en wordt het beginsel op den Staat toegepast, dan brengt het óf *democratie* óf *despotisme* voort. De geschiedenis heeft het bewezen.

Maar, ofschoon de onderwerpelijke schriftuurplaats onmiddellijk een *praktisch* voorschrift is, het kan, om de noodzakelijke analogie, die tusschen het individu, het huisgezin en de openbare maatschappij bestaat, ook op de hierarchie worden toegepast; en dewijl de orde in de hoogere en meer algemeene oorzaken altijd strakker of vaster doorgaat, moeten wij dáár bijzonder kunnen onderscheiden, of de liefde en regtvaardigheid zich vereenigen en de meeste de minste is geworden. Uit de *instelling* dus, uit de *openbare orde* moet dit het duidelijkst blijken; en wij mogen het daar zoo veel te eer zoeken, dewijl het woord: een is uw meester enz. voornamelijk tot de Apostelen gezegd is, die openbare of publieke ambtenaren van CHRISTUS zijn, en in welke, als degenen met wie de Kerk *begint*, ook het bijzondere of persoonlijke in naauwer verband staat met de publieke orde. Wat de apostelen willen, ontwikkelt zich tot wet, en wat zij doen, tot eene blijvende instelling (1). Zoo vinden wij dan ook een bestuur, dat zich, onafhankelijk van het gedrag der individuen, als hoogere vereeniging van regtvaardigheid en liefde, als orde des gezags in eenheid der liefde kenmerkt. Zeer schoon noemt een leerling der Apostelen, de H. IGNATIUS van

(1) Het Protestantisme ziet slechts het bijzondere, het huisselijke, het private; zoo heeft PIETJE gedaan, zoo moet KLAASJE dus ook doen.

Antiochië, de Bisschoppen, Priesters en Diakens de liefde der gemeente of kerk. Inderdaad het Katholiek kerkbestuur is het orgaan der liefde; het heeft, zoo als we in een voorgaand artikel zeiden, geene magt dan *voor* anderen, dan om te geven; en dewijl het alles geeft, wat het heeft ontvangen, den levenden CHRISTUS mededeelt, maakt het op eene zeer bijzondere wijze allen gelijk, kenmerkt het zich als *ambt*, zoodat wie er meê bekleed is, niets van zich zelven te zeggen of te geven heeft, en kan het met waarheid zich medeknecht, en zich dienaar heeten, zonder zijn gezag te verzaken. Dáár draagt het hoofd den naam van dienaar der dienaren, dáár zijn *opzieners* (bisschoppen) oudsten, waardigsten (priesters) en wederom dienaars (diakens). Die namen, men ziet het, zijn door de liefde gegeven, en dat bestuur is waarlijk eene dienst.

In het Protestantisme bestaat werkelijk een gezag; doch, daar dit met het aangenomen beginsel: de Bijbel alleen, ten duidelijkte strijdt, kan het niet dan menschelijke meerderheid, dan onwettige aanmatiging en heerschappij zijn, en de naam van *Dominé*, hier te lande aan de Predikanten gegeven, of de evenmin Bijbelsche namen van *Intendenten* en *Superintendenten* (1), drukken dezen aard van het Protestantsche gezag bij uitnemendheid uit.

«Maar wie zich verheft zal vernederd en wie zich ver«nedert zal verheven worden:» dat geldt ook voor deze zoo verschillende instellingen. Hoe hoog staat de Katholieke hierarchie! En wat zijn Dominés (2), Intendenten en Superintendenten? En wat zullen zij worden? Hun gezag is

(1) Men lette op het geweldige en abstracte, dat in deze woorden ligt: Inspanning over Inspanning!

(2) Wij spreken hier niet van den bijzonderen persoon, en willen niemand de hoogachting betwisten, die hij verdient.

zeker niet in staat het beginsel te overwinnen; het Protestantisme gaat voort met protesteren, en tot zoo ver loopen de gevoelens uit een, dat volgens den één CHRISTUS waarlijk God is, volgens den anderen *niet* is, terwijl een derde zich verbeeldt iets meer te zeggen, en zeer wijs te spreken, als hij bekent: daarover niet te kunnen beslissen en eigenlijk niet meer te weten dan hij in den Bijbel vindt. Zijn deze zoo verschillende Protestanten broeders? Hebben zij éénen Meester, CHRISTUS, en éénen Vader in den hemel? — Hoe zouden zij broeders zijn, daar hun *zoonschap* evenzeer moet verschillen als de CHRISTUS, door wien zij zonen zijn? Hoe zouden zij in CHRISTUS éenen meester hebben, daar slechts die naam gegeven wordt aan iemand, die van een' anderen, van denzelfden naam, evenzeer verschilt, als het eindige van het oneindige en het mogelijke van hetgeen werkelijk en zeker bestaat? En zoo heeft men dan ten laatste niet éénen en denzelfden Vader in den hemel. Voor den eenen is Hij een PERSOON, voor den anderen eene algemeen gedachte HOEDANIGHEID, en daar twijfel, zoo als wij gezien hebben, ook al tot grond genomen wordt, verschilt volgens deze magtige denkers het *ja* en het *neen* hier volstrekt niet.

Wat of er toch wel in den heer TER HAAR mag zijn omgegaan, toen hij schreef: «*Een is uw meester, namelijk* «CHRISTUS *en gij zijt alle broeders?*» Wij weten het niet, maar wij weten zoo veel te beter, en het tot hiertoe afgehandelde is er bewijs van, dat hij de waarheid niet zegt als hij vervolgt:

«En uit geheel den geest des Evangelium's, uit het «voorbeeld der Apostelen, uit de inrigting der door hen «gestichte gemeenten, kon men het opmaken, welk eene «vereering den Heer in den hemel het meest welgevallig

«kon zijn, en dat het Christendom, indien het aan zijnen «oorsprong getrouw bleef, geene *Hierarchie*, geene scherp, «afgescheidene *Priestercaste* kon dulden. En aan dien oor- «sprong.... »

Blijkt uit den geest van 't Evangelie, dat het Christendom geene hierarchie kon dulden? Volgens ons is de geest van het Evangelie de H. GEEST, die de eenheid is van den VADER die baart, en van den ZOON, die gebaard wordt en wel zulk eene eenheid dat Hij PERSOON is. En deze GEEST zou onmaatschappelijk zijn, zou niet willen, dat er geestelijke vaders en geestelijke zoons waren, in de liefde vereenigd? Ook dan, indien de liefde geen persoon is, kan geenzins ontkend worden, dat zij zeer maatschappelijk is. Wat is zoo onafhankelijk, zoo rijk en krachtig als de liefde? Wat wederom zoo afhankelijk en behoeftig als zij? Zou zij dan geen gezag dulden, geene ouders en geene kinderen, geenen koning en geene onderdanen? Of zou zij alleen in de godsdienst zelve eene onmogelijkheid zijn? (1) — O hoe zijn ze te beklagen, die dáár elkander niets kunnen *mededeelen!* en die alles in een boek hebben staan, waar zij het alleen moeten zoeken en vinden! Neen, zij hebben den geest van het Evangelie niet!

Wij verwijzen nog eens op het gebed des Zaligmakers JOAN. XVII, het gebed des Offers! Wat vraagt Hij daar voor de geloovigen? — Deugd? Ongetwijfeld, want deugd is een geschenk van God. Maar welke deugd? De eene of de andere? Neen, alle deugden, en daarom vraagt Hij hunne eenheid naar het voorbeeld dier eenheid, waarmede Hij in den VADER en de VADER in Hem is. Er wordt gevraagd,

(1) Inderdaad is het Protestantisme uit verloochening der vrijheid, en dus der liefde ontstaan.

dat zij in de volkomenste maatschappij mogen vereenigd worden, en daarmede is alles gevraagd ; want wat de maatschappij is, dat is de mensch, en diegene de beste, de heiligste, de volmaaktste mensch, die het meest maatschappelijk is. En nu zou onder hen geen vader, geen *bestuur in het heilige*, geene hierarchie te dulden zijn! Dan alleen, het is klaar, is zij niet te dulden, als men elkander volstrekt niet noodig heeft, en elkander niets kan mededeelen. Daarom ook maakt de Protestantsche hierarchie zulk een belagchelijk figuur.

En nu «het voorbeeld der Apostelen?» Dat zal ons wel gegeven worden door den Apostel bij uitnemendheid. In dezen zendeling der zendelingen, in dezen volken-verwinnaar, die het zwaard des woords voert, drukt zich een godsdienstig-militaire geest uit, en dien ten gevolge een geest, die bijzonder op de orde van gezag en gehoorzaamheid gesteld is (1). Zij de H. JOANNES verheven in de bespiegelende wetenschap des geloofs, zij hij profeet, die met arendsblik in den hemel boort, en van daar de verste toekomst tegenwoordig ziet, — PAULUS, die meer dan al de Apostelen te zamen arbeidt, om die toekomst der volken voort te brengen, de overwinnende PAULUS is even verheven in de beschrijving van de orde der werkzaamheid, der levende oorzaken der maatschappij. De H. JOANNES ziet den hemel geopend en zegt ons, wat daar is; de H. PAULUS zegt het niet, maar hij klimt er in op. En deze man des levens, deze uitlegger der wereld-geschiedenis zou geene oorzaken erkennen! Deze Apostel geen maatschappelijke orde! Deze krijgsman geene discipline! Nog jaagt

(1) Het ligt in den aard der dingen, dat de werking naar buiten, gelijk het strijden, zeer sterk is georganiseerd.

hij met zijn zwaard de Protestanten uiteen als stuivend zand, wanneer hij spreekt: *Hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezonden zijn?* — En wat dan is de grootste oorzaak? — Die oorzaken stelt. Wat dus het grootste gezag? — Dat gezag aanstelt. Wie deed dat? — De Apostel PAULUS. En wie meer? — Zijne *leerlingen* TIMOTHEUS en TITUS. Zoo sterft dan die kracht niet, zoo duurt het Apostolisch gezag voort, en is het Christendom eene onafgebrokene en onveranderlijke geschiedenis.

Maar dan: de inrigting der van den Apostelen gestichte gemeenten? Wij hebben het reeds uit het voorbeeld van TITUS en TIMOTHEUS gezien, doch kunnen dit het best vernemen van den Apostel, die de wetenschap zoo bijzonder tot daad maakte, en zoo *levende* brieven schreef, dat de geheele wereld ze lezen kon; II *Cor.* III. 2. Hoe moet het er in zulk eenen levenden brief of gemeente uitzien? Wij hebben het reeds gezegd: de orde der waarheid moet er daad en leven zijn: een organisme. Daarin nu is *ongelijkheid,* heeft elk lid niet evenveel magt; daarin is *verscheidenheid,* want elk lid drukt de algemeene *typus* op zijne wijze uit; daarin is levende zamenhang van oorzaak en gewrocht; zonder dat ware het geen geheel. Zoo is dan eene gemeente een ligchaam? Zeer zeker; een maatschappelijk ligchaam; en daarom wordt ook door den Apostel *de* gemeente als het schoonste van alle ligchamen, dat des menschen, voorgesteld; I *Cor.* XII. Is dat nu Protestantsch? Zoek eens in 't Protestantisme *ongelijkheid:* gij vindt absolute gelijkheid: ieder is alleen opperste regter; zoek eens *verscheidenheid:* gij vindt tegenstrijdigheid. (1) En nu dan levende zamenhang van oorzaak

(1) De Heer PAREAU heeft op eene zeer onschuldige wijze *varieteit* of verscheidenheid, met tegenstrijdigheid verwisselt.

en gewrocht, is die er te vinden? Hij is door het vorige reeds uitgesloten: het is een eeuwige vechtpartij.

Even zoo spreken de leerlingen der Apostelen. Zoo de H. CLEMENS. De brief van dezen Paus aan de Korinthiers, is als een vervolg op dien van den H. PAULUS, en toont, dat de Korinthiers weder hetzelfde gebrek in geen minderen graad hadden. Hun moest de leer weder verkondigd worden van nederigheid, van gehoorzaamheid en organisatie «*op dat er geene scheuringen zijn.*» Hij wil, dat de priesters aan de bischoppen onderdanig zijn; I CLEMENTIS *ad Cor.* XL «CHRISTUS is....» zegt hij, «van God gezonden, en de «Apostelen van CHRISTUS, en het een zoo als het andere «*ordelijk* gebeurd volgens Gods wil. Dus.... hebben zij «(de Apostelen) in landen en steden gepredikt, en de eer«stelingen dezer, na hen door den geest geproefd te heb«ben, aangesteld tot bisschoppen en diakens dergenen, die «gelooven zouden; *Ibid* XLII. En onze Apostelen hebben «door onzen Heer JÉSUS CHRISTUS geweten, dat er twist «zoude ontstaan over den naam (de eer) van het Epis«copaat. Om deze reden dus hebben zij, met volkomen «wetenschap begaafd, de bovengenoemden aangesteld, en «vervolgens de orde van opvolging (ἐπινομὴν) vastgesteld, «opdat, als zij gestorven waren, andere beproefde mannen «hun ministerie (λειτουργιαν) zouden overnemen; *Ibid* XLIV.»

Zoo hier de H. CLEMENS het gezag bewijst van de historische zijde, de H. IGNATIUS, een ander leerling der Apostelen, doet ditzelfde meer uit de *Idee*. CHRISTUS is volgens hem niet schijnbaar maar wezenlijk mensch, en daarom de kerkelijke eenheid eene «geestelijke en ligchamelijke eenheid» (woordelijk: vleeschelijke). Om zoo zeer aan te dringen op deze waarheid, wordt hij genoopt door de ketters van zijnen tijd, die aan CHRISTUS slechts een schijn-

baar ligchaam toeschreven. De H. IGNATIUS alzoo vindt geen behoedmiddel tegen de dwaling en het kwaad, dan dat de diakens aan de priesters, de priesters aan den Bisschop gehoorzamen, de leeken aan de geestelijke onderworpen zijn, en zoo de gemeente zamenstemt als de snaren met de lier. Dit is nagenoeg de hoofdinhoud van al zijne brieven aan de gemeenten van *Ephese*, van *Magnesia*, van *Tralles*, van *Philadelphië* en van *Smirna*. Daarbij is zeer opmerkelijk, dat hij telkens, in de rangen van het kerkelijk gezag, de analogie ziet van den VADER en diens ZOON JESUS CHRISTUS, en het altaar voor hem het middenpunt is, waarom zich die eenheid ontwikkelt. Wie over de eenheid, en het woord des Zaligmakers; *een is uw meester en gij zijt alle broeders*, eene diepe beschouwing lezen wil, hij leze en herleze de brieven van dezen leerling van den H. JOANNES.

Dat eindelijk het Christendom geene priester-*caste* duldt, stemmen wij toe; maar, de hierarchie is geene *caste*. Hetgeen de caste constitueert, is niet een van onderhoorigen *onderscheiden* gezag, maar dat de stand of het beroep in hetzelfde geslacht van Vader op Zoon overgaat, zoodat niemand den stand mag verlaten der familie, waarin hij geboren is. De democratische geest uit de ongodisterij der vorige eeuw ontstaan, heeft het woord *caste* tot een scheldwoord gemaakt, en den vorsten- en adelstand, zoo wel als den geestelijken, met dien naam willen stempelen. De erfopvolging en de majoraten maken echter nog geene *caste*, en nog veel minder, dan de vorstelijke stand en die des adels, is de hierarchie zoo te heeten. De heer TER HAAR had dit woord niet moeten gebruiken.

De uiterste tegenstelling, die de *democratie* en het *castewezen* uitmaken, leidt ons op den weg om den aard der

caste en die der hierarchie nader te doen kennen. Het is der moeite wel waardig.

De maatschappij streeft naar volmaking; en deze bestaat voor haar daarin, dat zij gelijk worde aan hare bestanddeelen, en ons als een menschelijk persoon voor oogen stelle. Één leven, en toch onderscheiding van ledematen! vrijheid en toch orde! ziedaar het doel. In het dikwerf onwillekeurig streven naar dit doel, kon de oudheid de beide zijden niet in het oog houden, en biedt zij ons eene groote tegenstelling aan. Het *Oosten*, waar pantheïstische denkbeelden aan de afgoderij ten grond lagen, zocht slechts *noodzakelijke* orde, en overdreef die zelfstandigheid en onderscheiding, naar welke ook de goede natuur immer streeft. Het zocht de standen, die deze altijd oplevert, den priesterstand, den stand des krijgslieden of grooten, der landbouwers, der kunstenaars en werklieden of welke standen er meer door den bijzonderen aard des lands werden voortgebragt, zoodanig van elkander af te sluiten en zelfstandig te maken, dat de orde onveranderlijk bewaard bleef, en het despotisme, hetwelk alles onder zijn geweld verdrukt, gelijk maakt en vernietigt, eene onmogelijke wierd. (1) Schoon nu de priestercaste langen tijd de voornaamste was, om de eenvoudige reden, dat de godsdienst, als *hoogste* maatschappelijke oorzaak, ook in de orde des tijds de *eerste* moet zijn, en zich vóór de anderen ontwikkelen, zou men weinig van de castenregering weten of begrijpen, indien men waande, dat daarbij aan de priestercaste een despotisch gezag was afge-

(1) Wij ontkennen, met deze *algemeene* oorzaak op te geven, geene der bijzondere oorzaken, waarover men het zoo weinig eens is.

staan of gelegenheid om het te verkrijgen. (1) Juist de *corporatie*, altijd zoo magtig tegen de onderdrukking, was zóó overdreven, dat de staat niet genoeg één ligchaam worden kon. Dat de orde gevestigd wordt, dat de priester meer priester, de krijgsman meer krijgsman wordt, en iedere stand zich meer eigenaardig volmaakt en individualiseert, is ongetwijfeld zeer goed; maar door de casten werd de vrijheid te zeer beperkt, de levensgemeenschap te veel verhinderd, en de vooruitgang niet mogelijk gemaakt. Slechts waar de constitutie volmaakt is, mag *daarin* geene vooruitgang meer zijn.

Het *Westen*, waar niet gelijk in het *Oosten* de afgoderij den mensch in God deed vergaan, maar, anders om, God in den vrijen mensch; waar meer werkzaamheid, vrijheid, *leven* heerschte: het *Westen* streefde dien overeenkomstig op eene andere wijze naar het groote doel. Dáár zocht men vrijheid en gemeenschap aan hetzelfde leven; doch verviel in een tegenovergesteld uiterste; zoo als ons Griekenland, vooral *Athene*, en sommige tijdperken uit *Rome's* geschiedenis kunnen leeren. De orde en hare rust gingen te zeer verloren; men slingerde tusschen *despotisme* en *democratie;* verandering werd voor volmaking, beweging voor leven en vrijheid gehouden, en ARISTIDES meer dan eens gebannen.

Het raadsel is opgelost in de Kerk. Hare Constitutie, die zij van CHRISTUS ontvangen heeft, is volkomen, en zij maakt, gelijk ons de H. PAULUS leert, waarlijk een groot maatschappelijk ligchaam, eenen grooten CHRISTUS uit.

Dáár dus is de stand des gezags gevestigd, en voor altijd

---

(1) De priesters matigden veeleer het gezag der krijgshaftige vorsten.

gevestigd, dáár is onveranderlijke orde, dáár een juist en zuiver onderscheid. Maar is er daarom geen vrijheid, geen deel aan hetzelfde leven? Reeds de zoo groote verscheidenheid van godsdienstige daden en standen, als er in de Kerk gevonden wordt, bewijst, hoezeer het leven zich vrij naar alle zijden kan uitstorten en volmaken. Doch bepalen wij ons bij de eigenlijke vraag: of de hierarchie de levensgemeenschap en de vrijheid wegneemt?

Wat is het kenmerk der vrijheid? — Is het, dat alle evenveel magt hebben, er niemand gebiedt en niemand gehoorzaamt? Zeker niet; vrijheid is geene losbandigheid, maar dat ieder zich vrij en tot den hoogsten trap van werkzaamheid ontwikkelen kan, en dus tot alle waardigheden geraken. In onze staatsconstitutie is dit beloofd, maar zij houdt geen woord. In de Kerk is dit ideaal eene waarheid; daar kan — het wordt van Protestanten dikwerf zoo uitgedrukt — de minste monnik den pausselijken troon beklimmen. Staat het niet ieder vrij den geestelijken stand te omhelzen? Ja, de gezagvoerende geestelijke stand is, door het coelibaat, genoodzaakt, zich te recruteren uit degenen, die geen gezag hebben en leek zijn (1).

Wat is een ander bewijs van vrijheid en levensgemeenschap? — Dat het gezag slechts tot heil strekt der onderhoorigen, hen allen evenzeer *dient*, met hen denzelfden grond heeft van bestaan, en, in het bezit van hetzelfde goed, hetzelfde doel nastreeft. Ook dit kan alleen in de Kerk gebeuren, welker hierarchie slechts eene administratie, eene dienst is, ten einde aan allen het hoogste goed: den levenden CHRISTUS mede te deelen. Deze eenheid van doel gaat noodzakelijk uit van denzelfden levensgrond; van het

(1) Dit is het vlak tegenovergestelde der Caste.

geloof. Over degenen, die niet gelooven, noch de gave des geloofs gehad hebben, heeft daarom de hierarchie geen *kerkelijk* of maatschappelijk gebied, en kan hun slechts zeggen: indien gij niet wilt, kan ik niets voor u doen, gij zijt niet van de mijnen.

Wat is een derde bewijs, dat het zoo volkomen onderscheid der standen de levensgemeenschap niet verhindert? Dat de *uitersten*, dat de grooten en kleinen met elkander in die gemeenschap staan. Hoevele voorbeelden zijn daarvan in de Kerk te vinden! Dit schijnt ons echter het schoonste, en voor ieder, wien een menschenhart in de borst klopt, het beminnelijkste en genoegelijkste ter waarneming, dat de geestelijke stand, zoo om het celibaat als andere opofferingen, zich gewoonlijk niet aanvult of recruteert uit de grooten en aanzienlijken, wien de gevraagde offers te zwaar vallen, maar uit den eigenlijken volks- of burgerstand, zelfs uit de minvermogenden. De minste wordt hier de meeste, maar om op nieuw, tot heil van anderen, de minste te worden. Niets zeker bewijst meer, dat, tegelijk met het krachtigst en het meest bepaald onderscheid, één leven en ééne vrijheid in de Kerk heerscht.

Wij willen eindigen met de woorden van den grooten Apostel om op ééne zelfde waarheid, die wij slechts telkens periphraseren, nog eens aan te dringen. Wat antwoordt hij op onze vraag: of er bepaalde onderscheiding van stand is in de Kerk, of het ligchaam van Christus?

«Het ligchaam is niet één lid, maar vele leden. . . .
« indien de voet zegt: ik behoor niet tot het ligchaam,
« behoort hij er daarom niet toe?. . . .

Wat antwoordt hij op de vraag: of de eenheid des levens daarbij bestaat?

« Er zijn verdeelingen van genaden, maar het is dezelfde « Geest; er zijn verdeelingen van bedieningen, maar het is «dezelfde Heer. »

Kan zich dan iemand beklagen als *uitgesloten?* O neen, want juist deze orde is voor de eenheid noodig, en opdat allen hetzelfde goed deelachtig worden.

« Opdat er in het ligchaam geene scheuring zij, maar « de leden ten behoeve van elkander voor hetzelfde bezorgd « zijn. »

Doch van welk onderscheid van stand spreekt hier de Apostel. — Van hetgeen er is tusschen geestelijk gezag en de onderhoorigen, tusschen degenen, die in *'t geestelijk* leven meer, en die minder vermogen.

« En eenigen heeft God gesteld in de Kerk, ten eerste « tot Apostelen, ten tweede tot Profeten, ten derde tot Leer- «meesters.» . . . . Zie I *Cor.* XII.

LAGER ONDERWIJS.

WAT HEBBEN WIJ, KATHOLIEKEN, VAN HET SCHOOLBEHEER IN ONS VADERLAND TE WACHTEN?

De onwraakbare geschiedenis zal deze hoogstgewigtige vraag voor ons beantwoorden, zonder vrees van tegenspraak, zonder aanzien van personen, zonder omwegen, zonder verbloemingen.

Nadat de vandaalsche heerbijl de altaren in onze grijze kerken had verbrijzeld, de roofzuchtige hand de gouden vaten en sieraden gewelddadig had bemeesterd, de blinde woede Gods tempels had ontheiligd; nadat de zwakke of woord-ontrouwe magistraat de kloosters geledigd, de priesteren verjaagd, de maagden verbannen, en het opgewonden volk dezelve verwond en gedood had; nadat stads- en landsbesturen de aan het geloof hunner vaderen getrouw gebleven ledematen der katholieke Kerk van bezittingen, betrekkingen, ja zelfs van hunne geboortetitels hadden beroofd; hoog geplaatste personen derzelver goederen, even als die der kerken en kloosters, hadden geëigend, en de wet de overschietende geestelijke goederen ten behoeve van den Staat had prijs verklaard; — toen dreef nog eene hevige inquisitie al hetgene, wat bij menschen magte mogelijk is, om het katholieke geloof zelf te vernietigen; dan door de uitoefening der eeredienst te beletten, dan door nog aanwezende priesters met gestrengheid te straffen, dan eindelijk weder door het toedienen

van Sacramenten en leer der Kerk als misdaad te verbieden en te beboeten; en na verloop van eenige jaren liet men het als eene grootmoedigheid voorkomen, die door *Europa* moest worden rondgebazuind, dat men de Katholieken tolereerde; hun toestond, hunne godsdienst in schuren, pakhuizen of op zolders uit te oefenen; en hunne priesters, na streng afgenomen eed, — niet altoos — in ruste liet leven. Beide laatstgenoemde gunsten moesten ook toen nog, tegen ruime geldbetaling, van Schouten en andere magistraats-personen worden gekocht, en immer duurde voort uitdrukkelijke ontzegging van posten en ambten aan de beschaafderen, van vele winstgevende neringen aan den middel-, van bedeeld worden uit de openbare weldadigheid of van de nederigste plaatselijke betrekkingen aan den lageren stand, onder bemoeijelijking van laatsten wilmaking, erfopvolging, eigene armeninrigtingen enz. En dit geschiedde aan rustige ingezetenen, die van ouders tot ouders op dezen grond voortgeteeld, meer Nederlanders waren dan velen der onderdrukkers, in hun eigen Vaderland; in een land, alwaar zucht naar *gewetensvrijheid* de *leus*, het *wacht-*, het *tooverwoord* was geweest en blijven moest! Maar tevens in een land, waar het, van die tijden af, onuitroeibaar in het gemoed eener overheerschende partij schijnt ingeworteld, om, door misbruik van woorden, het onregt, dat zij pleegt, te kleuren, en den haat des harten onder Farizeeuwschen mantel te willen verbergen.

Geen wonder, dat onder zulke Staatstyrannie en gedurende min of meer verheimelijkte religie-oorlog, het onderwijs een der grievendste plagen voor den Katholiek zijn moest. Geen onderwijzer dan van de *ware religie;* geen onderwijs in het lezen dan uit vervalschten Bijbel of Heidelberger Cathechismus; geen onderwijs in het schrijven

en rekenen, dan onder verpligting van het leerstellige onderwijs der *ware religie* te moeten aanhooren.

Dit vond bij den ridder, bij den magistraat, bij den burger, maar vooral bij den leeraar der Godsdienst, den grootsten bijval. De Katholiek vermogt staatslasten te dragen, den burger- en landskrijg moest hij met zijn bloed mede bezegelen, der heeren lasten torschen; — maar, gekromd onder het ijzeren juk van het *godsdienstig* despotisme, moest hij nog zijne ketenen kussen.

De oproerkreet aan het uiteinde der vorige eeuw, in *Europa*, tegen de wettige Vorsten en besturen aangeheven, deed den onderdrukker in *Nederland* sidderen; het geweten sprak, beschuldigde en deed menig hart van beangstheid kloppen. — Overdreven vrees! — De Katholiek nam geen wraak. Hij hernam, het is waar, het genot van eenige zijner staatsregten, maar zonder die van anderen te verkorten of te kwetsen. Hij wenschte niets dan GELIJKHEID VOOR DE WET. — Eenigen tijd had hij dan ook het geluk van het niet meer te moeten aanzien, dat zijnen kinderen, zoodra zij tot de eerste geestontwikkeling genaderd waren, het heilloos schoolgift werd opgedwongen.

Spoedig echter misgunde men hem dit geluk; en sedert het jaar 1801 was alles weder grootendeels naar de oudere overheersching teruggesleept. Alleen de aanstaande komst van eenen Katholieken Koning, — door tijdsomstandigheden dringend aanbevolen of noodzakelijk gemaakt, — deed voor een oogenblik den gier de nagels verbergen: De Wet van 1806, zoet in bewoording, maar inderdaad met bitteren alsem te rijkelijk gevuld, die wet den kerkhoofden aangeprezen en door dezen *in goede hoop* ontvangen, moest, onder den dos der eenvoudige duive, de nijdige sluwheid van het loerend roofdier vermommen.

De vreemde Vorst, voorkomen door deze, in haast aangenomen en uitgevaardigde, Wet en Bijlagen, door vleijerij en valsche inlichtingen misleid, door verkeerde raadslieden omgeven, zag het bijna onopgemerkt aan, dat zij de diepste wortelen schoot, juist naar dien kant henen, welke voor den Katholiek het gevaarlijkste was. De Protestantsche leeraarschap vulde het schoolbeheer en men kent hare pogingen. Bij zijn vertrek uit deze gewesten werd de boekenlijst laaghartig ter sluiks ingevoerd.

Onder het Keizerrijk misbruikte VAN DEN ENDE zijne magt, om het vergelijkend examen binnen te wringen, en alzoo de vrije keus te belemmeren, ja te vernietigen, en den raddraaijeren ruimer spel te geven.

Gelukkigere tijden daagden voor ons dierbaar Vaderland op; maar de stand van het schoolwezen, gelijk meer andere aangelegenheden, werd voor den Katholiek niet verbeterd. Men beloofde hem, tot belooning van zijnen moed en van zijne medewerking, bergen heils en geluks, *de grootste regtvaardigheid:* maar spoedig, even vóór het staatsverbond, was het onderwijs-monopolie bevestigd, de school aan den protestant overgeleverd, het beheer den predikanten edelmoedig toebetrouwd, ten spijt van al het regtsgenot den Katholiek toegezegd, plegtig verzekerd en bezworen; de groote verwachting baarde hem niet dan eene reeks van onheilen.

De vereeniging met *België* bragt geene verzachting in zijn lot aan. Stelselmatig deed men de grieven der Katholieken aanwassen. Dringende smeekschriften legden de wonden bloot. Proeven tot leniging werden door overmoed belemmerd en de te neder gedrukte klagt deed eene uitbarsting ontstaan, die het rijk in tweeën spleet en voor immer van elkander scheidde.

De getrouwe Nederlander, — mits Katholiek, — moest nu den geheelen wrok des Protestantendoms onderstaan. Zijne kluisters werden naauwer en naauwer aangesloten, hij klaagde, hij morde, vooral over den nog steeds verzwaarden last, door het hoe langer hoe meer versterkte Protestantsch schoolbeheer, over de uitsluitend Protestantsche leiding van het onderwijs, over de Protestantsche boekenlijst, over de Protestantsche Bijbelleer, over den Protestantschen spot en schimp.

Nu stond men als één man gereed, om de klagten voor den troon des Vorsten neder te leggen. De Katholieke kerkvoogden, deze uitbarsting van gekrenkt gevoel nog gaarne willende voorkomen, namen op zich, om, als bemiddelaars, voor hen bij den Koning, bij WILLEM I, op te treden. Gezamenlijk en eenparig deelden zij de reeks der bezwaren van hunne geloofsgenooten dezen Vorst mede.

De Koning hoorde Hen met zekere voldoening aan, omdat zij eene manifestatie der menigte hadden voorkomen, stelde hunne rekwesten den Directeur-Generaal voor de zaken van de R. K. Eeredienst en den Minister van Binnenlandsche Zaken in handen, en verliet spoedig daarna den Troon.

Zijn Zoon volgde Hem op. Deze had meer van nabij, als daartoe meer in de gelegenheid geweest zijnde, het misbruik der bepalingen op het onderwijs, in daden gepleegd, persoonlijk gade geslagen, en willende een Vader voor allen zijn, gelastte hij een Staats-onderzoek, waarbij alle partijen zouden zijn vertegenwoordigd.

De Staats-Commissie wisselde van consideratien en advies; men legde ampele memorien over, en bij oneenigheid van opinien werden wel één rapport, doch ook afzonderlijke nota's overgelegd.

Het Protestantendom deed alom een' kreet van woede hooren. Hoe! zijn prooi zoude ontglippen! De Katholiek stond steeds onder beheer zijner leeraren; zijne ledematen leefden van het onderwijs; het *Nut van 't Algemeen* bezat het monopolie der schoolboeken, het onderwijs was naar zijne begrippen en leerstelsels ingerigt. Aan dat alles zou eensklaps de bodem worden ingeslagen! Reeds zoo vele jaren immers had de Katholiek tiend en cijns ten behoeve van het Protestantsch onderwijs opgebragt; — het was een den Protestanten verkregen regt!

De regtvaardige Vorst werd geslingerd. Zijn hart gebood en Hij vaardigde een Besluit uit, waarbij menige onregtvaardigheid moest worden weggenomen, enkele Katholieken werden of tot school-opzieners of tot honoraire leden van commissien benoemd; maar pen en pers verlamden den maatregel, onwil verijdelde dien geheel en al, en verzet deed tegenstrijdige gevolgen plaats hebben. *Arnhem* weigerde in strijd met Gedeputeerde Staten eenen Katholieken onderwijzer; *Leiden* hoorde de bede van de aanzienlijkste ingezetenen om een onderwijzer van hunne godsdienstige gezindheid niet aan, integendeel nam wraak; *'s Gravenhage* wilde bijna gelijke bekwaamheid niet in aanmerking nemen, ten einde het Besluit van 1842 in werking te brengen, maar haastte zich eenen meester te plaatsen over wien aanzienlijke Katholieken zich hadden beklaagd, dat hij openlijk in de school hunne Godsdienst gehoond en bespot had, ten gevolge van welke bespotting zij hunne kinderen de school hadden doen verlaten. Een schoolopziener verklaarde, bij plegtige gelegenheid, dat hij zich aan het Besluit van het jaar 1842 niet stoorde.

Bijbelgeschiedenis werd meer dan vroeger geleerd en dit onderwijs overal, niettegenstaande de klagten bij

al de Provinciale Staten ingediend, verdedigd. Het gebruik der Bijbels op de scholen geautoriseerd; en onderwijzers schaamden zich niet openlijk de Katholieken te grieven; hunne geschriften en maandwerken storteden den bittersten gal uit tegen al wat door de Katholieken wordt geëerd; derzelver pogingen werden belasterd, hunne regten verguisd. De onderwijzersgenootschappen noopten ten strijde tegen de Katholieke vorderingen. Schoolopzieners, meest leeraars en den mond vol van liefde, toonden zich bijna overal derzelver haatvolle tegenstanders; de schoolboeken zijn vol leerstellig onderwijs of schimp, of spot of aantijging, en leggen thans als met ketenen aan de school gebonden, om er zelfs de inzage van te beletten; alom Protestantsche gebeden, Protestantsche gezangen; Protestantsche schimp en verachting overal!

Wat nog meer is, *Zuid-Holland* besloot door een nieuw School-Reglement het overweldigd beheer te bevestigen. Willem I, «willende aan de beginselen van vrijheid nopens het onderwijs, onder de noodige voorzorgen, meerdere ruimte verleenen, en verlangende tevens den voortgang van het lager onderwijs meer en meer te bevorderen,» had den 27 Mei, 1830 bij Besluit bevolen, de Huishoudelijke Reglementen in dien geest te herzien.

Zuid-Holland maakte door zijne school-commissie een school-reglement op, hetwelk door Gedeputeerde Staten eenigzins veranderd, de bepalingen bevatte, dat *werkscholen*, zoo als b. v. naai- en breischolen zouden worden opgerigt, en afzonderlijke of met de openbare scholen verbondene *bewaarscholen*, naar grondslagen, vast te stellen bij een reglement, door de Provinciale Commissie van Onderwijs te ontwerpen en door Gedeputeerde Staten goed te keuren. De *bijzondere* scholen moesten evenredig zijn aan

de behoefte en grootte der bevolking; *alle* schoolvervulling steeds na voorafgaand *vergelijkend examen* geschieden; de onwettig fungerende onderwijzers kenbaar gemaakt worden. Geen ondermeester zoude *in eenige school* mogen onderwijzen, zonder daartoe door den Districts-Schoolopziener of de plaatselijke School-Commissie te zijn toegelaten: de schoolonderwijzer konde geene andere ambten bekleeden dan met toestemming, *behoudens alle verkregen regten;* de bijzondere schoolverordening zoude door de plaatselijke School-Commissie of den Districts-Schoolopziener worden opgemaakt en door het plaatselijk bestuur goedgekeurd; in de steden al de scholen verklaard worden te behooren tot den hoogsten schoolrang, enz. enz.

De Gedeputeerde Staten droegen dit Concept Reglement den Provinciale Staten reeds in 1843 voor, vergezeld van eene toelichtende memorie.

Naauwelijks hadden de Katholieken hiervan eenige kennis bekomen, of eene nieuwe algemeene ontevredenheid gaf zich lucht. De Geestelijkheid der Provincie besloot weder tusschen beiden te treden en ten getale van 109, boden derzelver leden een adres bij de Provinciale Staten in, en wel van den volgenden inhoud:

AAN DE EDELE GROOT ACHTBARE HEEREN
STATEN DER PROVINCIE ZUID-HOLLAND.

Edele Groot Achtbare Heeren!

De ondergeteekenden, allen Roomsch Katholijke Pastoors, in de Provincie Zuid-Holland, geven met allen verschuldigden eerbied te kennen:

Dat hun uit de Nieuwspapieren ter kennisse is gekomen, dat de Edele Groot Achtbare Heeren Gedeputeerde Staten dezer Provincie aan U. E. G. A. hebben voorgedragen een Ontwerp van Huishoudelijk School-reglement voor deze Provincie;

Dat zij bij het vernemen daarvan zich verheugd hebben in de hoop, dat de mildere geest van het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830, waarbij het herzien van de Huishoudelijke School-reglementen in de provincien wordt voorgeschreven, een geest zoo blijkbaar uit deze woorden van dat Besluit: «*willende aan de beginselen van vrijheid «nopens het onderwijs meerdere ruimte verleenen*,» dat, zeggen zij, die mildere geest in het nieuwe Reglement zou heerschen, als ook dat het beoogde bij het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842, — *wering van uitsluitende of eenzijdige rigting en het stellen van waarborgen daartegen*, — daardoor zoude bevorderd worden;

Dat zij echter zich deerlijk te leur zien gesteld, indien, (wat wij mogen vertrouwen), de hun toegekomene berigten omtrent genoemd Ontwerp en omtrent het verslag der Commissie van U. E. G. A. nopens hetzelve, naar waarheid zijn, daar het genoemde Ontwerp en Verslag, wel verre van meerdere ruimte aan de beginselen van vrijheid te geven, of de uitsluitende en eenzijdige rigting tegen te werken, én de bestaande beperkingen van het vroegere Reglement in stand houdt, verzwaart en met nieuwe vermeerdert, én de gelegenheid tot uitsluitende en eenzijdige rigting vergroot: en dat wel zoodanig, dat zelfs sommige der nu voorgedragene bepalingen met hoogere Verordeningen in strijd loopen.

De ondergeteekenden achten het niet noodig het bovengestelde door uitvoerige bewijzen te staven, dewijl zij zich van het helder inzigt van U. E. G. A. in de zaken, het onderwijs betreffende, verzekerd houden; zij vermeenen echter een en ander uit het vele te moeten aanstippen.

Het in stand houden, verzwaren of vermeerderen der beperkingen, blijkt onder anderen daaruit, dat men nu onder beperkende bepalingen van het Reglement scholen begrijpt, welke door hoogere Verordeningen niet tot de lagere scholen gesteld worden, of althans in een exceptioneelen toestand geplaatst zijn, zoo als b. v. de bewaarscholen, misschien zelfs de naai- en brei-scholen, alsmede de scholen bedoeld bij de 2de alinea van het Koninklijk besluit van 27 Mei 1830; hetzelfde blijkt uit het voorgeslagene nopens de bijzondere School-reglementen, dat in pensionaten daarenboven onuitvoerbaar is; ook uit het verheffen van alle scholen, in zekere steden, tot den eersten schoolrang, waardoor de Diaconiën en Godshuizen, die eigene scholen hebben, tot grootere uitgaven genoodzaakt worden, dan tot een doelmatig onderwijs noodig zijn en dan zij betalen kunnen.

De gelegenheid tot uitsluitende en eenzijdige rigting schijnt den ondergeteekenden, behalve uit het in stand houden en de ruimere toepassing van hetgene waarover zoo vaak geklaagd is, ook hieruit te blijken, dat het oprigten van bijna elke school willekeurig kan belet worden, dat de admissiën tot eenig onderwijs nog meer en meer worden bemoeijelijkt, den onderwijzers de keus van medehelpers zeer wordt belemmerd, en dat sommige plaatselijke voorschriften *algemeen* worden gemaakt, welker naleving den ouders de gele-

genheid, om het onderwijs hunnen kinderen gegeven te bewaken, al meer en meer ontneemt.

Omtrent de strijdigheid sommiger bepalingen van het Ontwerp met hoogere Verordeningen, vermelden de ondergeteekenden slechts het voorgeschrevene, aangaande het afnemen der vergelijkende examens bij bijzondere scholen, dat met art. 17 der Wet van 1806, in verband, onder anderen met Art. 25 der *Verordeningen op het afnemen en afleggen der examens*, niet overeen te brengen schijnt, zoo min, als met eene rigtige uitvoering van Art. 7 van het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842; nog teekenen zij aan het niet letten op Art. 8 van het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830.

De ondergeteekenden zijn niet slechts overtuigd, dat hunne bezwaren tegen het Ontwerp van Huishoudelijk School-Reglement gegrond zijn; maar zij houden het ook voor ontwijfelbaar, dat hetzelve, ingevoerd wordende, zoo als het is liggende, een zeer ongunstigen indruk op hunne geloofsgenooten maken zal; zij hopen met de E. G. A. Heeren Gedeputeerde Staten, dat elk die zich geroepen voelt en in staat bevindt, om krachtig mede te werken tot bevestiging en uitbreiding van het goede, zich daar niet aan zal onttrekken, opdat de woorden van Godsdienst, Vrede en Verdraagzaamheid in geene ijdele klanken ontaarden.

Redenen waarom de ondergeteekenden zich in deze zaak tot U. E. G. A. wenden, met eerbiedig verzoek, om het meer genoemde Ontwerp, zoo als het is liggende, niet aan te nemen, maar maatregelen te beramen tot het invoeren van een Huishoudelijk School-Reglement, hetwelk aan de beginselen van vrijheid, nopens het onderwijs, meerdere ruimte geeft en alle uitsluitende en eenzijdige rigting weert.

Dezelfde Geestelijken legden dit stuk aan Z. M. over en voegden daarbij dit rekwest:

AAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ.

Sire!

De ondergeteekenden, allen Roomsch Katholijke Pastoors in de Provincie *Zuid-Holland*, nemen eerbiedig de vrijheid aan den voet des troons neder te leggen het afschrift van een Adres, door hen ingediend bij de Edel Groot Achtbare Heeren Staten der Provincie *Zuid-Holland*, en betrekking hebbende op de zaak van het onderwijs. Hunne bedoeling is te helpen voorkomen, wat, volgens hunne overtuiging, nieuwe verwikkelingen zou daarstellen.

(Hier volgde het rekwest.)

Zoodanig, Sire! is de inhoud van het adres, dat de ondergeteekenden bij de E. G. A. Heeren Staten der Provincie Zuid-Holland ingediend hebben. Terwijl zij hiervan eerbiedig aan Uwe Majesteit kennis geven, durven zij, op Uwer Majesteits welbekende zucht voor regtvaardigheid en billijkheid vertrouwende, dringend smeeken, dat zoo hun Advies bij de Provinciale Staten onverhoopt niet het gewenschte gevolg had, Uwe Majesteit, door gepaste maatregelen, het onheil dat zij vreezen, tijdig moge afwenden.

Zij hebben het geluk te verblijven enz.

De Provinciale Staten, ziende deze algemeene klagten, vonden raadzaam de behandeling der zaak een jaar uit te stellen, te meer daar eene nota van bemerkingen aan hen was ingediend.

Van onderscheidene zijden werden nu bezwaren tegen het Concept-Reglement, hetwelk men weder onverhoeds en ter loops door de Provinciale Staten had willen laten goedkeuren, ingediend. De Provinciale Commissie van onderwijs en de Gedeputeerde Staten herzagen het Reglement.

In 1844 verscheen het Reglement weder ter tafel der Provinciale Staten, met niet weinige veranderingen; het hoofd was veranderd, in Art. 3 in plaats van *bewaarscholen* gezet *bewaar- of kleinkinderscholen*, en men had de *naai- en breischolen* weggelaten enz.; doch vele der hoofdbezwaren waren behouden. Na ernstige discussie besloot de meerderheid van 47 representanten (?) der Provincie het project goed te keuren, 8 stemmen verzetteden zich daartegen.

Edoch het *Ministerie* wilde eenige kleine veranderingen in Art^{s}. 8, 9, 10, 13, 17, 19, zoodat het Reglement in 1845 op nieuw naar de Provinciale Staten werd verzonden, die nu weder bij meerderheid den 5 Julij hetzelve vaststelden.

Er ontbrak nu nog de sanctie des Konings; doch, en eerst den 4 Mei 1846, wist de Minister van Binnenlandsche Zaken *ad interim* VAN DER HEIM dezelve te erlangen.

Spoedig werd nu dit Reglement gepubliceerd, allen school- en plaatselijken ambtenaren toegezonden, ja bij wijze van triumf, op al de aankondigings-borden, dikwijlen neven de Katholieke Kerken staande, — plegtstatig aangeplakt — opdat ..... (1)

En mag men de geruchten gelooven, dan is de provinciale school-commissie reeds ernstig bedacht geweest, om niet alleen de *kleinkinderscholen*, voor *lager onderwijs* bestemd, maar ook de *bewaarscholen* onder haar beheer te brengen en zoude een concept-reglement de bepalingen bevat hebben, dat *beiden voortaan* onder al de bepalingen der Wet van 1806 zullen behooren; maar zoude dit plan zijn ingetrokken.

Ziedaar, Katholieken, wat de geschiedenis u leert tot de aan het hoofd gestelde vraag: «Wat hebben wij, Katholieken, van het Schoolbeheer in ons Vaderland te wachten?» — Red u zelven. — Het is meer dan tijd. — Gij kunt het — gij behoeft slechts te willen. —

(1) Gedrukt bij Gebroeders GIUNTA D'ALBANI, heeft het voor opschrift *Hus*-houdelijk school-reglement; heeft het toeval den geest van *Hus* in dit reglement willen aanwijzen?

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN FEEST DER GUSTAAF-ADOLF-VEREENIGING.

Wij weten thans, dat het genootschap *Unitas* hier te lande, hetwelk de instandhouding en uitbreiding van het Protestantisme door middel van *geld* ten doel heeft, in geestelijke vereeniging en gemeenschap is getreden met het *Gustav-Adolph-Verein* in Duitschland, dat hetzelfde nut door soortgelijke middelen beoogt. Eene hoofd-vereeniging van laatstgenoemd genootschap heeft den 1ⁿ en 2ⁿ Julij dezes jaars in het Groot-Hertogdom Hessen, in *Oppenheim*, eene vergadering gehouden en een godsdienstig feest gevierd. Nu, *godsdienstige feesten* of vierdagen leeren ons, door hunnen historischen aard, dikwerf op eene bijzondere en krachtige wijze de natuur kennen der personen en vereenigingen, waarvan zij zijn uitgegaan. Hierom willen wij van genoemde feestelijkheid eenige bijzonderheden mededeelen, opdat daaruit den geest van het *Gustav-Adolph-Verein* al weder duidelijker blijke, en wij de geaardheid ook van *Unitas*, daarmede nu in zoo naauwe betrekking gekomen, te beter leeren inzien.

Veel hebben de Protestantsche bladen over den luister dier dagen berigt. De deelneming moet algemeen, de geestdrift groot, de toegestroomde schare niet te tellen, en de indruk van dien dag duurzaam geweest zijn. De waarheid is, volgens anderen, dat die deelneming niet tot vele honderden Gustaaf-Adolfs-genooten, maar tot een zestig- of zeventigtal predikanten zich heeft uitgestrekt, van welke een groot gedeelte, reeds den eersten avond van het feest, naar hunne naburige woningen wederkeerde. Het getal der deelnemers, met zoo veel ophef genoemd, kan eenigzins achterhaald worden, als men al de

Oppenheimer Protestanten met vrouwen en kinderen mederekent, en de geestdrift en indruk waren zoo gering, dat men zich in zijne grootsche verwachting jammerlijk bedrogen zag, en van dit Zweedsch-Duitsche feest schier geen woord meer rept.

Wat hiervan zij, wij zullen zien, hoe die schoone feestviering zich toedroeg. De feestplegtigheid der vereeniging scheen geheel geregeld naar den geest van haren patroon. GUSTAAF-ADOLF. was een koninklijk krijgsman, die vol geestdrift met het zwaard voor zijn dierbaar Lutheranisme streed, en daarvoor strijdende stierf; maar die tevens in zijne veldtent het woord Gods las en overwoog en zelfs gebeden heeft opgesteld, die dagelijks in het leger gelezen werden. Deze vierdagen hadden dan ook een zoowel krijgshaftig als godsdienstig aanzien. Den eersten avond werd vóór de feestrede LUTHER's veel gezongen en kernachtig lied: *Een vaste burgt is onze God* (1), met veel gevoel aangeheven; een gezang, dat toch wel veel van een krijgslied heeft. LUTHER's gedachte ligt er klaar in. Hij heeft er het Pausdom, de Katholieke Kerk, in opgevat als het rijk van den Antichrist. Groot is de magt en de list van dien vorst dezer wereld; maar, ofschoon de wereld vol duivels ware, die ons wilden verslinden,

Und wenn die Welt voll Teufel wär';
Und wollte uns gar verschlingen,
So fürchten wir uns nicht so sehr:
Es soll uns doch gelingen (2).

geen vrees! Het zal ons toch gelukken. Maar dan geroepen tot den Heere Sabaoth, nevens wien er geen andere God is. Hij zal ons beschermen; en LUTHER versterkt de zijnen met het vaste vertrouwen, dat de vijand hen niet zal kunnen schaden,

---

(1) Wie, vraagt de heer TER HAAR, heeft bij dit lied niet geheel den man voor oogen, zoo als de geschiedenis hem teekent, waar hij alleen gewapend met zijn geloof en vertrouwen op God, op den Rijksdag te *Worms* verschijnt. (*Invloed des Christ. op de Poëzij*; bl. 475.)

(2) De heer TER HAAR noemt (t. a. p.) deze regels bijzonder karakteristiek!

maar de overwinning aan hunne zijde zal blijven, dat wil zeggen: dat zij het Pausdom zullen verdelgen.

Das Reich muss uns doch bleiben!

zoo sluit LUTHER's *Marseillaise*.

Na dat aandoenlijk lied volgde de feestrede, waarin het hoogelijk geroemd werd, dat zij, die daar vergaderd waren, het zuiver Evangelie volgden en geen «Ceremoniewezen» dienden, zoo ijdel als ledig van geest. Hierop volgde een koorgezang, dat niet zeer gelukkig uitviel. Toen werd dit feest, dat men in de Elisabeths-kerk vierde, met een' waarlijk eigenaardigen *ritus* gesloten. Een heer en eene dame — ja werkelijk, een heer en eene dame — droegen onder begeleiding van het klavier, tot groot genoegen van alle aanwezigen, een *duet* tot sluiting voor. Dat gaf eene blijde stemming; want het voerde den geest uit de ruime middeleeuwsche, echt-katholieke gewelven der Elisabeths-kerk in de verkwikkelijke vreugde over eener vrolijke concertzaal; dat gaf een gelukkig en krachtig contrast met het geweldig krijgslied, dat bij den aanvang hen gestemd had, of de gruwzaamste marteldood reeds boven hunne hoofden zweefde.

Het krijgszuchtige verdween echter niet geheel; want aan het einde van den feestdisch vond het groote woord van den Luther der XIXe eeuw, RONGE's *Rome moet en zal vallen!* weerklank in menig diep bewogen borst, en voor de Duitsch-Katholieken werd een zegeroep, voor de Roomsch-Katholieken een verdelgingskreet aangeheven. Die hooge geestdrift voor de Duitsch-Katholieke broeders is vereeuwigd in een gedicht, dat toen werd uitgedeeld. Dit vers, door een man, die den titel van doctor voert, vervaardigd, heeft waarlijk iets kinderlijk-onnoozels, en draagt tot opschrift: *De Duitsch-Katholieke kerk te Offenbach en de Keulsche Dom.* De tegenstelling is inderdaad pikant: want in het gedicht is geen spraak van de *geestelijke* (onzigtbare) kerk te *Offenbach*, maar van het *stoffelijk* nieuw kerkhuis, dat er gebouwd wordt, en even zeer voor een koopmanswinkel en magazijn te gebruiken is.

De dichter begint met den Keulschen Dom en die er in komen te smaden:

Die Kölner, sie wimmeln wie Ratten
Rund um den herrlichen Dom.

Dat grootsch gebouw aan den Rijn moest een teeken van eenheid wezen, maar dit laat het onverdraagzame Rome niet toe:

Toleranz — die herrscht in der Zeitung,
Doch nicht um den Kölner Dom.

Daarom moeten zij, die voor den opbouw van den Keulschen Dom bijdragen, hunne steenen sparen, en ze geven voor het gebouw des lichts en der eenheid te *Offenbach* aan den zilveren *Main*. En nu ziet de dichter in zijne verrukking reeds een scheepje met roode steenen te *Offenbach* landen, hoort het gejubel en vraagt verbaasd:

Sind all die Menschen denn Brüder,
Die das Schifflein zusammen ruft?

En hij antwoordt:

Ja wohl! Es sind die Deutschkatholiken,
Sie begrüssen ein Fundament,
Auf welchen, so Gott es will schicken,
Die Flamme der Wahrheit einst brennt.

En dat gedicht werd door die hoog-aanzienlijke vergadering aangenomen, uitgedeeld en algemeen verspreid!

Nog denzelfden avond zou de togt plaats hebben naar de *Zweedsche zuil*, waar GUSTAAF-ADOLF over den *Rhijn* is gegaan. Een lied, dat aan deze zuil zelve werd uitgedeeld, zingt onder anderen van dien *Schwedenstein*: «Wat verkondigt deze leeuw? «Hij verkondigt den leeuwenmoed, waarmêe een ruiter Gods, «die er rijk en bloed aan waagde, in den worstelstrijd tegen «de benden van den nacht des bijgeloofs (!), voor de Duitschers «de vrijheid hielp bevechten van te mogen denken wat men «wil! Hier onder Gods hemel, aan den edelen Duitschen Rijn, «zal prediken dit eergesteent van geloof en van moed!»

Doch deze plegtigheid behoort bij den tweeden feestdag; want den eersten avond ging de togt niet door, wijl de daartoe gewachte Keulsche stoomboot voorbijvoer en de pelgrims liet zitten. Toen werd de bedevaart tot den volgenden dag uitgesteld, en op de Oppenheimer marktschuit volbragt. Aan de zuil steeg de geestdrift ten top, en vond hare blijvende uitdrukking in een lied, dat in het officieel feestprogram opgenomen, en door de leden der Gustaaf-Adolf-vereeniging gezongen is. GUSTAAF's heldengeest werd aangeroepen en gebeden, dat hij zijne zegenrijke banier over *Duitschland* zou laten wapperen; aan het heilig geloof werd trouw gezworen tot aan den dood, tot in het graf. Daartoe verleene GUSTAAF's heldenkracht sterking om «*steeds met mannenkracht te vechten voor den schat der vrijheid des geestes.*» Dan werd geprezen, hoe «uit 's Konings «hart, in de wilde smart van den slag gebroken, onlangs de «purperbloem der liefderijkheid is opgewassen;» dat is namelijk het *Gustav-Adolph-Verein*. En ten slotte riep men met luider stemme:

Gustav-Adolph! deinem Namen
Dreifach hoch! und dann ein Amen
Unserm treusten Liebesbund.

Als iets opmerkelijks van den tweeden feestdag moeten wij nog melden, dat een Israëlitisch Leeraar van *Oppenheim* eene redevoering hield, welke liep over den zegenrijken invloed der Gustaf-Adolfs-vereeniging op de ontwikkeling des Jodendoms naar de behoefte des tijds. Ook dit was als een andere zoete geur, die opging uit «de purperbloem der liefderijkheid!!»

Zóó is dit jaar het Gustaaf-Adolfs-feest gevierd te *Oppenheim*, welks puinen nog een treurig gedenkteeken zijn der bittere liefde van dien Zweed voor het Duitsche volk. En van datzelfde volk wordt zulk een dweepend veroveraar tot patroon, en zijn naam tot leus eener godsdienstige vereeniging gekozen. Is er dan onder alle Protestantsche helden geen ander patroon te

vinden, dan juist hij, die, gelijk GFRÖRER zegt, «zijn eigen «volk tot een blind werktuig zijner plannen had verlaagd, en «datzelfde deel den Duitschers toebereidde, zoodat hij, bij een «langer leven, slechts eene schrikkelijke soldatenheerschappij «zou hebben achtergelaten?» En Duitschers vieren een feest, hunnen gevaarlijksten vijand en den wreeden verwoester van hun land ter eer! Nog zijn de sporen zijner verdelging niet uitgewischt, en Duitschers vergoden zijn' driewerf verheven naam! En de Gustaaf-Adolf-genooten roepen feestelijk en plegtig zijne voorspraak in!... Maar GUSTAAF-ADOLF was een nog grooter vijand der Katholieke Kerk dan van het Duitsche rijk: en dit is genoeg! Zijn naam is driewerf verheven! Een feest gevierd een' verdelger en tempelroover, een gewetensdwinger ter eer! En RONGE's oproer wordt op dat feest gehuldigd, bezongen en ondersteund!....

Intusschen weten wij nu, dat het Rongeaansch *Gustav-Adolph-Verein* in *Duitschland* al zijne uit te geven stukken zal toezenden aan het genootschap *Unitas* in ons vaderland. En het verzoekt ze wederkeerig van *Unitas*. Zij hebben hand in hand gelegd en zijn nu als één hart en ééne ziel. — Wat denkt *Unitas* wel van het Oppenheimer Broederschaps-feest? Wat zal het eerwaardig *Gustav-Adolph-Verein* denken over de uitgeschotene geldsommetjes van het *verzusterd Unitas*? En wat denken wij?...

AL WEDER STOFFELIJKE KRACHT.

De redactie van *de Katholiek* heeft van eene haar bekende en geachte hand een' brief ontvangen van den volgenden inhoud:

Zeer-Eerwaardige en Hoog-Geleerde Heeren,

Meermalen heb ik in twijfel gestaan, u een en ander voorbeeld mede te deelen, hoe men hier ter stede en elders te werk gaat,

om veroveringen te maken voor het zich ontbindend Protestantisme. Het bleek mij echter uit verschillende plaatsen van uw hooggeschat tijdschrift, dat gij, ofschoon zelven van menig voorval bewust, slechts nu en dan daarvan iets laat doorschemeren, en als nog, zeker om gegronde redenen, verschuift, die hatelijke feiten openlijk te vermelden. Wat mij echter voor weinige dagen overkomen is, meen ik niet langer te mogen weerhouden, en het voorval is, dunkt mij, van dien aard, dat ik het u in bedenking geef, of gij het niet spoedig zoudt publiek maken.

Het is u ongetwijfeld bekend, dat er ook in deze stad zoogenaamde *Diakonessen* bestaan, die door hare bezoeken en toespraken, maar vooral door klinkend geld en goed, het Protestantisme trachten te dienen. Van de onedele manier, waarop zij bij wijlen die dienst uitoefenen, zal u mijne ontmoeting een pijnlijk bewijs geven.

Dezer dagen werd ik bij de vrouw van eenen behoeftigen arbeidsman geroepen, die aan eene smartelijke en ongeneeselijke ziekte lijdt, en door mij van de H. H. Sakramenten bediend is. Ten behoorlijken tijde ga ik haar bezoeken en troosten. Eergisteren (8 Oct.) vernam ik toevallig, dat de *Gereformeerde Diakonessen* bij die zieke kwamen. Ik vroeg er naar in gemeld huisgezin, en men zeide mij, dat de Diakonessen er dagelijks bezoeken aflegden, wat druiven bragten en ook een kleedje hadden gegeven. Die liefdadigheid, hoe beminnelijk anders, was mij een weinig verdacht, en ik hoorde al spoedig, dat zij, zoo door woorden als geschenken, iets *méér* bedoelden dan enkel liefderijk hulpbetoon. «*God zal het u loonen*,» hadden eens die behoeftige huisgenooten in hun gevoel van erkentelijkheid gezegd; doch de hierover gestoorde Diakonessen meenden te moeten antwoorden, dat God *geene belooning* voor die daden geeft; maar de jufvrouwen lieten er spoedig op volgen, dat zij, als ze protestantsch werden, nog wel overvloediger zouden worden bijgestaan. —

Een zeventienjarig meisje van datzelfde gezin zeide tot de Diakonessen: «Moeder is altijd goed van leven geweest, ik «heb nog al hoop, dat moeder zal zalig worden.» «Foei, «kind! was het antwoord, zóó leert *de Bijbel* niet; het goed «leven doet niets tot de zaak; wij kunnen in de oogen van «God nimmer verdiensten hebben, wijl wij door het *geloof* «*alléén* moeten zalig worden.» Hierop werd aan het huisgezin en dit meisje ten strengste aanbevolen, den Bijbel te lezen.

Reeds is bij genoemde zieke een groot getal dier zich noemende *zusters van barmhartigheid* geweest; wel *twintig* verschillende jufvrouwen, zeide de vrouw. Zelfs hebben zij haar aangeboden haar dochtertje, dat aan eene borstkwaal lijdt, in het Diakonessen-huis op te nemen.

En meent nu niet, Zeer-Eerwaardige Heeren, dat dit het eenige huisgezin is, waar de Diakonessen zoo ijverig komen; zij loopen hier en daar en de stad rond, en bieden onzen behoeftigen zieken voor niet geneesheer en geneesmiddelen aan; gij begrijpt nu met wat inzigt! Waarlijk, zulk eene handelwijze doet hier denken aan het harde woord, dat onze hemelsche Meester weleer over soortgelijken ijver uitsprak: Wee u, gij schriftgeleerden en Fariseën! die zeeën en landen rondloopt, om een' enkelen Proseliet te maken. — «Ik heb hier geld en goed, verkoop mij uwe ziel!» heeft het niet veel van de taal des Bekoorders in de woestijn?

Verlangt gij nadere inlichting, schrijft slechts aan

Uwen Bereidvaardigen Dienaar

Utrecht, 10 *Oct.* 1846. Ph. Pr.

Ofschoon wij, gelijk teregt in dezen brief is opgemerkt, niet onbewust zijn gebleven van veelvuldige gevallen, waarin van de zijde der Protestanten eene hatelijke proselietenmakerij zich verraadt, hadden wij echter onze redenen, om tot dus verre slechts weinig daarvan openbaar te maken. Niet toch te

Utrecht alleen, maar te *Leiden*, *'s Hage*, *Amsterdam*, in deze en gene kleinere stad, op menig dorp, b. v. te V....., te R....., te W.....r, te H.....o, heeft menige hatelijke bemoeijenis plaats gegrepen, en dat soms door invloed van hooggeplaatste, van adellijke personen, wien wij vroeger een kiescher gevoel hadden toegekend.

Bovenstaanden brief meenden wij evenwel geheel te moeten mededeelen. Vooreerst, om te wijzen op het gevaar, dat er uit zulke bezoeken kan voortvloeijen. Een goed Katholiek, hoe arm ook, zal zoodanige verzoeking wel met verontwaardiging van zich afwijzen; het blijft nogtans eene verzoeking, en eene dikwerf herhaalde, eene door goed en geld versterkte verzoeking, waarvan wij liefst onze behoeftige geloofsgenooten bevrijd zagen.

Ten andere wilden wij, bij gelegenheid dat hier sprake is van *gereformeerde zusters van barmhartigheid*, nog eens herinneren, wat er onder de Protestanten al wordt aangegrepen, om zich uit te breiden, of zoo als zij spreken, om zich staande te houden. Zij moeten wel diep hunne zwakheid gevoelen. Wat toch moet het hun niet gekost hebben, om tot de aanstelling over te gaan van die vreemdsoortige liefdezusters, die hen telkens doen denken aan die echte zusters van liefde, op wier gezigt zij gewoon zijn toornig te worden of bang! *Liefdezusters*, aan hun genootschap toch zoo vreemd, dat leeft van ouden haat; gereformeerde liefdezusters, eene onbezielde en magtelooze nabootsing van hetgeen in de heiligende Katholieke Kerk geschiedt; gereformeerde liefdezusters, zoo in strijd toch met dat telkens door hen aangevoerd en telkens geloochend beginsel: de Bijbel, de Bijbel alléén! Gereformeerde liefdezusters, wier naam en doen met hare woorden en leer in noodwendigen tweestrijd moeten zijn. Eene zuster van barmhartigheid onder de Protestanten, is zij, wel beschouwd, niet de levende en *verpersoonlijkte* tegenspraak en verloochening hunner leer over de *werken*, zoo als elk gereformeerd predikant het is hunner

leerwijze, en gelijk weder beiden het zijn van hun hoog geroemd en éénig *beginsel*: de Bijbel, de Bijbel en de Bijbel alléén!

Maar vooral deelden wij deze ontmoeting mede, opdat daaruit, bij bovengenoemde ongerijmdheden, nog eene andere en eeuwige tegenspraak en leerverzaking blijke, waaraan de Protestanten zich schuldig maken, als zij *stoffelijke kracht* gebruiken ter verbreiding of instandhouding eener zoogenaamde godsdienst van louter *geest* en *waarheid*, waar alles *in* en *uit* en *om den geloove* geschieden moest.

Of is het hier niet weder *stoffelijke kracht*, gelijk ten tijde toen het Protestantisme zich vestigde, door de bescherming van de afgevallen grooten der aarde? Wij wijzen hier niet op het zwaard, dat vaak dreigend werd opgeheven, en zoo menigwerf moordend nederviel, maar op het verblindend goud, dat, oneerlijk genoeg, aan roovende en plunderende benden in naam van het Protestantisme werd weggeschonken. Gelijk het Protestantisme bij zijn oorsprong deed, zoo moest het, uit gebrek aan eigen godsdienstige kracht, wel blijven doen, zou het bestaan. Luther immers wilde reeds, dat men de kerken, de kloosters en bisschoppelijke paleizen plunderen zou, en zijn wil was wet; en zijne volgelingen zijn ditmaal van zijn woord niet afgeweken. De geschiedenis, ook die van ons gefolterd Vaderland, is er de onwraakbare getuige van. Zeker liet gij, Katholieke Lezer! menigmaal een' blik over uwen geboortegrond gaan; maar zeg mij, waarom hebt gij dan dikwerf geweend? Hebt gij het bloed gezien der slagtoffers, gevallen in eenen tijd, die nog zoo lang niet vervlogen is: het bloed van burgers, dat nog schreijen zou om wraak, zoo het geen offerbloed ware, dat, door het kruis geheiligd, ook voor vijanden nog blijft roepen om vergeving. Of hebt gij de klaagstem vernomen van geplaagde en verstooten broeders, in hunnen druk door de aanzienlijken van den lande bespot? Of viel uw droevig oog nog eens op uwe tempels en kerken, maar thans de uwen niet meer, en door eene vreeselijke overmagt van schatten en sieraden beroofd? Of zaagt

gij te vergeefs rond naar die vele rijkbegiftigde verblijven der liefdadigheid en toevlugtsoorden der deugd, thans, helaas! geplunderd en uitgebrand tot asch, die eene baldadige hand in de vier winden verstrooide!

En dat geweld, en die afgeperste schatting, en dat hoofdgeld, weleer voor uwe priesters betaald, en die kerksieraden, en die rijke erfmakingen, en zoo veel meer heeft gestrekt om het Protestantisme in uw Vaderland te stijven! En was dat geene stoffelijke kracht?

Ja, het is weder *stoffelijke kracht*, waarmede men *hier* werkt, gelijk men het elders doet, b. v. in het Bisdom *Jerusalem*, waar men het Anglicaansch Evangelisme voor Engelsche guinjes ziet verkoopen, en een uit de Synagoog gebannen Jood zich 6000 piasters liet toetellen, om tot het ontvangen des doopsels te worden overgehaald.

Het is hier weder *stoffelijke kracht* die gebezigd wordt, gelijk het eerwaardig *Gustav-Adolph-Verein* ze in *Duitschland* gebruikt; een genootschap, dat zich naar een' Kerkvervolger noemt, die het Protestantisme met een bloedig zwaard heeft gediend, en heiligschennenden *kerkroof* toestond aan zijne soldaten.

Het is hier weder *stoffelijke kracht*, zoo als de drie Zuster-genootschappen *Welstand*, *Christelijk Hulpbetoon* en *Unitas* ze aanwenden, die hier te lande door middel van *geld* het Protestantisme trachten zaam te houden en te stijven. Laat het genootschap *Unitas* zelf getuigen, hoe schoon het door den klank van 't *geld* ten vorigen jare gepredikt heeft:

«Niet het minst aangenaam, zoo luidt een verslag der algemeene vergadering van genoemd genootschap, «waren de be«rigten wegens de ondersteuningen, door *Unitas* aan huisge«zinnen en afzonderlijke personen verstrekt, of aangaande het «besteden van gelden tot het in stand houden van bestaande «instellingen, of tot het uitvoeren van ontwerpen ter hand«having van de belangen der Protestantsche Kerk.» Deze algemeenheden, waarbij men zou kunnen denken wat men wil, worden spoedig bepaald door de volgende bijzonderheden, waaruit

de kracht en de heerlijkheid van het geld, het Protestantsche geld, ten duidelijkste blijkt.

1. *Unitas* heeft zich eene zaak aangetrokken, waarin eene Protestantsche Gemeente, onder eene Roomsche bevolking, met het verlies van haar bestaan bedreigd wordt, en heeft deze *in staat gesteld*, om haar goed regt te doen handhaven.

2. In andere gemeenten heeft het *gelden* op *hypotheek en obligatiën geschoten*.

3. Aan eenen zwaar bezochten ambtenaar, omringd van bijna louter Roomschen, en door zijne schuldeischers bijna gedrongen, zijn post neder te leggen, (heeft *Unitas*) met medewerking van eene Zuster-vereeniging, een *voldoend voorschot* verleend.

4. In eene kleine stad in Noord-Braband (heeft *Unitas*) een huisgezin behouden door het *aankoopen van eene woning*.

5. (*Unitas* heeft) eenen huisvader, die in eene aanzienlijke stad, als de eenige in zijn bedrijf, door zijne mededingers, alle Roomsch-Katholieken, dreigde verdrongen te worden, *staande gehouden*.

6. (*Unitas* heeft) aan kostscholen, kwijnende te midden van Roomschgezinden, *gepasten onderstand* doen toekomen.

7. (*Unitas*) is als *borg* opgetreden voor eene *som*, noodig tot *het drijven van eene affaire*, waardoor een gezin *tot welstand kon gebragt worden*.

8. (*Unitas*) heeft *gelden* op eene woning geschoten, om het *verhuizen* van een achtenswaardig gezin te voorkomen.

9. (*Unitas*) heeft eenen geachten Roomsch-Katholieken handwerksman, wegens het laten doopen van zijn oudste kind in de Kerk der Hervormde moeder, uit de dienst van zijnen meester ontslagen, met overleg en onder medewerking van een Departements-bestuur, *in staat gesteld*, om naar elders te verhuizen, waar hij *volop* te werken heeft en met vrouw en kinderen gelukkig leeft.

10. De Departements-besturen (van *Unitas*) hebben door even

eerlijke als gepaste maatregelen *onderscheidene kinderen* en *jeugdigen van jaren* aan de proselytenjagt der Roomsch-Katholieke zusters van liefde ontrukt, hen van kleeding en van *Nieuwe Testamenten* (!) voorzien.

11. Op andere plaatsen hebben zij de *kosten* gedragen van het *schoolgaan* van kinderen, uit gemengde huwelijken gesproten, terwijl zij *ten twaalfde* elders in *vele* gevallen, *kleine nering doende* geloofsgenooten hebben geholpen, om in de opzettelijk geopende mededinging met Roomsch-Katholieken niet geheel te bezwijken.

Dat alles en nog zoo veel heeft *Unitas* enkel en alleen *in*, en *uit*, en *om den geloove* gedaan. Het heeft daarbij eene naauwere aansluiting besproken met gemelde zustergenootschappen; het heeft aan H. H. Bestuurders van het Eerw. *Gustav-Adolph-Verein* in Duitschland geschreven, en antwoord ontvangen, «dat deze vereeniging geene afscheiding door landaard of af-«stand kennen, maar allen, in alle werelddeelen, die tot de «Luthersche of de Gereformeerde Kerk behooren, zij mogen hier «afgescheiden, elders vereenigd bestaan, in haar genootschap en «met hare (stoffelijke?) *hulp* omvatten wil.»

Bovendien heeft zich in onze West-Indische bezittingen te *Paramaribo* eene Corresponderende Commissie gevestigd, bestaande uit een algemeen geachten ingezeten der kolonie en twee Predikanten; en het plan tot oprigting van eene afdeeling in de *Oost-Indiën* heeft gereeden ingang gevonden bij eenen hooggeplaatsten *ambtenaar* te *Batavia*. Nog is het aantal Departementen van *Unitas* met zes nieuwe vermeerderd, te weten: *Amersfoort*, *Leiden*, *Oudshoorn* en omliggende plaatsen, *'s Hertogenbosch* en omstreken, *Leeuwarden* en *Zaandam*.

Unitas heeft eindelijk een legaat van *f* 500 ontvangen, en vele leden aangewonnen (1).

---

(1) Zie *de Ev. Kerkbode*, 2 Oct. en *de Tijd*, (N. C.) N°. 42 van dit jaar.

Wat al vereende *stoffelijke kracht*, «werkende in *den geest des geloofs, die zich door kracht en liefde openbaart*»!... In plaats van hier verdere aanmerkingen te maken, is het genoeg te verwijzen op een vlugschrift, waarin een brief van *Unitas* door eenige Amsterdammers beoordeeld wordt, en dat wij in Februarij dezes jaars hebben aangekondigd. Uit die onwederlegbare brochure is de hatelijke geaardheid van dat genootschap en de eigenaardige streving van het Protestantisme volkomen te kennen, en wij kunnen deze regelen, die een nieuw bewijs geven van het oneerlijk gebruik van *stoffelijke kracht*, niet beter sluiten, dan met de volgende woorden uit die Beoordeeling (bl. 26.) over te nemen.

«In het oog der Roomsch-Katholieken is het genootschap, «dat, bij gebrek van overeenstemming, in plaats van *woorden*, «*munt* laat wisselen, en zich nogtans den grooten naam van «*eenheid* (*Unitas*) toeëigent, eene bittere parodie op de *ver-* «*deeldheid* en *het gemis van wezenlijk godsdienstige kracht* in «het Protestantismus. Noch de berekening, noch de vervoering «der kunst zou het hierin van de Heeren Bestuurders hebben «kunnen winnen: het is te zeer uit de naïve natuur gevloten. «Ook indien het waar is, wat wij hier geenszins beweren, maar «hetwelk niet te min het grootste resultaat uitmaakt van den «bovengenoemden brief, (en van het verslag der algemeene Vergadering van *Unitas*,) «dat het Protestantismus, om zijne «toekomst te redden, zich in de noodzakelijkheid bevindt, om «tot dusdanige middelen toevlugt te nemen, zouden de Heeren «beter gedaan hebben met dit zoo veel mogelijk te verbergen, «dan met het openlijk te verkondigen. Als eene godsdienst «roept: «geeft *geld* of ik verga,» dan is het reeds met haar «gedaan.»

HET WIJWATERSVAT.

Oudtijds vond men bij den ingang der kerken een of meer fonteinen, waarin de geloovigen zich de handen en het aangezigt wiesschen, vóór zij de kerk binnen gingen. Zoo waren er te *Tyrus* bij de kerk, die door PAULINUS gebouwd werd. Het waren «zinnebeelden der heilige zuiveringen,» gelijk EUSEBIUS van *Caesarëe* zich uitdrukt, van welker wateren de geloovigen zich bedienden, minder tot bevordering van ligchamelijke reinheid, dan om zich te herinneren dat het Huis des Heeren heiligheid en zuiverheid betaamt, en als ware het eene openlijke belijdenis af te leggen, dat zij zelve zuivering behoefden. Tot datzelfde doel vond men er ook te *Rome* in de nabijheid der oude Basiliek van het Vatikaan, te *Parijs* vóór de hoofdkerk en elders vóór de groote kerken in onderscheidene landen. De fonteinen, die men nog hedendaags in *Belgie* en *Frankrijk*, in den omtrek van sommige kerken aantreft, zijn er een blijvend gedenkteeken van, zoowel als de twee prachtige fonteinen op de plaats van St. Pieter, te *Rome* tevenover de Basiliek van dien naam.

Onze tegenwoordige wijwatersvaten zijn eene herinnering aan dat gebruik en hebben de plaats der fonteinen ingenomen. Om die reden zijn ze dan ook, in vroeger tijd, altoos vóór de buitendeur der kerk geplaatst geweest. Van vóór de kerkdeur werd naderhand het wijwatersvat in het voorportaal overgebragt en van daar weder in de kerk zelve, doch altoos digt bij den ingang. In vele plaatsen echter vindt men nog een dergelijk vat in het voorportaal, wat hier en daar wel eens aanleiding gegeven heeft, om het, hoewel ten onregte, voor eene doopvont aan te zien.

Aanvankelijk waren deze vaten van grooteren omvang dan ze thans zijn; maar sedert dat het de gewoonte der geloovigen geworden was om slechts het uiterste der vingers in het gewijd water te doopen en hiermede het kruisteeken te maken,

werd de vroegere hoeveelheid van water niet meer vereischt en het vat daarom ook kleiner gemaakt.

Men vindt het in alle soorten van stoffen : van marmer, steen, koper, enz.; doch meestal van steen, die op de wijze van eene schelp uitgehouwen en aan eene kolom of aan de muur bij de deur vastgemaakt is. In *Noord-Braband* evenwel, in *Limburg* en *België* ziet men nog in onderscheiden kerken tamelijk groote wijwatersvaten, die afzonderlijk op een voetstuk geplaatst zijn. Hetzelfde ontmoet men ook nog in de meeste kerken van *Frankrijk*; doch te *Parijs*, waar eertijds zeer groote vaten midden voor den voornaamsten ingang stonden, zijn ze door kleinere vervangen en naar elders verplaatst, omdat zij bij groote plegtigheden van processien, begrafenissen en andere gelegenheden te zeer in den weg stonden.

Onder de wijwatersvaten van vroegeren tijd mag als eene bijzonderheid genoemd worden het vat, dat eertijds in de kerk van de Abtdij te *Saint-Mesmin*, twee uren van *Orleans*, geplaatst was. Het was geheel van marmer, en rondom op hetzelve was het volgend Grieksche opschrift gebijteld :

ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ

«Wasch uwe misdaden en niet slechts uw aangezigt.»

Dit opschrift kenmerkt zich door de bijzonderheid dat men, hetzij van de linker naar de regter, hetzij van de regter naar de linkerhand lezende, altijd dezelfde woorden en beteekenis heeft. Naderhand heeft men dit opschrift overgenomen op een vat dat, naar het zeggen van sommigen, geplaatst is geweest in de kerk *des Petits-Pères*, thans genaamd *Notre-Dame-des-Victoires*, te *Parijs*. Tegenwoordig wordt het bewaard in het museum van *Orleans*.

Onder de wijwatersvaten van latere of vroegere dagteekening, die in de kerken nog aanwezig zijn, munten vooral uit de twee marmeren schelpen in de St. Pieterskerk te *Rome*; alsmede de twee groote natuurlijke schelpen in de kerk van den

H. SULPICIUS te *Parijs*, door de Republiek van *Venetie* aan FRANS I ten geschenke gegeven. Ook die, welke men te *Verona* in de kerk van den H. ANASTASIUS en te *Florence* in de St. Maria-kerk aantreft, verdienen bijzondere vermelding. (1)

Zoo lang de groote wijwatersvaten nog algemeen in gebruik waren, was het de gewoonte dat de priester, des Zondags vóór de parochiale mis, zich derwaarts begaf, om op plegtige wijze het water te zegenen; tegenwoordig geschiedt die zegening in het midden van het koor of voor het hoog-altaar, waarbij men zich bedient van een draagbaar vat of emmer, die door een der bedienaren wordt rondgedragen, terwijl de priester het volk met het gewijd water besproeit.

---

(1) Eene afbeelding der laatstgenoemden vindt men in het *Magazijn voor Roomsch Katholijken*, d. I, blz. 225.

BOEKAANKONDIGING.

De regularium et saecularium clericorum juribus et officiis, Liber Singularis, Auctore *Mariano Verhoeven*, Archidioec. Mechlin. Presb., Protonotar. Apost., Jur. Utr. Doct., SS. Can. in Univ. Cath. Lovanien. Prof. publ. ord. — Lovanii, Sumtibus C. J. Fonteyn. 1846 pagg. IIII, 160.

Meermalen vonden wij in geschriften, welke sinds tien of meerdere jaren verschenen, en waar, hetzij in het voorbijgaan of opzettelijk, over Kerkelijk Regt gehandeld werd, den wensch uitgedrukt naar meerdere beoefening van deze wetenschap, en dat *zij* vooral geen vreemdelingen in dezelve wezen mogten, die geroepen worden om op den gang van staatszaken eenen aanzienlijken invloed uit te oefenen. Wij vereenigen ons met dien wensch. Ofschoon het immers, zoo hier als elders, ook onder hooge gezagvoerders en bestuurders, niet aan lieden ontbreekt, die voor de slavernij der Kerk gaarne veel op het spel zullen zetten, koesteren wij niettemin de overtuiging, dat vele andere met Vaderland en Regt het te wel meenen, om moedwillig oorzaak te worden van hoogst bedenkelijke geschillen, waarbij Kerk en Staat vijandig tegen over elkander staan; en dat onbekendheid met hetgene der Kerk toekomt vaak zeer veel heeft toegebragt tot vergrijpen en verwikkelingen, waarbij eerst later met stijfzinnigen hoog- en overmoed werd volgehouden wat in den beginne, meer bij dwaling dan uit boos opzet, misdaan was.

Voor Nederlandsche staatslieden ligt in de Grondwet zelve als een verbod tegen ignoreren van het kerkelijk regt: zij verpligt tot bescherming — gelijke bescherming — van alle godsdienstige gezindheden, in het koningrijk bestaande; en art. 189 vordert dan ook, onzes inziens, wel een ernstig nadenken van

al diegenen, welke zich onder eedaflegging verpligten tot hare handhaving en opvolging. Of is de gewilde «bescherming» mogelijk, wanneer wetgever, minister, enz. van de godsdienstige gezindheid, die hij *moet* beschermen, — zeker dan ook wel, bij hare regten handhaven — misschien niet meer dan den naam kent?

Hoe dit alles zij, de aanleiding, welke de Hoogleeraar VERHOEVEN gehad heeft, tot het zamenstellen van zijn werkje, dat wij hier aankondigen, pleit er, meenen wij, voor, dat niet alleen bij de mannen der wet, of die de leiding der openbare zaken in handen hebben, beoefening der aangeduide wetenschap wenschelijk zij: — voor geestelijken — elders is reeds de overtuiging wederom algemeen — is zij, in vele gevallen, onontbeerlijk.

In *België* zijn, sedert 1830, talrijke kerkelijke stichtingen tot stand gekomen; de reguliere geestelijkheid vooral heeft daar eene aanzienlijke uitgebreidheid verkregen, waartoe, onder meerdere oorzaken, eene grootmoedige toegenegenheid der bisschoppen en seculieren veel heeft bijgedragen. Zoude ons vermoeden niet op den gewonen gang der menschelijke zaken gegrond wezen, indien wij bescheiden vragen dorsten, of, bij de ingenomenheid van het oogenblik en de blijdschap over hetgene men verrigten en bezitten kon, de voorzigtigheid, aan beide zijden, wel immer al dat aandeel verkregen hebbe bij ondernemen, oprigten, toestemmen en begunstigen, hetwelk haar toekwam.

Men denke niet dat *wij* hier over bisschoppen, over regulieren of seculieren den staf wenschen te breken. Wij verklaren uitdrukkelijk, dat wij omtrent toedragt en stand van zaken niet eens genoegzaam zijn ingelicht, en ons zelven de bevoegdheid geenszins toekennen, om eenig oordeel te vellen; ten andere zijn wij gelijkelijk met hooge achting en opregten eerbied bezield voor het Belgisch Episcopaat en deszelfs onderhoorige geestelijkheid, en voor alle wettige regten, privilegien en instituten der regulieren. Alleen het feit derhalve willen wij vermelden: er bestaat thans vreeze, dat in België de ontwikkeling,

welke de reguliere geestelijkheid gekregen heeft, en de aanspraak welke dezelve op uitnemingen en voorregten maakt, eene aanleiding worden tot oneenigheid, die voor de godsdienst niet dan nadeelig wezen kan.

Bij 't aanwezig zijn van dit gevaar, heeft de Hoogleeraar V. zich zelven afgevraagd, wat hij doen konde tot afwending? — «Uit vroegere studien geleerd hebbende, (*in praefat.*) dat geschillen tusschen reguliere en seculiere geestelijkheid uit geen andere bron zoo rijkelijk voortkomen als daaruit, dat òf regulieren hunne wettig verkregene voorregten te ver uitstrekten, en soms ook verdichte privilegien als echt wilden doen gelden, òf wederkeerig de seculiere geestelijkheid (met even groot ongelijk) het behoorlijk en matig gebruik maken van derzelver wezenlijke privilegien aan de regulieren zochten te beletten;» heeft hij gemeend eenige punten te moeten aanwijzen of behandelen, waaromtrent hij oordeelt, dat in het kanonieke regt reeds genoegzaam voorzien is. Eene baak alzoo heeft hij willen oprigten, waarop beide partijen het: *ne praeter modum* vinden zouden. Indien de Heer V., die openlijk verklaart CICERO's gulden regel: *ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri dicere non audeat, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis* te hebben willen eeren, in de behandeling, door geene vooringenomenheid verlokt, of tot geen uiterste vervallen is, dan komt hem, om zijne poging, onvoorwaardelijk de dank toe van de *gansche* Belgische geestelijkheid in de eerste plaats. Onderdrukken, of ingrijpen in het regt van anderen mag toch niemand willen, hij zij kardinaal, pastoor of leekebroer: en die het poogt te beletten, verrigt gewis eene edele daad.

Hoe heeft dan de Heer V. van de gekozen taak zich gekweten?

Onzes inziens behoort zijn werkje, dat, in zekeren zin, niet meer dan een gelegenheidsgeschrift is, aan twee zijden vooral beschouwd en beoordeeld te worden. — I. Zijn *die* onderwerpen in hetzelve ter spraak gebragt, welke allereerst de twistappel worden kunnen, waarover geschillen ontstaan zouden? en II. Heeft de Heer V. niet als een *cupidus judex* gepronuntieerd,

maar waarlijk *sine ira et studio* gedelibereerd? — Vrijmoedig schrijven wij onze meening hier neder, dat, noch onder het een, noch onder het ander opzigt, een regtmatig verwijt aan den Hooggeleerden Schrijver kan gerigt worden. Aangaande het eerste punt — de zaken die besproken zijn — treden wij niet nader in eenige bijzonderheid. Wat het tweede betreft — op de gronden waarop gebouwd, op de bronnen waaruit geput is, gelooven wij niet, dat iets valt af te wijzen: de bewijsvoering heeft nergens iets aanmatigends; de gevolgtrekkingen zijn juist; het oordeel is overal bescheiden en gematigd; overigens is de gansche doorloopende redenering, zoodra de Heer V. aan de eigenlijke behandeling der regtsquestien gekomen is, dringend, en zal, naar wij meenen, maar zeer zeldzaam als niet geheel afdoende kunnen worden aangevallen: de toon is kalm en effen, nimmer opbruisend of snijdend, en zoo verwijderd van alle hoogheid, die naar minachting zweemt, en van alle scherpte of bitterheid, die van afkeer of weerzin getuigt, dat wij niet aarzelen, dien bij voorraad, bij een eventueel tegenschrijven, waarvan eenig gerucht tot ons overgekomen is, aan wie zich partij stellen, aan te bevelen. Mogt de heer V., bij deze deugdelijke eigenschappen, die wij aan zijnen arbeid erkennen, nog het verwijt van partijdig oordeel te verduren hebben; onder dit opzigt, kan hij van onzentwege zich met het: *ne Jupiter quidem omnibus* troost verschaffen.

Gewis, wij behoeven van geen *suspicio gratiae in scribendo* of *simultatis*, bij deze beoordeeling, ons te zuiveren; en het geschiedt dan ook niet om het verversch aandenken aan CICERO's eisch, dat wij den heer V. hier het regt tot dien veel omvattenden titel betwisten, welken hij aan het hoofd van zijn boeksken geplaatst heeft. Rondborstig immers moet ik bekennen door Z. H. G. gedupeerd te zijn; en onder «de regten en pligten van reguliere en seculiere geestelijken,» — regten en pligten, die ik niet gaarne wenschte slechts te moeten optellen — begrijp ik voorwaar, ook na het genoegen en het onderrigt, hetwelk ik in de Verhandeling van den geachten Leuvenschen Hoog-

leeraar gevonden heb, wel vrij wat meer, dan die eenige weinige punten door hem besproken, en waaromtrent hij zich tot de wederzijdsche betrekking bepaalt, waarin seculieren en regulieren, ten dien opzigte, *tot elkander* staan.

Nog meen ik reden te moeten geven van een voorbehoud: — boven schreef ik: «zoodra de heer V. aan de eigenlijke behandeling der regtsquestien gekomen is»; — het geschiedde daarom, dat ik in het historische gedeelte, 'twelk genoemde questien voorafgaat, minder bevrediging gevonden heb. Toen, ter kwader ure, tien bladzijden tot de behandeling bestemd werden van het ingewikkelde en veel omvattende vraagstuk «*de origine religiosorum ordinum*,» was het zeker, dat te veel en te weinig zou geleverd worden: te veel, in betrekking tot het eigenlijke onderwerp, dat stond behandeld te worden; en te weinig, voor de belangrijkheid der zaak zelve, welke men aanroerde. — Eindelijk houden wij het er zeker voor, dat de wetenschap *die* verdeeling in drie hoofdstukken, waarin het werkje is gesplitst, nimmer zal kunnen beamen.

Moge de hoogleeraar V., wiens veelomvattende en naauwgeurige praktische kennis en begaafdheid voor punten van het kerkelijk regt wij op hoogen prijs stellen, aan *de Katholiek* dikwijls gelegenheid geven, om nieuwe voortbrengselen van zijne pen aan te kondigen. Daartoe schenke hem de hemel kracht en lust!

OVERWEGINGEN OVER DE LIEFDE VAN JESUS IN ONZE VERLOSSING, verzameld en met de gewone gebeden vereenigd door P. J. Hesseveld, R. K. Pr. en Leeraar in het Seminarie te *Velzen*. Leiden, bij J. W. van Leeuwen, 1846. 343 bl. kl. 8.

«Ik heb, zegt de Eerw. Schrijver in de opdragt dezer Overwegingen en Gebeden aan de leden der Broederschap van *den Levenden Rozekrans*, uit eenige «godvruchtige werkjes, doch

«hoofdzakelijk uit den vromen schrijver PINART, die met zoo-«veel eenvoudigheid en zalving, en tevens met zooveel toe-«passing op het dagelijksche leven, zijn boekje: *Flammes de «l'Amour* (*de* JÉSUS) geschreven heeft, eenige hoofdstukken bij-«eengebragt, en tot een kleiner geheel, dat in kortere over-«denkingen vervat is, vereenigd.»

Men verwachte dus in deze vijf en dertig Overwegingen geene letterlijke vertaling, maar eene vrije bewerking van het Fransch, dat wel veelal gevolgd, maar toch dikwerf verkort, omgezet en in eene andere volgorde is weêrgegeven. Dit kon te ligter geschieden, wijl ook de Fransche Schrijver uit verschillende bronnen heeft geput: op de eerste plaats, gelijk hij zegt, uit de H. Schrift; vervolgens uit de Kerkvaders, inzonderheid uit den H. AUGUSTINUS en den H. BERNARDUS; ook uit geestelijke Schrijvers, vooral uit den H. ALPHONSUS DE LIGUORIO, wiens klein geschriftje *Saette di fuoco* (*Vurige Pijlen*) bijkans geheel door hem is medegedeeld. Daardoor kon in de Hollandsche bewerking te gereeder én een en ander verplaatst of uitgelaten, — gelijk wij reeds in de eerste overwegingen opmerkten, — én uitgebreid of toegevoegd worden, zoo als b. v. geschied is met de *Inleiding*, met de *zevende* Overweging *over de Bekoringen*, en met de zoo leerzame *Voornemens en Besluiten over de Communie* en *over dorheid en laauwheid*, (achter de *vijftiende* en *dertigste* overweging) welke in PINART niet gevonden worden.

Hoewel dien ten gevolge het werkje uit *vele* schrijvers is bijeengebragt, heerscht er echter één geest, één gevoel: het handelt over de liefde van JESUS in onze Verlossing, en die liefde spreekt u overal toe in eene eenvoudige en zalvende, dikwerf in de teederste en de haar zoo eigen taal, die ongetwijfeld het hart zal vinden en de lezers tot een zoet gevoel van erkentelijkheid en wederliefde opwekken. Dezelfde geest van liefde ademt uit de opmerkingen en gebeden, die achter de overwegingen gevoegd zijn, waardoor deze nette verzame-

ling, volgens den wensch des Schrijvers, tevens voor een gebedenboek kan dienstig zijn.

Over het doel en gebruik der veelvuldige en goed gekozene *Voornemens en Besluiten*, die meestal met de voorafgaande overweging in een naauw verband staan, raadplege de vrome lezer de gepaste wenken van den voorzigtigen Bewerker. (Voorrede, bl. 4.) Daar zal hij zien, *hoe*, door middel van die *Voornemens* en *Besluiten* het *overwogene* op het dagelijksche leven toe te passen, om er bepaalde en duurzame vruchten van te smaken.

Ééne vraag willen wij hier niet weerhouden, of het namelijk voor de godvruchtige zielen, die het inwendig gebed beginnen te beoefenen, niet gemakkelijker ware, zoo bij het begin van elke overweging de hoofdpunten beknoptelijk waren aangegeven, ten einde zij 's avonds te voren die inzien en zich zoo voor de overweging van den volgenden dag konden voorbereiden. Bij eene vermoedelijke tweede uitgave kan dit ligtelijk worden aangevuld.

De uitvoering is net, en strekt het Instituut voor Doofstommen te *St. Michiels-Gestel*, waar het werkje gedrukt is, alsmede den Uitgever, tot aanbeveling. Ook het plaatje, door den heer A. C. NUNNINK op steen gebragt, is verdienstelijk. Op het zien van dien zacht-peinzenden CHRISTUS voelt het hart zich geopend, om de toegefluisterde woorden op te vangen: *Gelijk de Vader mij bemind heeft, zoo heb Ik u bemind. Blijft in mijne liefde.* (JOAN. XV, 9.)

Mogen deze overwegingen en gebeden menig hart in liefde ontsteken, en op het innigst doen gevoelen wat *overwegen* en wat *bidden* is.

DE LEER

DES VADERS, DES ZOONS EN DES HEILIGEN GEESTES.

EENE BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HET WEZEN DES CHRISTENDOMS.

DOOR

J. H. SCHOLTEN,

TH. Dr. EN HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

Ὁ διαιρῶν τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ τὸ πνεῦμα κατάγων εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε τὸν υἱὸν ἔχει, οὔτε τὸν πατέρα, ἀλλ' ἔστιν ἄθεος, καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μαλλον ἢ χριστιανός.

ATHANASIUS ad SERAP.

Wij achten het van onzen pligt de reden te zeggen, waarom wij, in de volgende bladzijden, de aandacht onzer lezers aan de verhandeling, welke onder den bovenstaanden titel in de «Jaarboeken voor wetenschappelijke Theolo-«gie» werd medegedeeld, willen hechten.

De Leidsche Hoogleeraar J. H. SCHOLTEN had in zijne «*Oratio de Relig. Christ. suæ ips. divinit. in anim. hum.* «*Vindice*» eene opzettelijke monographie over het *testimonium Spiritus Sancti* beloofd, en vergissen wij ons niet, dan

was de mededeeling van de verhandeling over «de leer «des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes» de kwijting dier belofte. Het «getuigenis des H. Geestes» wordt daar toch *ook* ter sprake gebragt, en nog al vrij breedvoerig. Moge de titel dit ook al niet aanduiden, het is toe te schrijven aan het hoogere standpunt, dat de Hoogleeraar, bij de behandeling van zulk een gewigtig onderwerp, wilde kiezen.

Hoe dit zij, met belangstelling en gespannen verwachting, wij willen het niet ontveinzen, namen wij het tweede stuk van het tweede deel der Jaarboeken in de hand en lazen SCHOLTENS verhandeling. Wij verlangden namelijk zeer te weten, hoe men te *Leiden*, aan de Theologische Faculteit, over de leer des Vaders, des Zoons en des H. Geestes denkt; in 't bijzonder, hoe SCHOLTEN er over denkt, wiens orthodoxie op dat punt door velen, en niet ten onregte, werd betwijfeld (1). Maar vonden wij in deze verhandeling een hoogen, meesterachtigen toon; veel — in eene wetenschappelijke verhandeling niet te huis behoorende — declamatie; menige scheeve redenering; hier en daar een walgend spel met woorden; alom grove miskenning van — en verbazingwekkende onwetendheid omtrent de Katholieke Kerk en leer — de *christelijke triniteitsleer* vonden wij er niet. Wij legden daarom SCHOLTENS geschrijf ter zijde en achtten het, onzerzijds, de moeite niet waardig eenige tegenbemerkingen te schrijven.

Maar zoo oordeelde men niet van de zijde der Protestanten. In de «Godgeleerde Bijdragen (2)» verscheen eene

(1) Vergel. OPZOOMER; de beschuldigingen van Dr. J. H. SCHOLTEN uit de bronnen wederlegd; bladz. 4.

(2) Jaarg. 1846, 2 st.

beoordeeling van SCHOLTENS verhandeling door J. A. COENEN, Predikant te *Hoorn*. Het is onze taak niet hier een verslag van die beoordeeling te geven. Evenmin zullen wij het krachtige tegenschrift van den Utrechtschen Hoogleeraar OPZOOMER ontleden. Het zij genoeg er de aandacht op te hebben gevestigd, dat SCHOLTENS verhandeling een twistappel is geworden voor het Nederlandsche Protestantisme.

SCHOLTEN achtte zich verpligt aan zijne tegenpartij te antwoorden; eerst aan COENEN, (1) vervolgens aan OPZOOMER (2). Spoedig echter had OPZOOMER een wederantwoord gereed (3), — en of hiermede de strijd een einde hebbe genomen, kunnen wij niet verzekeren. — Zou SCHOLTEN gedogen, dat OPZOOMER het laatste woord hadde!?

Wij, intusschen, zijn rustige, maar tevens oplettende toeschouwers van dat Protestantsche gevecht geweest; wij hebben meermalen de kracht en de behendigheid bewonderd, waarmede de gevoeligste slagen werden toegedeeld aan de tegenpartij; wij hebben, vooral op het einde, de onmagt, soms door opbruisende hartstogt, soms door op de tegenpartij geworpen smaad en verdenking van kwade trouw zien dekken — en dat was leerrijk en, op het standpunt der wetenschap, belangwekkend tevens. Maar treurig werden wij als Christenen, als Katholieken aangedaan. Diep smartte het ons een' man als OPZOOMER, in wien niemand «een uitstekenden aanleg» en een krachtigen geest zal miskennen, zijn volslagen ongeloof en de verwerping van het Christendom onverholen te hooren uitspreken. Maar dat gevoel van smart sloeg in veront-

(1) Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie, 3e deel, 2e stuk.
(2) C. W. OPZOOMER beoordeeld door J. H. SCHOLTEN.
(3) De beschuldiging van Dr. J. H. SCHOLTEN uit de bronnen wederlegd door Mr. C. W. OPZOOMER.

waardiging over, bij het lezen van SCHOLTENS verdedigingen. Doorloopend maakt hij zijne zaak tegenover OPZOOMER tot de zaak des Christendoms, en doet het voorkomen als wilde hij de aanvallen des ongeloofs, dat voor *Nederland* in OPZOOMER gepersonificeerd is, tegen het Christendom, afslaan. — SCHOLTEN de kampvechter voor het Christendom! Waarachtig! *non tali auxilio, non defensoribus istis!* — Hebt gij niet gezegd, Professor! dat de belijdenis des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes alles uitdrukt, «wat de Christen ge«looft en omhelst»; dat die namen «de drie hoofdbestand«deelen zijn der christelijke belijdenis»; dat zij «ons het «Christendom in zijn geheel» voorstellen en wijzen «op de «kern en den hoofdinhoud» dier belijdenis; in één woord op het *wezen* des Christendoms? En welke is nu *uwe* belijdenis dier drie namen? Is zij eene *christelijke?* Zoo weinig, dat ATHANASIUS, naar de aan het hoofd van deze regelen geplaatste woorden, geen oogenblik zou aarzelen u te rangschikken onder de bestrijders des Christendoms, onder de ongeloovigen, op eene rij met OPZOOMER. Maar neen; niet eens op één rij met hem. In zijn oog waart Gij ἀπίστου χείρων; want Gij verbergt achter christelijke termen uw ongeloof, hetgeen aan OPZOOMER niet kan worden ten laste gelegd. Is het dan niet tergend voor het christelijk gevoel, wanneer SCHOLTEN durft schrijven, dat wij leven «in eenen tijd, waarin het meer dan ooit de «zaak is van allen, die den Heer J. C. lief hebben, om «met vereenigde kracht, aan het ongeloof, waarmede de «tempel der waarheid, ook op onzen vaderlandschen grond, «wordt bedreigd, het hoofd te bieden, en het goede pand «ons toevertrouwd, door den H. Geest, die in ons wone, «en met de volle wapenrusting des geloofs, tegen de aan«vallen eener valschelijk genaamde wetenschap te bevei-

«ligen» (1). Of wanneer Hij verzekert, dat «het hier» — in zijn boek tegen OPZOOMER — «de zaak des christendoms «geldt, wier handhaving hem werd toevertrouwd»?

Onze verontwaardiging althans, wij komen er openlijk voor uit, steeg bij het lezen van deze en dergelijke, telken male wederkeerende, zinsneden ten top, en wij besloten het Nederlandsch Publiek met SCHOLTENS leer over Vader, Zoon en H. Geest nader bekend te maken.

Het is ons onverschillig of de Leidsche Professor op onze kritiek van zijne verhandeling zal antwoorden of niet. OPZOOMERS woorden maken wij hier tot de onze: «Die zóó «schrijven kan, als hij het gedaan heeft, die heeft» voor de wetenschap «opgehouden te leven.» Ons doel is: aan de in ons vaderland nog aan de christelijke Triniteitsleer geloovende Protestanten en daarmede aan het Christendom zelf eene dienst te bewijzen. Wij worden daartoe ook door eene andere reden aangespoord. SCHOLTEN wist zich de gehechtheid aan zijn persoon — *hoe* laten wij in het midden — van de Candidaten der Godgeleerde Faculteit aan de Leidsche Hoogeschool te verwerven en vormt eene partij. Daarom is het in ons oog eene edele taak en tevens eene dienst bewijzen aan het regtzinnige Protestantisme, het openlijk te zeggen, hoe hij denkt en leert over hetgeen men het *wezen* van het Christendom noemt, en waaraan dus de gemeente, thans en voor de toekomst, zich te houden hebbe.

Het doel van SCHOLTENS verhandeling is: «de waarheid in «het licht te stellen, dat Vader, Zoon en H. Geest... drie

(1) Zie: «Toelichting der Verhandeling over de leer des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, ter beantwoording der bedenkingen van den heer J. A. COENEN, Predikant te *Hoorn*, voorkomende in de Godgeleerde Bijdragen 1846, 2 st., p. 296 en verv.» in de Jaarboeken III D. 2 St. bladz. 429.

«namen zijn.., waarin alles staat uitgedrukt, wat de christen «gelooft en omhelst..., waarvan er niet een kan gemist of «op den achtergrond gesteld worden, zonder de grootste «schade voor de reinheid des christelijken geloofs» (1).

Er wordt geen diep doorzigt vereischt, om in te zien, dat hier vooraf behoort gezegd te worden, *wat* de Vader, *wat* de Zoon, *wat* de H. Geest is. Hoe zal ik weten, dat, in het belijden van Vader, Zoon en H. Geest, ik alles uitdruk, wat ik als christen geloof en omhels; dat ik geen dier namen mag weglaten of op den achtergrond stellen, zonder de grootste schade voor de reinheid van mijn christelijk geloof, indien ik niet weet *wat* het christendom zegt Vader, Zoon en H Geest te zijn? Scholten antwoordt: dan eens, dat die namen: «de drie hoofdbestanddeelen;» dan eens, dat zij «de kern»; dan wederom, dat zij «de «hoofdinhoud der christelijke belijdenis» zijn. Daarmede zijn wij echter nog niets gevorderd. De grond moet worden opgegeven, *waarom* zoo veel door die namen wordt uitgedrukt; *waarom* zij de hoofdbestanddeelen, de kern, de hoofdinhoud der christelijke belijdenis zijn; *waarom* de christelijke belijdenis geene scheiding van die namen duldt. Hier behoort de christen «het grondgebied waarop hij «staat, naauwkeurig te kennen, en behoort *vooral* de «christen te weten, in *wien* hij heeft geloofd.» Nog eens dus: vóór alles is hier uit te leggen, *wat* wij onder de namen van Vader, Zoon en H. Geest te verstaan hebben.

Op de vraag wat de Vader, wat de Zoon, wat de H. Geest is, antwoordt de *christelijke Triniteitsleer:* dat Vader, Zoon en H. Geest *drie personen* zijn; dat *elk* dier drie personen God is, maar dat er daarom geen drie Goden zijn. Er is slechts één God, maar één in drie personen,

(1) Bladz. 247.

den Vader, den Zoon en den H. Geest. Er is dus één goddelijk wezen, één goddelijke natuur, en die natuur subsisteert in drie goddelijke personen.

Dat is het antwoord der christelijke Triniteitsleer (1).

En wat antwoordt SCHOLTEN? Een duidelijk antwoord geeft hij nergens. Zeker nogtans is het, dat hij *niet* zoo antwoordt, als de aangehaalde christelijke belijdenisschriften. Wij zullen trachten uit de inleiding van zijne verhandeling — want daàr spreekt hij zijn gevoelen over de christelijke Triniteitsleer uit, — het duidelijk te maken wat, volgens hem, Vader, Zoon en H. Geest zijn.

Hij vangt aan met er opmerkzaam op te maken, hoe de leer

(1) Symbol. Constant. πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα.... καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησουν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν, ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα.... φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ.... καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον.... τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. — Symbol. Athan. «*Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in trinitate et trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus Sancti; sed Patris et Filii et Spiritus Sancti una est divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas, cæt.* — Symbol. Concil. Lat. IV. «*Firmiter credimus et simpliciter confitemur, quod unus solus et verus Deus, æternus et immensus, omnipotens, incommutabilis, incomprehensibilis et ineffabilis, Pater et Filius en Spiritus Sanctus; tres quidem personæ, sed una essentia, substantia seu natura simplex omnino, cæt.* Zie ook: *Concil. Trident. Sessio III* en de *Professio fidei* van PIUS IV. — Van de Protestantsche belijdenisschriften zie: La confession ancienne des Églises du Pais-Bas, présentée à l'Empereur Maximilien II. L'an 1566. Art. VIII. — Warachtighe christelicke bekentenisse oft belydenisse des gheloofs: inhoudende de eewighe salicheyt der zielen; artyckel VIII. — *Eccl. belgicar. christ. atque orthod. conf. Ex Actis Syn. Dordrac. Art.* VIII.... *credimus in unum Deum, qui est unica essentia, in qua tres sunt personæ.... nempe Pater, Filius et Spiritus Sanctus. — Catechis. relig. Christ. (Heidelberg) Quæstio* 25. *Cum una tantum sit essentia divina, cur tres istos nominas Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum? Resp. Quia Deus ita se in suo verbo patefecit, quod tres hæ distinctæ personæ sint unus ille verus et æternus Deus.* Libri symbolici Eccll. reform. Nederl. Edidit. H. E. VINKE. 1846.

van Vader, Zoon en H. Geest ten allen tijde de aandacht der christelijke kerk heeft getrokken, en hoe die leer aan «uiteen-«loopende opvattingen in den loop der eeuwen blootstond.»

Voor het laatste wordt geen bewijs geleverd, maar het eerste wordt door de volgende bemerkingen gestaafd: «Hoe «menigvuldig was niet het gebruik dier drie heilige namen «in de oude christelijke Kerk! Hoe werd niet voormaals «schier elke plegtige gelegenheid, het zij van godsdiensti-«gen, het zij van staatkundigen aard, geopend met den «plegtigen aanhef: «In den naam des Vaders en des Zoons ««en des H. Geestes!» Hoe menig heiligdom deed de «christelijke kunst niet verrijzen, waarvan de uitwendige «vorm getuigenis gaf (?) van de drie hoofdbestanddeelen «des christelijken geloofs! «In den naam des Vaders en ««des Zoons en des Heiligen Geestes», dat was de grond-«slag der oudste christelijke belijdenis, dat het wachtwoord «der christenheid, waardoor zij zich van de wereld der «ongeloovigen kenmerkend onderscheidde. En waar is nog «in onze dagen het woord, dat, hoe ook misbruikt en «vernederd tot een twistappel der menschelijke dwaasheid, «ons nogthans eerbiedwaardiger in de ooren klinkt dan «dezelfde namen, onder het uitspreken van welke wij zelven «der christelijke kerk worden ingewijd, op elken dag des «Heeren onze kinderen aan God hooren opdragen en bij «het verlaten onzer heiligdomnen den zegen des Aller-«hoogsten ons van den hemel hooren toebidden! Reden «genoeg om over den zin en het onderling verband dier «woorden opzettelijk na te denken» (1).

---

(1) Na deze Inleiding van SCHOLTEN geven wij de volgende Inleiding van BOURDALOUE's redevoering op den feestdag van de allerheiligste Drievuldigheid. De text is: «*Au nom du Père, et du Fils «et du Saint Esprit.* MATTH. c. XXVII. *Voilà, Chrétiens, en trois*

Ook wij zeggen, dat er voldoende redenen in het godsdienstig leven der christelijke kerk te vinden zijn, om over den *zin* en het *onderling verband* der namen van Vader, Zoon en H. Geest opzettelijk na te denken. Zonder tegenspraak is het menigvuldig gebruik dier heilige namen in de geschiedenis der christelijke kerk opmerkenswaardig, en de hoogste en laatste grond daarvan moet dan ook al zeer diep in het wezen zelf van het Christendom liggen.

Die grond is geen andere dan *het geloof* aan de Triniteitsleer, zoo als wij die, volgens de christelijke belijdenis, hebben opgegeven. Dit dogma stond immer aan het hoofd van het gansche christelijke leerstelsel; van daar ging alle verdere ontwikkeling der leer uit; en hieraan is het toe te schrijven, dat het geloof aan dat hoofddogma zich in het christelijke leven, naar alle rigtingen heen en in allerlei vormen, wilde openbaren en aanschouwelijk maken.

Hadde SCHOLTEN deze historische waarheid beter opgevat en tot het punt van uitgang zijner beschouwing gemaakt, wij zouden van zulke oppervlakkige en op menig ander christelijk leerstuk toepasselijke opmerkingen als die van «godsdienstige « en staatkundige plegtigheden» zijn verschoond gebleven; eerst zou hij dieper in den aard van het christelijke geloof en leven zijn ingegaan, om van daaruit het aanschouwelijk te

«*paroles, le sommaire de notre foi, le fondement de notre réligion,* «*le caractère de notre profession, le plus auguste de nos mystères.* «*Le Sauveur du monde en a fait une partie essentielle du premier* «*de tous les sacrements; il a voulu qu'il entrât presque dans la* «*composition de tous les autres; la primitive église s'en servait comme* «*d'un sceau public et universel, pour distinguer les fidèles, et c'est* «*pour nous conformer à ces sentiments que nous le mettons à la tête* «*de toutes nos actions, voulant qu'elles soient autant de témoignages* «*du culte, que nous rendons à l'adorable et très-sainte Trinité.*» — zou hier het: *les beaux esprits se rencontrent* wel kunnen worden toegepast?

maken, *hoe* en *waarom* de leer van Vader, Zoon en Heiligen Geest de aandacht der christelijke kerk ten allen tijde *noodzakelijk* moest trekken, en in het godsdienstig, ja zelfs maatschappelijk leven zich openbaren. Ook zou door zulke wetenschappelijke beschouwing de ontwikkeling der begrippen in duidelijkheid en logische kracht hebben gewonnen. Nu daarentegen hooren wij in de eerste plaats van een gebruik dier namen bij plegtigheden en in de vormen der bouwkunst (?) gewagen, dan, terwijl wij nog meerdere aanwijzingen van dat gebruik verwachtten, van den grondslag der christelijke belijdenis spreken, om ten slotte wederom naar het gebruik verwezen te worden. Maar dan ook had SCHOLTEN het ware begrip der christelijke Triniteitsleer moeten vooropstellen — en dit, zoo als blijken zal, bleef hem vreemd.

Wij hebben tegen de Inleiding nog eene andere aanmerking.

Van onze dagen sprekende en de Triniteitsleer het *woord* noemende, dat «misbruikt en vernederd» werd «tot een «twistappel der menschelijke dwaasheid (*sic*)» zoekt SCHOLTEN zich en de zijnen te troosten door de opmerking, dat, bij de Protestanten, nog gedoopt wordt onder het uitspreken van die namen, en de zegen des Allerhoogsten aan de Gemeente, bij het verlaten van de tempels, onder het aanroepen van Vader, Zoon en H. Geest, wordt toegebeden. Wij misgunnen noch aan den Leidschen Hoogleeraar, noch aan anderen dien troost, hoewel hij, in ons oog, luttel zijn moet. Maar onopgemerkt mogen wij hier niet laten voorbijgaan, hoe hier de partijdigste bekrompenheid aan SCHOLTEN de oogen sloot voor betere troostgronden, dan dat *minimum* is, waartoe in het Protestantisme de belijdenis van Vader, Zoon en H. Geest is ver-

laagd. Hadde hij het van zich kunnen verkrijgen, hier eenen blik te werpen op de Katholieke Kerk, op hare leer en instellingen, op hare heilige handelingen en haar leven, verblijdender en opwekkender tooneel zou zich aan zijne oogen hebben vertoond. Dáár, en *alleen* dáár, staat nog de leer van Vader, Zoon en H. Geest, in al haren luister, aan het hoofd van het gansche stelsel, en openbaart zich en schittert in heel de eeredienst en het leven. Dààr zijn die woorden nog in geen ijdele klanken ontaard, want dààr hebben zij nog de beteekenis, die hun onafgebroken door de christelijke kerk is gegeven. Maar hoe zou hij dat van zich hebben kunnen verkrijgen, nu het eenmaal bij hem vaststond, dat de Katholieke Kerk den Zoon vereert ten koste van den Vader, en wederom den H. Geest ten koste van den Zoon? Waarom zou hij de aandacht zijner lezers hebben getrokken op eene kerk en leer, waartegen hij zijne vooringenomenheid, om niets ergers te noemen, nagenoeg op elke bladzijde van zijne schriften doet uitstralen? En verklaart ons dit, waarom hij zich vergenoegen kon met zijn doopsel en kerk-uitgaan, de wetenschappelijk-onpartijdige man zal het reeds uit deze Inleiding, waarin zoo veel bekrompenheid ligt, kunnen opmaken, wat ter bevordering van de godsdienstige verbroedering — en van de wetenschap mogen wij er bijvoegen — door SCHOLTENS verhandeling is geleverd.

Laat ons hooren, welke, volgens Hem, de zin en het onderlinge verband dier woorden: Vader, Zoon en H. Geest zijn. Hij heeft er opzettelijk over nagedacht; hij beschuldigt anderen, die er ongetwijfeld ook over hadden nagedacht vóór dat zij spraken, van «dwaasheid en ver-«metelen overmoed.» Een en ander spoort ons aan, hier naauwkeurig toe te zien.

«Zoo als bekend is,» zegt hij, «vindt de Christelijke «Triniteitsleer haren voornamen grond in de woorden, «waarmede JESUS den doop voor Zijne Kerk heeft inge- «steld (1). Gaat heenen, dus luidde het bevel, onderwijst «alle volken, (vormt ze tot mijne discipelen) hen doopende «in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen «Geestes. Wanneer JESUS hier spreekt van *den Vader*, dan «heeft Hij het oog op God, den almagtigen, den Schepper «des hemels en der aarde, dien Hij der wereld had ge- «openbaard als een God der liefde, als den barmhartigen «Vader van het gansche menschelijk geslacht. Wanneer «hij daarop gewag maakt van *den Zoon*, dan noemt Hij «zich zelven, Gods eenig geborenen Zoon, dien de Vader «in de wereld had gezonden, om in de volmaakte reinheid «van eene ware menschelijke natuur, het afschijnsel te «zijn van 'sVaders heerlijkheid en het uitgedrukte beeld «van zijn wezen. En wanneer JESUS eindelijk van den *H.* «*Geest* spreekt, dan bedoelt Hij dien *Geest*, die, godde- «lijk van oorsprong en wezen, Hem bezield had in al zijn «denken, spreken en gevoelen, dien Geest waarvan Hij «het verklaard had, dat hij ook dan, wanneer Hij zelf «niet langer persoonlijk zou verkeeren in het midden der «zijnen, als een andere Trooster met zijne gemeente zou «blijven tot in eeuwigheid (2).

De christelijke Triniteitsleer alzoo heeft haren voornamen grond in de woorden van JESUS bij MATTH. XXVIII: 19. Van die woorden worden de *zin* en het *onderlinge verband* door SCHOLTEN verklaard, en die verklaring moet de uitdrukking der christelijke Triniteitsleer zijn. Dat dit echter het geval niet is, blijkt uit de vergelijking van zijne

(1) MATTH. XXVIII: 19.
(2) Bladz. 236—37.

woorden, met de leer, welke wij, volgens de belijdenisschriften der christelijke Kerk, hebben opengelegd. Het is de Triniteitsleer van SCHOLTEN, maar *de christelijke* niet. Wij willen dit in het licht stellen, en daartoe de aangehaalde plaats aan een naauwkeurig onderzoek onderwerpen.

Het is niet juist, te zeggen, dat «de christelijke Trini«teitsleer haren *voornamen grond* vindt in de woorden, «waarmede JESUS den doop heeft ingesteld.» De Verlosser sprak die woorden uit kort voor zijne hemelvaart. Reeds vroeger had Hij zijnen apostelen geopenbaard, wie de Vader, wie Hij zelf en wie de H. Geest was, en ook had hij zóó over den Vader, Zich zelven en den H. Geest gesproken, dat het niet moeijelijk was te begrijpen, in welk onderling verband die namen moesten worden opgevat. Hieruit is het te verklaren, waarom JESUS, op dat plegtig oogenblik, zonder nadere verklaring die heilige namen uitspreekt. Zij waren eene beknopte zamenvatting van hetgeen vroeger reeds meermalen en breedvoeriger den Apostelen was voorgehouden. Deze vroegere openbaring derhalve, en niet die woorden, moest veeleer de *voorname grond* der christelijke Triniteitsleer worden genoemd. Daarenboven, behelst de bewering van SCHOLTEN niet eene ongerijmdheid en levert hij zelf daar het bewijs niet voor? Of is het niet ongerijmd die woorden *op zich* als den *voornamen grond* der christelijke Triniteitsleer te beschouwen? Wie zal, op het vernemen van het: «doopt in den naam des «Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes», denken aan *de* christelijke Triniteitsleer, zoo hij vroeger nimmer iets vernomen heeft over den *zin* en het *onderlinge verband* dier woorden. Men moge ze wenden en keeren zoo veel en zoo lang men wil, alle exegetische behendigheid er bij aanvoeren en in het werk stellen, nooit zullen, uit die woor-

den *alleen*, de christelijke Triniteitsleer en haar zin te voorschijn kunnen gebragt worden. SCHOLTEN zelf is daarvan zoo zeer overtuigd, dat, om dien *voornamen grond* te verklaren, hij zijne toevlugt neemt tot vroegere uitspraken van JESUS; het ontegensprekelijkste bewijs voorwaar, dat de woorden bij MATTH. XXVIII eene *compendieuse* uitdrukking zijn, van eene of meerdere waarheden, welke reeds in een vroeger *stadium* van JESUS tijdelijk leven, den Apostelen waren geopenbaard.

Maar waarom wil SCHOLTEN dan in de woorden van het doopsbevel de christelijke Triniteitsleer haren voornamen grond laten vinden? Wij weten er geene andere uitlegging voor te geven dan de volgende: SCHOLTEN gelooft niet aan de christelijk-kerkelijke leer van Vader, Zoon en H. Geest. Volgens hem «behoort onder de groote verdiensten van «SLEIERMACHER de wijsgeerige aanwijzing, dat de leer der «Drieëenheid, NAAR HET KERKELIJK BEGRIP OPGEVAT, *geene* «*onmiddellijke uitspraak bevat van het christelijke zelfbewust-*«*zijn;*» (1) dat is, met andere woorden: de kerkelijke leer der Drieëenheid heeft voor den christen geene waarde. Ook is het bij hem eene *uitgemaakte* zaak, «dat de vraag «naar de immanentie van den H. Geest als persoon in het «Goddelijke wezen, tot de verklaring van het doopsbevel «niet behoort.» Wat meer is: «Toegegeven,» — zegt hij — «dat het christendom zulk eene immanente Wezens-«triniteit (2) leert, dan kan echter deze leer niet worden «afgeleid *uit het bevel des doops*, volgens hetwelk de chris-«tenen niet geroepen worden tot de belijdenis van den

(1) Bladz. 244.

(2) Wezenstriniteit: Moet dat beteekenen een drievoudig wezen, *triplicem essentiam*, in de Godheid? Leert dat het Christendom? — Het woord is dubbelzinnig. De Scholastieken wisten zich naauwkeuriger uit te drukken.

«H. Geest als iets, het zij dan eene persoonlijkheid of geene «persoonlijkheid *in* of *bij* God.» (1) Maar SCHOLTEN durft of wil niet met de taal des ongeloofs zijn ongeloof uitspreken. Hij zoekt «zijne onchristelijke leeringen omtrent het «wezen van God te verbergen» achter christelijke woorden. Hij mag daarom de uitspraken der Schrift niet ter zijde laten, maar moet ze, volgens het Protestantsche hoofdbeginsel, tot grondslag zijner verhandeling leggen. Moeijelijk echter, ja onmogelijk is het, de christelijke Triniteitsleer uit te monsteren, wanneer het geheel der christelijke openbaring, zelfs voor zoover die in den bijbel is vervat, wordt erkend. Behendig grijpt SCHOLTEN daarom de plaats bij MATTH. XXVIII alleen aan, verklaart daarop eerst,— dat de christelijke Triniteitsleer er haren *voornamen grond* in vindt; keert vervolgens die plaats om en om, regts en links — tot zoo lang hij er met *zijne* exegese eene leer uit haalt, welke de christelijke Triniteitsleer *niet* is. En daar valt nu de gansche bouw der christelijke Triniteitsleer in duigen, want zijn voorname grond zinkt, onder de *exegetische* slagen van professor SCHOLTEN, in het niet weg. — Behendig is het; maar is het ook eerlijk?

Laat ons zien hoe hij de plaats zelve verklaart en ze aan zijn ongeloof dienstbaar maakt.

«Wanneer JESUS hier spreekt van *den Vader*, dan heeft «Hij het oog op God, den almagtigen, den Schepper des «hemels en der aarde, dien Hij der wereld had geopen«baard als een God der liefde, als den barmhartigen «Vader van het gansche menschelijke geslacht.»

Zoo veel en niets meer weet SCHOLTEN ons te zeggen ter verklaring van het woord *Vader*, dat in het doopsbevel

(1) Ibid.

wordt genoemd. Vindt ook de christelijke Triniteitsleer *slechts dat* er in? Gaarne zal die leer het toestemmen, dat JESUS t. a. p. den Vader noemende, het oog heeft op God, den Almagtigen, den Schepper des hemels en der aarde, den God der liefde, den barmhartigen Vader van het gansche menschelijk geslacht. Maar zij vindt er nog meer in, en zoo veel meer, dat zij als onchristelijk verwerpt elke uitlegging, die zich tot het door SCHOLTEN opgenoemde bepaalt. Zij gaat uit van de erkenning eener hoogere orde dan de natuurlijke, en leert, dat in die hoogere, bovennatuurlijke orde aan God de naam van Vader toekomt (1). Volgens haar bestaat er in de Godheid zelve een natuurlijk Vaderschap, en dit, niet de betrekking van God tot het menschelijk geslacht, is de eerste grond, waarop aan Hem de naam van Vader wordt gegeven. Bewijs er voor zijn de boven aangehaalde belijdenisschriften. En met deze stemmen overeen allen, die ooit in de christelijke Kerk onderwezen (2). «God — zegt HIERONYMUS *in Cap. III ad Ephs.* — «God, de Vader van onzen Heer JESUS CHRISTUS, is, vol«gens zijne *wezenheid*, Vader, en de Eeniggeboren niet «door adoptie, maar *van nature* Zoon (3).» Op dien zelfden grond noemt CYRILLUS *Alexandr.* den Vader *ὑσιωδῶς γεννητόρα*, duidende op de innerlijke, eeuwige, in de wezenheid des Vaders gegronde en derhalve noodzakelijke verhouding, waarin de Vader tot den Zoon staat (4). Op dit eeuwige Vaderschap grondt zich het in den tijd be-

---

(1) Ep. ad Ephes. III: 15. ἐξ οὗ (πατρὸς) πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ονομάζεται.

(2) Vergel. PETAVIUS; *Theol. Dogm. de Trinitate.* — STAUDENMAIER: *Die Christliche Dogmatik.* Zweit. B. § 88. — KLEE; *Dogmat.*

(3) «*Deus Pater Domini nostri Jesu Christi juxta substantiam Pater est, et Unigenitus non est adoptione Filius, sed natura.*»

(4) Vergel. PETAV. l. c. Lib. V. C. IV.

staande Vaderschap van God, dat is: Hij wordt ook Vader des menschengeslachts, om zijnen van eeuwigheid met Hem zijnden Zoon, die vleesch werd en door zijne vleeschwording de menschen maakte tot zijne medeërfgenamen, tot kinderen Gods (1). Het blijkt overigens van zelf dat, naar deze voorstelling van de christelijke Triniteitsleer, God in een geheel anderen zin Vader genoemd wordt van den Zoon, dan van de menschen. Het eerste heeft zijnen onmiddellijken grond in de wezenheid van God zelven, het andere niet; het eerste is *van eeuwigheid* en daarom noodzakelijk, het andere is slechts *in den tijd* en daarom toevallig (*contingens*); volgens het eerste wordt aan God die naam gegeven κατα σχέσ ιν φυσικὴν, volgens het laatste κατ' ἐπινόιαν. Wie nu dat eerste niet erkent en belijdt, die is, volgens ATHANASIUS, ἄθεος, καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ παντα μαλλον ἢ χριστιανός; want, daar het Vaderschap tot de *wezenheid* zelve van God behoort, loochent hij dat Vaderschap niet zonder God zelven te loochenen.

En hoe staat het nu met de verklaring van SCHOLTEN? Den eersten en noodzakelijken grond, die in het *wezen* der Godheid zelve ligt, en waarop de naam van Vader aan God wordt gegeven, gaat hij, in zijne verklaring van het woord «Vader», met stilzwijgen voorbij; hij spreekt *slechts* van die uiterlijke, toevallige en tot het goddelijk wezen niet behoorende verhouding van God tot het menschelijk geslacht, welke eerst na de schepping is ontstaan. Maar hoe is dat stilzwijgen in eene verklaring van dat woord, in eene verklaring, welke het resultaat is van een *opzettelijk nadenken over den zin* van dat

(1) Vergel. JOH. XIV: 6. XX: 17; *coll.* MATTH. XI: 27 en II *Corinth.* I: 3. XI: 31. — *Hebr.* I: 1, 2, *coll. Hebr.* II: 9, 10 en *passim.*

woord, anders uit te leggen dan door zijn ongeloof? Kon hij, bij *de christelijke* opvatting der Triniteitsleer, dat bovennatuurlijk Vaderschap in God voorbijzien, toen hij Zijne betrekking van Vader tot het menschelijk geslacht wilde verklaren? Neen, dat kon, dat mogt hij niet; en om die reden is hier zijn stilzwijgen door niets anders dan door zijn ongeloof, zijne antichristelijke opvatting der Triniteitsleer te verklaren.

In een nagenoeg gelijk geval deed GREGORIUS *Nyssenus* hetzelfde verwijt aan EUNOMIUS. Deze loochende de Eenwezigheid van den Zoon met den Vader en verzweeg daarom opzettelijk de namen van Vader en Zoon. Waarom? Omdat ieder, uit die namen alleen, de Eenwezigheid van den Vader en den Zoon zou hebben afgeleid (1). Om dezelfde reden verzwijgt SCHOLTEN, van den Vader sprekende, den naam des Zoons, want ieder zou uit den naam des Zoons, naast dien des Vaders, afleiden, dat er gesproken werd van een waarachtig natuurlijk vaderschap, dat op dien naast Hem genoemden Zoon terugslaat, en dat bijgevolg die Zoon van nature eenwezig zijn moet met den Vader. Maar nog eens, dat wilde SCHOLTEN niet. Hij erkent geen ander dan een oneigenlijk, een in den tijd geworden vaderschap in God. Onder het menschelijk geslacht, waarvan God Vader is, is JESUS mede begrepen als zoon van EVA. In dezen, en in geen anderen zin is, naar SCHOLTEN, God de Vader van JESUS.

Het is in het oog vallend, hoe SCHOLTEN door de loochening van het bovennatuurlijke Vaderschap in God en de daaruit voortvloeijende noodzakelijke verhouding tus-

(1) ὅτι πάντες ἄνθρωποι πατρὸς καὶ υἱοῦ, προσηγορίαν ἀκούσαντες, εὐθὺς τὴν οἰκείαν αὐτῶν, καὶ φυσικὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐπινώσκουσι. *Contr.* EUN. *Lib.* I.

schen Hem en den Zoon, genoopt werd het geopenbaarde door JESUS nopens den Vader, allerbekrompenst op te vatten. Van den inhoud dier openbaring weet hij niets te zeggen, dan dat God door JESUS der wereld als een «God der liefde» als de «barmhartige Vader van het gansche menschelijk «geslacht» is bekend gemaakt, en geeft te verstaan, dat God, als zoodanig, eerst door JESUS werd geopenbaard. De gansche geschiedenis der openbaring vóór JESUS is daar, om deze verzekering van SCHOLTEN te logenstraffen. Hadde zich de openbaring van JESUS nopens den Vader alleen tot dat éene bepaald, wat hier genoemd wordt, wij hadden geen grond met Hem een nieuw tijdvak in de geschiedenis der openbaring te laten beginnen. Of openbaarde God zich zelven niet als een God van liefde, als een barmhartigen Vader aan het eerste menschen-paar, zoowel vóór als na de zonde. (1) Openbaarde Hij zich niet zoo aan ABRAHAM, aan ISAAC en aan JACOB? (2) Hebben niet de Propheten ontelbare malen op God, als een God der liefde, als den barmhartigen Vader des ganschen menschengeslachts gewezen? En wat heeft JESUS dan, volgens SCHOLTEN, op hen voor? In dit opzigt, niets. En toch moest de hoogere, de volmaakte openbaring in JESUS haar uitgangspunt in de leer van God zelven hebben. JESUS verscheen als de Gezant Gods, als de Gezant, die, niet gelijk vroegere Godsgezanten, door uiterlijke mededeeling de waarheid kende, maar die «de waarheid» zelf was. Hij noemde het *zijne*, wat des Vaders was; Zich zelven één met den Vader, Zijn bestaan als in den Vader en van den Vader in Hem; in één woord: Hij openbaarde Zich zelven als het vleesch geworden Woord

(1) Vergel. I MOZ. I: 27, 28, 29; III: 14.
(2) Vergel. I MOZ. XII: 3. XVIII: 18. XXII. 18. XXVI: 4. XXVIII: 14.

des Vaders en alzoo als eenwezig met den Vader. Aan Zijne verschijning lag dus ten grondslag het inwendige leven van God, en met zijne eigene verschijning te verklaren, moest JESUS noodzakelijk op dat leven terugwijzen, openbaren *wat* de Vader in betrekking tot Hem, den Zoon, is. Zoo is dan ook de leer over den Vader onafscheidbaar met die over den Zoon en wederkeerig de leer over den Zoon met die over den Vader verbonden; en zoo stralen ons de liefde en de barmhartigheid des Vaders, in nieuwen luister tegen, als wij onzerzijds hebben erkend *wat* die Zoon is, die *ons* door den Vader is gegeven.

Uit dit standpunt, dat het standpunt der christelijke Triniteitsleer is, vertoont zich aan ons oog de openbaring van JESUS, met opzigt tot den Vader, in een geheel ander licht, dan in het oude Verbond. Maar voor SCHOLTEN, die zich zoo wèl schijnt te gevoelen, als hij over «helderder «inzigt in het ware karakter des christendoms» juicht, voor SCHOLTEN lag dat standpunt te hoog. Hij kan den Vader in den waren zin van dat woord, niet belijden, en daaraan hebben wij het te danken, dat hij, met de verloochening der christelijke Triniteitsleer, nog geheel en al op een joodsch standpunt staat, als hij over de openbaring van JESUS en haren inhoud spreekt.

(Het vervolg in een volgend nummer.)

HET KERKELIJK JAAR.

ZEVENDE VOORLEZING.

DE FEESTKRING VAN PINKSTER.

Gelijk de geest Gods in den beginne nederdaalde en over den duisteren afgrond der wateren zweefde, om ze vruchtbaar te maken, en dien vormeloozen bajert te doordringen van orde en leven, zoo zoude hij eenmaal, bij de hernieuwing der aarde, nederkomen, om te midden der nog zwaardere duisternissen, waarin de verwarde menschheid omwoelde, het herscheppend beginsel der hoogere levensorde te wezen.

Er zij licht! sprak God toen, en er was licht; en Hij scheidde het licht van de duisternissen en het drooge werd, en schoot uit in groenend kruid, dat zijn eigen levenskiem in zich draagt. En twee lichten rezen aan den hemel, om over dag en nacht te heerschen, en tot teekenen der tijden, en der dagen en jaren te zijn (1).

Nog verheft zich die aarde uit de wateren; nog is zij vol van barenskracht; nog rijst die zon, die haar vruchtbaar maakt en de tijden beheerscht en verdeelt.

Zie, hoe zij dezer dagen al hooger en hooger aan den hemel klimt, en stroomen van levenwekkend vuur over de aarde nederzendt, hoe zij de bloemen kleurt en doet schit-

(1) Gen. I.

teren van hemelsch licht, hoe zij de ontkiemde kruiden doet opwassen, en allerwege de vruchten doet zwellen en rijpen. Weldra is de oogst niet verre meer; de halmen ruischen en wenken! Straks weerklinken de velden van het vrolijk gezang der maaijers.

Dit is in de natuur het zinnebeeld der werking van den H. Geest, die in vurige tongen over de menschheid afgedaald, haar verlicht, doordringt en heiligt; een hooger leven aan de geloovigen mededeelt, en door zijne inwoning tot wasdom en tot rijpheid brengt. Ook de dag van den grooten oogst zal rijzen; reeds worden de velden wit; Gods Engelen komen en vergaderen de vruchten der onsterfelijkheid, en voeren ze met lofgezang in de woningen des hemelschen Vaders.

De afwachting en nederdaling, de blijvende en alles voltooijende werking van den H. Geest is de hoofdgedachte van den Pinksterfeestkring, die, na 's Heeren Hemelvaart beginnende, zich door het grootste en verdere gedeelte van het jaar, tot den Advent uitstrekt, en met de voorstelling van het laatste en alles beslissend Oordeel eindigt. Wij zullen in deze voorlezing de voorbereiding tot dit feestgeheim en de Pinksterdagen, of het verwachten en de nederdaling van den H. Geest, vervolgens de voortzetting van het Pinksterfeest in het Godsrijk voor oogen stellen, om later de invallende feestdagen in verband met dezen wijden feestkring te beschouwen.

I.

De vooravond en feestdag van Pinkster of het verwachten en de nederdaling van den H. Geest.

De Advent bereidde ons tot het feest van de Geboorte des Heeren; het Kersfeest voerde ons langzaam en ver-

wijderd tot den Paaschdag, waartoe wij weder door veertig dagen van boete werden nader gebragt en voorbereid; de Paaschtijd geleidde ons tot de vreugde van het Pinksterfeest. Zoo was elke feestdag de nadere voorbereiding tot den volgenden, en de Paaschkring met den voorafgaanden boetetijd de naaste tot de Pinksterdagen. Immers in dien feestkring zagen wij den ontzettenden worstelstrijd, dien CHRISTUS heeft gestreden om de wereld te verlossen; de zegepraal, door den Verwinnaar van dood en hel in zijn sterven behaald; zijn statigen intogt in het herwonnen Koningrijk, waar Hij ons is voorgegaan om ons eene plaats te bereiden. En wij hoorden toen, hoe de Heer vóór zijne Hemelvaart, in zijne laatste woorden aan zijne leerlingen, beloofde, dat Hij hun een' anderen Trooster zou zenden: den Geest der waarheid, die hen alle waarheid zoude leeren; den Geest der liefde, die, uitgestort in onze harten, de menschen onder elkander, en hen allen met God moest vereenigen; den Geest van sterkte, die onze zwakheid ondersteunt, en door zijne inwoning onze sterfelijke ligchamen zal levend maken (1). Die ontzettende worstelstrijd ging vooraf, want daarin heeft CHRISTUS den H. Geest *verdiend*; die Goddelijke Trooster is de prijs zijner oneindige verlossing; en de zegepraal en intrede van het herwonnen koningrijk moesten voorgaan, opdat ze bevestigd konden worden door de afzending van den Geest, dien de Vader aan den Zoon, en de Zoon aan ons, zijne broeders, had beloofd. Zoo toch predikte het de H. PETRUS aan de vergaderde Israëliten te *Jerusalem*: Gezeten aan de regterhand Gods, heeft Hij, daar Hij van den Vader de belofte van den H. Geest ontvangen had, dezen uitgestort, dien gij ziet en hoort (2).

(1) Rom. VIII: 11. Act. Ap. II. (2) Act. Ap. II: 33.

Zoo moest het doopsel des bloeds en der smart tot het doopsel des vuurs, dat is, van den H. Geest, den Trooster, ons voorbereiden; en deze beide feestkringen hebben dit eigenaardig en met elkander gemeen, dat op de vooravonden van Paschen en Pinkster het doopwater plegtig gewijd, en weleer het doopsel werd toegediend. — Dit werd het werkteeken der onsterfelijkheid, en naar waarheid door Grieken en Latijnen zoowel *inwijding* als *vervulling* en *voltooijing* genoemd. Immers door dit bad der wedergeboorte en de vernieuwing van den H. Geest, dien de Vader overvloedig over ons heeft uitgestort door JESUS CHRISTUS, onzen Zaligmaker, werden de doopelingen het verlossingsfeest deelachtig en erfgenamen van het eeuwige leven (1). Met Paschen worden wij door het doopsel met CHRISTUS in den dood begraven, opdat, gelijk Hij uit de dooden is opgestaan, zoo ook wij in de nieuwheid des levens zouden verrijzen (2), en aldus in de orde des heils worden ingewijd; met Pinkster worden wij gedoopt in het vuur van den H. Geest (3), en ontvangen den Gever aller gaven, die door zijne inwoning ons bovennatuurlijk leven onderhoudt en voltooit. Ofschoon hetzelfde en even werkdadig doopsel op beide dagen ontvangen wordt, kunnen wij echter, overeenkomstig het feestgeheim, met Paschen het doopsel hoofdzakelijk als *inwijding* en intrede in het geestelijk leven, en met Pinkster meer als deszelfs vervulling en *voltooijing* beschouwen (4).

Juicht dan de Kerk in dezen tijd over de Verrijzenis en triomftogt van haren Stichter, als noodig, opdat de H.

---

(1) TIT. III: 5. (2) Rom. VI: 3. Gal. III: 27.
(3) MATTH. III: 11. LUC. III: 16. JOAN. I: 33.
(4) Τελείωσις, initiatio; consummatio, perfectio. Zie EUSEB., de vita CONSTANT. Lib IV: c. 62—64, en de aanteekeningen aldaar.

Geest zoude komen, zij verlangt echter evenzeer, dat hare kinderen, het voorbeeld der Apostelen volgende, zamen vergaderen, en vereenigd zullen bidden, om tot het ontvangen van den H. Geest zich voor te bereiden, opdat zij door zijne kracht tot den immer wachtenden strijd gesterkt en in het geestelijk leven voltooid zouden worden. Zoo bevestigde 's Heeren verrijzenis de Apostelen wel in het geloof, maar de nederdaling des H. Geestes voltrok hunne liefde en maakte hen onverwinnelijk.

Die gevoelens zijn uitgedrukt, zoo wel in het breviergebed dezer dagen, als in de Mis, die op den Zondag na 's Heeren Hemelvaart gelezen wordt; maar worden vooral door de zinrijke plegtigheid van den vooravond van Pinkster bij ons opgewekt.

En in waarheid is die behoefte van den H. Geest niet algemeen? Strekt zij zich niet uit tot alle personen, standen, geslachten, leeftijden, tot alle eeuwen en plaatsen? Is Hij het niet, die de Kerk moet onderwijzen en bestralen; die vorsten en koningen moet leeren, hoe te gebieden, en het volk, hoe te gehoorzamen, en een ieder, hoe zijn' arbeid en zijn leven te heiligen, opdat CHRISTUS in allen en boven alles verheerlijkt worde (1)? Is het niet in dien Geest, dat wij moeten roepen: Abba! Vader! en dat wij CHRISTUS onzen Heer kunnen noemen (2)?

Is het niet deze Geest, die getuigenis geeft aan onzen Geest, dat wij kinderen Gods zijn (3), en het goddelijk leven deelachtig worden (4)? Immers, gelijk de H. Geest voortkomt uit den Vader en den Zoon, en door beiden ons gegeven is, zoo zal Hij ons met beiden, door den Zoon

(1) JOAN. XVI: 14. (2) I Cor. XII: 3.
(3) Rom. VIII: 14—16. Gal. IV: 4—7. (4) I IOAN. III: 24.

met den Vader, in gemeenschap brengen. Daarom moeten wij vol worden van den H. Geest (1), en vooreerst in Hem gedoopt worden (2); want door het doopsel maakt Hij ons tot zijne tempels en levende ledematen van CHRISTUS (3).

Hoe allen dan dien heiligen Geest behoeven, en vol van een vurig verlangen hem moeten afsmeeken en verwachten, leert ons de H. Kerk in de plegtige wijding van het doopwater, waarbij zij eerst onze gedachte in de vervlogene eeuwen en in de oude Wet terugvoert. Want deze was niet eene voorbereiding tot de komst alleen van CHRISTUS, maar ook van den H. Geest, dien CHRISTUS verdienen en zenden zou, om zijn werk voort te zetten en te voltrekken. Daarom worden op Pinksteravond zes hierop toepasselijke profetiën gelezen (4). De *eerste* behelst Gods belofte aan ABRAHAM, van in zijn geslacht alle volkeren der aarde te zullen zegenen (5). Die belofte wordt vervuld in de uitstorting van den H. Geest, dien JESUS, de zoon van ABRAHAM naar het vleesch, over de wereld uitzendt. De *tweede* spreekt van de verlossing uit Egijpte's slavernij en van den doortogt door de Roode Zee (6), het afbeeldsel van het doopsel der nieuwe Wet. De *derde* bevat Gods bevel aan Israëls Volk, om den lofzang te leeren, die zijne weldaden vermeldt, en sluit met bedreigingen tegen de overtreders der Wet (7), die, vijftig dagen na den uittogt op *Sinaï* gegeven, eene afbeelding was der Nieuwe Wet, vijftig dagen na 's Heeren verrijzenis te *Jerusalem* verkondigd. De *vierde* voorspelt de vernieuwing en verheerlijking der aarde door den toekomstigen Redder (8), die door zijnen geest het aanschijn der aarde herscheppen zal. De *vijfde*

(1) Eph. V: 18. (2) Act. Ap. I: 5. (3) I Cor. III: 16; VI: 15, 19.
(4) De 3, 4, 11, 8, 6 en 7e. profetie van Paaschzaturdag.
(5) Gen. XXII. (6) Exod. XIV. (7) Deut. XXXI. (8) Is. IV.

gewaagt van de ware wijsheid, die bestaat in de geboden des levens te kennen (1), en de *zesde* profetie schetst het gezigt van EZECHIËL en dat onmetelijk veld, van witte doodsbeenderen overdekt, die zich bewegen en herleven op den adem des Geestes (2); treffend beeld van de wedergeboorte en herschepping der menschen door den H. Geest. De lessen worden op somberen toon en zonder waslicht gelezen, om de droeve duisternis aan te duiden, waarin de wereld vóór de komst van CHRISTUS en zijnen Geest gedompeld lag.

Ook de gebeden, die achter de lessen volgen, gewagen van de wedergeboorte niet alleen der doopelingen, die dorsten moeten naar den levenden God, gelijk het hert smacht naar de waterbron, maar vragen ook, dat wij allen, door hemelsche begeerten ontstoken, mogen dorsten naar de bronwel des levens.

Maar vooral de plegtige wijding zelve des waters, die dan volgt, doordringt den geloovige van zijne behoefte, en van verlangen naar dien heiligenden Geest.

Reeds de zinnebeeldige beteekenis van het water, de Paaschkaars, het kruisteeken, de olie en balsem, het ademen over het water (3), duiden die behoefte en hare vervulling aan, gelijk genoegzaam blijken zal uit de beschrijving der plegtigheid, die wij hier laten volgen.

De priester gaat, terwijl de paaschkaars, die CHRISTUS het licht der wereld afbeeldt, vooruit gedragen wordt, naar de doopvont, en spreekt dit verheven gebed: Almagtige, eeuwige God! zegen de groote geheimen uwer goedheid, zegen deze heilmiddelen, en zend tot herschepping der

(1) Op de Symboliek dezer teekenen komen wij in het tweede gedeelte dezer voorlezing terug.

(2) BAR. III. (3) EZECH. XXXVII.

nieuwe volken, die de bron des Doopsels voor u zal voortbrengen, den geest der aanneming uit, opdat hetgeen door onze nederige dienst geschieden gaat, door uwe kracht moge voltrokken worden, door onzen Heer JESUS CHRISTUS, uwen Zoon, die God zijnde met U leeft en heerscht in de eenheid van denzelfden H. Geest, in alle eeuwen der eeuwen,

Het volk. Amen.

De priester. De Heer zij met u.

Het volk. En met uwen geest.

De priester. Heft uwe harten omhoog.

Het volk. Wij hebben ze tot den Heer.

De priester. Danken wij den Heer, onzen God.

Het volk. Dat is billijk en regtvaardig.

De priester. Waarlijk het is billijk en regtvaardig, behoorlijk en heilzaam, dat wij ten allen tijde en op alle plaatsen U danken, heilige Heer, almagtige Vader, eeuwige God, die door eene onzigtbare magt de uitwerkselen uwer Sakramenten op eene wonderbare wijze voltrekt. Ofschoon wij onwaardig zijn zulke groote geheimen te vieren, verlaat evenwel de gaven uwer genade niet, maar leen een goedgunstig oor aan onze gebeden. O God, wiens geest bij het begin reeds der wereld over de wateren zweefde, opdat van dan af de natuur des waters de kracht van heiliging zou ontvangen: o God, die, de misdaden der zondige wereld door de wateren afwasschend, in die uitstorting van den grooten watervloed een afbeeldsel hebt gegeven van de geestelijke wedergeboorte, opdat een en hetzelfde element door een wonderbaar geheim èn het einde der zonden èn het begin der deugden zou wezen: zie neder, Heer, op uwe Kerk en vermenigvuldig in haar door uwen Geest het getal der wedergeboorten, Gij, die

door de magt uwer uitstroomende genade uwe stad verblijdt, en over de geheele aarde de bron des Doopsels opent, om de volken te vernieuwen, opdat zij in het rijk uwer majesteit de genade van uwen eeniggeboren Zoon ontvangen door den H. Geest, (*Hier deelt de priester kruisgewijze het water, om de toestrooming der goddelijke kracht en het heilteeken waarin dit geschiedt, aan te duiden.*) die dit water, ter wedergeboorte der menschen toebereid, door eene verborgene vermenging zijner kracht vruchtbaar make, op dat, na ontvangen heiliging, uit den onbevlekten schoot van dit goddelijk waterbad, een geslacht, tot een nieuw schepsel herboren, als een hemelsche vrucht te voorschijn kome; en zij, die of door het geslacht of door de jaren hier in den tijd verschillen, als kinderen van eene eenige Moeder, (als kinderen namelijk) der genade, mogen wezen. Dat dan, o Heer, op uw bevel alle onreine geest zich verre verwijdere, verre ook zij alle boosheid en duivelsch bedrog; dat hier geene vermenging van vijandige kracht plaats grijpe: dat zij met hare lagen ons niet omgeve, niet heimelijk ons overvalle, noch deze wateren besmette en bederve; (*De priester raakt dan met de vlakke hand het water aan, ten teeken, dat de goddelijke Geest over den doopeling zoo met zijne genade nederkome, gelijk Hij bij de schepping over de wateren zweefde.*) dat dit heilig en schuldeloos schepsel vrij zij van allen aanval des bestrijders, en zuiver door de verwijdering van alle boosheid; dat het eene bron des levens, een herbarend water, een reinigende vloed zij, opdat allen, die in dit heilrijk bad zullen gewasschen worden de genade eener volkomene zuivering mogen ontvangen. (*Nu maakt de priester driemaal het kruisteeken over het doopwater.*) Daarom zegen ik u, o Schepsel des waters door den levenden God, door den waarachtigen God, door

den heiligen God, door den God, die in den beginne u door zijn woord van het drooge heeft gescheiden, wiens geest over u zweefde, (*Hier scheidt de priester het water in vier deelen en sprengt het naar de vier hoeken der wereld.*) die u uit de bron van het paradijs liet ontspringen, en, u in vier stroomen verdeelende, beval de gansche aarde te bevochtigen. Die u, toen gij bitter waart in de woestijn, met zoetigheid vervulde en drinkbaar maakte, en voor het dorstig volk uit de rots heeft voortgebragt. Daarom zegen ik u ook door JESUS CHRISTUS, zijnen eenigen Zoon, onzen Heer, die u te *Cana* in *Galilea* door een wonderbaar teeken zijner almagt, in wijn heeft veranderd. Die met zijne voeten over u gewandeld heeft, die in u door den H. JOANNES in de Jordaan gedoopt is. Die u met bloed vermengd uit zijne zijde heeft voortgebragt, en zijnen leerlingen beval, dat wie gelooven zouden, in u moesten gedoopt worden, toen Hij zeide: Gaat, onderwijst alle volken, hen doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes. (*De priester verandert van toon en vervolgt:*) Terwijl wij deze uwe geboden onderhouden, sta ons genadiglijk bij, almagtige God, en adem (*Driemaal ademt hij kruisgewijs over het water.*) goedgunstig met den adem uws monds deze onvermengde wateren toe, en zegen ze, opdat zij, behalve de natuurlijke eigenschap om de ligchamen te zuiveren, de kracht mogen hebben om ook de ziel te reinigen. (*Driewerf laat hij de paaschkaars, het zinnebeeld van* CHRISTUS, *door wien de H. Geest gezonden is, in het water dalen, en driewerf zingt hij op telkens verhoogden toon:*) Dat de kracht van den H. Geest afdale in de volheid dezer waterbron. (*Den derden keer laat hij de paaschkaars in het water, en driemaal op het water blazende voegt hij er bij:*) en Hij geve aan het gansche wezen van dit water de vruchtbare kracht

om de geestelijke wedergeboorte uit te werken. (*Hij neemt de kaars uit het water en vervolgt op den eersten toon:*) Dat hier alle vlekken der zonde worden uitgedelgd; dat hier de menschelijke natuur, naar uw beeld geschapen, en in de waardigheid van haren eersten oorsprong hersteld, van al de onreinheid van den ouden mensch gezuiverd worde, opdat alle mensch, die dit Sakrament der wedergeboorte zal ingaan, tot de nieuwe kindschheid der waarachtige onschuld moge herboren worden. (*Nu vervolgt hij lezend:*) door onzen Heer JESUS CHRISTUS, uwen Zoon, die komen zal om te oordeelen levenden en dooden, en de wereld door het vuur. Amen.

Met dit gewijd water wordt het volk besproeid; dan stort de priester iets van de olie der Catechumenen kruisgewijs in de vont, terwijl hij zegt: Dat deze vont door de olie des heils geheiligd worde en voor die er in herboren worden, vruchtbaar zij ten eeuwigen leven. Amen.

Vervolgens giet hij op dezelfde wijze van het H. Chrisma in het water en zegt: Dat de instorting van het Chrisma onzes Heeren JESUS CHRISTUS en van den H. Geest, den Trooster, geschiede in den naam der heilige Drievuldigheid. Amen.

Eindelijk giet hij even zoo olie en Chrisma te gelijk in het water, en zegt: Dat deze vermenging van het Chrisma der heiliging en van de olie der zalving en van het water des Doopsels, (*waardoor reiniging en kracht zich vereenigen,*) gelijkelijk geschiede in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes. Amen.

Weleer werden hierop de Catechumenen gedoopt; dan keerde de priester, gelijk nog geschiedt, naar het altaar weder, heft een smeekgebed aan, en roept de voorspraak aller Heiligen over de doopelingen en de vergaderde geloovigen in.

Geheel deze zinrijke plegtigheid spreekt dan telkens en krachtig van de zoo noodzakelijke geestelijke wedergeboorte en herschepping der wereld door CHRISTUS in den H. Geest.

Ook het begin der private Mis voor dien dag wijst hierop met de woorden van den profeet EZECHIEL: Als ik in u zal verheerlijkt zijn, zal ik u uit alle landen vergaderen; en ik zal zuiver water over u uitstorten, en gij zult van al uwe ongeregtigheden gereinigd worden; en Ik zal eenen nieuwen geest u geven (1). In het Epistel spreekt de Apostel tot de geloovigen van *Ephese* en predikt ons den H. Geest (2); het Evangelie gewaagt van den Trooster, dien de Vader ons geven zal, om met ons te blijven tot in eeuwigheid (1).

Maar het oogenblik is daar, dat Gods beloofde Geest zal nederdalen. De opperzaal, waar de Apostelen vergaderd waren, beeft van het bruischen des stormwinds; een ongewoon licht, een hemelsche glans stroomt op allen af; in de gedaante van verdeelde tongen, als vuur, stort de Geest zich over hunne hoofden uit, en zie, zij worden doordrongen en vervuld van zijne liefde; hunne blikken verhelderen, vreugde en kracht straalt af van hun gelaat; als aangeblazen profeten staan zij daar, om weldra hunnen mond voor Godspraak te ontsluiten.

De geest des Heeren heeft het aardrijk vervuld, zoo vangt heden de H. Mis aan, en Hij die alles omvat, heeft de wetenschap van alle woord (4); dan bidt de priester: o God! die de harten der geloovigen door de verlichting des H. Geestes hebt geleerd, geef ons dat wij in den-

(1) EZECH. XXXVI, 23.
(2) Act. Ap. XIX.
(3) JOAN. XIV.
(4) Sap. I: 7.

zelfden Geest wat regt is mogen kennen en verlangen, en ons altoos in zijne vertroosting mogen verblijden. De Lesse bevat de geschiedenis zelve der nederdaling van den H. Geest (1), voor eeuwen reeds voorzegd (2); immers

Het bladt van JOËL spelt de blijde morghenzon,
En opgangh van de Kerk, daer Godt de volle bron
Van zynen Geest belooft t' ontsluiten en by vlieten
Zyn gaven en genade op al wat leeft te gieten.
De dochter en den zoon, den dienstknecht en de maeght,
En out, en jongh, en wat godtvruchtigh hem behaeght,
Te melden 's hemels wil, door droomen en gezichten,
En openbaeringhen om 't hemelsch ryck te stichten (3).

Dan volgt het kernvol smeeklied om den H. Geest (4), en het Evangelie behelst de belofte des Troosters (5), die in dat uur vervuld is. De praefatie herinnert even zoo aan den H. Geest en aan CHRISTUS, die, opgeklommen boven alle hemelen en aan 's Vaders regterhand gezeten, heden den beloofden heiligen Geest over de kinderen der aanneming heeft uitgestort, waarover de gansche wereld over de geheele aarde juicht van overvloedige vreugde. Het eigen feestgebed in den *Canon* (6) gedenkt de doopelingen, die, uit het water en den H. Geest herboren, zich reeds in de pinkstergaven verblijden.

---

(1) Act. Ap. II. (2) JOËL, II: 28.

(3) VONDEL, Heerlyckheit der Kercke. B. I.

(4) *Veni Sancte Spiritus.* Deze lofzang wordt toegeschreven aan den monnik NOTKER, die in de X^e^ eeuw leefde, en het eerst zoodanig soort van gezang, door de Kerk *Proza* genoemd, zou zamengesteld hebben. Eenigen kennen dat lied toe aan ROBERT, koning van Frankrijk; anderen aan den kloosterling HERMANNUS CONTRACTUS, die in 1054 stierf; velen aan Paus INNOCENTIUS III, die 200 jaren na Koning ROBERT leefde; en dat met eenige waarschijnlijkheid, wijl dit proza onder de werken van dien Paus wordt aangetroffen. Zie BENED. XIV. *De Festis.* CXI, § 41.

(5) JOAN. XIV. (6) *Communicantes.*

En teregt juichen zij en de geheele menschheid over de geheele aarde. Immers door de komst des H. Geestes, de hoogste vrucht der verzoening, den Gever aller gaven, gaat de verlossing nu alom worden toegepast. Luide verkondigen het de zinnebeelden en teekenen, waaronder Hij nederkwam: het gedruisch uit den hemel, aan een opkomenden stormwind gelijk, dat het geheele huis vervulde; die verdeelde tongen; dat vuur; die gave der talen, alles kondigt het ons aan. Die magtige lichtstroom uit den hemel is de toevloed der genade, die in onze zielen het geestelijk leven onderhoudt, gelijk de lucht, die wij ademen, ons ligchaam doet voortduren. Het geweldige van den wind duidt aan, hoe magtig de genade is, om 's menschen hart te zuiveren, te herscheppen en levend te maken; en dat die stormwind het gansche huis vervulde, beteekent: hoe de H. Geest zijne volle gaven aanbiedt aan alle menschen uit alle landen, die hij allen vernieuwen en geheel doordringen wil.

In verdeelde tongen, gelijk vuur, daalde Hij over allen neder: zinnebeeld der eenheid des geloofs, dat, door het woord verkondigd, in de liefde werkt, en de menschen met elkaar en allen vereenigen zou met God, tot wien het nimmer rustend vuur opvlamt en als tot zijn oorsprong zich verheft; zinnebeeld ook der zuivering, verlichting en vervorming, die de H. Geest in onze zielen zal uitwerken; zinnebeeld nog, hoe de Apostelen den H. Geest niet slechts voor zich ontvingen, maar door het hemelsch woord, dat van heilige liefde vlamt en gloeit, het liefdevuur ook aan anderen moeten mededeelen; zinnebeeld eindelijk van de gave der talen, waardoor de Apostelen tot de verscheidenheid der volkeren kunnen spreken, en allen het woord des heils verkondigen. Reeds bij de eerste prediking van

den H. PETRUS werd dit bewaarheid, toen de vreemdelingen, uit de verschillendste oorden ter viering van het Pinksterfeest te *Jerusalem* zamengekomen, — ook eene goddelijke beschikking, om spoedig dat wonderbaar geheim te verbreiden, — openlijk verklaarden: wij hebben hen in *onze talen* Gods groote daden hooren verkondigen (1).

Was eens de verwarring der talen, bij Babels torenbouw, het middel om de kinderen der menschen, tot straf van hunnen hoogmoed, te verdeelen en te verspreiden (2); werden hierop hunne godsdienstige denkbeelden verdonkerd en verward, de heilige overleveringen verduisterd en vergeten, verdeeldheid, haat en vijandschappen gekweekt: de gaven der talen, waardoor zoo vele volken hunne eigene taal hooren spreken in ééne taal, is het gelukkig en wonderbaar voorteeken, dat alle geslachten en talen in de eenheid des geloofs en der liefde zullen vergaderd worden, om slechts één volk, één groot gezin uit te maken, dat van zonneopgang tot ondergang in de ééne taal van denzelfden geest der liefde de glorie des Heeren zal verkondigen (3).

O wij willen dan ook in dit uur, waarin de Kerk dat hoog geheimenis vertegenwoordigt,

. . . . . en oogh
En hoop naer boven slaen, en uit des hemels boogh
Verwachten dezen Geest, die met gedruis en straelen
Van tonghen, door de lucht, op 't Pincksterfeest quam daelen,
En taelen storten, licht, en kennis, geest, en kracht
Op Gods gezantendom, het Galileesch geslacht,
Om door hunne aders weêr alom met volle vlieten
Een zee van wonderheên en gaven uit te gieten,
Tot aenwas van het volck, dat hem alleen behaeght,
En dient, en 't heilzaem merck van 't kruis op 't voorhooft draeght.

Maar dan moeten wij, op het voorbeeld der Apostelen

(1) Act. Ap. II; 11. (2) Gen. XI. (3) Ps. CXII, 3.

en van de Moeder des Heeren, eenparig onze stemmen verheffen en bidden:

O hartekenner, die met al doordringhende ooghen
Des menschen ooghmerck kent, en aenziet uit den hooghen,
Zie neder uit den troon van 't ongenaeckbre licht,
Daar Cherubijns voor u hun wezen en gezicht
Met dubble vleughelen al bevende bedecken;
Terwijl de kooren vast den lof der Godtheit wecken,
Den hooghsten zijnen lof toezwaeijen, met den geur
Van wieroock, uitghespreit den ganschen hemel deur.
Begunstigh toch den galm van deze kerckghezanghen,
Gewaerdigh ze eenen glans uit uwen stoel 't ontfanghen,
Op dat de Heerlijckheit der Kercke niet verdooft,
En Jesus naem hierdoor gekroont werde, en gelooft (1).

Zoo willen wij ons door het gebed met den geest der Kerk vereenigen; want nog acht dagen lang hooren wij haar het verheffend smeeklied aanstemmen, dat toch de Schepper, Geest, al hare kinderen bezoeken, met zijne zevenvoudige gaven verrijken, hen verlichten en versterken moge (1). Acht dagen lang blijft zij dat magtig wonderwerk voor oogen houden, en spreekt dagelijks in de H. Mis, in de getijden, van den H. Geest, van zijne gaven en alles verwinnende werken. Acht dagen lang, en meermalen door het jaar, herinnert de roode feestkleur zoowel aan het vuur, waarin de H. Geest nederdaalde, (en dat reeds afgebeeld was in het vuur, dat bij de wetgeving op *Sinaï* om die bergkruin vlamde,) als aan de innerlijke zuivering, die het geheimzinnig Pinkstervuur in de harten uitwerkt, als ook aan het purperrood van het heilig offerbloed, dat de Apostelen en zoovele martelaars, door den-

(1) VONDEL. De Heerlijckheit der Kercke. B. I.

(1) De lofzang *Veni Creator Spiritus*, die eenigen aan KAREL den Groote, anderen aan den H. AMBROSIUS toeschrijven.

zelfden Pinkstergeest versterkt, stervende hebben vergoten, toen zij voor de geheele aarde getuigenis van den naam van JESUS durfden afleggen, en door den Zoon te prediken, haar den Vader openbaarden. Ja nu, zoo getuigen wij het mede, met een dankbaar hart, van zooveel wonderwerken verrukt en overstelpt, ja nu, in dit feestuur, nam de Geest, in maatloos lijden door den stervenden Verlosser aan het bebloede Kruis voor ons verdiend,

Nu nam de Geest van Zoon en Vader
Zijn woning weêr in onze ziel,
Zijn liefde voert ons beiden nader,
De Zoon voedt ons uit eigen ader,
Tot 't Zoonschap op, dat ons met 's Vaders beeld ontviel;
Hij laat zijn' bloed voor ons nog vloeijen,
De liefdevlam ons hoofd omstoeijen
Van 't heiligende Pinkstervuur,
Zijn eeuwig leven in ons groeijen
En geeft — als 't loutrend vuur in gloeijen
Aan 't blanke goud — ons zijn Natuur.

Zijt Ge in uw schepping weêr getreden,
Niet afgestraald in eindig schoon,
Niet als weleer in 't jeugdig Eden,
Of schaduwbeelden van 't verleden,
Maar, Vader! door uw Geest in 't Beeld van uwen Zoon:
O zingt, o zingt Hem melodijen!
O ruischt Hem, ruischt Hem harmonijen!
Blaakt, zon en starren, Hem ter eer!
Jaagt, zeeën! dondrend opgestegen,
Orkanen! Hem uw' lofzang tegen,
Buigt, bergen! voor uw Opperheer (1)!

Op wat wijze nu 's menschen heiliging en de verlossing van alle schepsel, door de werking van den H. Geest, geschiedt, en het Pinksterfeest in de Kerk wordt voortgezet, gaan wij thans bemerken, ofschoon vlugtig slechts, en voor zoo verre de orde van het kerkjaar dat vordert.

(1) Gedichten enz. van C. BROERE en P. VAN DER PLOEG. Bl. 48.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET RONGEANISME IN NOORD-AMERIKA.

Wel nergens is aan alle godsdienstige gezindheden eene zoo vrije beweging toegestaan als in *Noord-Amerika*. Daarom vindt men er een heirleger van sekten, dat naauwelijks te tellen is, en elk jaar toeneemt. Het is er een bont gewemel van alle mogelijke godsdienstige hersenschimmen en droomerijen, die er worden uitgevent. Ieder godgeleerde landlooper, ieder listige bedrieger, of wie maar eene zekere mate van ondervinding of bespraaktheid heeft of vermeent te hebben, waant zich tot hervormer geroepen te zijn; hij heeft reispas noch patent noodig, om er zijn broddelwerk uit te oefenen, en zijne oude maar nieuw opgemaakte waren, zijn versierde of onversierde leugens ter markt te brengen. Ook ontbreekt het bijkans nooit aan dwazen, welke die waren vragen en koopen, en naar de bij nacht gebouwde winkelkapel heen ijlen, waar zij de willekeurige invallen en opgevatte meeningen van een individu van gisteren als het zuiver Evangelie gaan hooren. Wel is waar, gelijken deze nieuwe sekten dikwerf aan den kortstondigen vlinder; want ter naauwernood hebben zij een bewijs van haar bestaan gegeven, of zij zijn weder spoorloos verdwenen. Anderen gelukt het wel eens, hun leven voor langeren tijd te rekken, terwijl zij uit de volle borst schimpen en schreeuwen tegen alle partijen, die niet bij hunne banier zweren, en die, — als natuurlijk gevolg der zoogenaamde Evangelische vrijheid, — vooral uit het orthodox Protestantisme de meeste aanwinsten werven.

Zou in zulk een land ook het Rongeanisme niet een' zaakverzorger vinden? Zou hier alleen de moedige kampioen der waarheid, wien nu reeds de tegenwoordige wereld vreugdevol toejuicht, en wiens nagedachtenis ook de late nakomelingschap

met een dankbaar hart bewaren zal, zou een man, die geroepen schijnt om de LUTHER der negentiende eeuw te worden, zonder medestander blijven in de heldendaad zijns geestes? Dit liet zich in het vrije *Noord-Amerika* niet wel verwachten. Werkelijk dan ook vinden wij in de Staats-Courant van *New-York* van den 20 September des vorigen jaars de volgende merkwaardige verklaring:

INVOERING DER R. K. KERK, BEVRIJD VAN AL HARE OUDE MISBRUIKEN.

als: de onthouding van den kelk bij het avondmaal; de oorbiecht; de onverbreekbaarheid van den echt bij echtbreuk; de gedwongen ongehuwde staat der geestelijken; de vele huwelijksbeletselen; het verbod van den bijbel te lezen; het onttrokken kiesregt der geloovigen bij de keuze van de hoofden der Kerk. Deze misbruiken, en veel nog wat niet voegt, zullen in de nieuwe inrigting wegvallen, en er zal een einde zijn aan den gewetensdwang. Het geloof, de zedeleer en de sakramenten blijven. De zich vormende gemeente is te gelijk eene vereeniging van hulpbetoon, waarvan het lidmaatschap zeer voordeelig en de inrigting hoogst doelmatig is. Ter deelneming worden alle Christenen uitgenoodigd door den ondernemer HERRMANN, priester der Katholieke Apostolieke Kerk. *Bureau: Willet, st. N°.* 126.

Onze lezers zijn zeker begeerig te weten, wie deze koene Noord-Amerikaansche RONGE-HERMANN is. Wij kunnen hun daaromtrent de noodige inlichting geven. Hij is een Katholiek priester, reeds 47 jaren oud, die in het jaar 1824 in het diocees *Würzburg* de priesterwijding ontving, en laatstelijk pastoor was te *Holzkirchen*, maar om zijn min priesterlijk gedrag in zijne bediening moest geschorst worden, waarop hij voor omstreeks vier jaren naar *Noord-Amerika* uitweek, en zich te *New-York* nederzette. Hier zamelde hij langen tijd de op de straten verspreid liggende beenderen en lompen op; een bedrijf, dat hem een zeer karig onderhoud verschafte,

tot dat hij later eene Duitsche school voor eerstbeginnenden oprigtte. Ondanks de groote armoede, waarin hij leefde, bleef HERRMANN echter nog altoos aan zijne Kerk getrouw, en wees alle aanbiedingen, die hem van de zijde der Methodisten gedaan werden, om tot hen over te gaan en eene predikantsplaats aan te nemen, standvastig van de hand. Door de publieke bladen echter met de zoogenaamde Duitsch-Katholieke beweging bekend geworden, ontwaakte plotseling ook in HERRMANN, die tot hiertoe met zijn treurig lot tevreden was, de magtige geest der hervorming; eenige op nieuwigheid beluste personen deden door zoete beloften de inwendige stem zijns gewetens zwijgen, en armoede en kommer voor eigen onderhoud bragten hem er eindelijk toe, om bovenstaande oproeping uit te vaardigen.

Eene vergadering ter voorbereidende beraadslaging werd nu door HERRMANN in eene bierbrouwerij belegd; eene omstandigheid, die aan eenige bladen de naïve bezorgdheid ingaf, of de zaak zich niet in bierschuim zou oplossen. Den 27 September van het vorige jaar had werkelijk tegen den avond de eerste eigenlijke zamenkomst in het huis van dienzelfden bierbrouwer plaats, waar omstreeks 60 tot 70 personen tegenwoordig waren, en HERRMANN bovengenoemden *prospectus* der nieuwe kerk, door hem te stichten, voorlas en verder uit een zette. Hierbij echter was hij veel inschikkelijker dan de Duitsche hervormingsmannen. Mis en vesper voor iederen Zondag werden bijbehouden; ook werd toegestaan, dat hij, die volstrekt biechten wilde, zulks voortdurend zou kunnen doen, en zelfs de geestelijke moest niet geheel gedwongen en in geweten verbonden zijn om in den echt te treden, hoe goed ook altoos eene vrouw den priesterlijken staat zou kunnen verligten en versieren. Vooral liet de redenaar uitkomen, dat, met de stichting der nieuwe godsdienst, tegelijk eene vereeniging ten behoeve der zieken zou worden gevestigd, en die inzonderheid de kraamvrouwen mildelijk moest bedenken.

Toen de voorlezing geëindigd was, liet de Stichter der nieuwe Kerk de volgende oproeping uitgaan: *Wie nu deze voordeelen, die de Roomsche Kerk niet heeft, genieten wil, trede te voorschijn en late zich inschrijven!* Doch niet een enkele trad te voorschijn; maar na eene kleine tusschenpoos liet iemand der vergadering, die op HERRMANN's huiselijke betrekkingen zinspeelde, zich aldus uit: Moeten welligt in de nieuwe godsdienst ook de kinderen betaald worden? Deze heer zou beter doen, als hij zijne oude zaak, het lompen-zoeken, weder opnam, die hij reeds vier jaren hier gedreven heeft. Hierop volgde een zacht gemompel. Een ander vroeg toen verlof om te spreken, en zeide tot den nieuwen hervormer: Mijnheer! gij schijnt mij waarlijk waanzinnig toe, dat gij u Katholiek noemt en toch zooveel grondwaarheden der Katholieke Kerk verwerpt, daar gij reeds zoo oud geworden zijt, en nu eerst in *Amerika* uitvindt, dat de Kerk misbruiken heeft. Gij zijt om het potsenspel, dat gij hier beginnen wilt, waarlijk te beklagen. Schaam u toch, en keer terug, gelijk de verloren zoon in het Evangelie gedaan heeft.

Dat had de hervormer niet verwacht; verstomd en sprakeloos stond hij daar. Wijders werd hem gevraagd, wie hem gezonden had. Hij zeide: JESUS CHRISTUS. Men antwoordde hem: Dat zeggen alle sektemakers. HERRMANN verstomde weder, en toen eindelijk eene vrouw onbeschaamd genoeg was van hem een *sixpence* aan te bieden, om, ingeval hij op geene andere eerlijke wijze zijn brood wist te verdienen, een halskoord te koopen, toen haastte zich de stichter om uit de voeten te komen, uit vreeze, dat hem welligt nog iets ergers zou geschieden. Kortom de eerste vergadering liep tot zijne schande af, onder luid gelach en handgeklap.

Evenwel werd HERRMANN, door eenige kwalijkgezinden aangevuurd, door het mislukken der eerste bijeenkomst niet afgeschrikt, om zijn plan weder voort te zetten. Tegen het eind van October had eene tweede vergadering plaats, die 37 per-

sonen, 33 mannen, 2 vrouwen en 2 jonge knapen bijwoonden, waarvan slechts een eenige het waagde zich in het opengelegde boek in te schrijven, terwijl eene der vrouwen bevend den rozekrans onder haren voorschoot verborg. Tegelijk trad HERRMANN voor het eerst als priester der nieuwe kerk op, waarvan een ooggetuige, in den te *Cincinnati* verschijnenden *Waarheidsvriend*, het volgende berigt: «In eene kamer, die te gelijk de woning voor den nieuwen hervormer en zijn gezin uitmaakte, was een altaar aangebragt, eenvoudig en arm; en aan dat altaar stond hij, las mis in de Duitsche taal, en hield eene preek over het evangelie van den Zondag. Wie hem opmerkzaam gadesloeg, kon het niet ontgaan, dat hij (de hervormer) de eenige was, die in de vergadering ontroerde. Een doodelijk bleek lag op zijn aangezigt; hij was geheel verslagen en verward. Gedurende de preek kon men ligt bemerken, hoe zwaar het hem werd, om den draad zijner rede vast te houden; een hevige strijd scheen er om te gaan in zijne ziel. Al mogt zijn oog ook dikwijls op de vergadering rusten, toch was het of het niets waarnam; want zijn geest scheen verre, verre verwijderd te zijn: welligt doolde deze *daar* om, waar hij voor de eerste maal aan de heilige altaren in het vroom gebed zijne handen zamenvouwde; *daar* welligt, waar hij met een plegtigen eed aan zijnen Verlosser eeuwige trouw beloofde, toen hij Hem voor de eerste maal in het H. Sakrament ontving! verwijlde welligt aan de treden van dat altaar, waar hij voor de eerste maal het heilig misoffer opdroeg, dat hij nu zoo euvelmoedig onteerde! gedacht misschien degenen, die met hem het doornig pad des priesterschaps betraden en zich als medearbeiders lieten opnemen in den wijngaard des Heeren, en nu, over de eerste helft huns levens gekomen, de hand op het hart konden leggen en zeggen: o God! ik heb gehouden wat ik U beloofde, en hoop het door Uwe genade ook verder te doen.»

Overigens vond de nieuw gestichte sekte weinig bijval in *New-York*, en in zes maanden tijds gelukte het HERRMANN ter

naauwernood van zes of acht Katholieken te verleiden. Daarentegen toonde de werking der goddelijke genade zich spoedig in hare alles verwinnende kracht. Ook HERRMANN werd daardoor tot nadenken gebragt over zich zelven en over zijn onzalig doen en bedrijf. Hij was wel is waar gevallen, diep gevallen, — en ach! er zijn zoo veel struikelsteenen, waarover men vallen kan, — maar hij was nog niet geheel bedorven. Zoo toonde hem eindelijk zijn opgeschrikt geweten, hoe dwaas en zondig hij tegen God en zijne H. Kerk was opgestaan. Hij kwam als de verloren zoon naar de Kerk terug en ontweek, om den kommer te ontgaan, die hem drukte, naar *Philadelphia*. Eerst echter zond hij aan den Zeer-Eerw. P. AMBROSIUS BUCHMAIER, Pastoor van de Duitsche St. Nicolaas-kerk te *New-York*, den volgenden brief, waarin hij zijne dwaling rouwmoedig bekent en geheel herroept.

HERROEPING.

De ondergeteekende priester herroept hiermede, zonder hoop op eenig voordeel hoegenaamd, de door hem verbreide onkatholieke leeringen, die hij, gelijk bekend is, zes maanden lang, ook met de daad heeft pogen in te voeren, namelijk: 1°. de noodzakelijkheid van het H. Sakrament des Altaars onder beide gedaanten te ontvangen; 2°. de afschaffing der oorbiecht of van de belijdenis der zonden in het bijzonder; 3°. de verbreekbaarheid des huwelijks, zoodat beide partijen weder in den echt kunnen treden; 4°. het huwen der geestelijken; 5°. de vermindering der huwelijksbeletselen; 6°. het lezen der H. Mis in levende talen; 7°. het lezen der H. Schrift, zonder de voorzigtige beperking der H. Kerk; 8°. het medestemmen der geloovigen bij de aanstelling der geestelijken; 9°. het verzet tegen de voorschriften der bestaande kerkorde in het algemeen. Deze artikelen, punten of grondstellingen, gelijk ook alles, wat hij op eene of andere wijze tegen de heilige Katholieke Kerk heeft uitgebragt, wordt van den ondergeteekende herroepen en *ver-*

oordeeld, zoo als hij tevens belijdt: dat er slechts ééne ware, onfeilbare, Katholieke, Apostolieke Kerk is, waarin de H. Geest alle waarheid leert, waarin alleen heiliging, vergiffenis der zonden en eeuwig leven te vinden zijn. Te gelijk bidt hij de geloovigen om vergeving voor de gegevene ergernis, en roept die verleid zijn op, om tot de ware Kerk terug te keeren, opdat zij hun deel in CHRISTUS niet verliezen, die zegt: Wie niet met mij is, die is tegen mij. Van zijnen kant zal de ondergeteekende door opregte boete Gods erbarming en genade trachten te verwerven, en voortdurend smeeken, dat hij met de afgedoolden het rijk Gods niet moge verliezen. Om bekendmaking hiervan verzoekt JOHANN KASPER HERRMANN, Priester. *New-York*, den 15 April, 1846. *Aan den Zeer-Eerw. Heer* P. AMBROSIUS BUCHMAIER, *Pastoor van de St. Nicolaas-kerk*, 135, *Second street*, *New-York*.

In hoeverre deze herroeping reeds is bekend geworden, hebben wij niet kunnen vernemen. De zaak is aan Zijne Hoogw. den Bisschop van *New-York* medegedeeld, wien men om toegevendheid voor den rouwmoedigen boeteling gebeden heeft en die Hij zeker niet zal weigeren.

Mogten toch spoedig in *Duitschland* velen der afgedoolden HERRMANN'S voorbeeld volgen, en terugkeeren in den schoot der Heilige Roomsch-Katholieke Kerk, die aan allen hare liefde te inniger aanbiedt, naar mate zij te afschuwelijker door hare vijanden gelasterd wordt.

Der Katholik.

WEDEROM EENE BLADZIJDE UIT DE GESCHIEDENIS DER VERDRAAGZAAMHEID IN NEDERLAND.

II.

Het IV^de^ capittel handelt over de «kerkelijke en goddelijke «redenen, waarom eene Gereformeerde Overigheyt, de Paepsche «bygelovigheden niet mag dulden,» dat wil zekerlijk zeggen:

niet mag verdragen. De eerste reden is «genomen van de be-«dieninge der Politie, wiens Ampt regelregt strydt tegens alle «verdraagzaamheyt van afgoderye en Overgelove,» de tweede bestaat hierin (men zie scherp of ze van de eerste onderscheiden is), dat God in «syn woordt regelregt verbiedt aan alle Re-«genten syn volks, eenige Afgodische bijgelovigheden onder «syn volk toe te laten»: men zie *Exod.* XXIII. 24.; *Deut.* «VII. 5. 6.; *Matth.* XV. 13.; I. *Reg.* XVIII. 21; *Deut.* «XXIX. 18; II. *Par.* XXI. 12; II. *Reg.* XI.; *ibid.* XII; I. «*Reg.* XXII; II. *Par.* XXXIII. 11; *ibid.* XXXVI.; II. *Chron.* «XIV; *ibid.* XVIII.; II. *Reg.* XVII.; *Openb.* II. 14. 15.» Wie kan, na de aanhaling van zoo veel schriftuurplaatsen gezien te hebben, nog twijfelen aan de geldigheid van 's mans redenering? Immers, de schriftuur is zeer klaar, en ieder die ze met eerbied leest, wordt door den Geest Gods verlicht om ze te verstaan! De derde reden, «dat bij de Hooge Overheyt, in de «brieven van uytschrijvinge der Bededagen belooft werdt, Godts «zegen over het Land te sullen gebruyken ten goede van de «Gereformeerde Religie, en, derhalven tot weeringe wat de «Religie strydig is, gelijk den Paapschen dienst;» vierde reden «dat verscheyden Kerkvergaderingen wetten daartegen (tegen «de Afgoderij) gemaakt hebben, als de Kerkvergadering »van Eliberi *can.* 6., van Calcedon *can.* 14..... soo zynder «ook verscheyden Out-Vaders, die deze wetten stant gedaan «hebben, gelijk als Nazianzenus, Augustinus *ep.* 50, *ad Bonif.*»

Het V^de^ Capittel zet de polityke redenen tegen het verdragen der Papisten, in de Vereenigde Provinciën, uiteen. Het begint met een groote logen, namelijk, dat alle Papisten het daarom houden, dat de Landen den Koning van Spanje toekomen, dat hij de wettelijke heer is; «soodat», zegt het boekske, «alle Papisten nu verder verhart syn van (dan) hare voorouders, die met ons de wapenen aannamen tegen den Koning van Spanje.... maar deze hare kinderen dryven nu heel anders, en zyn geworden doodt-vyanden van onzen staat.» De Ka-

tholicken zouden, in 1732, gewenscht hebben een Spaansch wingewest te zijn! *Credat Judaeus Apella.* De tweede polityke reden is die oude bullebak van een eed, dien wij aan den Paus zouden doen, en om welken wij meenen zouden iederen anderen eed te mogen breken, als hierin eenig voordeel voor het Katholicisme gelegen mogt zijn. Vrij mogten onze vaderen, vrij mogen wij nog tegen zulke lasteringen protesteren, het boekske antwoordt: «de Papisten mogen zeggen dat sy «willen, sy zijn nu heden ten dage meest Jesuits, die moord-«dadig (zijn) en nergens na vragen, als sy haar Ryke maar «mogen oprigten.»

De vierde reden schijnt een corollarium van 't geen voorgaat, en wordt gezegd te zijn, dat «de Regeringe genoodzaakt werdt «in sulke steden, daar men haar (de Papisten) ingelaten heeft, «dubbele besettinge tegen de vijanden van binnen en van buyten «te houden.» Welke mogen toch die steden geweest zijn, daar in 1732 dubbele bezetting moest gehouden worden uit vrees voor de Katholieken? Moeijelijk zal het vallen ze aan te wijzen; ons zijn ze onbekend. Als vijfde reden wordt aangevoerd, dat, zoo ooit de Pausgezinden meester worden in 't Land, eigenlijk hunne geestelijkheid heerschen en den Regenten den voet op den nek zetten zal, «welk sy nu sonder allen grondt de ker-«kelijke Persoonen hier te lande (den Dominés) willen te laste «leggen.» Men ziet het, *zoo de ouden zongen, piepen de jongen.* Nu nog schaamt zekere partij zich niet, — de partij die vroeger alleen heerschte — dezelfde beschuldiging tegen de Katholieke geestelijkheid te herhalen. Ten zesde moeten alle Regenten de Papisten weeren, omdat zij alle gezworen hebben, «de Gere-«formeerde Religie alleen te handhaven, en de Paapsche «Religie tegen te gaan, alle (paapsche) geestelijkheid ten lande «uyt te jagen, en haare oefening te beletten.» Voorwaar een sprekend bewijs van de verdraagzaamheid, die hier in 1732 heerschte, toen alle Regenten nog dergelijken eed moesten zweren.

Het 6de, 7de en 8ste Capitel, als bevattende slechts zaken, die met den toestand der verdraagzaamheid in de vereenigde Provinciën niets gemeens hebben, slaan wij over, om al dadelijk weer stil te staan bij het 10de Capittel, dat handelt over «de middelen die men gebruyken kan, om den aanwas «der Papisten onder ons te stuyten.» Dit Capittel begint met eene inleiding, bij welke van het zoogenaamde gevaar, dat van de Papisten zou ontstaan, hoog wordt opgegeven. Dan wordt er overgegaan tot het aanwijzen der middelen. 1°. Eigen bekeering. Alle ingezetenen moeten trachten te houden het verbond, dat zij met God hebben aangegaan, «dan zal Godt «zelf de Pausgezinden *verschrikken met eene groote verschrik-«kinge, tot dat ze verdelgt worden, en geen man zal voor «u aangesigte bestaan, tot dat gij ze sult hebben verdelgt.*» Deut. VII. 23. 24. — 2°. «soo moeten alle, maar insonderheyt ook de Regenten van 't Landt, de goddelyke waarheyt, «de Gereformeerde Religie, den Godsdienst, DE BEDIENAARS «DAAR VAN, hoog agten, lief hebben; haar meeste eer daarin «stellen die te handhavenen, en alle geunst en bystand tot be-«scherminge en voortplantinge te bewysen; sulks geschiedt aan «Godt, die het erkent en beloonen wil.» Wie zou hier de verdienstelijkheid der goede werken gewacht hebben? — 3°. «Soo moet overal in steden en dorpen, wel toegesien wer-«den, dat geene tot de Regeringe en worden ingelaten, dan «die van de Gereformeerde Religie zyn, en dat overal alle Paaps-«gezinde werden uytgehouden, niet alleen uyt de Hooge Ver-«gaderinge des Lands, maar ook uyt alle Vroetschappen, als-«mede uyt alle Regeringe van dorpen, dat zy niet werden «gevoordert tot Schout en Schepen van 't platte Landt; ook tot «geen Capiteynen, Officieren, te water nog te lande, onder de «Burgers of Schutters, tot geen dienaars van voordeelen onder «ons, want sulke kunnen niet conscientieshalven anders als die «van haar Religie zyn, begunstigen.» — «4°. soo moet neer-«stig gewaakt, en met een ongeveynst voornemen by de hand

«genomen werden, het weeren, uytjagen en verdryven van «haar geestelyke Persoonen, Bisschoppen, Abten, Priesters, «Papen, Kloppen, Jesuiten, daar het Land van krielt... Hierin «behoorde geen oogluyking of gunst, geen grondregels van «staat, geen inzigten van burgers.... te gelden.... Dat alle «steden dit werk niet alleen door haare Officieren, laten ter «uytvoer brengen, en ten platten lande doen uytvoeren, doende «vaardig regt op de aanklagten, en na voorgaande waarschu- «winge sonder gunste, *aan den lyve straffende* alle Geestelyke, «die tegen de plakaten in 't land gevonden werden.» — «5°. «Soo behoorden alle Regenten en Borgers van de Gerefor- «meerde Religie, in alle voordeelen van Staten, Ampten, le- «verantiën, neeringen, bewindt van koopmanschappen, verpag- «ten van goederen, aannemen tot arbeyders, wasters, dienaars, «meysjens, die van onse Religie voor te trekken.» Is het niet alsof dit boekje, van 1732, afgeschreven is geworden door zekere Protestanten onzer dagen? Slechts houden zij thans achter, wat er, in dat boekje, in eene aanteekening, bijgezegd wordt: «thans is de tydt geboren, om ons lieve vaderlandt «van soo veel Paapsch gezin, dienstboden, daglooners en an- «dere werklieden, soo in steden als ten platten landen te ont- «lasten.» Het zesde middel, door onzen bestrijder, van 1732, opgegeven, zal voorzeker ieder Protestant met verontwaardiging vervullen. Ware het aangewend, zoo was *Nederland* voor eeuwig geschandvlekt; en evenwel, daar waren er, die het in hunnen kring aanwendden. Lezen wij voort: «Ten sesden, soo behoorde «elk in syn beroepinge.... hem meer als ooit te quyten, om «den aanwas der Papisten tegen te gaan, en haar verzwak- «kinge te bevoorderen. Dat alle opsienders der Kerke, die in- «sonderheyt van Godt geordineert zyn, om de muuren Babels «omver te trekken, hiertoe meer als gewonen arbeyt, want de «noot vereyst het.» (Bijna aldus de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk) «Dat sy 't ook haar niet laten verdrieten «tydig ontydig, in het bysonder, *op de Raathuysen, by Staaten*

«*van 't Landt*, te zyn hooglyk aanhoudend, niet aflatende tot «dat zy een dadelyk redres bekomen hebben.» Ziedaar de oude Dominé-kratie, heel wat magtiger dan de tegenwoordige. Doch zoo het spreekwoord geldt: *De vos verliest zijn hairen wel, maar zijn streken niet*, zou dan «het hooglyk aanhouden by Staaten van 't Landt» niet kunnen geacht worden alsnog te bestaan? En «op de Raathuysen?.,» wij mogen thans zelfs vragen: en bij de ministerieën?... Gaan we voort: «Dat ook «alle Regenten van 't Landt haar eedt quyten, op hunnen «post neerstig de wagt houden om uyt te hooren hoe het gaat «met de Paepsche Vyanden» (ingezetenen) «van onsen Staat, «om straks al haar moetwil, stoutigheden, lasteren van Godt... «honglyk te straffen; haar officieren tot gedurige neerstigheyd «in desen opwekken, wel onthalen en met toegenegentheyt «ontfangen alle sulke, die haar de stoutigheden der Papisten «komen ontdekken.... Dat ook alle *Baljuws, Schouten en an-«dere Officieren*, die de uytvinders (opspoorders) en aanklagers «van deze ongeregeldheden zyn, haar niet en laten verblinden «door giften en gaven, om zoo de placcaten vruchteloos, en «alle de besluyten der Staaten spottelyk te maken.... dat zy «als trouwe dienaars van het geregt, haar eedt quyten, neer-«stig huys-soekinge doen, en wel letten op de bedryven der «Papisten, op alle die in haar huysen verkeeren, om de Gees-«telykheyt die onder haar schuylt, uyt te vinden.» Deze politie is nog niet genoeg; alle Protestanten, alle moeten handlangers der policie worden. Leest maar: «Dat ook elk Ingezetene «in syn stadt, dorp, buurte, neerstig uythoore wat de Pa-«pisten maken, en waar zy weten, dat Papen, Priesters, Je-«suiten zyn, of dienst doen; sulks straks bekent maken, aan «de yverigste en trouwhartigste Magistraats Persoonen, waarin «sy niet en moeten ontsien den naam van een verklikker of aan-«brenger.» En nu lette men op den gruwzamen laster, waarmede de boosaardige schrijver de ma'ssa tracht gaande te maken. Waarom moet niemand den naam van verklikker of aanhanger

vreezen? «Want gelyck het een prysselyke daad is, als er een «verrader in de stadt gekomen is, of een dief en moordenaar «ergens ingebroken is, dat men die ontdekt; soo is 't in deze «gelegentheyt ook; is het niet beter, dat gy haar in tyts ont«dekt, dan dat sy u by tyd en wyle, met vrouw en kinderen «scherpzinnig en verradelyk souden vermoorden? alle ver«standigen sullen u dit niet tot blaam, maar tot lof als regte «liefhebbers van 't vaderlandt toeschryven. *Weest dan hierin «neerstig, tot behoudenis van u selven, u vrouw en kinder«kens, die gy anders sult voor u oogen zien schenden, den «buyk opensnyden, het ingewant uyttrekken; want sy ons dry«gen wel anders te sullen mishandelen, als in andere staten «geschiedt is.*» Heeft men ooit verfoeijelijker laster op iemand zien werpen? heeft men ooit meer stoutheid in 't lasteren aangetroffen? Daardoor wordt eenigzins verklaarbaar, dat er, twee jaren later, (1734) ontstond «eene groote, doch onge«gronde vrees voor eenen algemeenen moord onder de *Gere«formeerden* in ons Land, dien de *Roomschen*, gelyk sommigen «dwaaslyk meenden, begaan zouden, wanneer de Sakraments«dag op den feestdag van ST. JAN zou invallen, gelyk op den «24 Juny des jaars 1734 gebeurde, doch welke dag stil af«liep.» (1) Zoo had men de *openbare meening* misvormd, dat een zoo snood gerucht alom door het land ingang vond en, althans hier en daar, zelfs den Magistraat verontrustte. — 7°. «Yder bevatte de noot, en maake hem selven te overtuy«gen, dat ons Land in groot gevaar is van de Papisten, «en dat van daar allereerst onse verwerringen en ondergank «zal komen.... Willen wy niet als zorgelooze en ongevoelige «menschen eens verrast te worden, laat ons bedenken den «aart der Papisten, haren aanwas, haar oogmerk, om eer «de vlamme begint uyt te breken, hier en daar sich een «verklapt, en haar Moordig doelwit ontdekt wert, op onse hoede

(1) MARTINET, *Het vereenigd Nederland*, verkort. bl. 153.

«te syn, en voor geenen valschen wapenroep een ydele vreese en «ongegronde gissingen te houden; maar gelooft het gevaar... «yder stampe malkanderen het gevaar wel in, dat sal spoet «en gewilligheid maken, om de voorgaande heelmiddelen in «het werk te stellen.»

Nu volgt, ten laatste, het 11e. Capittel, bevattende «het besluyt... «met een ernstige Aan-dringinge.» Hier zullen we wederom zien, waartoe de haat het brengen kan, en wij zullen ons mogen vragen: hoe weinig verdraagzaam, en hoe blind van vooroordeel moet het publiek geweest zijn, tot hetwelk men aldus durfde spreken? Na gezegd te hebben, dat allen, die niet vol zijn van haat tegen de religie en de ingezetenen, nu de overtuiging moeten hebben van de noodzakelijkheid «om den sterken, grooten, «inbrekenden vloet van 't Ryke des Pausdoms» tegen te gaan, vaart de schrijver aldus voort· «Wy manen alle, voor Godt «en de heele werelt, Kerkelyke en Polityke, Overheden en On- «dersaten, met de hoogste betuyginge die wy konnen, dat zy «t' zamen voor Godt een verbond maken, en met eede haar «verbinden.... om dit quaat, als een man, tegen te gaan. «Hiertoe roept u Godt, u Conscientie, u eedt, de noot. Doet «gy 't niet, gy zult op u laden Godts toorn, u ziele besmet- «ten met zoo veel onnoozel bloedt, ontrouw syn in uw beroe- «pinge; het zal u bezwaren in uw doodtbedde, te last geleyt «worden in 't oordeel; en daerom zweert het Godt, belooft «het de gemeente, dat gy sult waken, en tegengaan een Re- «ligie.... t' samen gebragt uyt nieuwe en oude ketteryen.... «vervult met.... afgodische bygeloovigheden,.... yder loslatende «tot alle ongebondentheyd en Godloosheyt;.... eene Religie «vol tyrannie, ongehoorsaamheyt aan alle Christelyke Over- «heden....; eene Religie vol van.... verdeeltheden, twisten, «oneenigheden, over de stukken des geloofs, vol van grouwelen «en tyrannie... en meyneedigheyt; daer die sy voor de fun- «damenten der Kerke houden.... selver geweest is een Tove- «naar, sodomiet, Godsverloochenaar...; daar Godlooze tot

«Heyligen om aanbidden gemaakt worden; en Heyligen tot «Goden.... eene religie die.... sulken ongebondenheyt toelaat, «dat die niet mede suypen en zwelgen, dansen en springen, «drinken en klinken, hoereren en slampampen, werden straks «voor ketters gescholden, maar voor goede Catholyken die «aan 't vorige schuldig zyn.» Daarop volgt dan een zoogenaamd gebed, dat eindigt met *Amen*.

Wij eindigen ons verslag, maar wij kunnen niet nalaten een paar dingen, die ons belangrijk schijnen, te doen opmerken. Vooreerst dan, vragen wij: hoe moet de toestand der gemoederen ten aanzien der Katholieken geweest zijn bij de protestantsche bevolking, toen zulk schrijven niet alleen lezers vond, maar, blijkens het uit MARTINET aangehaalde, ook zoo veel invloed oefende? Wij houden ons overtuigd, dat vele, de meeste onzer protestantsche tijd- en landgenooten, als zij 't bovenstaande lezen, een gevoel van schaamte en verontwaardiging niet zullen kunnen bedwingen. Doch waarom ons dan onophoudelijk de verdraagzaamheid der vaderen geprezen? den toenmaligen toestand der Katholieken bijna als benijdenswaardig doen voorkomen? Waarom uit de geschiedenis de waarheid der feiten weggeschrapt? tijden en personen met valsche kleuren versierd? Als men zoo doet, kan dan de geschiedenis nog tot leerschool verstrekken? En om hier maar één punt aan te raken, kan men het tegenwoordige uitleggen zonder het verledene? Maar wanneer nu de toestanden van vorige geslachten verkeerd worden voorgesteld, zal men dan den tegenwoordigen toestand begrijpen kunnen? Ons is de onverdraagzaamheid der Protestanten, in ons Vaderland zich nog zoo veelzijdig vertoonende, daarom verdragelijker, wijl wij onzen tijdgenooten om de nog grootere onverdraagzaamheid hunner vaderen iets afrekenen; de tegenwoordige toestand toch, in de voorgaande toestanden een grond vindende, schijnt ons toe iets minder toerekenbaar te zijn aan de thans levenden. Neem het vorige weg, en een der oorzaken van het tegenwoordige

is verdwenen, en onze tijdgenooten zullen meer schuld moeten dragen dan zij hebben.

Eene tweede opmerking is deze, dat voor eene eeuw reeds eene meer hevige en eene meer gematigde partij onder de Nederlandsche Protestanten bestond; dat gene niet terug beefde voor eene hernieuwing der geweldadigheden tegen de Katholieken, zoo als die tijdens den oorlog tegen *Spanje* hadden plaats gehad; dat deze partij vooral door talrijke geschriften, meer of min in den smaak van hetgene, dat ons nu bezig houdt, de menigte, ja ook de landsregering tegen de Katholieken trachtte op te zetten; maar dat al haar pogen, na eenige oogenblikken gedruisch gemaakt en den Katholieken hier en daar zekere onaangenaamheden berokkend te hebben, op niets is uitgeloopen. Eene halve eeuw later volgde de emancipatie der Katholieken, niet afgedwongen door oproer of bedreigingen, maar aangevoerd door een zamenloop van omstandigheden, waarin de Voorzienigheid, die over Nederlands Katholieken waakt, voor ieder zigtbaar is. Wij zien de rustelooze pogingen der hevige partij onder de Protestanten, als eene wel is waar onvrijwillige, maar niet te min werkzame medeoorzaak aan van het eindelijk verschijnen der emancipatie. Thans kunnen wij dit niet uiteenzetten, maar wenschen, dat God ons lust en krachten geeft om nog eenmaal op dit onderwerp terug te komen. Mogen, intusschen, de Katholieken in het gezegde eene bemoediging vinden, bij het tegenwoordig woelen en dreigen der hevige partij! mogen zij, onder gestadig gebed tot God, ijverigen toeleg op zelfverbetering, en liefdevolle zorg voor zwakken en bekoorden, met kalmte den voorbijgang afwachten des weder losgebarsten orkaans! *Dien God bewaart, is wel bewaard.*

WAAR MEN RIJK WORDT.

De Katholieke Kerk in *Ierland* telt vier Aartsbisdommen: *Armagh*, (vroeger de hoofdstad), zetel des Aartsbisschops,

die Primaat van *Ierland* is, *Dublin*, *Cashel-Emlij* en *Tuam*; 22 Bisdommen; 2500 pastoors met even zoo vele medepriesters; 300 tot 350 kloosterlingen; 2600 parochiën en 2000 Katholieke kerken. Men rekent, dat er één priester is voor ongeveer 1240 inwoners en één kerk voor omstreeks 3250 personen. De geheele bevolking van het Eiland bedraagt een weinig meer dan 8 millioen, waarvan nagenoeg 7 millioen Katholieken. De Bisschoppen en Priesters worden onderhouden door de vrijwillige giften der geloovigen, en zelden wil men ophouden te geven, hoe arm men ook zij. En echter is de behoefte zóó dringend, de ellende zóó groot, dat er Herders zijn, die met hunne schapen van honger omkomen, vooral in jaren, als deze, wanneer de aardappelenoogst mislukt.

Maar zoo is het niet met de Anglikaansche Kerk gesteld, die een achtste gedeelte van de grondeigendommen bezit. Vier leden van het Anglikaansche Episkopaat genieten een jaarlijksch inkomen van 16000 Pond Sterl. of 176000 gulden. Een Anglikaansch Bisschop, zonder eigen fortuin in *Ierland* gekomen, verrijkte bij zijn overlijden in 1829 zijne familie met de niet onaanzienlijke som van 400000 P. St. of vier milioen en viermaal honderd duizend gulden. Dr. LINDESAIJ, Anglikaansch Bisschop van *Kildare*, een diocees waar geen Anglikanen gevonden worden, wijl de inwoners allen Katholiek zijn, genoot een inkomen van 6000 P. St. of 66000 gulden. Na een Episkopaat van 42 jaren, liet die Bisschop, onlangs overleden, aan zijne erfgenamen een vermogen na van ettelijke millioenen!

BOEKAANKONDIGING.

Histoire politique, religieuse et littéraire, de la Compagnie de Jésus, par M. *Crétineau-Joly*.

6e en laatste Deel. — Laatste artikel.

Het vijfde deel dezer geschiedenis eindigde met het pauselijk bevel, waarbij de ontbinding van het Instituut uitgesproken werd, of liever, het volgde voor een oogenblik de gebannenen in hunne verspreiding. De heer CHRÉTINEAU-JOLY had hier zijne taak als afgewerkt kunnen beschouwen; maar hij heeft in een zesde en laatste deel zijne geschiedenis willen voortzetten tot aan de gebeurtenissen, welke onder onze oogen voorgevallen zijn. Hij moest dus de lotgevallen verhalen van die twee honderd Poolsche priesters, die, na tot stichting van hun vaderland verstrekt te hebben, het vruchtbaar zaad waren, waaruit op nieuw da gansche orde ontkiemen moest. Vele wederwaardigheden waren nog weggelegd voor die overblijfselen der vernieling; onder eene nieuwe regering worden zij uit *Rusland* verbannen, de godsdienstzin van *Sardinië*, *Piëmont* en *Sicilië* opent hun met de meeste liefde de armen. De orde wordt voor die landen afzonderlijk en later, in 1814, voor de gansche Christenheid hersteld. Dit was de eerste daad van PIUS VII, toen hij van de gevangenschap te *Fontainebleau*, het *Quirinaal* weder betrad.

Zeven en dertig jaren waren verloopen, sedert CLEMENS XIV de onsterfelijke asch van het Instituut in den wind geworpen had. Naauwelijks heeft de Bulle van herstelling de Bulle van vernietiging vervangen, of een hartroerend tooneel opent zich voor *Frankrijk*, *Duitschland* en *Engeland*. Al de Jesuiten, die de ontbinding der orde, de oorlogen, de omwentelingen en de ballingschap overleefd hadden, ontrukken zich aan het

nieuw leven, dat zij hadden omhelsd, en ofschoon van hunne geloften ontslagen, hervatten zij, bij het einde hunner loopbaan, het juk, dat zij in hunne jeugd vrijwillig getorscht hadden. Van alle kanten snellen zij toe, de meesten oud en gebrekkig, maar den last der jaren vergetende, en begeerig om den moeijelijken weg van ontbeeringen, vermoeijenissen en opofferingen weder in te slaan. Eenigen dezer Vaders waren tot de bisschoppelijke waardigheid verheven; zij bieden zich de eersten aan en doen afstand van hun pontificaat, om terug te keeren tot den staat van armoede, welke de statuten der orde aan elk lid als pligt oplegt, den Paus smeekende den dierbaarsten wensch van hun hart, van in de schoot van het Instituut te sterven, te willen bekrachtigen. Deze volharding in denkwijze, deze onveranderlijkheid van overtuiging, welke de ouderdom niet in staat was te verzwakken, welke noch grootheid noch vrijheid kon tot wankelen brengen, is een der wonderen, aan de kinderen van den H. IGNATIUS eigen.

Weinige jaren waren den afstammelingen der XAVERIUSSEN, der LAYNÈZ, der SALMERONS, der CANISIUSSEN, der FRANCISCUSSEN, der BORGIA'S noodig, om een gedeelte van hunnen invloed te herwinnen, en aan het Katholiek *Europa* te toonen, wat zij vermogen in het onderwijs, de prediking en het zoo inwendig als ver afgelegen apostel-ambt. Het oude liberalismus, aan geveinsden vrees of al te beredeneerde bezorgdheid ten prooi, begon te woelen. Het verwekt aan het herrezen Instituut hinderpalen van allerlei aard; het schandvlekt, het lastert, het kuipt, in een woord, het doet zijn eigen werk. In 1828 berooft het, onder ons, die aan de jeugd zoo verknochte meesters van het regt van onderwijs te geven; doch dit is nog niet alles. Twee honderd priesters, over onderscheidene punten van *Frankrijk* verspreid, en onder de beloften van het *Charter*, het gewoon leven leidende, zullen nog den verdedigers der vrijheid schrik aanjagen. Die nieuwe predikers

der verdraagzaamheid, die vernietigen en verbannen, even als hunne ouderen, vreedzamer en zachtmoediger gedachtenis, zich niet sterk genoeg gevoelende tegen een gedeelte der publieke opinie, zullen te *Rome* gaan vragen, dat men hunne plannen en verwachtingen ondersteune; op die wijs beproevende, om den H. Stoel op den noodlottigen weg der concessiën te lokken. Gelukkiglijk ontwaart de algemeene Vader der geloovigen den strik, welken men hem gespannen heeft. Hij biedt moedig wederstand aan den aandrang en de bedreigingen der diplomatie, om aan de tijdelijke magt al de verantwoordelijkheid te laten van hare werken en van de schenderij der regten van het geweten, welke zij met hare eigene hand in het nieuw *Charter* heeft nedergeschreven.

De geschiedenis aldus, om zoo te spreken, geschreven terwijl zij voorvalt, heeft al het belang van een tooneel, dat men bijwoont. Men ziet een aantal personen voor zich heengaan, van welker gelijkenis men zich degelijk kan overtuigen. De *piquante* verhalen, de belangwekkende openbaringen, de nederlagen en zegepralen, de geveinsde verontwaardiging en de bedreigingen, die men niet ten uitvoer kan leggen; de moed der eenen, de lafhartigheid der anderen, die gansche comedie, welke men met veel praal voor het publiek speelt; die woorden, die men luide uitbazuint, om de waarheid te verbloemen, welke men verzwijgt, doch die van alle kanten uitkomt; dat alles is eene onuitputbare bron van steeds nieuwe aandoeningen. Evenwel, deze wijze van de menschen te beoordeelen, onder het woeden der wezenlijke of nagebootste stormen en vóór dat het slagveld verkoeld zij, heeft vele ongelegenheid in zich. De schrijver moet zich evenzeer tegen hartstogt als tegen enthusiasmus wapenen. Ons dunkt, dat de heer CRÉTINEAU-JOLY zich van die twee plagen der geschiedenis heeft vrijgewaard. Hij heeft tot het einde toe die onafhankelijkheid van karakter behouden, welke hij reeds in zijne *Histoire de la Vendée militaire* had aan den dag gelegd, waarin hij met eene

regtvaardige hand lof en blaam heeft uitgedeeld, zonder het oor te leenen aan zijne persoonlijke of maatschappelijke neigingen.

Men kent thans al de beproevingen welke de Societeit van JESUS doorgeworsteld heeft. Zullen de rampspoeden, welke haar nu onlangs berokkend zijn, de laatste wezen in den schoot van ons Vaderland? Wij durven het niet hopen. De Goddelijke Meester heeft van zich zelven gezegd, dat Hij te midden der volkeren geplaatst was als een teeken van tegenspraak. Zij, die Hem het meest van nabij hebben willen volgen, zullen voorzeker altijd het grootst aandeel hebben in den kelk van bitterheid, welken Hij in den hof van Olijven gedronken heeft. Zeggen wij het echter, al ware het slechts om aan den voortgang der beschaving en de zachtheid der zeden van onzen tijd regt te doen; de strijd, waaronder, voor onze oogen, het Instituut van den H. IGNATIUS bezweken is, heeft noch den omvang, noch de halstarrigheid, noch het geweld van dien, welken het in de 18e eeuw te verduren had. De heeren LIBRI, MICHELET, QUINET, YSAMBERT, DUPIN, ROSSI en THIERS zijn slechts vervolgers in het klein, indien men ze vergelijkt bij POMBAL, D'ARANDA, CHOISEUL, CARVALHO, TANUCCI, VOLTAIRE, DIDEROT, D'ALEMBERT, MONCLAR en zijnen toomloozen ambtgenoot. Dàar bestond wezenlijke, vurige, diepgewortelde haat. Wat onze nieuwere acteurs betreft, zij gelooven niet aan hunnen eigen toorn, zelfs dan niet, wanneer zij aan denzelven lucht geven. Zij weten maar al te zeer, dat zij eene schim opwerpen, die noch vleesch noch beenderen heeft, alleen om het vermaak van haar te bestrijden, en dat hunne slagen door niemand in ernst opgenomen worden. Indien onder al die kunstenarijen, nog werktuigelijke vooroordeelen, domme vrees, blinde vijandschap overblijven, en dit is zeker het geval, hebben wij nog vertrouwen genoeg in het algemeen gezond verstand, om te hopen, dat deze doorkneede en onpartijdige geschiedenis veel van die vooroordeelen zal doen

verdwijnen. De wel begrepen en op allen met edelmoedigheid toegepaste vrijheid zal het overige doen bij een volk, dat bij uitstek verstandig en beredeneerd is.

Welke uitgebreidheid wij ook gegeven hebben aan het onderzoek van een zoo belangrijk werk, vragen wij onzen lezers verlof, om te besluiten met eene aanhaling, welke tegelijk een beter denkbeeld zal geven van des schrijvers trant, en eene der hatelijkste lasteringen zal wederleggen, welke tegen de romeinsche overheden verspreid werden, toen de cholera in de hoofdstad der Christenwereld uitbrak.

«De cholera had hare verwoestingen over een aantal rijken uitgebreid. *Rome* was tot nog toe gespaard gebleven, doch eensklaps staat de plaag voor deszelfs poorten. Men heeft gezegd, en de anti-katholieke bladen van *Frankrijk* even als de protestantsche van *Duitschland*, hebben die aantijgingen met gretigheid herhaald; men heeft gezegd, dat, bij de aannadering der cholera, het romeinsche hof, de prinsen, de edele vrouwen der stad, de geneesheeren en de geestelijkheid bevangen waren geworden door eene dier aandoeningen, welke ten overstaan van eenen heiligen pligt, lafhartig doen terugdeinzen. De Paus, zoo zeide men verder, in zijn paleis opgesloten, door wachters omringd, is gevoelloos gebleven; hij heeft het kontakt met zijn volk gevreesd en de dienaar der dienaren Gods, die zijn tiaar moet buigen voor het lijden der christenen, en de goede herder, die zijn leven voor zijne schapen geeft, vergat die roemvolle titels, om voor het gevaar te sidderen. De schrik van den opperpriester werkte op zijn gouvernement terug; de geneesheeren durven de door de cholera aangetasten niet meer te hulp komen; de priesters, vooral de Jesuiten, deinsden terug, wanneer de stervenden hen bij hun doodsbed riepen als de engelen der laatste vertroosting.

«Zoodanig zijn de verhalen, welke de haat verspreidde; men lasterde de zelfopoffering der vrouwen, welke de overmaat van schrik overmoedig maakt; men overdreef de hardvochtigheid der

rijken, om de armen te overreden, dat de Katholieke Kerk eene stiefmoeder zonder ingewanden is. Om de verbeelding der menigte te treffen, vergeleek men de verwoestingen van het beleg van *Jeruzalem* bij de gevoellooze wanhoop van *Rome*, en te *Rome* waren alle ellenden ten toppunt gestegen. Deze stelselmatige beschuldigingen van onmenschelijkheid, deze schandelijke gezondheidslijnen, geworpen tusschen de tranen van eenen grijzen opperherder en de smarten zijner onderdanen, hadden iets zoo wreedaardigs, dat het *Diario di Roma*, het pauselijk officieel blad, dat zooveel hoon over de tiaar heeft zien uitstorten, zich niet meer gebonden achtte aan een stilzwijgen, hetwelk de wijsheid des Pausen het als eene wet had opgelegd. Het beklaagt zich zonder bitterheid; op de plaats zelve verhaalt het, wat er wezenlijk omgaat. De afspraak was langs de gansche anti-katholieke rij gemaakt; geen enkel dagblad denkt er aan zijne beweringen te herroepen of te bewijzen.

De daadzaken waren toch zoo eenvoudig. Naauwelijks had de Indische plaag *Europa* aangetast, of GREGORIUS XVI beveelt aan de geneesheeren CAPELLO en LUPI, twee der vermaardste artsen van *Rome*, naar *Parijs* te gaan en er den loop en den voortgang der ziekte, alsmede de aan te wenden geneesmiddelen na te gaan. De Kardinaal GAMBÉRINI, minister van binnenlandsche zaken, neemt maatregelen, die het kenmerk van voorzigtigheid met zich dragen. De Kardinaal SALA, voorzitter der gezondheids-commissie, opent nieuwe gasthuizen. Op bevel van GREGORIUS XVI, worden in elke wijk *ambulances* daargesteld; men wijst huizen van hulpvaardigheid aan, alwaar de geneesheeren bij voortduring aanwezig zullen zijn. Deze moeten zorg dragen voor het ligchaam, aan de Jesuiten alleen (1) wil de Paus de zorg over de zielen opdragen. De Jesuiten ves-

(1) Niet aan de Jesuiten *alleen*, want niet minder hebben zich de overige ordens- en seculiere geestelijken, destijds, door onvermoeiden ijver en christelijke liefdadigheid onderscheiden. Wij waren er ooggetuigen van. *Aant. v. d. Redactie.*

tigen zich als priesters en als ziekenplegers in de gasthuizen. De servict MORALLI, vormt, door zijne overredende vermaningen, een gezelschap van vrouwen der liefde, die terwijl zij in de wereld leven, zich aan de werken der christelijke liefdadigheid toewijden.

«Bij het zien van zoo vele toebereidselen, worden eenige burgers door angst bevangen; anderen berekenen welligt, dat de cholera hunne persoonlijke wraakzucht of staatkundige droomen zou te hulp komen. Eene proclamatie van CIACCHI, gouverneur der stad, boezemt den boozen vrees in en bemoedigt de braven; deze laatste maakten te *Rome* de overgroote meerderheid uit. Geheel anders dan de volkeren, waarop het priesterlijke juk niet meer drukt, en die zich geroepen achten de beschaving te volmaken, kwam bij de Romeinen de gedachte niet op, dat het gouvernement er belang bij had hen te vergiftigen. Zij wierpen zich niet op de gencesheeren, om hen in hunne dweepzieke wanhoop aan stukken te scheuren; zij beschuldigden de voorbijgangers niet, van de verspreiders der plaag te zijn; zij zagen niet, dat stedelijke overheden dit akelig oogenblik te baat namen om eene staatkundige partij aan de woede der menigte prijs te geven. De cholera belegerde de pauselijke stad; hare inwoners vermoordden elkander niet, onder het beschuldigen van misdaden. Zij waren verlichter of beter geleid, dan andere volkeren, die hen later lasterden.

«Die onbekende plaag was op *Londen*, op *Parijs* en op *Madrid*, de drie hoofdsteden der constitutioncle herschepping, neêrgevallen en zij zag de menigte zich aan zulke buitensporigheden van schrik en woede overgeven, dat men, om er een voorbeeld van te vinden, moet opklimmen tot de eeuwen van onwetendheid en barbaarschheid. Hier, vermoordde men, zonder mededoogen, de edelmoedige mannen, die zich tusschen de cholera en het volk wierpen; daar bereidde men zich door het oproer, tot de begrafenisplegtigheden, waarbij de heerschende ziekte niets dan algemeene verstomming baarde. Het

was te *Londen*, te *Parijs* en te *Madrid*, dat zulke buitensporigheden gepleegd werden; te *Rome* is niets van dien aard opgemerkt. De menigte hoopt zich in de Kerken op; zij omringt de kansels, zij bestormt de biechtstoelen, zij bidt met den mond, zij bidt met het hart. De kardinaal ODESCALCHI, vicaris van den Paus, heeft de plaag willen afwenden door de kalmte in de gemoederen terug te brengen. Het volk heeft zich ter dood bereid en stelt zich, bij eene plegtige processie, onder de voorspraak der H. Maagd. Te *Rome* zal eene processie meer bijdragen, om de gemoederen tot bedaren te brengen, dan een oproer te *Parijs*. Het beeld van *S*t. *Maria-Maggiore* wordt uit de Basiliek naar de Kerk der Jesuiten gedragen. Deze overbrenging, die het gevaar verkondigt, waarmede de hoofdstad der Christenwereld bedreigd wordt, is geschied op bevel van GREGORIUS XVI, om de kinderen van den heiligen IGNATIUS te doen kennen als de vertegenwoordigers der pauselijke liefde. De Paus, door de kardinalen, de senatoren en de overheden omringd, was bij den optogt tegenwoordig, en volgde, onder eene stikkende hitte, te voet de processie, te midden van eene digt op een gepakte, gelatene menigte.

«Het was een plegtig oogenblik, toen de generaal der Societeit, op het plein *del Gesù*, in tegenwoordigheid van het apostolische hof, den kostbaren schat ontving, waarin de Romeinen hun vertrouwen stellen. Van alle kanten der stad snelde men naar de Kerk der Jesuiten. Het volk was van zijne vrees bekomen, men had geleerd, het gevaar zonder schrik onder de oogen te zien, het wachtte hetzelve met onverschrokkenheid af. De plaag openbaarde zich, en al dadelijk bespeurden de artsen dat hare verwoestingen verschrikkelijk zouden zijn. Den 23 Augustus 1837 brak zij in alle wijken uit en trof zonder onderscheid alle standen. De princessen CHRISTINA MASSIMO en CHIGI waren de eerste slagtoffers. De dood zweefde over de heilige stad. Den 2 September, toen de cholera het ergst woedde, bezocht de Paus elke straat der

stad, om die bevolking, welke naar hem hare handen uitsteckt, te zegenen, te troosten en te bemoedigen. De houding van GREGORIUS XVI was treurig maar kalm. Hij had den bezwaarden schat der Kerk geopend, hij verlangde, dat men er met volle handen uit putten zou, want de algemeene vader wilde zijne kinderen niet zonder hulp laten sterven. Eenige (1) leden der wereldlijke geestelijkheid en eenige geneesheeren hadden in den aanvang geaarzeld. Het voorbeeld van den Paus, van de kardinalen, de prinsen en monniken, zegevierde over deze kleingeestigheid; weldra was in geheel *Rome* niets meer dan een wedstrijd van ijver en opoffering. De Predikheeren, de Franciskanen, de religieusen van den heiligen CAMILLUS-DE-LELLIS, de reguliere Kanunniken trotseerden den dood als een krijgsman op het slagveld het gevaar trotseert. In hun midden, of aan hun hoofd (?), beantwoordden de Jesuiten aan het vertrouwen, dat de Paus en de Romeinen in het Instituut stelden. Er was eene waakzaamheid, welke geen oogenblik in gebreke mogt blijven, overvloedige hulp en onvermoeide werkzaamheid noodig, om alle de te vervullen pligten te regelen. Men hoorde de vaders, de liefdadigheid der nooit weigerende rijken inroepen; men zag hen de arme wijken doorloopen, de zieken op hunne schouders dragen, aan elk huisgezin onderstand van allerlei aard uitdeelen, de laatste oogenblikken der stervenden verzachten en door hunnen moed de, onder de smart bezwijkende geestkracht, verlevendigen. Een koningsgezind schrijver, uit *Frankrijk* verbannen, heeft te *Rome* eene gastvrijheid gevonden, welke alle partijen komen afvragen en aan geene enkele geweigerd wordt. Die schrijver heette BÉRARD. De nood had hem tot geneesheer gemaakt, de erkentelijkheid verdubbelt zijnen ijver. Onder de Jesuiten vermengd, altijd met hen in

(1) Wij durven deze verzekering niet stellig tegen te spreken, hoewel wij derzelver juistheid zeer betwijfelen. Wij hoorden en zagen niet anders, dan dat ieder getrouw zijne pligten vervulde.

Aant. v. d. Redactie.

het hevigst van het gevaar, ontkwam hij met hen de besmetting; even als zij, werd hij een levend bewijs, dat onverschrokkenheid het beste behoedmiddel is.

«9,372 ingezetenen werden door de kwaal aangetast: 5,419 bezweken. Den 11 October was de cholera geweken. Te midden der vervoeringen van vreugd, bij het vernemen dezer tijding, vergat de Paus niet, dat hij de vader der weduwen en de voeder der weezen was. De Aartsbisschop van *Parijs*, HYACINTHUS DE QUELEN, wiens paleis verwoest werd en wiens leven door de omwenteling op prijs gesteld was, had al de kinderen aangenomen, welke de dood onderloos had gemaakt. In eene verhevene vlugt van christelijke liefde, en staande op de puinhoopen van zijn Aartsbisschoppelijk paleis, leerde hij de ongeloovigsten, die godsdienst zegenen, welke de bron is van alle groote werken en van alle vergeving. Vijf jaren vroeger bewonderde GREGORIUS XVI, de herderlijke bezorgdheid van den gebannen prelaat, van zijnen hoogen troon zegent hij haar, door haar na te volgen. De kardinaal ODESCALCHI, de tolk van zijnen wil, wekt het algemeen medelijden op ten voordeele der weezen. Zijne stem wordt gehoord en hun lot is verzekerd. Om met te meer zorg te kunnen waken over de uitdeeling van den onderstand en de opvoeding der kinderen, wordt eene hoofdcommissie benoemd. De prins ORSINI, Romeinsch senator, zit dezelve voor: de thesauriers waren de prinsen COROLUS DORIA en GABRIELLI, haar secretaris CAMILLUS DE PIETRO, regter van de Rota. Door eene afwijking van de regelen der Societeit van JESUS, maar uit een gevoel van erkentelijkheid, dat men nuttig achtte te vereeuwigen, dwong men pater ROOTHAAN, om plaats te nemen in de commissie, onder den titel van afgevaardigde kerkelijke raad. Zes onderscheidene afdeelingen vereenigden zich met de Commissie, zij hadden tot hoofden. Mgr. MORICHINI en de prinses ORSINI; den markies PATRIZZI en de gravin MORONI; den prins DOMINICUS DORIA en de gravin LAZZANO-ARGOLI, Mgr. MARINI en de prinses BORGHESE; den markies

SERLUPI en de gravin MARSCIANO; den ridder NERI–PECCI en de gravin ORFEI. De prinses BORGHESE nam de voogdij der weezen op zich en liet ze in haar paleis opvoeden. Pater ROOTHAAN besliste, dat te *S. Stefano* twintig weezen, op kosten der Societeit van JESUS, zouden onderhouden worden.»

DE DRIE VRIENDEN. *'s Bosch*, bij J. J. ARKESTEYN en Zoon. 1847.

Dit werkje is de eerste aflevering van eene door de heeren ARKESTEYN en Zoon uit te geven Bibliotheek, onder den titel: «De *Leliënhof*, verzameling van werkjes, geschikt om tot voedsel «te dienen aan den leeslust, zonder gevaar voor godsdienst, «deugd en goede zeden.» Bij genoegzame deelneming zal met Januarij 1847 als eerste N° het hier aangekondigde boekje verschijnen en daarna elke maand, tegen den geringen prijs van *f* 1,80 per zes maanden, een nieuwe aflevering volgen.

Wij hebben met oplettendheid «De drie vrienden» gelezen en bij het einde van onze lectuur hebben wij gewenscht dat, indien aan N°. 1 de volgende nommers zullen beantwoorden, den heeren ARKESTEYN eene ruime deelneming moge te beurt vallen. Het werkje is vrij goed geschreven, verschaft een aangenaam en nuttig onderhoud, is met een net lithographie-plaatje versierd en laat over het geheel, wat de uitvoering betreft, niets te wenschen over.

Op den *Prospectus* hadden wij voor het *negatieve* «zonder gevaar voor» liever het *positieve* «ter bevordering» van of iets dergelijks gelezen. Ook vreezen wij, dat het den Heeren uitgevers kwalijk gelukken zal, om «ofschoon steeds met eene «angstvallige zorg wakende, geenen voet buiten het Katholi«cisme te zetten» niettemin er in te slagen, «hun werk ook «bij Onkatholijken ..... bijval te doen vinden.» Wij houden het er voor, dat die poging vruchteloos zijn zal. Waar voedsel

voor den leeslust — al geschiedt het dan ook slechts zonder gevaar voor godsdienst, deugd, en goede zeden — wordt aangeboden, daar moet, naar ons inzien, de godsdienstige overtuiging van den schrijver, of van de schrijvers noodzakelijk aan het licht komen. En waar dat geschiedt, zal de bijval van andersdenkenden toch wel niet verkregen worden. Wij vinden er reeds — en dit is in ons oog ten voordeele van het boekje, — in «De drie vrienden» een bewijs voor. Meermalen, en teregt, wordt op het loon van de goede werken en ook duidelijk genoeg op de noodzakelijkheid en het nut, tot de bekeering, van het Sacrament der Boete gewezen. Zal niet de Onkatholieke dat met afkeuring lezen, en zal hij niet *daarom* meenen, dat aan de belofte van den *Prospectus* niet is voldaan? Ook oordeelen wij, dat eene Bibliotheek, welke hoofdzakelijk voor Katholieke lezers is bestemd, er niet kleurloos mag uitzien. Waar men opentlijk er voor uitkomt, wat men is; waar onverholen wordt gezegd, waaraan men zich te houden hebbe, dáár zijn de onmisbare voorwaarden, waarop de Katholiek zijn vertrouwen schenken kan en wil. Waar, integendeel, een angstvallig streven wordt opgemerkt, om, het koste wat het wil, den bijval van andersdenkenden te gewinnen, dáár zal de Katholiek, en niet zonder reden, moeijelijk zijn wantrouwen verbergen. Wij maken deze bemerking in het belang van de heeren uitgevers. Overigens meenen wij reeds genoegzame verzekering gegeven te hebben, dat geen Katholiek, uit vrees voor verkeerde of voor het geloof en de goede zeden gevaarlijke stellingen, zich te onthouden heeft, om op de *Leliënhof*, voor zoo verre die uit den *Prospectus* en uit de eerste aflevering te kennen is, in te teekenen. Zelfs bevelen wij ten slotte nogmaals de onderneming van de heeren ARKESTEYN en Zoon, als eene prijzenswaardige en door ruime deelneming aan te moedigen, onzen lezers aan.

LETTERLOOVER.

DE OORSPRONG DER LIEFDE.

Van de Liefde wil ik zingen,
Spelen als de Liefde doet;
Melden, waar die bronaâr opspringt
Van het allerhoogste goed!

Hoort mij, hoort mij, stervelingen!
Wilt ge niet gelukkig zijn?
Hoort me, ik weet de bron der blijdschap;
'k Heb gedronken van haar wijn.

Klein, o klein is 't teeder zaadje,
Dat het vogeltje bespiedt:
Maar zoo klein als Liefde's oorsprong
Is de kiem van 't zaadje niet.

Wie blikt ooit de zee ten ende,
Die om 's aardrijks assen ziedt?
Maar zoo groot als Liefde's oorsprong
Is de schoot dier wat'ren niet.

Van de liefde wil ik zingen,
Spelen als de liefde doet,
Melden, waar de bronaâr opwelt
Van het allerhoogste goed!

Verre liggen de Oosterkimmen,
Waar de morgenstraal uit schiet:
Maar zoo ver als Liefde's oorsprong
Ligt of Oost of Weste niet.

Wel nabij is ons de woning,
Die ons daaglijks schuilplaats biedt:
Maar nabij als Liefde's oorsprong
Is onze eigen haardstee niet.

Hoog zien wij de starren rijzen
In 't doorschijnend luchtverschiet:
Maar zoo hoog als Liefde's oorsprong
Gaat de dans der starren niet.

Diep ligt 't goud in de aard verborgen,
Waar geen oog het glinstren ziet:
Maar zoo diep als Liefde's oorsprong,
Doolt de rijke goudmijn niet.

Schittrend zijn, o zon! uw stralen
Die gij door den hemel schiet:
Maar zoo licht als Liefde's oorsprong
Is uw middagluister niet.

Duisternis zijgt over de aarde,
Als die zonnewagen vliedt:
Maar, o nacht! als Liefde's oorsprong,
Neen, zoo duister zijt gij niet.

Waar dan, Liefde! bergt ge uw bronwel,
Zoo nabij en verre uit 't oog,
Vol van licht, en toch zoo duister,
Diep als de afgrond, hemelhoog?

'k Weet het! 'k Heb u hooren bruischen
Als den grooten oceaan;
Ik uw zacht gesuis vernomen,
Als een' zucht de borst ontgaan:

De bron der liefde is God, oneindig uitgestort;
Maar die in 't diepst van 't hart alleen gevonden wordt.

DE LEER

DES VADERS, DES ZOONS EN DES HEILIGEN GEESTES.

EENE BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HET WEZEN DES CHRISTENDOMS.

DOOR

J. H. SCHOLTEN,

TH. Dr. EN HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

Ὁ διαιρῶν τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἢ τὸ πνεῦμα κατάγων εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε τὸν υἱὸν ἔχει, οὔτε τὸν πατέρα, ἀλλ' ἔστιν ἄθεος, καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μαλλον ἢ χριστιανός.

ATHANASIUS ad SERAP.

II.

Bevonden wij SCHOLTENS uitlegging van den naam des «Vaders» bij MATT. XXVIII, in strijd met de christelijke Triniteitsleer, evenmin zal de christelijke belijdenis zijne verklaring van het woord «Zoon» voor de hare willen erkennen.

«Wanneer», zoo lezen we, «hij (JESUS).. gewag maakt «van *den Zoon*, dan noemt Hij zich zelven, Gods eenig-«geborenen Zoon, dien de Vader in de wereld had gezon-

«den, om in de volmaakte reinheid van eene ware men-«schelijke natuur, het afschijnsel te zijn van 's Vaders «heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn wezen.»

Vóór dat wij in een nader onderzoek van deze verklaring treden, achten wij het doelmatig, de leer der Christelijke Kerk nopens den Zoon, beknopt voor te stellen.

De Zoon is het Woord (ὁ λόγος), dat van eeuwigheid uit en met den Vader is. Hij is de Eeniggeboren, die, als persoon, van den Vader onderscheiden, maar, volgens zijne natuur, één is met den Vader en daarom in alles aan den Vader gelijk. Door Hem is alles geschapen, en Hij draagt en onderhoudt door zijne Almagt, wat eenmaal van Hem het aanzijn heeft ontvangen.

Dat Woord des Vaders, die eeniggeboren Zoon Gods is, in de volheid des tijds, vleesch geworden, d. i. Hij nam uit de Maagd MARIA de menschelijke natuur aan, en vereenigde deze, in de eenheid van zijn persoon, met de goddelijke, en woonde als God-mensch onder ons, en werd, als goddelijke Leeraar, als Hoogepriester en als Koning, de Verlosser van het schuldige menschengeslacht (1).

Volgens den inhoud der christelijke belijdenis, is dus JESUS CHRISTUS waarachtig God en waarachtig mensch tevens; als God in alles gelijk aan den Vader, als mensch in alles, behalve de zonde, gelijk aan ons. In Hem is slechts één persoon en die is goddelijk, maar in dien per-

(1) Symbol. Nicaen. πιστεύομεν εἰς ἕνα Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, θεὸν ἐκ θεοῦ, κ. τ. λ. Vergel. *de Katholiek*. X^de D. bladz. 279. — PETAVIUS; *Theol. Dogm. De Trinit.* vooral zijne «Præfatio» in de uitgaaf van F. A. ZACCARIA. — MOHLER; Athanas. d. Gr. Erst. Buch. — STAUDENMAIER; Die Philosophie d. Christent. Erst. B. 462—481, en zijne Dogm. § 89. — KUHN; Dogm. Einl. Anh. z. § 13. — ALZOG; Universalgesch. d. christl. Kirche, vierte Aufl. § 78. — PERRONE; Prælectt. theolog. Edit. Rom. sec. Vol. III et V.

soon vereenigen zich onvermengd de goddelijke en menschelijke natuur beide (1). Het einddoel zijner menschwording was, om, door de vervulling van zijn drievoudig ambt, de menschheid te verlossen van de dwaling en de zonde, en zoo die eenheid tusschen haar en God te herstellen, welke oorspronkelijk was, maar door de zonde verbroken werd. Hij werd mensch, zegt AUGUSTINUS zeer schoon, en uit eene vrouw geboren, opdat de mensch door Hem zou herboren worden uit God (2).

Het springt bij eene slechts oppervlakkige vergelijking van deze leer met die van den Leidschen Hoogleeraar, terstond in het oog, hoe onvolledig, om het zachtste te noemen, zijne verklaring is. Het is als of hij angstig zoekt naar uitdrukkingen, waardoor eigenlijk *niet* wordt gezegd, wat, volgens de christelijke Triniteitsleer, de Zoon is. Hij zelf verklaart ergens (3), dat het de bedoeling van den Heer «niet was, om met eenige onverstaanbare klanken ons het «wezen van God te *verbergen*, maar om ons God te *open-«baren*». Menigeen zou hier, aan zijn beleedigd christelijk gevoel toegevende, deze woorden omkeeren, en ze op SCHOLTEN, zeker niet zonder regt, toepassen. Geen Rationalist toch, van welke kleur hij ook zijn moge, zal een oogenblik aarzelen, zulke belijdenis van den *Zoon*, voor de zijne te erkennen. Zelfs STRAUSS kan haar omhelzen; zoo onbepaald, zoo plooibaar is zij. Wie geen vreemde-

(1) Conc. chalced. Act V. in coll. Concil. HARDUINI. — Symbol. Athan. CHRISTUS «perfectus Deus, perfectus Homo, ex anima ratio-«nali et humana carne subsistens.» — Conf. belgic. ex Act. Syn. dordr. Art. XIX.

(2) Tract. II in JOANN. n. 15. «Christus enim Deus, et Christus «natus ex hominibus. Noli ergo mirari, quia nasceris ex Deo se-«cnndum Verbum ejus. Prius ipsum Verbum nasci voluit ex homine, «ut tu securus nascereris ex Deo.»

(3) Bladz. 243.

ling is op het gebied der dogmengeschiedenis van de laatste vijftig jaren, weet welk schandelijk spel het ongeloof heeft gedreven met woorden, — die als vaststaande vormen van bepaalde begrippen in het christendom heilig waren, — om er zijne onchristelijke leeringen achter te verbergen (1). SCHOLTEN zelf verwijt dit aan de «speculatieve wijsbegeerte» en voegt er bij, dat de wetenschap aan STRAUSS dank is verschuldigd, omdat hij «aan de Hegelsche en andere «scholen» den sluijer, onder dat opzigt, heeft afgeligt. Hoewel wij aan STRAUSS daarvoor geen dank betuigen, dewijl het een feit is, dat hij de eerste niet is geweest, die het onchristelijke der Hegelsche en andere scholen heeft aan het licht gebragt, zijn wij het nogtans met SCHOLTEN daarin eens, dat zulke ergerlijke bedriegerij, op het uitdrukkelijkst is te schandvlekken. Maar van hem hadden wij dat verwijt aan de speculatieve wijsbegeerte niet verwacht. Het heeft ons zelfs verbaasd, en men zal begrijpen *waarom*. Zien wij, intusschen, naauwkeurig toe en onderzoeken wij in hoe verre zijne verklaring van den naam des Zoons strookt, of strijdig is met de christelijke Triniteitsleer; en of zijne woorden als de uitdrukking van christelijke leeringen mogen en kunnen beschouwd worden.

Wat ter verklaring van het woord «Zoon» wordt gezegd, behelst:

1°. dat JESUS zelf die *Zoon* is;

2°. dat Hij de *Eeniggeborene* Zoon is, die

3°. door den *Vader* in de wereld is *gezonden*, om

---

(1) Zie proeven hiervan bij: WEGSCHEIDER; Institt. Theolog. christian. dogm. §§ 82—85 en de schrijvers daar aangehaald. — L. G. PAREAU et P. HOFSTEDE DE GROOT; Lineamenta Theol. Christ. univ. Compend. dogm. § 32, edit. alt.

4°. *daar* het afschijnsel te zijn van 's Vaders heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn wezen.

Met 1°. zijn wij het volkomen eens. En leefden wij in eenen anderen tijd, dan de onze is, en hadden wij met eenen schrijver te doen, wiens orthodoxie, omtrent de christelijke Triniteitsleer, boven elken regtmatigen twijfel ware verheven, stilzwijgend zouden wij ons ook met 2°. vereenigen (1). Maar thans, en wij hebben het reeds aangemerkt, thans mag men zich hierin niet meer te vreden stellen, wanneer, van zekere zijde, de verklaring wordt afgelegd, dat JESUS de «Eeniggeboren» Zoon van God is. Op zich zelf is dat woord alleen te onbepaald, om, overeenkomstig met de christelijke Triniteitsleer, het naauwkeurig uit te drukken, *wat* de Zoon is. De christelijke Kerk zal het bezigen met het oog op de eeuwige teeling van den Zoon uit den Vader en er dus zijne Godheid mede uitspreken; maar de Rationalist zal Hem den «Eenigboren» noemen, omdat Hij onder de Zonen Gods, dat alle menschen zijn, eenig is in zijnen aard. Wij mogen dus, ter beoordeeling van iemands orthodoxie of heterodoxie, op dat woord alleen niet afgaan, ten zij het van elders blijke, dat de schrijver, die het bezigt, in den zin der Christelijke Kerk het heeft opgevat. Maar langs dezen weg, blijft het niet twijfelachtig, welke beteekenis het woord *Eeniggeboren* in de verhandeling over «de leer des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes» heeft.

Miskent zij niet een wezenlijk en waarachtig Vaderschap in God? Overtuigend is het gebleken. Maar volgt daaruit niet onmiddellijk, dat JESUS niet in dien zin de

(1) Zie de gronden hiervoor in het Symbol. Nicæn. Vervolgens bij PETAVIUS l. c. Lib. VII, cap. XI, n°. 3. seqq. — STAUDENM. Dogm. § 89, n, 2, b.

Eeniggeboren Zoon Gods is, waarin de christelijke Triniteitsleer het verstaat? Zeer zeker. En moet bijgevolg dan niet wederom hieruit worden afgeleid, dat in de verhandeling de naam van «Eeniggeboren» eene beteekenis heeft, die met de kerkleer in strijd is; die eene geheel andere, dan de christelijke verhouding van den Vader tot den Zoon en van den Zoon tot den Vader vooruitzet? Zonder twijfel. Maar zijn wij dan niet in ons regt, wanneer wij zeggen, dat hier, achter een christelijk en als zoodanig slechts één beteekenis hebbend woord, eene onchristelijke leer is verborgen? Zoo is op het zachtst de waarheid uitgesproken.

Evenwel, wij behoeven ons niet tot hetgeen onmiddellijk uit eene verkeerde en niet christelijke opvatting van het Vaderschap in God voortvloeit, te bepalen, om de beteekenis van het woord «Eeniggeboren» bij SCHOLTEN, te leeren kennen. Wij zeggen niet, dat hij het ons duidelijk te verstaan geeft, *wat* de Eeniggeboren Zoon is; dit toch — en wie zou het, op den titel der verhandeling afgaande, durven verwachten — zegt hij nergens. Is hij God of niet? Ziedaar eene vraag, waarop te vergeefs een kategorisch antwoord wordt gezocht. Maar, dat de «Eeniggeboren», volgens hem, *niet* is, waarvoor de Christelijke Kerk, overeenkomstig met hare belijdenis van de Triniteitsleer, Hem immer heeft gehouden en nog houdt, dat wordt in de verhandeling, op meer dan eene plaats, duidelijk genoeg of *verondersteld* of zelfs *uitdrukkelijk* beweerd.

Voor het eerste moge reeds de aangehaalde verklaring van den naam des Zoons ten bewijze strekken.

De Zoon is (3° en 4°) door den Vader in de wereld gezonden, om er in de «reinheid van eene ware menschelijke «natuur, het afschijnsel te zijn van 's Vaders heerlijkheid «en het uitgedrukte beeld van zijn wezen.» Hoewel de

Hoogleeraar door niets aan zijne lezers doet opmerken, dat hij hier het doel van JESUS zending met woorden, ontleend aan den brief *ad Hebr.* I. 3, beschrijft, is het voor ons nogtans van gewigt, er de aandacht op te vestigen. Hij, namelijk, past hier die woorden toe in eene geheel andere beteekenis, dan waarin zij geschreven werden, en ze de Kerk, overeenkomstig met de christelijke Triniteitsleer, verstaat.

PAULUS spreekt t. a. p. van de laatste en hoogste openbaring Gods op aarde, welke ons in den Zoon is gegeven. Het bewijs voor deze stelling levert hij daarmede, dat hij zijnen lezers blootlegt, *wie* de Zoon is. Onder anderen, wijst hij op zijn bestaan vóór al het geschapene (1), en zegt dan, *in een tusschenzin*, dat Hij: «het afschijnsel van «de glorie en het uitgedrukte beeld van Gods wezen (2)» zijnde, aan de regterhand der Majesteit in den hemel, niet op aarde, is gezeten.

Dat de Apostel hier *hoofdzakelijk* en in de eerste plaats de Godheid van den Zoon op het oog heeft, daarvoor meenen wij, zal wel geen bewijs gevorderd worden. Trouwens, het is ons hier vooral te doen om te weten, of de christelijke Kerk, op grond der Triniteitsleer, die plaats zoo opvat als wij dat aangeven, dan wel de daarmede strijdige exegese van SCHOLTEN voor de hare erkent. Hij toch legt haar zoo uit, dat de Godheid van JESUS geheel op den achtergrond raakt en verdwijnt. Hij zegt, dat de Zoon is: het afschijnsel van 's Vaders heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn wezen «*in de volmaakte reinheid van eene ware menschelijke* « *natuur* »» — hoewel de schrijver van den brief aan de He-

---

(1) ....δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν.

(2) -ὃν ἀπαύγασμα τῆς δόξης τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ,,— δι' ἑαυτοῦ κ. τ. λ.

breërs dit nergens zegt. De christelijke Kerk, daarentegen, noemt den Zoon het afschijnsel van Gods heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn wezen, omdat Hij zelf God is, van eeuwigheid uit den Vader, en dit niet ophield te zijn, nadat Hij door den Vader in de wereld was gezonden, om er de laatste en hoogste openbaring te wezen voor het menschelijk geslacht (1). Zij kent, na de menschwording, geene absolute scheiding van de goddelijke en menschelijke natuur in JESUS, maar leert, dat beide onafscheidbaar zijn vereenigd in den goddelijken persoon van den Eeniggeboren, en verwerpt bijgevolg alles, wat, ten koste van de goddelijke natuur, aan zijne menschelijke uitsluitend wordt toegekend. Dit kan slechts *daar* geschieden, waar de godheid van den Zoon wordt geloochend.

Het onderscheid, dat tusschen beide opvattingen bestaat, is aanmerkelijk, zoo als blijkt; en het komt ons belangrijk genoeg voor, er den laatsten grond van aan te wijzen.

Waarom kan men zich, op het standpunt der christelijke Triniteitsleer, niet te vreden stellen, met de verklaring dat de Eeniggeboren *daartoe* in de wereld is gezonden om,

---

(1) Conf. PETAVIUS l. c. Lib. VI, cap. V—VII. Zeer schoon zegt BASILIUS: *οὐκ ἐκτυπωθεῖσαν διὰ μιμήσεως, ἀλλ' ὥσπερ ἐν σφραγῖδι τινὶ τῆς ὅλης φυσεως τοῦ πατρὸς ἐναποσημανθείσης τῷ υἱῷ, ὃιόπερ καὶ ὅλον ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὸν πατέρα, ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς δόξης ἀπαυγασθείς.* — Ook CALVYN legt de plaats, met toepassing op de Godheid van den Zoon, uit: *Institt.* L. I. Cap. XIII. n. 2, 12. — Zoo ook «de ware, christe-«lycke Bekentenisse of Belydenisse des geloofs der Nederlantscher ge-«reformeerder Kercken; Art. VIII.... «soo gelooven wij in eenen «God.... onderscheyden in drie personen.... De Soon is het woort, «de wysheyt ende het *beelt* des Vaders.» — En de Synode van *Dordrecht;* Art. X. «Credimus Jesum Christum, *sucundum naturam suam* «*divinam*, *unigenitum* Dei filium esse; ab æterno genitum,... ejus-«dem cum patre essentiæ, coæternum, *expressam imaginem* hy-«postaseos Patris, et *splendorem gloriæ ipsius*, in omnibus illi æqua-«lem.» — Zie eindelijk: M. POLUM; Syn. Critic. vol. V. Edit. Ultraj. in loc.

er het afschijnsel te zijn van 's Vaders heerlijkheid en het uitgedrukte beeld van zijn wezen *in de reinheid eener menschelijke natuur?* Het antwoord is zeer eenvoudig, omdat in de veronderstelling, dat JESUS God en mensch tevens is, aan zijne menschelijke natuur op zich, niet alleen en uitsluitend kan worden toegekend, wat haar slechts uit kracht van hare vereeniging met de goddelijke zou kunnen toekomen. Is Hij waarachtig de Zoon Gods, in alles aan den Vader gelijk, en daarom op zich en reeds vóór zijne menschwording het volmaakte afschijnsel en het volkomen beeld zijner heerlijkheid en zijns wezens, dan heeft Hij, de goddelijke persoon, ook als zoodanig, door zijne menschelijke natuur, zich aan ons geopenbaard, en onchristelijk is het, den laatsten grond daarvan niet in zijne goddelijke persoonlijkheid, maar in zijne menschelijke natuur te stellen. Doet men dit laatste, dan valt, om slechts op eene enkele consequentie te wijzen, elk wezenlijk onderscheid, met opzigt tot den persoon, tusschen JESUS en ieder ander menschelijk individu noodzakelijk weg. Hoogstens kan er dan nog een *graduëel* onderscheid worden aangenomen; in zoo verre namelijk Hem als menschelijk persoon eene hoogere volmaaktheid, dan aan anderen wordt toegekend. Of is *de mensch*, zoowel vóór als na de zonde, ook niet het afschijnsel en het beeld van Gods heerlijkheid en wezen? Is hij niet *met* het beeld van God *geschapen?* En ligt het bijgevolg niet in zijne *wezenheid*, afschijnsel en beeld van God te zijn (1)? Men moge derhalve aan JESUS eene reine menschelijke natuur toekennen, die reinheid

(1) Men zie hierover de diepe en schoone beschouwingen van THOMAS *van Aquinen: Summ. P. I. Q. XCIII, Artt.* 1—9. Vergel. S. BONAVENTURA; *Brevil. P. II. c. IX.* — MOHLER; *Symbol.* § 2. *Edit. V.*

volmaakt noemen, ja haar zoo hoog opvoeren als men zich denken of verbeelden kan; den mensch, daarentegen, voor onrein, voor door en door bedorven, voor zondig verklaren en vervolgens beiden, uit het oogpunt, dat zij afschijnsel en beeld van God zijn, beschouwen en onderling vergelijken; nimmer zal men eene schrede, boven het louter menschelijke uit, kunnen zetten, maar zich ten slotte genoopt voelen den Eeniggeboren Zoon voor een schepsel, en niets meer, te houden.

Wij meenen, dat deze nadere uiteenzetting van den grond, waarom, op het standpunt der christelijke Triniteitsleer, de verklaring van SCHOLTEN te verwerpen is, tevens het duidelijk zal gemaakt hebben, op welken grond die verklaring steunt. Het zij verre van ons hem een opzettelijk verdraaijen van de woorden der Schrift, om ze aan zijne leeringen dienstbaar te maken, te verwijten. Waarschijnlijk komt het ons voor, dat hij ze te dezer plaats niet uit den voor hem liggenden tekst afschreef, maar uit den voorraad van zijn geheugen ophaalde, en ze vervolgens, bijna onwillekeurig, tot den vorm maakte van zijne, met de christelijke Triniteitsleer niet strookende leeringen over den Eeniggeboren Zoon des Vaders. Intusschen, hoe dit ook zijn moge, wij weten nu, waaraan wij ons te houden hebben. Ter verklaring van den naam *Zoon*, die in het doopbevel wordt genoemd, komt niet zijne Godheid, zoo als die van den Vader, in aanmerking; maar alles is uitgelegd door eene vrij onbepaalde, wij zouden bijna zeggen, idealistische heenwijzing op zijne menschelijke natuur. En dewijl na verder het doopbevel de *voorname grond* is van de christelijke Triniteitsleer, welke den Eeniggeboren God noemt, valt het terstond in het oog, hoe erbarmelijk slecht het met die leer gesteld is!

Maar, zal men wellig aanmerken, is de verklaring van den Leidschen hoogleeraar, in geenen zin als christelijk te beschouwen? Kan zijne exegese te dezer plaatse, niet als overeenkomstig, of althans als niet strijdig met de christelijke Triniteitsleer worden verdedigd? Veronderstel, dat hij zich slechts wat onnaauwkeurig hebbe uitgedrukt, maar dat hij overigens de goddelijke persoonlijkheid van den Eeniggeboren aannemende, wegens de bekende *communicatio idiomatum*, van de menschelijke natuur zegt, wat der goddelijke eigen is; zal hij dan, althans op dit punt, niet zijn vrij te spreken van onchristelijke leeringen?

Ook wij hebben, vóór dat wij schreven, ons zelven die bedenking gemaakt, en gewenscht, dat zij gegrond zijn mogt. Wij hebben ons daarom de moeite laten welgevallen in de verhandeling zelve te zoeken naar uitdrukkingen, welke, uit het oogpunt der orthodoxie beschouwd, ondubbelzinnig, en aan geen regtmatigen twijfel onderworpen zijn. Maar onze moeite was te vergeefs. Wel stootten wij op menigen zin, en op menig woord, die helaas! ons maar al te zeer overtuigden, dat wij de verklaring goed hadden begrepen, en dat wij haar, ook met den besten wil, geene christelijke beteekenis, zonder ons zelven en anderen te misleiden, mogten geven.

Wij zijn bereid onze bevinding en ons oordeel door bewijzen te staven. Men hoore, onder anderen, wat op bladzijde 257 wordt gezegd.

« Zal ik hier nog gewagen van den Roomschen onzin, «die ons van eene moeder Gods weet te spreken, en nog « in onzen tijd met Chateaubriand, ten opzigte van de komst « van Gods Zoon in het vleesch, zich aldus laat hooren: ««*L'incarnation nous présente le souverain des cieux dans*

«« *une bergerie, celui qui lance la foudre enveloppé de ban-*
«« *delettes de lin, celui que l'univers ne peut contenir renfermé*
«« *au sein d'une femme* (1). »»

Voor hem, die in JESUS de vereeniging van de goddelijke met de menschelijke natuur in de eenheid des goddelijken persoons erkent; die weet, hoe, ten gevolge dier vereeniging en dier eenheid van persoon — de *terminus* van de subsistentie der beide naturen — de eigenschappen der eene en andere natuur zóó van CHRISTUS worden geprædiceerd, dat, wat aan God eigen is, den mensch toegekend, en wat den mensch toebehoort van God gezegd wordt; die zich een juist begrip van de *idiomatum communicatio* heeft gevormd, en haar als noodzakelijk aan te nemen beschouwt bij eene, op de christelijke Triniteitsleer gevestigde overtuiging van de waarachtige menschwording des Woords (2) — voor hem zal de uitdrukking, « moeder Gods », of het uit CHATEAUBRIAND aangehaalde, niet alleen niets aanstootelijks, laat staan onzin, behelzen; maar een en ander zullen bij hem gelden als eene zeer consequente belijdenis van de Godheid des Eeniggeboren Zoons en van zijne menschwording; dus als uitdrukkingen, die volkomen *in den zin* der christelijke leer zijn gebezigd. Volgens zijne overtuiging kunnen die en dergelijke bewoordingen alleen dáár voor *onzin* behelzende worden uitgemaakt, waar men op het standpunt der verloochening van JESUS Godheid staat;

---

(1) Hoezeer moet het den Hoogleeraar niet hebben geërgerd, dat DA COSTA, in zijne christologische voorlezingen, durfde zeggen: «merkt het op: God, de opperste bouwmeester, door wien alles «gemaakt is, een timmerman. »

(2) Καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἑνότητα τῆς τε προσληφθείσης σαρκὸς, καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος, ἀντιμεθίστανται τὰ ὀνόματα ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινόν τῷ θειῷ, καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρωπίνῳ καταονομάζεσθαι. GREGORIUS Nyssen. Ep. ad THEOPH. — Conf. PETAVIUS; *De Incarn.* Lib. IV, cap. XV.

waar men de vereeniging der goddelijke en menschelijke natuur in zijn' persoon, die goddelijk is, miskent; waar men niet weet, wat de *communicatio idiomatum* is, en in hoeverre, en onder welke voorwaarden zij wordt geadmitteerd; in één woord: waar men, omtrent de Incarnatie, op niet één punt de beteekenis van de christelijk-kerkelijke terminologie heeft begrepen, maar daarentegen haar eenen zin opdringt, welken zij of als ongerijmd of als valsch uitdrukkelijk verwerpt (1). — De toepassing ligt hier voor de hand.

---

(1) Wij mogen niet verzuimen, te dezer plaatse, uit de verhandeling over «de leer des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes», eenige proeven van dogmenhistorische ervarenheid mede te deelen. Van bladz. 257—261, wordt beweerd, dat de Roomschen, Hernhutters en Luterschen in hunne voorstellingen van den God-mensch overeen stemmen. Als grond dier overeenstemming wordt genoemd de invloed van het *monophysitisch* beginsel. Bij de Hervormden (Calvinisten), daarentegen, oefende het *Nestoriaansch* beginsel zijnen invloed op de leer der incarnatie uit: «Niemand heeft dieper dan — «CALVYN — het groote doel der komst van Gods Zoon op de we«reld ingezien» — en hij leerde, over de incarnatie, hetzelfde als — NESTORIUS?!

Wij meenden immer, dat de grondstelling en hoofddwaling van het Monophysisme daarin bestond, dat het de verwarring of ineensmelting der goddelijke en menschelijke naturen in JESUS leerde, (Conf. PETAVIUS. l. c. de Incarn. Lib. I, cap. XIV) en dat om deze reden de christelijke Kerk, die bij de eenheid van persoon de onderscheiding der beide naturen uitdrukkelijk handhaaft, het Monophysisme als eene het christendom ondermijnende en den CHRISTUS vernietigende ketterij heeft verworpen; dat LUTHER, het Monophysisme *ook* verwerpende, nogtans ten behoeve zijner ubiquiteitsleer, maar ook *alleen* ten behoeve van *dit* zijn dogma, er zijne toevlugt toe nam; dat CALVYN èn het Monophysisme èn het Nestorianisme veroordeelende, met de Katholieken, de Luthersche ubiquiteitsleer bestreed, maar overigens de eenheid van persoon en de tweeheid der naturen in CHRISTUS, de *communicatio idiomatum* en de overige daarmede noodzakelijk verbondene dogmata, ook dat omtrent eene Moeder Gods, met nadruk leerde. De Leidsche Hoogleeraar echter heeft het anders begrepen, en in zijne dogmengeschiedenis krijgen èn de christelijke kerkleer, èn het Monophysisme, èn het Nestorianisme een tot nu toe door niemand gekend, noch opgemerkt aan-

Men zal overigens voor wat men wil, maar niet voor eene historische waarheid, de verzekering aannemen, dat de uitdrukking *Moeder Gods* en hetgeen CHATEAUBRIAND

---

gezigt. Hij, b. v. vindt eene Monophysitsche uitdrukking in deze woorden van LUTHER :

«Den aller weltkreis nicht beschloss
«Der liegt in Mariens schoosz.»

En onder geen andere voorstelling zich een denkbeeld gevormd hebbende of kunnende vormen van de eigenlijke incarnatie, dan onder die van eene inkerkering, — hoewel deze èn door de christelijke kerk, èn door CALVYN, èn door zijne onverbasterde volgelingen, met nadruk wordt verworpen, — beweert hij — N. B. — dat «even als aan ORIGENES, «ATHANASIUS en AUGUSTINUS, ook aan — CALVYN — het denkbeeld «eener eigenlijke incarnatie of inkerking» men merke het wel op: eigenlijke incarnatie = inkerkering «van het Goddelijke wezen «vreemd is.»

Wij kunnen ons niet overtuigen, dat het den heer SCHOLTEN ernstig gemeend is met deze woorden, en achten ons derhalve van de moeite ontslagen, hier, ter wederlegging zijner uitspraken, te zeggen, hoe de genoemde kerkvaders wel eene inkerkering van het Goddelijke wezen hebben verworpen, maar toch de eigenlijke incarnatie van een Goddelijk PERSOON hebben geleerd en tegen de ketters verdedigd. Mogt het hem echter ernst geweest zijn, één woord zal voldoende wezen, om ons tot het mededeelen van de leer dier Vaders over de incarnatie te doen besluiten. Wij hebben hierover een onuitputbaren voorraad bij de hand. *Thans* niettemin iets over CALVYN.

Wij hebben in ons hart den Hoogleeraar geluk gewenscht, dat de Geneefsche Hervormer niet meer onder de levenden is. Hoe toch zou hij, bij het lezen van de aangehaalde woorden, vuur en vlam zijn geworden, en het «exitiale monstrum,» dat hij (*Institt. Lib.* II, c. XIV, n. 5) met zoo veel nadruk over SERVEDE uitsprak, ook hem naar het hoofd hebben geslingerd (Vergel. ALZOG. t. a. p, § 321)! En op zijn standpunt, ware hem dit niet kwalijk te nemen. Want niet slechts wordt hem door SCHOLTEN toegedicht, wat hij niet heeft geleerd, maar wat hij — en wel ter plaatse zelve, die wordt aangewezen, en met dezelfde woorden, die uit zijne *Institutiones* zijn geciteerd — hevig bestrijdt. CALVYN, namelijk, wederlegt t. d. p. (*Institt. Lib.* II, c. XIII, n. 4) opwerpingen tegen de leer der incarnatie, en onder andere ook deze: «dat in de veronderstelling «eener menschwording van den Zoon, het goddelijke wezen werd «ingekerkerd.» Hij antwoordt, dat deze opwerping louter *procacitas* is, en toont aan, dat zij die haar in het midden brengen, geen begrip van de incarnatie hebben. «Quod etiam pro absurdo nobis ob«trudunt, *zegt hij*, si sermo Dei carnem induit, fuisse igitur an-

schreef «middeneeuwsche voorstellingen» zijn (1). Bij sommigen, zelfs geleerden, zijn zulke en dergelijke scheld-

---

«gusto terreni corporis ergastulo inclusum *mera est procacitas*.... SCHOLTEN nu haalt deze woorden *letterlijk* aan, neemt ze zelfs in den tekst op, om er door te bewijzen, dat aan CALVYN eene eigenlijke incarnatie of inkerkering van het goddelijke wezen vreemd, en dat hij het met NESTORIUS eens was!!! — Het Latijn van den Hervormer is dan toch niet zoo moeijelijk te verstaan!

Intusschen bevinden wij ons hier op het zonderlinge standpunt van CALVYN, *tout* CALVIN *qu'il est*, te moeten verdedigen tegen een' zijner zonen. Maar wij willen regtvaardig zijn. Wij laten dus hem zelven spreken, en zich tegen SCHOLTEN bij het publiek verdedigen, met opzigt tot zijne orthodoxie nopens de leer der incarnatie, NESTORIUS, de *Moeder Gods* en de *communicatio idiomatum*. In het boek zijner *Institutiones*, dat door den Leidschen Hoogleeraar is aangehaald, zegt hij:

«Christus ergo, ut Deus est et homo, unitis, licet non confusis, «naturis constans, Dominum nostrum verumque Dei Filium, etiam «*secundum humanitatem*; etsi non ratione humanitatis. *Procul enim* «*abigendus est a nobis Nestorii error*, qui dum naturas distrahere «potius, quam distinguere volebat, duplicem Christum ita commi- «niscebatur; quando scripturam videmus clara voce reclamare, ubi «et *Filii Dei nomen* inditur *ei*, *qui de Virgine nascitur*, et *Virgo* «*ipsa*, *mater* Domini nostri appellatur.... Quare.... merito in Ephe- «sina Synodo *damnatus* fuerat Nestorius» (Instit. Lib. II, c. XIV, c. 4) «Et nos quidem fatemur Mediatorem, *qui ex Virgine natus est*, *pro-* «*prie* esse Filium Dei.... Porro unio hypostatica veteribus dicta est, «quæ *personam unam constituit ex naturis duabus*, quæ loquutio ad «refellendum *Nestorii delirium* inventa fuit: quia Filium Dei *fingebat* «ita habitasse in carne, *ut non idem ille* esset homo.» l. c. 5. Wat de *communicatio idiomatum* betreft, daarover handelt hij *ex professo* (n. 1), legt haar uit, bestrijdt de Socinianen, en voert ter staving van dezelve bewijzen uit de Schrift aan. Zijne grondstelling is: «Porro quod «dicitur Verbum carnem esse factum, non sic intelligendum, quasi «vel in carnem versum, vel carni confuse permixtum» — Eutychanisme — «sed quia e Virginis utero templum sibi delegit, in quo «habitaret, et qui Filius erat Dei, Filius hominis factus est: *non* «*confusione substantiæ*, *sed unitate personæ*.» Vervolgens bewijst hij, dat, hetgeen de leer der *communicatio idiomatum* inhoudt, *niet is* van menschelijke uitvinding: «obviæ scripturæ phrases probant *ni-* «*hil* eorum fuisse *humanitus* excogitatum.» Men vergel. zijn «*Tractt. Theolog. cl. V.*» — Beslisse nu de lezer, of CALVYN zich op afdoende wijze tegen SCHOLTEN verdedigd hebbe of niet.

(1) Conf. PETAV., *de Incarn.* præcip. *Lib.* V et VII. Het is

namen stereotyp geworden, en bewijzen uitstekende diensten, waar men, bij gebrek aan iets beters, met geringe moeite, en toch niet zonder *effect* te maken, zich over eenige bedenkelijke zwarigheid wil henen zetten.

Verlangt men een nog overtuigender bewijs er voor, dat wij de verklaring van den Hoogleeraar, in den zin, waarin hij het woord *Eeniggeboren* wil verstaan hebben, goed hebben begrepen? Men hoore.

Op bladz. 289 wordt verklaard, «dat de gansche «christelijke voorstelling van CHRISTUS, als het woord, dat «vleesch werd, d. i. van de hoogste openbaring Gods in «de volmaakte reinheid van eene ware menschelijke per«soonlijkheid» rust, enz. Dat staat duidelijk voor een ieder in de verhandeling over «de leer des Vaders, des Zoons «en des Heiligen Geestes» te lezen. CHRISTUS JESUS eene MENSCHELIJKE PERSOONLIJKHEID! En in die menschelijke persoonlijkheid is de hoogste openbaring Gods gegeven! En deze voorstelling is *de christelijke*! — *Wij* weten niet, wat menigeen onzer lezers, bij 't hooren van deze verklaring zal denken, wat hij zal gevoelen. Wij onthouden ons van elke aanmerking. Alleen willen wij daaraan herinneren: eenerzijds, dat SCHOLTEN had beloofd, «eene bijdrage tot de kennis van het wezen des christen«doms» te leveren en zich zelven den verdediger van het Christendom noemt; anderzijds, welke de christelijke voorstelling is van JESUS persoonlijkheid.

De christelijke Kerk belijdt, dat Hij eene goddelijke per-

---

overigens aan ieder, die de geschiedenis van den Nestoriaanschen strijd *vel supremis labiis attigerit* bekend, hoe destijds de christelijke Kerk over den naam θεοτόκος = *Moeder Gods* oordeelde. JOANNES van *Antiochiën* schreef hieromtrent aan zijn vriend NESTORIUS: ὄνομα πολλοῖς τῶν πατέρων καὶ συντεθὲν, καὶ γραφὲν, καὶ ῥηθέν. En deze vele Vaders leefden toch zeker niet *in de middeneeuwen*.

soonlijkheid, of, om voor het abstracte het concrete te stellen, dat Hij een goddelijke persoon, de tweede der heilige Drievuldigheid is; dat Hij, de menschelijke natuur aannemende, haar, in de eenheid van zijn persoon, met de goddelijke vereenigde; dat dus deze natuur geene menschelijke persoonlijkheid heeft, maar in de goddelijke subsisteert; dat dus, om het in één woord te zeggen, de CHRISTUS, de God-mensch, geen menschelijke, maar een goddelijke persoon is. Deze belijdenis is een noodzakelijk gevolg van de christelijke Triniteitsleer, en tevens het middenpunt, ja, de diepste grondslag der gansche Christologie. En weinig, zeer weinig doorzigt zou het verraden, zoo men niet bij den eersten oogopslag het doorzag, dat de verwerping van die belijdenis, de volslagen vernietiging van het gansche christelijke leerstelsel, en van het Christendom voegen wij er bij, na zich sleept. Zoo althans oordeelde de christelijke Kerk, toen zij plegtig het *anathema* over de leer van NESTORIUS uitsprak; toen zij vroeger het Arianisme verwierp, en, nog hooger op in den tijd, tegen het Sabellianisme en Gnosticisme met al zijne vertakkingen, de goddelijke persoonlijkheid van JESUS handhaafde. Zoo oordeelden ook de hervormers LUTHER (1) en CALVIJN (2); zoo oordeelde de Synode van *Dordrecht* (3); zoo eindelijk, om geene eindelooze optelling voort te zetten, de Heidelbergsche catechismus (4).

(1) Vergel. BUCHMANN; Symboliek, vertaald door A. I. VAN BEMMEL, §§ 25, 26 en 33, 34.

(2) Vergel. ibid. en CALVYNS *Institutt.* l. c. benevens zijne *Tractatus Theol.* contra Antitrinit.

(3) Conf. ex Act. Syn. Dordr. Artt. IX, XVIII, XIX «credimus «hac conceptione Personam Filii unitam atque conjunctam fuisse «inseparabiliter cum humana natura. Ita, ut non sint duo Filii Dei, «nec duæ Personæ, sed duæ naturæ in unâm Personam unitæ.» etc.

(4) «Quaest. 35. Quid credis cum dicis» cæt.

Wij meenen het duidelijk gemaakt te hebben, dat SCHOLTEN niet overeenkomstig de *christelijke Triniteitsleer* van den Zoon spreekt; dat zijne verklaring in strijd is met den diepsten grondslag der Christologie; dat het nogtans niet bepaald kan gezegd worden, *wat* eigenlijk, volgens hem, de CHRISTUS is.

Nopens dit laatste willen wij niettemin in een nader onderzoek treden. Hij heeft toch *iets* gezegd, en wat daarachter verborgen ligt, is aan den dag te brengen. Niet alleen zal dit nog nader bewijzen, dat wij zijne verklaring niet verkeerd hebben verstaan, maar ons tevens aanleiding geven, om zijne *θεολογικὴν ἀκριβείαν*, zoo niet te bewonderen, dan toch te leeren kennen.

Zoo als gebleken is, schrijft hij JESUS «eene volmaakte «reinheid van eene ware menschelijke natuur» of «per«soonlijkheid» toe. Wat hebben wij daaronder te verstaan? Welligt, zal men antwoorden, drukt hij hier slechts *positief* uit, wat men gewoonlijk *negatief*, de «onzondigheid van JESUS» noemt. 't Is blijkbaar goed geantwoord; maar wij merken aan, dat die onzondigheid, waarmede men, vooral na ULLMANN, in het Protestantisme het zoo hoog op heeft (1), te onbepaald is; eigenlijk niets verklaart, zoolang niet is gebleken, wat men door *zonde, zondig, onzondig* en *onzondigheid* te verstaan hebbe, en op welken grond, en in hoe verre aan JESUS de onzondigheid is toe te kennen. Ook wij zeggen met de christelijke Kerk, dat de Verlosser der menschheid zonder zonde was, en zeggen het op grond van de christelijke Triniteitsleer en van de menschwording van het woord des Vaders. Wij gelooven

(1) De Groninger heeren, bij voorbeeld, noemen ULLMANNS werk *aureum libellum*.

evenwel niet, daarmede alles gezegd te hebben. Wat JESUS *is*, drukt dat woord niet volkomen uit. Het duidt slechts één van de vele zijden aan, waaronder Hij, de God-mensch, ingevolge zijner persoonlijkheid, kan en moet worden beschouwd. Maar juist *elke* beschouwing kan, hoe antichristelijk zij overigens ook zijn moge, zich achter dat woord verbergen, omdat het niet tevens noodzakelijk insluit, dat van JESUS, ten gevolge zijner goddelijke persoonlijkheid, de onzondigheid moet worden geprædiceerd. Daarom kan zelfs het strakste Rationalisme, zonder aarzelen, Hem voor onzondig verklaren, zonder evenwel in het minst op te houden Rationalisme te zijn (1). Alleen dan, wanneer verder zou worden gevraagd, wat door onzondigheid te verstaan is, zou het blijken, dat het in een geheel anderen zin, dan in dien van het christelijke standpunt wordt genomen, en bijgevolg uit eene geheel onkerkelijke beschouwing over den persoon van JESUS voortvloeit. Daarbij komt, dat zekere lieden, wien de kunst van achter het woord hunne gedachten te *verbergen*, niet vreemd is, zich gaarne met die onzondigheid behelpen, wanneer zij worden uitgenoodigd, het bepaaldelijk te zeggen, wat zij van den CHRISTUS denken, waarvoor zij Hem houden. En in de daad, moeijelijk zou een term kunnen worden uitgedacht, die, wegens zijne onbepaaldheid, beter geschikt is dan deze, om niets bepaalds te zeggen en anderen zand in de oogen te werpen. Hij wijst immers op niets, dan op eene afgetrokken hoedanigheid; hij stelt u een in digten nevel gehuld ideaal voor, waarop de geest moge staren en zich vervolgens verbeelden er veel voortreffelijks in te vinden; ten slotte zal het blijken, dat alles slechts verbeelding was,

(1) Conf. L. G. PAREAU, cæt. § 29.

omdat hier niets eenige objectieve realiteit bezit, als alleen in zooverre de beschouwende geest die meent te erkennen, maar die hij intusschen, zich zelf misleidende, heeft geschapen. Men doorbladere, om op een voorbeeld te wijzen, de Christologie der Groninger heeren. Veel, zeer veel zal men er over de heiligheid, volmaaktheid, onzondigheid enz., van JESUS aantreffen; gestadig zal men aansporingen ontmoeten, om in de kennis en liefde van den Verlosser toe te nemen; maar vraag nu eens aan die heeren, *wie* en *wat* dan toch die JESUS is, en gij zult tot antwoord hebben, dat hij een mensch was, die als «kind «en jongeling zonder gebreken leefde; wiens verstand «zich gunstig ontwikkelde; die zeer hevige bekoringen «en allergewigtigste zwarigheden te boven kwam; die in «eene zeer moeijelijke zaak, zijne krachten alleruitmun- «tendst aanwendde..., die zelf wel gevoelde dat hij on- «zondig was (1)» en wat er dergelijke fraaijigheden meer zijn; maar die als waarachtig God tevens, niet te erkennen is.

Zou het dan niet eene onverschoonbare oppervlakkigheid te noemen zijn, indien men de verklaring van SCHOLTEN, omdat hij spreekt van eene volmaakte reinheid van JESUS menschelijke natuur, als regtzinnig en strookende met de christelijke Triniteitsleer beschouwde? Vooraf is het te onderzoeken en, zoo het mogelijk is, duidelijk te maken *wat* hier die «volmaakte reinheid,» of onzondigheid beteekent, wat *hij* er door verstaat.

«Wilt gij vernemen,» zegt hij op bladz. 256, «wat «de rede en het geweten ons verklaren omtrent de hoogste «aangelegenheden van den menschelijken geest, begeeft

(1) L. c. §§ 29, 30.

«u niet naar de scholen van zondige menschen, die van «gelijke bewegingen als wij zijn, maar plaatst u aan de «voeten van CHRISTUS onzen meester. Hier in den Zoon «van God, in wien de menschheid voor het eerst verhe- «ven werd tot het beeld en de volmaakte openbaring van «den Onzienlijke op aarde, hier alleen, zeggen wij, was de «menschelijke rede in haar regt, om hare uitspraken als «zoo vele orakelen te doen hooren, hier was alleen het «verstand in waarheid opgeklaard en gezond, omdat het «door geene onreinheid van het hart werd beneveld.»

Dit is vrij nevelachtig. Er breken niettemin eenige stralen door, en deze zullen wij opvangen, om er de volmaakte reinheid van JESUS ware menschelijke natuur mede toe te lichten.

SCHOLTEN maakt eene snijdende tegenstelling tusschen CHRISTUS en de menschen. Deze zijn *zondig;* maar Hem hebben wij ons als *onzondig* te denken. De hoogste en laatste grond, waarop dit wordt beweerd, is: Hij, de CHRISTUS, bezat een rein hart. En omdat zijn hart rein was, daarom was het verstand opgeklaard en gezond; daarom kon in Hem de menschelijke rede uitspraken als zoo vele orakelen doen hooren. Hart, verstand en rede, ziedaar het brandpunt, waarin zich de onzondigheid of «volmaakte reinheid» van JESUS concentreert!

Wij hadden gaarne deze tegenstelling, voor welke hier, louter om effect te maken, zoo het schijnt, een plaatsje moest worden ingeruimd, gemist: wij waren dan verschoond gebleven van de treurige noodzakelijkheid ons den mensch, omdat hij zondig is, als onrein van harte, met een duister en ziek verstand, met eene rede, die geene orakelen kan uitspreken, voor te stellen; maar wenschten, dat nader mogt zijn verklaard geworden, wat dat *reine* hart, wat

dat *opgeklaarde*, wat dat *gezonde* verstand, wat die rede met hare orakelen is, en op welken grond dat alles aan CHRISTUS wordt toegekend. Waar en welke is de maatstaf, waaraan wij het *reine* of *onreine* des harten, het *opgeklaarde* en *gezonde*, of het *duistere* en *zieke* des verstands hebben af te meten? Wat verheft JESUS rede tot de magt om orakelen te kunnen uitspreken, en wat verhindert de rede in elk individu, hetzelfde te doen? Hier, antwoordt de Hoogleeraar, hier verhindert het de zonde, en daar... daar... daar... 't Is te vergeefs gewacht; wij krijgen geen nader antwoord. Wij stuiten immer en overal, wanneer het er op aankomt den CHRISTUS voor waarachtig God en waarachtig mensch in de eenheid van eene goddelijke persoonlijkheid te verklaren, op hetzelfde: *tot hier en niet verder*. Bittere teleurstelling, voorwaar! Vooral, nadat wij hebben beproefd langs verschillende wegen, ten minste *ietwat* vooruit te komen. Maar wij moeten, en met ons onze lezers, het ons laten welgevallen. Het is onze schuld niet, dat SCHOLTEN ons den weg gestadig afsnijdt.

Maar wij hebben nog niet alles gezegd. Die onzondigheid of «volmaakte reinheid» van JESUS, was wederom de grond (of het gevolg?) van de *eerste verheffing* der menschheid in Hem, tot het beeld en de volmaakte openbaring van den Onzienlijke op aarde. De menschheid in CHRISTUS verheven tot de volmaakte openbaring? Hier wordt het wederom nevelachtig. Is het zoo te verstaan, dat *in* en *door* Hem de openbaring Gods hare laatste en hoogste ontwikkeling heeft bereikt? Zoo ja, dan zijn wij het volkomen eens. Maar bij dat andere: «*voor het eerst*» *werd in* JESUS *de menschheid verheven tot het beeld van den Onzienlijke op aarde;* daarbij zien wij niets meer, want het is stikdonkere nacht. Hoe, is dan *de mensch* niet *met* het beeld van God ge-

geschapen (1)? En is dus niet reeds in de schepping de menschheid verheven geworden tot het beeld van den Onzienlijke op aarde? Hoe kan dit dan *voor het eerst* in JESUS zijn geschied? Dit raadsel weten wij niet op te lossen. Hadde SCHOLTEN gezegd, dat de menschheid, welke door de zonde hare oorspronkelijke heiligheid verloor, in Hem wederom *voor het eerst* was *hersteld*, wij zouden het begrepen, en, met de noodige wijzigingen, erkend hebben. Maar dat Hij het eerste beeld van God, hetwelk *de* mensch, zoowel vóór als na de zonde, (2) zoo zeer is, dat hij niet kan ophouden het te zijn, zonder tevens zijne wezenheid te verliezen, zou geweest zijn, is op het gebied der Godgeleerdheid zoo nieuw en zoo verrassend, dat het, naar onze overtuiging, bestemd is, om *époque* te maken in de dogmengeschiedenis. Wel had LUTHER reeds beweerd, dat de mensch *na* de zonde had opgehouden beeld van God te zijn, maar hiermede was het tevens uitgesproken, dat hij het dan toch vóór de zonde geweest was. En hoewel hij er bijvoegde, dat wij door de zonde, van *goed*, essentieel *boos* zijn geworden, en, na den val, de zonde onze *wezenheid* uitmaakt (3), nimmer beweerde hij, zoo als SCHOLTEN, dat de oorsprong van ons *niet-beeld-zijn* van God tot de schep-

---

(1) I MOZ. I, 26. נעשׂה אדם בצלמנו כדמותנו

Vergel. HANEBERG: Einleitung in 's alte Testament, I Abth. K. II. § 2. «Der Mensch ist nach dem Bilde oder vielmehr in und mit «dem Bilde Gottes geschaffen... Das Bild Gottes zeigte sich im «menschlichen Denken und Wollen, das ein Wiederschein des gött«lichen Denkens und Wollens und in der Gestaltung der Sprache, «die eine bildliche Nachahmung der Schöpfung war.»

(2) Vergel. I MOZ. IX. 6; waar hij des doods schuldig wordt verklaard, die eenen manslag heeft begaan. De grond is:

כי בצלם אלהים עשׂה את־האדם

(3) Vergel. MÖHLER; Symbolik, § 6; en BUCHMANN; Symboliek, vertaald door v. DEMMEL, § 31.

ping zelve moet worden opgevoerd. Moest dan, om JESUS menschelijke natuur voor het *eerste* beeld van den Onzienlijke op aarde te kunnen beschouwen, de mensch zoo diep vernederd worden? Wie zou verwacht hebben, dat een man, die, met opzigt tot de laatste helft der vorige eeuw, onze tijden, «betere tijden» noemt, voor welke «het bewaard bleef, om, bij een helder inzigt in het ware «karakter des christendoms», de «wanklanken» der Deisten «op te lossen in het zuiverste akkoord, en de on-«wetenschappelijkheid en onwaarheid van het Deisme in «het licht te stellen»; die, onmiddellijk daarop, als de representant van dat helder inzigt, van die wetenschappelijkheid en waarheid «met de geschiedrollen der eeuwen «in de hand», optreedt; dat zulk een man LUTHERS ongerijmdheid nog verre zou overtreffen? Wij hadden er hem, vóór dat wij zijne verhandeling lazen, niet toe in staat gerekend. Wij hadden betere denkbeelden van zijne verlichting en vordering op den weg van *vooruitgang*.

«Maar ziet gij dan niet,» roept welligt de Hoogleeraar ons toe, «ziet gij dan niet, wat er op bladz. 254 van «mijne verhandeling geschreven staat? Zeg ik daar niet, «dat «de *mensch*, het pronkstuk van de schepping... *naar* ««*het beeld van God* werd geschapen» en dat hij «door ««de zonde bedorven, *de heerlijkheid van God derft?*»» Wij hebben dat gezien en gelezen, Professor! en er uit opgemaakt: *vooreerst*, dat gij hier in tegenspraak zijt met hetgeen gij op bladz. 256 zegt; *vervolgens*, dat het bij u niet tot klaarheid schijnt gekomen te zijn, wat er, met opzigt tot *den mensch* en tot JESUS, nopens het *beeld-* en *niet-beeld* zijn van God, te houden is. Die woorden op bladz. 254 toch, drukken vrij goed de leer van LUTHER uit, maar strooken niet met hetgeen op bladz. 256 te lezen staat,

noch met hetgeen gij vervolgens als een *axioma* vaststelt; dat, namelijk, die *bedorven* mensch «*niet tot een volkomen spiegel kan verstrekken van de heerlijkheid Gods*,» hetgeen wederom wat anders is, en veel gelijkt naar de leer van CALVYN en der Dordsche vaderen. Deze immers leerden *ook*, dat de mensch door de zonde werd bedorven, maar verklaarden tevens, dat toch nog *iets*, «*exigua quædam vestigia*» in hem was overgebleven (1); waarmede wij, *misschien*, hem nog voor een *onvolkomen spiegel* (gelijk aan onvolmaakt beeld?) van Gods heerlijkheid mogen beschouwen. Maar hoe kan dan wederom, in deze veronderstelling, zoo onbepaald worden gezegd, dat in JESUS *voor het eerst* de menschheid werd verheven tot het beeld van den Onzienlijke op aarde? Vooral zoo *de mensch* naar het beeld van God werd geschapen? of kwam hij als een *onvolkomen* spiegel uit des Scheppers handen? En was JESUS dan de eerste *volkomen* spiegel? Maar wat werd dan de mensch door de zonde? — Men ziet het; wij vorderen niets, maar raken hoe langer hoe meer in het duister. Wij vinden ons derhalve genoopt, hier nogmaals de treurige verklaring af te leggen, dat het, volgens SCHOLTEN, wel blijkt, dat JESUS *niet is*, wat de Christelijke Kerk, op grond der Triniteitsleer, gelooft dat Hij is; maar het anderzijds onzeker blijft, waarvoor hij Hem eigenlijk wil gehouden hebben.

Overigens meenen wij nog daarop opmerkzaam te moeten maken, hoe hier, bij de miskenning van JESUS goddelijke persoonlijkheid, zijne verschijning op aarde, hetzij men Hem op zich, hetzij in zijne verhouding tot de menschheid

(1) Conf. belg. ex Act. Syn. Dordr. Art. XIV. «(homo) se a «Deo.... peccato suo, penitus divulsit, *totamque* naturam suam corru«pit... præclara illa *omnia* dona.... *amisit*. Adeo ut ipsi tantum «exigua *quædam* illorum vestigia *remanserint*»!!!

beschouwe, nietsbeduidend wordt. Het hoogste, dat Hem wordt toegekend, kan niet meer dan een gradueel onderscheid tusschen Hem en elk ander individu daarstellen. De volmaakte reinheid van eene ware menschelijke natuur laat men Hem behouden; maar dit is ook het eenige, dat, na de loochening van alle andere eigenschappen, die de christelijke Kerk immer in Hem vereerde en aanbad, is overgebleven. En wat die volmaakte reinheid is, weet men niet eens te zeggen; en waaruit zij voortvloeit blijft een geheim. Waarom men nu, met zulke denkbeelden over den CHRISTUS, Hem niet liever geheel en al ter zijde stelt, en zich niet openlijk onder de rij der ongeloovigen schaart, is ons, uit het oogpunt van godsdienst en zedelijkheid, onverklaarbaar. Of zal men, in dat standpunt, niet noodzakelijk moeten erkennen, dat ten minste de onmogelijkheid niet te bewijzen is, dat sedert achttien eeuwen menigeen, die, mensch zijnde zoo als Hij verondersteld wordt enkel mensch geweest te zijn, Hem, zoo niet overtreffen, dan toch in volmaaktheid had kunnen evenaren? En beweert het Rationalisme niet, dat dit in de daad is geschied? Of kan zulk een ook nog niet heden of morgen te voorschijn treden? En op welken grond zou men dezen verwerpen en den CHRISTUS blijven aanhangen? Op geenen. Veeleer zou er niet weinig voor het tegendeel pleiten. — En hoe velen zijn er op het protestantsche gebied, sedert de laatste vijftig jaren, ook niet werkelijk reeds zoo ver gekomen! Wij behoeven geene personen te noemen, want zij zijn overbekend. De heer SCHOLTEN zette nog eenen stap, — die trouwens in ons oog noodzakelijk te zetten is, indien hij consequent wil zijn aan zich zelven, — en hij zal zich in hun midden bevinden.

Hoe eindelijk JESUS verhouding tot de menschheid, en

het doel, dat de Vader met zijne zending in de wereld had, hier tot een hersenschim is gemaakt, hebben wij reeds ter loops aangemerkt. Van geene positieve openbaring eener eigendommelijke leer, behalve dat nietige over den Vader, dat wij reeds hebben leeren kennen; van geene heilige handelingen, als door Hem ingesteld; van geene Kerk; van geene verlossing wordt er een woord gesproken. Hij is een afschijnsel en beeld des Vaders, en daarmede is alles gezegd. Men moge op Hem als zoodanig het oog vestigen, Hem beschouwen en in die beschouwing zich verliezen, nimmer zal het verstand tot eenige bepaalde begrippen komen; in den boezem zal geen vonkje voor JESUS blaken; ijskoud zal het harte blijven; want uit die beschouwing vloeit noch leven, noch liefde. Ware het niet onze toeleg, geene snaren te roeren, die nog in het hart van zoo menig argeloos protestant den smartelijksten indruk maken, wij zouden hier het afzigtelijke tafereel ophangen van de verwerkelijking dezer waarheid. Maar liever willen wij eenen blik op de Katholieke Kerk vestigen en er op roemen tot haar te behooren. Zij toch, en, als Kerk, ook zij alleen, belijdt nog in waarheid en aanbidt den Eeniggeboren Zoon des Vaders; op Hem roemt zij als haren goddelijken Leeraar, als haren eeuwigen Hoogepriester, als haren onsterfelijken Koning — en die belijdenis is het uitvloeisel van haar geloof, van hare liefde en onderwerping. Zij alleen paart aan die belijdenis de verhevenste en heiligste handelingen beide, en wekt daardoor en voedt en leidt bestendig het godsdienstige leven, om het, naar alle rigtingen heen, aan dat van den Verlosser gelijkvormig te maken. Hier zijn dan ook verstand en hart beide voldaan; want hier worden alle wezenlijke, in 's menschen natuur wortelende godsdienstige behoeften bevredigd. En deze

vrede is bestendig, want hij is de vrucht van kennis en liefde, die beide wederom JESUS, den Eeniggeboren des Vaders, zoo als Hij is, tot voorwerp hebben.

(Het vervolg in een volgend nummer.)

DE GESCHIEDENIS DER KERKHERVORMING IN TAFEREELEN,

DOOR

B. TER HAAR,

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

(De Hierarchie niet uit heerschzucht ontstaan.)

Uit wat oorzaak is toch de katholieke hierarchie ontstaan? Want, hoe men er ook over denken moge, schooner, grootscher, verbazender gebouw vinden wij in de geschiedenis niet. Waar dan is haar begin en oorsprong? Waar het steunpunt harer wonderbare krachten, en het diepe beginsel van zoo veel eenheid en toepasselijkheid?

Het antwoord van LUTHER hierop is dat van eenen razenden. «Het komt uit de hel! 't Is van den duivel! 't Is «een Babylon door Satan gesticht!» Zoo schreeuwde de hervormer; en middelerwijl hij deze kreten met een schaterend lagchen onderbrak: daar stroomde het bloed, daar sloegen de vlammen uit van oorlog en oproer, en ving eene verwarring des geestes aan, waarin, zoo dan eene dergelijke vergelijking moet gemaakt worden, vrij wat meer dan

in de Katholieke Kerk, overeenkomst gevonden wordt met het rijk der duisternis: *ubi sempiternus horror et nullus ordo.* De Protestanten schamen zich dan ook heden over het werk, waarin LUTHER deze stellingen bewijzen wilde. Zoo tracht MENZEL het door LUTHERS psychologischen toestand eenigzins te verschoonen. Maar is men daarom nu wijzer geworden? — 't Is waar dat men heden niet meer aan het bestaan van eenen duivel gelooft; daaruit volgt echter niet, dat men een beter antwoord heeft gevonden. Men oordeele:

Nadat de heer TER HAAR de verbastering der eeredienst aan den invloed van CONSTANTYN, in het begin der vierde eeuw, heeft toegeschreven, en daarop eenige denkbeelden over de godsdienst verkondigd, die wij reeds wederlegd hebben, vervolgt hij: «Nog vroeger dan de eeredienst «verbasterde, was de heerschzucht onder de geestelij-«ken (?) ontwaakt. In den loop der eeuwen zien wij het «bestuur der Christelijke Kerk (?) het karakter van al «de bestaande regeringsvormen aannemen, en van *De-«mocratie* tot *Aristocratie*, van *Aristocratie* tot *Monarchie* «en van *Monarchie* tot *Despotisme* overgaan (!!). Wij be-«hoeven hier niet te verklaren (!) langs welken weg de «*Roomsche* Bisschoppen, die zich zelven voor de opvolgers «van PETRUS en de stedehouders van CHRISTUS verklaarden, «tot het *Zenith* hunner magt zijn opgeklommen. Wij noe-«men hier slechts als eene van de krachtigst werkende «oorzaken het aanzien van *Rome*, als de *hoofdstad* der «oude wereld. *Rome* was eenmaal onder hare CÆSARS de «gebiedster der oude wereld geweest, en had de volke-«ren gehoed met haren ijzeren staf, en thans (?) streefde «de *Roomsche* Opperpriester er naar, om zijnen staf over «de gansche Christenheid uit te strekken.» — Hetgeen volgt

zullen wij later mededeelen. Het komt hierop neer: dat dezelfde heerschzucht bleef voortwerken, tot eindelijk GREGORIUS VII, zelfs met het eenhoofdig bestuur der Kerk niet tevreden, nog verder ging, en eene zigtbare *Theocratie* wilde daarstellen.

Zoo is dan hoogmoed, waarvan immers heerschzucht slechts de toepassing maakt op de maatschappelijke betrekkingen, hoogmoed, die bron van alle kwaad, ook het beginsel, waaraan de katholieke hierarchie haar bestaan te danken heeft. Het antwoord van den heer TER HAAR verschilt alzoo niet van dat van LUTHER. Slechts stelt hij, minder poetisch, voor den persoon, den duivel, het begrip, de heerschzucht, in de plaats.

Wij zouden hier niets op behoeven te antwoorden, dan dat de heer TER HAAR, die belooft *voldingend te bewijzen*, nog volstrekt niets bewezen heeft, en hier weder zijn zeggen voor bewijzen wil doen doorgaan. 't Is op zijn best een loutere veronderstelling. Maar welke is deze veronderstelling? Dat zullen we, daar we niets wat *tot de zaak* hoort willen overslaan, eens doen zien.

Vooreerst is het, behalve eene verloochening van CHRISTUS, waarover wij met den heer TER HAAR niet willen twisten, eene groote ongerijmdheid, aan het Christendom reeds bij zijn begin eene democratische wanorde en verwarring toe te schrijven. Eigenlijke democratie zou er zeker bestaan hebben, als ieder, zonder maatschappelijk gezag, den Bijbel als eenigen kenbron verklaren mogt en verklaren moest; wij erkennen dit volmondig; doch dat dit uit het Protestantsch beginsel zoo onmiddellijk volgt, en de heer TER HAAR, wil hij het Protestantisme niet verloochenen, zulk eene democratie, als waarvan sommige zoogenaamde wijsgeeren gedroomd hebben, genoodzaakt

is te veronderstellen, is des te ongelukkiger voor hem. Zij heeft nimmer bestaan, en zij kan nimmer bestaan. Het Protestantisme, dat haar streeft te verwezenlijken, lost zich in dezelfde mate op tot niets. Is het niet gemakkelijk te begrijpen, dat zonder leeraars, hoogleeraars, katechismussen enz., het Protestantisme spoedig zou verdwijnen, en dus democratie een hersenschim is?

Verder is het een feit, waar de rede de noodzakelijkheid van inziet, dat men, uit eenen min of meer democratischen toestand, niet langzamerhand tot aristocratie, monarchie en despotisme overgaat. *Dat gebeurt nooit.* Wanneer de maatschappij aan democratie, dat is, hare oplossing nabij is, schrikt zij terug voor haren dood, en vlugt zoo ver zij slechts kan van den afgrond weg. In stuiptrekking en in smarten baart zij dan eenen despoot, wiens magt gewoonlijk zoo veel te onbeperkter en geweldiger is, als er meer bederf en meer democratie vóór hem heerschte. « In den loop der eeuwen » van democratie over te gaan tot despotisme, ziedaar iets wat men schrijven en zich verbeelden, maar niet *denken*, en nog veel minder doen kan. Het Protestantisme zou zich daarom aanstonds hebben opgelost, waren er geene dwingelanden, wij willen zeggen: vorsten geweest, die decreteerden wat men had te gelooven.

Zonder dit tijdelijk gezag, dat wij in het godsdienstige een vernederend despotisme noemen, kan zelfs heden het Protestantisme niet bestaan (1). Ongelukkig *Pruissen!* mogen wij zeggen; en, mogen wij er wel bijvoegen: ongelukkig ook ons Vaderland! indien het aan koning WILHELM niet gelukt de beweging meester te worden.

(1) Hoe meer democratie er heerscht in de denkbeelden, des te meer despotisme heerscht in de werkelijkheid; dit gaat vast door.

Niet minder strijdt de loop, door den heer TER HAAR aan de geschiedenis toegeschreven, met de vaststaande wet der dingen. Hetzelfde gevoelen had ROUSSEAU. *Le gouvernement passe de la democratie à l'aristocratie et de l'aristocratie à la royauté etc.* Zoo sprak de sophist van *Geneve;* en het is geenszins te verwonderen, dat hij bijna dezelfde woorden bezigt, als die wij bij den heer TER HAAR aantroffen. De overeenkomst van beginsels is daarvan oorzaak. Volgens ROUSSEAU bemoeit God zich met deze wereld niet, is er geene openbaring, en de maatschappij eene uitvinding der menschen, waardoor zij van hunnen natuurstaat verbasterd en ontaard zijn. «*L'homme social est un animal depravé,*» was zijn welbekend zeggen. Zóó dan ook heeft zich, volgens het Protestantsch beginsel van den heer TER HAAR voorgestaan, CHRISTUS met zijne Kerk niet bemoeid; deze is slechts menschelijke overeenkomst, menschelijke instelling of uitvinding; en wil men aan het beginsel, dat de Bijbel volstrekt eenige kenbron is, getrouw blijven, dan dient men ook de godsdienstige maatschappij of kerk voor eene verbastering te houden, en te zeggen: *Een kerkelijk Christen is een bedorven of ontaard mensch.* Want *Protestantsche Kerk* is een even groote tegenspraak als *democratische eenheid* of *maatschappij*. — Deze overeenkomst met ROUSSEAU strekt zeker niet ter aanbeveling van het gevoelen door den heer TER HAAR verdedigd. Doch waar het hier voornamelijk op aankomt: de loop, door hem en ROUSSEAU aan de geschiedenis toegeschreven, is aan dengenen, dien zij werkelijk heeft, geheel tegenovergesteld. Zij gaat niet van democratie, zelfs niet van republiek uit, om over te gaan tot monarchie; maar, anders om, van monarchie naar de republiek. Zóó is het gegaan met de gansche wereldgeschiedenis, zóó met de Joden,

die eigenlijk eene *theocratie* en nooit eene *republiek* hebben uitgemaakt. Zóó met *Venetie* zelfs, welker stichters onderdanen van eenen anderen staat geweest waren. Indien het dus mogelijk is, dat eene zoo groote, zoo omvattende geschiedenis als die der Katholieke Kerk, en wel gedurende zoo vele eeuwen als de heer TER HAAR veronderstelt, een' geheel averegtschen loop kan gehad hebben; als men kan aannemen, dat het er van beneden naar boven ging, van het *effect* tot de *causa*: dan waarlijk is de geschiedenis aan geene wet onderworpen, en zij een rijk van wanorde, waaruit niets te leeren is. Dit ook is het eigenlijk Protestantsch beginsel, hetwelk door den heer TER HAAR verzaakt wordt. Wij komen daar later op terug.

Nog hebben wij slechts zeer algemeene bemerkingen gemaakt: maar hoe verder men komt, en de gemaakte veronderstelling meer van naderbij beschouwt, des te onaannemelijker, te strijdiger, te uitzinniger komt zij voor.

In alle werelddeelen heeft men dan welligt afspraak gemaakt, en zich aan die afspraak stiptelijk gehouden? Voelt niet ieder het ongerijmde dat er in ligt, om op die wijze de overeenkomst van bestuur en beginselen in zoo ver van elkander afgelegen landen te verklaren? Edoch het is nog het ongerijmdste niet. Aan een geweldige drift, aan heerschzucht wordt de oorsprong der schoonste organisatie toegeschreven! Die drift is niet driftig, maar gebruikt «den loop der eeuwen» om haar doel te bereiken! Hebben dan zij, die wenschten stedehouders van CHRISTUS te worden, te gelijk zoo veel zelfverloochening bezeten om het vurig gewenschte doel aan hunne opvolgers ter bereiking achter te laten, en den «loop der eeuwen» er wel toe willen besteden? Of hebben zij niet aanstonds zulk een wensch gekoesterd? Deze veronderstelling is, in

het gegevene, nog onverstandiger. Immers de afstand van een *bestaand* gezag tot eene hoogere verheffing daarvan is zoo groot niet[1], als die er is tusschen het *niet* en het *wel* bestaan van eenig gezag (1). Als eens die grootste van alle omwentelingen door heerschzucht gebeurd was, kon zij geene maat hebben. En, hemel! welke geschiedenis zou de Katholieke Kerk dan hebben opgeleverd. Want men bemerke hier wat door een Franschen staatkundigen is opgemerkt : dat de naijver, de eer en heerschzucht veel sterker zijn tusschen degenen, die in rang verheven en elkander daarin nabij of gelijk zijn, dan tusschen onderhoorigen, en in waardigheid ver van elkander verschillende personen. Verbeeld u dan in priesterlijke, bisschoppelijke, pausselijke waardigheid slechts het werk der heerschzucht te zien! Die menschen moesten elkander verscheurd hebben, eer zij zich in die orde geplaatst hadden ; ten minste zouden zij er « den loop der eeuwen » niet voor gebruiken!

Laat ons op nieuw een stap naderbij doen, en nog wat dieper ingaan in de beschouwing der gedane beschuldiging. Deze is zeer groot, verschrikkelijk groot, en geen dieper wanorde, geen afschuwelijker omwenteling, dan die hiermede in 't Christendom verondersteld wordt, heeft er ooit of immer plaats gehad. Geen dwingeland zoo onbeschaamd als FREDERIK II, zoo huichelachtig als CROMWEL, zoo geweldig als NAPOLEON, heeft eene schuld op zich geladen, welke met die der Katholieke bisschoppen kan vergeleken worden. Waarom niet? Omdat een dwingeland hoe snood ook, het *bestaand gezag* slechts overmeestert, slechts ver-

(1) Dood en leven verschillen absoluut, niet zoo: leven en krachtiger leven. 't Is daarom ook eene absurditeit te veronderstellen, dat het Katholiek gezag «in den loop der eeuwen» geboren is; dit is er, of is er niet, en wel zoo veel te meer dewijl het onfeilbaar is.

groot en uitbreidt tegen wet en regt, of het uitoefent naar zijne willekeur. Hij vindt het niet uit; het was er vóór hem; de tijdelijke orde kan er onmogelijk buiten. Zoo iets wordt van de Katholieke bisschoppen niet verondersteld. Hunne daad is zooveel geweldiger, als het *scheppen* meer is dan het *vorm geven*. Zij *brengen een gezag voort;* zij vinden het uit; zij maken het, terwijl het er niet was, en niet moest zijn, maar ieder zijn geloof uit den bijbel putten. En zulk een uiterste durven zij onderstaan in de godsdienst, in het rijk van CHRISTUS, dat het rijk dezer wereld oneindig overtreft! Zeker, dat gezag heeft de strafbaarste hoogmoed, heeft enkel heerschzucht ten oorsprong. Het is er niet door *gevormd*, maar uit *geboren*, dewijl het geenen den minsten grond had in den objectieven aard van de godsdienst. Het is dus *essentieel* kwaad. — Hetgeen wij daar zeggen is niet in het minst overdreven; het volgt met noodzakelijkheid uit de gemaakte veronderstelling: dat in den beginne de democratie van het Protestantisme heerschte, allen gelijk, allen priesters waren (1), en uit de ontwaakte heerschzucht van sommigen, de zoo magtige hierarchie is ontstaan, welker hoofd zich stedehouder van CHRISTUS noemt, terwijl hij het niet is. Maar wat volgt er meer? Eene dwingelandij ontstaat niet dan in eene bedorven maatschappij, en kan zich niet vestigen zonder weder op die maatschappij tot haar grooter bederf terug te werken. In 't geheel *is geene maatschappij denkbaar zonder een gezag, dat tot den grond behoort van haar bestaan, dat haar openbaar voorbeeld, en zoo wel het resultaat als het begin is van haar leven en werken.* Groote God! hoe moet het dan in eene maatschappij gesteld zijn,

(1) Dat allen priesters zijn heeft in de Katholieke Kerk meer waarheid dan in het Protestantisme; en daarom juist is organisatie, en zijn er ook priesters van leeken onderscheiden.

welker gezag uit enkel heerschzucht geboren, en van nature boos is! Dit gezag moet booze wetten maken, moet leugen geven voor geloof, onteering van God voor eeredienst, en door de verfoeijelijkste zedeleer, zoo ver het slechts reikt, de diepste bronnen van bederf doen opengaan; het moet, wanneer het, gelijk de hierachie onmiskenbaar deed, aan het hoofd der christelijke geschiedenis staat, de orde daarvan ten onderste boven keeren, en het menschdom, als door zoovele kringen ons van DANTE geschilderd, voortvoeren tot in een kolk vol naamlooze gruwelen! LUTHER heeft dan veel, maar niets te veel gezegd.

Welaan is dit de geschiedenis der Katholieke Kerk? Kan zulk eene Kerk zoo vele eeuwen duren? Kan zij zoo vele mannen voortbrengen, welker hooge deugd ook door Protestanten vereerd en bewonderd wordt? Heeft die ons het Christendom gepredikt, en het bezegeld met het bloed harer martelaren? Is dan de hervorming nog meer dan hervorming: de verlossing zelve? Is de zedelijke wereld met LUTHER ontstaan, en heeft hij 't verstand uitgevonden? Wij hebben regt zulke vragen te doen, en tegen onze redenering is niets, volstrekt niets in te brengen.

De heer TER HAAR, die aan de Katholieke hierarchie heerschzucht ten oorsprong geeft, zou haar alzoo onvoorwaardelijk moeten veroordeelen. En nogtans, wat zegt hij? *Stupete gentes!* hij houdt het er voor, dat de Katholieke Kerk een der vormen is van de *ideale* gemeente; en: « Gelijk de wet de tuchtmeesteres der Joden was... zoo « was het Katholicisme... in de hand der Hemelsche Voor- « zienigheid het opvoedingsmiddel dier volken » die *Europa* hebben overstroomd en waarvan wij de afstammelingen zijn. Kan een *essentieel* boos gezag iets goeds doen?

Wij meenen ons zeer gematigd uit te drukken, wanneer

wij hierna zeggen: dat LUTHER dan toch het verstand niet heeft uitgevonden.

Wij zijn echter niet aan het eind, wij kunnen de uitsporigheid der veronderstelling nog beter zien, indien wij nu beginnen met er het licht der geschiedenis naast te zetten. In de eerste plaats behoort daartoe de Katholieke leer, gelijk zij bestaat, en zich volgens den heer TER HAAR zelven in den loop der eeuwen te gelijk met de heerschzucht der hierarchie gevormd heeft. *Wij moeten zoo hij gelijk heeft, daarin het werk van den verfoeijelijksten hoogmoed en heerschzucht herkennen.* Dit volgt almede met noodzakelijkheid. Zoo zeker als er tusschen een voortdurend bestuur en de wetten des lands overeenkomst moet bestaan, zoo zeker, ja duizendmaal zekerder, moet de hierarchie in de leer, waarop zij zich grondt, en die zij eeuwen lang verkondigt en doet naleven, haren eigenlijken aard uitdrukken.

Wat dan gelooven de Katholieken? Zij gelooven, dat zij allen van nature zondaren zijn, met eeuwigen vloek beladen; maar dat de eeuwige ZOON des VADERS de menschelijke natuur heeft aangenomen, en ons door zijne leer, zijn leven en dood alle waarheid uitgedrukt, alle liefde verdiend, en ons met God weder verzoend heeft. Wij vragen of deze leer geschikt is om hoogmoed en heerschzucht in te boezemen? — Deze vraag, ofschoon zich zelve beantwoordend, is niet ijdel; zij is verpletterend voor degenen, die aan de Katholieke Kerk heerschzucht, als beginsel harer maatschappelijke orde, durven toeschrijven. Immers de Katholieken gelooven, dat dit offer des Zoons waarlijk bemiddelend is, dat het als offer van een Godmensch eindig en oneindig, tijd en eeuwigheid vereenigt, en in alle hunne tempels werkelijk en waarachtig wordt opgedragen. Wij vragen dan nog eens of het geloof aan den tegenwoordigen,

levenden CHRISTUS, die van opgang tot ondergang zijn oneindig voorbeeld van opoffering, van vernedering, van liefde en gehoorzaamheid werkelijk tegenwoordig stelt, — een geloof is, dat door heerschzucht is uitgevonden, dat met een bestuur, met eene maatschappelijke orde kan in betrekking staan, die heerschzucht ten oorsprong heeft? Want, men wete het: in het geloof aan het misoffer, aan deze levende maatschappij met den VADER door zijnen ZOON in de liefde van den H. GEEST, is niet alleen de verklaring te zoeken van den luister en de bruiloftsvreugd in onze kerken, van de lyrische vervoering in onze gebeden; maar het is tevens het levend ideaal der zedeleer, dewijl de betrekkingen der menschen onder elkander zich noodzakelijk vormen naar hunne betrekking tot God; het is in de orde, die de Katholieke kerk aanbiedt, de grond, de typus, het doel van alle instellingen, voornamelijk der hierarchie, wier magt en wier gansche natuur door het offer wordt uitgelegd, en die tot laatste doel heeft aan allen CHRISTUS mede te deelen, opdat in deze COMMUNIE allen één ligchaam zijn, die van een brood eten.

Of de Katholieken met zoo te gelooven aan de waarheid gelooven of niet, wordt hier voor het oogenblik niet gevraagd, maar of dit hun geloof zij; en geen verstandig Protestant zal het ontkennen. Al verwerpt hij onze gansche leer, al heeft hij van ons den grootsten afkeer, hij zal ons in allen geval voor redelijke wezens aanzien, en alzoo begrijpen, dat een zoo overstelpend idée, als de zich alom offerende ZOON des eeuwigen VADERS, aan wiens oneindige liefdedaad wij moeten deelnemen, onzen geest moet vermeesterd hebben, en wij, al zoude het dan door zeker dichterlijk instinct der volken zijn, alles op dien grond gebouwd, alles naar dat voorbeeld gevormd, naar dat doel

gerigt moeten hebben. Wij kunnen daarom de zoo ligt te maken wetenschappelijke afleiding der hierarchie hier achterwege laten. Hij overigens, die niet weet, dat het geloof aan de Eucharistie niet kan bestaan zonder hierarchie, en geene hierarchie zonder hoofd, moet over het Katholicisme den mond maar niet open doen.

Zij dan het misoffer eene onwaarheid, zij Hij daar niet verborgen, aan wien wij eene goddelijke eer bewijzen: niemand die gezond verstand bezit, zal beweren, dat zulk een geheimzinnig offer der eeuwige liefde, zulk een krachtig en levendig geloof aan de tegenwoordigheid van den zich voor ons offerenden Godmensch door heerschzucht is uitgevonden. En daarmede vervalt de veronderstelling van den heer TER HAAR.

Wij kunnen die nog meer door de geschiedenis toelichten, door bepaaldelijk te vragen, welken indruk de hierarchie op den geest der volken gemaakt heeft? Die van heerschzucht? — Wij zullen op deze vraag het best en het spoedigst antwoord vinden, indien wij nagaan welke namen de hierarchie droeg en dragen bleef.

Die namen waren: Vader of papa, opziener of bisschop, oudste of priester, dienaar of diaken. — Hoe onbegrijpelijk zacht zijn ze, hoe vol teederheid en liefde! Hoe is het mogelijk, dat een stelsel van heerschzucht *zich over de wereld uitbreidt* en de namen draagt, die zoo veel nederigheid te kennen geven? Hoe toch zijn die zwakke, die nederige namen zoo groot geworden? — Voor ons is de uitlegging zeer gemakkelijk. Het is de liefde, die deze namen gegeven heeft, en die er onder heerscht; en er bestaat geen grooter beginsel van maatschappij dan de liefde. Reeds PLATO zegt, dat een staat of stad, welker burgers elkander beminden, onverwinnelijk zoude zijn en de geheele wereld innemen.

Welnu, de oneindige Liefde is nedergedaald, is het leven der kerk; het altaar, waarop die Liefde het eeuwig offer voltrekt, is de alom tegenwoordige koningstroon, waar alles van uitgaat, alles toe wederkeert, en waarvoor allen zonder onderscheid, hoe groot of hoe magtig, moeten ter aarde vallen en knielen! Is het wonder, dat deze maatschappij des offers zich uitbreidt, dat zij alles vermeestert, en de wereld inneemt? En als eene maatschappij groot wordt, zou dan ook haar bestuur niet groot worden, zouden dan de namen, die het draagt niet in luister toenemen? O zeker, het is een bewijs, een volkomen bewijs van de komst eens Gods op deze wereld, van de waarheid der Katholieke kerk: dat deze zoete namen der liefde als starren zijn blijven zweven boven de geschiedenis der wereld, dat de liefderijkste van alle namen, die van vader, eene heerlijkheid heeft verkregen, waarbij geene andere van vorsten of regeerders kan halen. Wij zijn het niet, die de majesteit der Katholieke Kerk niet zien of willen ontkennen. Ja, dat is groot, dat is alles overtreffend in luister, maar dat ook is onuitsprekelijk teeder! Het is de overwinning der liefde, de heerlijkheid des lijdens, de glorie van het kruis!

Verrukkelijk schoon is ook die zamenloop van omstandigheden, dat juist toen het Romeinsche rijk met zijne heidensche constitutie vervallen was, toen de hierarchie de beginsels van het Christendom zoude toepassen op de maatschappij der jeugdige volken, en de groote huisgezinnen van *Europa* stichten, GREGORIUS, die volgens den heer TER HAAR zoo veel *joodsche* en *heidensche* elementen heeft ingevoerd, den naam aannam van *dienaar der dienaren Gods*, en hij over den aard des gezags de verhevenste beginsels te boek stelde.

Helaas! de heer TER HAAR voelt er niets van. Welke is

zijne uitlegging? — Het is, volgens hem, eene zich ontwikkelende heerschzucht, eene heerschzucht, die, wij hebben het bewezen, de verfoeijelijkste moet zijn die men zich kan voorstellen; deze heeft met een even onbegrijpelijk geduld «in den loop der eeuwen» haar rijk weten te vestigen. Bij voorbeeld: de naam van vader, voorheen aan de bisschoppen gemeen, beteekent hier eene magt en een gezag, die uit heerschzucht geboren zijn; en dewijl de bisschoppen van *Rome*, door een onbekende oorzaak, *allen* eene heerschzucht van elkander *overerfden*, welke de heerschzucht zoo wel als de magt van alle de andere bisschoppen der wereld te zamen verre overtrof, zoo is eindelijk de naam van *vader* aan den grootsten van al die dwingelanden van den geest, aan den Bisschop van *Rome* verbleven. Men lette wel, dat dit «in den loop der eeuwen» gebeurd is, en langzamerhand; want om zoo openbaar *neen* in *ja* te veranderen, zonder dat iemand het merkt, heeft men den loop der eeuwen wel noodig. — In plaats van eene dergelijke philosophie over de geschiedenis te volgen, had de heer TER HAAR beter gedaan met te zeggen: «alleen in den bijbel is licht; van de maatschappij leeren «wij geene waarheid, en bij gevolg niet van de geschiedenis.» Want als deze zoo openbaar liegt en bedriegt, dat hare schoonste, krachtigste, algemeenste uitdrukkingen het tegenovergestelde van hetgeen zij beteekenen verbergen, dan is het dwaas zich op haar te beroepen. Wie immers ziet niet, dat de door hem opgegeven oorzaak volstrekt alle gelijkenis met hare gevolgen mist, en zijne uitlegging aan het algemeen verschijnsel, hetwelk zij moet uitleggen, zoo geheel is tegenovergesteld, dat zij op niets minder dan op eene uitlegging gelijkt? Zal men beweren, dat voor den menschelijken geest, die, zegt HERDER, eigenlijk niets dan

namen kent, zulke benamingen volstrekt niets afdoen? Is dan de geschiedenis met hare omwentelingen niet te lezen in de titels der gezagspersonen? En als, afgescheiden van de goede of kwade hoedanigheid dier personen, de benamingen bepaaldelijk op het ambt, dat zij bekleeden, betrekking hebben, hetgeen bijzonder met de hierarchie het geval is, zullen dan die namen, door de eeuwen uitgesproken, juist het tegendeel beteekenen van hetgeen zij moesten doen, en, in plaats van de maatschappij der liefde, betrekkingen aanduiden die uit snoode heerschzucht geboren zijn? Met honderden voorbeelden zouden wij kunnen toonen, dat er geene nieuwe betrekkingen zonder nieuwe namen kunnen ontstaan en blijven, en zelfs het veranderen van namen een middel is, om werkelijk die betrekkingen te veranderen en eene omwenteling te doen ontstaan. Hoe is de naam van *Protestanten* in de wereld gekomen, en gebleven? Door de openlijke protestatie van eenige vorsten ten tijde der hervorming. In deze daad waren de nieuwe beginselen zóó van alle kanten levendig gemaakt en uitgedrukt, zóó daarin de gedachte met openbaar feit vereenigd, en dus de voorwaarde gesteld om haar blijvenden ingang te doen vinden, — dat sinds dien tijd de nieuwgezinden den naam van Protestanten verkregen en behielden. Het was het genie der geschiedenis, en er is voor de zaak onmogelijk een beter naam te bedenken. De heer TER HAAR, die aan het aanzien van het oude *Rome* de verheffing van de Bisschoppen dier stad toeschrijft, doet ons aan een ander en meer aan die tijden nabijzijnd voorbeeld denken. Men weet, dat de Romeinsche Republiek tot eene Alleenheersching overging, door dat alle waardigheden en ambten op één persoon vereenigd werden. Dit was zeker de zachtste weg, dien het dispotisme nemen kon,

en waarbij de minste stoornis der bestaande vormen plaats had. Maar werd het van de Genius der geschiedenis niet bemerkt? Kwam er geen nieuwe naam? Zeker, dat moest; die van CÆSAR, een blinde eigennaam zonder beteekenis, bij uitstek geschikt om het despotisme, dat er ontstaan was, voor de gansche wereld aan te duiden (1). Het waren nu allen CÆSARS. Dat gebeurde onder een diep bedorven volk: zoo veel geest leefde er nog onder de ontaarde Romeinen: en in die godsdienst, waarin toch wel de GEEST zal heerschen, onder de Christenen, den krachtigen oorsprong van hun geloof zoo nabij, waarvan er ieder oogenblik zoo velen voor dat geloof stierven, onder hen, was, volgens den dichter der *Tafereelen*, weder zoo weinig gehechtheid aan 't geloof, zoo weinig zin voor 't heilige, zoo weinig begrip van godsdienstige zaken, dat er niet alleen door de geheele wereld heerschzuchtigen konden opstaan en zonder tegenkanting eene omwenteling voortbrengen, waarbij die van *Rome* niet in aanmerking komt, maar, wat alle begrip te boven gaat, dat, terwijl *Rome* het verlies zijner aardsche, naauwelijks meer bestaande vrijheid over de wereld uitkreet met den naam van CÆSAR, zij het verlies hunner Christelijke vrijheid noch merkten, noch gevoelden, en als waren zij zelfs beneden de stompheid van *Rome's* slaven gezonken, de verdrukkers van hun geest met de zoetste namen der liefde bleven begroeten en hunne Bisschoppen vaders noemen. Nog meer: toen het stelsel van onderdrukking 't meest zigtbaar werd, en eindelijk de heerschzuchtige Bisschoppen voor een enkelen hunner moesten onderdoen, bleef aan dezen alleen en bij uitstek, de naam van *Vader* eigen. Wat moet een Protestant al niet gelooven!

(1) Dat deze eigennaam later een beteren zin toeliet en verkrijgen moest, spreekt van zelven.

Is het dan nu nog geen tijd om de geschiedenis meer in het bijzonder na te gaan, en door opgave van bepaalde feiten en getuigenissen, de ongerijmdheid der beschuldiging van den heer TER HAAR in 't volle licht te stellen? Nog niet. Wij zullen het liever eene volgende keer doen, en thans nog over die eerste eeuwen, waarin men, door een leerend en magthebbend gezag te erkennen, van Protestantsch Katholiek zoude geworden zijn, eenige algemeene bemerkingen maken.

Volgens den heer TER HAAR is men van democratie, toen er zeker een veel zuiverder Protestantisme zal geheerscht hebben dan thans, en iedereen, zonder overlevering, zonder katechismus, zonder al die, ter uitlegging des bijbels geschreven boeken, alleen door den geest geholpen, die eenige kenbron uitlegde, — overgegaan tot aristocratie.

Dit was intusschen de groote en beslissende stap; want het Protestantisme, wij herhalen het, verwerpt niet dit of dat gezag, niet deze of gene constitutie of vorm daarvan, maar volstrekt alle gezag. Wanneer de bijbel eenige kenbron is, hebben we absolute democratie. Daar nu door den heer TER HAAR reeds aan CONSTANTIJN schuld wordt gegeven van de verbastering in de eeredienst, en nogthans op dezelfde blz. 18 gezegd: «Nog vroeger dan de eeredienst was de «heerschzucht onder de geestelijken ontstaan enz.», zoo zijn wij wel genoodzaakt den overgang tot aristocratie en de verloochening van het Protestantisme in de drie eerste eeuwen te zoeken. Inderdaad zien wij er van de tijden der Apostelen af, Diakens, Priesters en Bisschoppen, en wel Bisschoppen, die een groot kerkelijk gezag uitoefenen; hetwelk, om van geene bijzonderheden te spreken, blijkt uit de menigte van concilien, die er in *Italie*, *Gallie*, *Azie*, *Egypte*, *Afrika*, kortom overal gehouden worden, en

waarin men de ketters uit de gemeenschap sluit en veroordeelt, over de kerkelijke tucht handelt, en verschillende bepalingen voorschrijft.

Het eerste, wat wij hierop moeten bemerken, of wat reeds ieder, voor wij het zeggen, bemerkt zal hebben, is dat het Christendom dan wel spoedig van zijn oorspronkelijk wezen geheel ontaard is. In de tijdelijke, en slechts natuurlijke orde heeft zulk een omwenteling nimmer plaats gehad. Daar is het gezag van vorm veranderd, maar zonder gezag is de tijdelijke maatschappij nooit geweest. En zulk eene onvergelijkelijke omkeering zou, reeds in de eerste eeuwen, hebben plaats gehad in het rijk van CHRISTUS? Deze duisternissen zouden altijd hebben toegenomen tot aan de zestiende eeuw? Toen eerst, gelijk het heet «de overgang «uit den diepsten nacht van onwetendheid» hebben plaats gegrepen, en het licht wederom zijn aangebroken? Men ziet het: CHRISTUS en zijne apostelen — wij vragen om vergeving voor deze vergelijking — moeten onderdoen voor LUTHER en de overige hervormers. Die dag, dat gezegend licht der hervorming gaat niet onder; de heer TER HAAR verblijdt er zich nog in. Maar de Zoon Gods: Hij heeft niet vermogt te doen, wat LUTHER deed: zijn werk drie eeuwen te bestendigen! Wij vragen al wederom, waarom de heer TER HAAR zich nog met de geschiedenis bemoeit? Indien zij in hare hoogste oorzaken, in het wezen des Christendoms, zulk eene volslagen wanorde, en dat gedurende zoo vele eeuwen, aanbiedt, wat kan men dan nog uit haar bewijzen?

En waar bepaaldelijk, en bij welke gelegenheden moest dan de heerschzucht zijn ontwaakt, en de omwenteling voorgevallen? In de godsdienstige gemeenschap zelve, die zoo veel te teederder en te naauwer was, daar men zich in tijden van vervolging bevond; bij de eere-

dienst zonder welke de hierarchie, de Diakens, Priesters en Bisschoppen niet denkbaar zijn; in het innigste heiligdom van de godsdienst, juist dáár, waar de vervolgde Christenen troost, kracht en moed kwamen zoeken, om het geloof te belijden, en er, des gevorderd, voor te sterven: dáár ontstond de grootste onderdrukking. Immers, indien van den eenen kant het Katholiek geestelijk gezag zich onmogelijk anders, dan in de verrigting van mystische functien, in het offeren, in het bedienen der H. Sacramenten, en als om het altaar en in de kerk heeft kunnen vormen en ontwikkelen; zoo zien wij van den anderen kant dat de christenen dier eeuwen zich niet vergenoegen met den bijbel in hunne huizen te lezen, en het nutteloos achten zich onder het grootste levensgevaar, naar de vergaderplaatsen te begeven. Neen, het blijkt, dat bij hen de godsdienst niet in lezen en beschouwen bestaat; *hun leven is in de kerk,* is in godsdienstige gemeenschap, en zij tarten den dood, zij doen al het mogelijke om ergens eene verholen plaats te vinden, waar zij de eeredienst kunnen verrigten. Er zijn hiervan honderden bewijzen. Zelfs zou het hoog belang, dat men er, in de eerste apostolische tijden, in stelde, om op dezelfde dagen te vasten, op denzelfden dag het Paaschfeest te vieren, hetzelfde brood voor de Eucharistie te gebruiken, onbegrijpelijk zijn, indien men de godsdienstige gemeenschap niet voornamelijk in de eeredienst gezocht had. Daar de heer TER HAAR den uitroep doet: «Wat was er van de eenvoudigheid van de eeredienst «der eerste christenen geworden, toen CONSTANTIJN... de «kerk uit hare armoede tot rijkdom verhief, en verlangde, «dat ook de vorstelijke luister, die hem omgaf, op hare eere«dienst zoude afstralen» zoo willen wij eenige voorbeelden van de eeredienst vóór de bevrijding des Christendoms door

CONSTANTIJN aanhalen, ten einde daaruit blijke, wat die armoedige Christenen voor hunne kerken en hunne eeredienst over hadden, en hoe deze alles was voor hun vroom gemoed.

De H. PRUDENTIUS, ruim dertig jaren na de bevrijding des Christendoms geboren, en dus, naar alle waarschijnlijkheid, beter dan de heer TER HAAR in staat, den toestand gedurende de vervolging te kennen, schrijft aan den regter, die den H. LAURENTIUS tot de wreedste marteling veroordeelde, de volgende woorden toe: «Ik weet, «dat uwe priesters zich van gouden vaten bedienen om «drankoffers te plengen, dat zij het heilige bloed in zilveren «bekers doen rooken, en dat gij bij uwe nachtelijke offer«dienst waskaarsen op gouden kandelaren hebt staan. Le«vert mij die schatten; de Keizer heeft ze noodig,» enz.(1) ANASTASIUS berigt, dat Paus URBANUS I alles wat bij de eeredienst gebruikt werd (*ministeria sacra omnia*) van zilver liet vervaardigen (2). In de acten van den proconsul SILVANUS worden eene menigte kostbaarheden opgegeven, uit eene Christenkerk door hem geroofd: «gouden en zilve«ren kelken, kleine zilveren schenkvaten (onze *ampullen*), «een zilveren wierooksvat, zeven zilveren lampen, twee «kandelaars voor groote waskaarsen, zeven koperen klei«nere kandelaren met hunne lichtdragers en elf koperen «lampen met kettingen» (3). In de kerk te *Carthago* was zulk een overvloed van goud- en zilverwerk, dat toen de vervolging weder uitbrak, de Bisschop MENSURIUS het alles niet in de aarde konde graven, noch medevoeren op zijne vlugt (4). Niet zelden werden, als ten tijde der hervor-

(1) PRUD. *Hymn.* 2, de S. LAURENTIO.
(2) ANAST. in URBANO I ad ann. 230.
(3) BALUS. Miscell. II. p. 91.
(4) S. OPTAT. *Milev. Contr.* PARMEN. Lib. I.

ming, de vervolgers voornamelijk door de begeerte naar deze kostbaarheden aangedreven. Zoo liet ARISTEMACHIUS, bij zijne komst in *Heraclea*, eene stad van *Thracie*, aanstonds de kerk sluiten, opdat men niets zoude wegvoeren, en gebood aan den Bisschop PHILIPPUS al het goud-, zilver- en koperwerk, of wat ook, om kunstige vervaardiging, waarde had, aan hem af te geven (1). — De geschiedenis legt ons dit uit door het geloof aan de waarachtige tegenwoordigheid, en het katholiek altaar. Om dit te versieren werd niets gespaard. ARRINGHIUS verhaalt in zijn *Onderaardsch Rome*, dat men in eene kapel onder den grond een altaar vond, en daarboven in de muur een kruis met edele gesteenten bezet (2). Dat men later, toen men geene reden meer had zich onder den grond of in de catacomben te verbergen, en de kerken niet weder in gevaar waren van verbrand of geplunderd te worden, zich aan deze voldoening van 't godsdienstig gevoel nog meer overgaf, spreekt wel van zelf. Toen, verhaalt ons de geschiedenis, kwamen de heidenen gestadig in de kerken loopen, om al de versieringen te zien (3). Wij zouden ook, indien de heer TER HAAR er niet van gesproken had, de eerste geweest zijn, om hier van de giften van CONSTANTIJN melding te maken. Bij het zien van al het goud en zilver, voornamelijk door hem aan de kerken van *Antiochië* geschonken, riep JULIAAN de stadhouder van het Oosten: «Ziet eens met welke kostbare vaten de Zoon «van MARIA gediend wordt» (4). De giften, die CONSTANTIJN bij zijne bekeering deed, strekken niet ten bewijze, dat

(1) *Acta* S. PHIL. *apud* RUINART § 4.
(2) *Roma subterranea* Lib. II. C. 22. N. 8.
(3) *Patres sen.* Lib. I. 146. Ed. ROSWEIDII.
(4) THEODORET. *Hist. Eccl.* Lib. II. C. 12.

de eerdienst vroeger zonder luister en ook in dit opzigt protestantsch was, maar wel van het tegenovergestelde. Hij kon geen geschenken geven, waartoe geene aanleiding bestond. Wij begrijpen niet, hoe hij, naar berigt van EUSEBIUS en THEODORETUS, zoo veel goud en zilver, en versierselen, en kostbare kleederen naar verschil van waardigheid, zou kunnen geven aan eene protestantsche kerk. De keizerlijke luister, die hem omgaf, straalde dus niet af op eene protestantsche eerdienst, die men, zoo 't eerdienst heeten moet, eigenlijk beter in een stil en eenzaam vertrek, dan in de kerk kan verrigten; neen, die luister bestond, en met vorstelijke edelmoedigheid droeg hij er slechts het zijne toe bij. Het ging er in 't algemeen mede, gelijk het, naar eene opmerking van VALESIUS, met het licht ging. Op de vigilie voor Paschen waren de geloovigen gewoon zoo veel licht in de kerken te ontsteken als zij konden, en in 't geheel was het branden van was- en lamplicht tot opluistering van de H. Dienst, het offeren van was en olie door de geloovigen, een gebruik van de eerste tijden. CONSTANTIJN alzoo vermeerderde dezen luister, en gebood zoo veel licht ook buiten de kerk te ontsteken, dat, zegt EUSEBIUS, de nacht in dag veranderd scheen.

Niet zonder verteedering kan men deze bewijzen lezen van den ijver der eerste Christenen voor Gods huis. Om aan te nemen, dat hierbij een zoo volstrekte omkeer van geloof en van godsdienstige betrekking van den een tot den ander kon plaats grijpen, moet men niets weten van volkszin, niets begrijpen van het menschelijk hart, en althans niets van het godsdienstig gevoel, dat alles onveranderlijk wil hebben, en geene nieuwheid dulden kan. De vrome Protestanten zelve, schoon de oudheid bij hen

geene de minste waarde moest hebben, geven door hunne gehechtheid daaraan, te sterker bewijs van 't geen wij hier zeggen. Zij spreken van «het kruis CHRISTI,» en de heer BEETS zelf zoekt voldoening in het gebruik van eenige ouderwetsche woorden uit de protestantsche oudheid van naauwlijks twee honderd jaren. Wij eerbiedigen dit gevoel te zeer om hier over de voorwerpen, waar het op valt, verdere bemerking te maken. Maar wat beteekent het in vergelijking van de gehechtheid aan 't oude in de Katholieke Kerk? De kleederen, die den Diaken, den Priester en den Bisschop onderscheiden, zijn *met die onderscheiding* afkomstig uit de eeuwen, waarin de geheele omkeer van zaken zou hebben plaats gehad. Hetgeen door zoo vele eeuwen zich, tot in 't geen men kleinigheden zou kunnen noemen, zoo zeer als onveranderlijk kenmerkt, kan onmogelijk voortkomen uit iets, dat zich, door zoo spoedig en zoo sterk te veranderen, als hoogst veranderlijk doet kennen. Neen, in 't Katholieke heiligdom, waarin toen bijzonder de geloovigen het middenpunt hadden van hun leven en bestaan, en waarin bijzonder de hierarchie met hare rangen zoude moeten ontstaan zijn, is de omwenteling, door den heer TER HAAR verondersteld, eene onmogelijkheid.

Het is meer dan stuitelijk hem van verbastering der eerdienst te hooren spreken, en den grooten bevrijder des Christendoms, als had hij daartoe de eerste en voornaamste oorzaken gesteld, zoo ligtzinnig te hooren beschuldigen, Wat gelooft de heer TER HAAR? En wat noemt hij verbastering der eerdienst? In de Evangelische Kerk, waarvan de Hervormde Kerk hier te lande, naar de plegtige verklaring der Algemeene Synode, eene afdeeling uitmaakt, gaan Lutherschen en Gereformeerden aan hetzelfde nacht-

maal. De één gelooft aan CHRISTUS tegenwoordigheid, de ander volstrekt niet, en een derde heeft nog minder mystische gevoelens, dan er heerschen in den maaltijd der wijzen van PLATO. De heer TER HAAR heeft, als lid van de Evangelische Kerk, duidelijk genoeg te kennen gegeven, welke zijne gevoelens dienaangaande zijn. Immers hij berispt LUTHER over zijn twisten tegen ZWINGEL, die de wezenlijke tegenwoordigheid loochende, en zegt van den eersten: «hij duldt niet dat men van hem in gevoelen «verschilde, hij blijft hangen aan eene lettergreep..... «welk eene hardnekkigheid!» (1) Dit is dan geene verbastering door eenen koning in de eerdienst gebragt? Dit *betreft* dan, naar 't zeggen van den heer TER HAAR, *het wezen des Christendoms niet.* Is het te verdragen? De eenigste verschooning, die wij voor hem vinden, en die ons op dit oogenblik doet zwijgen, zou zijn: dat men zich in de steeds veranderende, verbasterende en ronddraaijende wereld van het Protestantisme moeijelijk kan ophouden, zonder er van te duizelen, en de eerste begrippen van verandering, verbastering en wezen des Christendoms te verliezen; althans wanneer men op die beweging het oog moet vestigen om haar te verdedigen. Wie kan er lang in een spiegel zien die heen en weder gaat?

Welke mannen eindelijk worden van den heer TER HAAR beschuldigd, op overheersching uit te zijn geweest, of dit groote kwaad te hebben toegelaten? Diegenen, aan wier onbeschrijfelijken moed in 't lijden wij naast God het Christendom te danken hebben. Of is het Christendom geene weldaad? Welaan, aan die Christenen zijn wij het behoud daarvan op de wereld verschuldigd; hun bloed

(1) D. I. bladz. 401.

en leven hebben zij er voor gegeven: en gij durft hen zoo vreesselijk beschuldigen? Want ja, de beschuldiging is groot, is vreesselijk, en de omwenteling, die er in verondersteld wordt, is met «loop der eeuwen» en dergelijke woorden, die hier geen zin hebben, niet te vergoelijken. Wie inzonderheid zijn de heerschzuchtigen? De geestelijken, de priesters, de Bisschoppen. Mijn God! zij, die zich voor allen aan het grootst levensgevaar moesten blootstellen, en die zeker konden zijn het eerst opgezocht en ter wreede marteldood te zullen gesleept worden, zij waren met eene heerschzucht vervuld, waardoor het licht van CHRISTUS tot in de zestiende eeuw verborgen bleef! Dat er protestantsche genootschappen bestaan, waar men gouden eerpenningen, ter waarde van honderden gulders, geeft aan degenen, die het best het ongeloof weten te verbreiden, dit begrijpen wij; maar dat men uit heerschzucht de eerste wil zijn om voor JESUS CHRISTUS te sterven, ziedaar wat voor ons, die als zonen dier martelaars aan zijne Godheid gelooven, onbegrijpelijk is. Wie kan zonder schreijen den brief van den H. IGNATIUS, den grooten Bisschop van *Antiochië*, lezen, den brief, waarin hij de Romeinen vermaant hem toch niet te beletten voor CHRISTUS te sterven? «Houd mij niet terug,» roept hij, «mijne liefde «is gekruist! Ik hoor de stem in mijn binnenste: kom «tot den Vader!» En op zijnen togt zelven naar *Rome* om gemarteld te worden, maant hij de geloovigen aan, dat zij ieder in hunnen Bisschop CHRISTUS zelven vereeren, en ziet in de orde der hierarchie de hoogste geheimen van de godsdienst zich weer spiegelen. Was dat een bedreiger, was dat heerschzucht? Men hoore eenen H. IRNÆEUS spreken, wiens krachtige woorden ten bewijs van de Katholieke hierarchie wij later met die van IGNATIUS zul-

len mededeelen. «De H. IRENÆUS zich van zijne kleederen «(ter marteldood) ontdoende en zijne handen ten hemel «heffende, bad aldus: Heere JESUS CHRISTUS, die voor het «heil der wereld U gewaardigd hebt uw lijden te onder- «gaan, ach! mogen uwe hemelen zich openen en uwe en- «gelen de ziel ontvangen van uwen dienstknecht IRENÆUS, «die om uwen naam, en om het volk door hem van de «Katholieke Kerk van *Smirna* voortgebragt (1), dit thans «te lijden heeft. U smeek ik, uwe barmhartigheid roep «ik in, dat Gij mij wilt ontvangen en dezen in uw ge- «loof gewaardigt te bevestigen! — Zoo dan werd hij door «de dienaars met het zwaard getroffen, en zijn ligchaam «geworpen in den vloed» (2). Wij kunnen hier onmogelijk alles aanhalen wat deze (heerschzuchtige!) Bisschoppen bij hunne marteling gezegd hebben. Hoe treffend is de dood van den H. CYPRIANUS, Bisschop van *Carthago*, wiens levensgeschiedenis wij nog bezitten, gelijk zij door zijnen Diaken PONTIUS beschreven is. «God zij geloofd!» riep hij uit, toen hij ter dood veroordeeld werd. De geloovigen om hem heen wilden allen met hunnen Bisschop sterven; en hij zelf, het gevoel der teederste liefde, dat hem bezielde, door eene daad willende verlevendigen en voltooijen, gaf aan zijnen beul vijf en twintig goudstukken ten geschenke, en bond zich zelven de oogen digt. Welk eene kalmte, en toch welk eene vervoering! Zal het noodig zijn te zeggen, dat hij, die in zijn leven steeds de eeuwigheid voor oogen had, en — het heeft ons bijzonder getroffen — in zijne vermaningen onophoudelijk op het oordeel Gods verwijst, dat een Bisschop, die zóó sterft, niet

(1) Hij was van *Smirna* naar *Gallië* gekomen om het geloof te verbreiden.

(2) *Act.* S. IRENÆI *Episc. sirmiensis apud* RUINART.

aan gevoelens van heerschzucht voldoet, wanneer hij de magt en het gezag der katholieke hierarchie verdedigt? Van de Pausen zullen wij maar niet gewagen. LACORDAIRE zegt, dat van al de Pausen der drie eerste eeuwen slechts twee op hun bed zijn gestorven. Of deze redenaar hier juist spreekt, willen wij niet onderzoeken. Zeker is het, dat zeer weinigen van hen den marteldood niet hebben ondergaan.

In zulke mannen eene heerschzucht te veronderstellen, die het rijk van CHRISTUS volstrekt verandert en omkeert, is slechts door ligtzinnigheid en onwetendheid mogelijk. Wij kunnen zulk een hart in den heer TER HAAR ons niet denken of begrijpen. Hij zal de kroon, hem van 't Haagsch Genootschap opgezet, niet willen stellen boven zoo vele honderden martelkroonen, door de Pausen, Bisschoppen, Priesters en Diakens dier tijden behaald, en het goud van zijne eerpenning toch wel minder glansrijk vinden, dan dat, hetwelk een CYPRIANUS aan zijne beulen gaf. Maar dit blijft waar, en dit moeten wij doen gelden, dat zijne stelling even beleedigend is voor 't christelijk gevoel, als strijdig met het onbevooroordeeld gezond verstand. Hij heeft, zonder nagedachte, zonder onderzoek, slechts aangepraat op hetgeen een vaststaande overlevering is in het Protestantisme, 't welk alleen in zijn haat tegen de schitterendste waarheid niet verandert, en het Katholicisme als het werk van menschen, van heerschzucht en hoogmoed doet voorkomen, terwijl het zelf zijn bestaan te danken heeft aan de roof- en hebzucht der vorsten, aan den onverzettelijken hoogmoed zijner eerste predikers, en de schandelijke losbandigheid van weggeloopen kloosterlingen en geestelijken.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PROTESTANTSCHE VEREENIGING: *CHRISTELIJK HULPBETOON TE 'S GRAVENHAGE.*

«Als eene godsdienst roept: geeft *geld* of ik verga, dan is het reeds met haar gedaan.»

(Eenige Amsterdammers.)

Eene vriendelijke mededeeling, waarvoor den geachten toezender dank gezegd wordt, heeft ons nader in kennis gebragt met nog eene protestantsche vereeniging: *Christelijk Hulpbetoon*, en meer bepaaldelijk met derzelver departement *'s Gravenhage*.

In eenen tijd dat het protestantismus hier te lande zich druk afgeeft met vereenigingen en maatschappijen om den geloove, achten wij het niet onbelangrijk, dat wij van die stichtingen iets te weten komen; opmerkelijk tevens, hoe, door toevallige misvattingen, van tijd tot tijd een *billet d'entrée* ons in de handen valt, om een' bescheiden blik rond te werpen in die groote *laboratoriën*, waar men zoo arbeidzaam aan het smeden is van zilveren hekken, en aan 't vervaardigen van wie weet welk netwerk, om de schaapskooijen tegen ontvlugting, gelijk het heet, af te sluiten. In allen ernst, het is immers nuttig, en wel zeer nuttig, te weten, wat onze broeders van Luterschen- en Calvynschen-bedde, onze andersdenkende medeburgers — de «aanzienlijken» namelijk in den lande — met star opzet pogen en drijven; het is nuttig te weten, wat oprigters en bestuurders van die *succursalen*, in circulaires, uitnoodigingen, verslagen enz., die enkel voor de «huisgenooten des geloofs» bestemd werden, van ons katho-

lieken zeggen; het is nuttig te vernemen, welk evangelie der liefde daar gepredikt wordt, en naar welke beginselen men de weldadigheid door de goede volgzame gemeente wil begrepen en geoefend hebben. Zie hier dan, geëerde lezer, wat bestuurders van het Haagsche Departement der protestantsche Vereeniging, onder de zinspreuk: *Christelijk Hulpbetoon*, onlangs hebben goedgevonden aan de protestanten der residentie rond te zenden.

«Kort verslag der werkzaamheden der Protestantsche Vereeniging *Christelijk Hulpbetoon*, Departement *'s Gravenhage.*

Bij de tweede inzameling der jaarlijksche bijdragen voor de Protestantsche Maatschappij, onder de zinspreuk: *Christelijk Hulpbetoon*, hebben bestuurders van het Departement *'s Gravenhage* het doelmatig geacht, een kort verslag van de werkzaamheden der vereeniging rond te zenden; niet slechts opdat hare leden weten, op welk eene wijze hunne giften aanvankelijk zijn besteed en voor het vervolg besteed zullen worden, maar ook omdat zij vertrouwen, dat vele anderen daardoor zich opgewekt zullen gevoelen, om deel te nemen aan eene maatschappij, die door den drang der omstandigheden te voorschijn geroepen, hoogst nuttig mag heeten, doch die ook alleen door de zamenwerking van duizenden, onder den goddelijken zegen, kan beantwoorden aan het schoone doel, dat zij zich voorstelt en dat elken protestant belang moet inboezemen.

Dit doel is in hare zinspreuk duidelijk uitgedrukt: *Christelijk Hulpbetoon aan Protestanten.* Waar *hulp* moet *betoond* worden bestaat *nood, tijdelijke* of *geestelijke*, dikwijls naauw verbonden, daar nu eens de eerste uit de laatste, dan weder de laatste uit de eerste voortvloeit. Armoede brengt ligt tot afval van de protestantsche belijdenis, zoodra het uitzigt op tijdelijk voordeel aan eenen overgang tot de R. K. Kerk verbonden is, en getrouwheid aan of het toetreden tot de Protestantsche gemeenten leidt menigmaal tot armoede, door dat dezulken in hun beroep benadeeld en op allerlei wijze achtergesteld worden. Sints de R. K. Kerk, in haren onverdraagzamen ijver, onafscheidelijk van de grondstelling, dat er buiten haar geene zaligheid is, zich meer en meer door stoffelijke middelen zoekt uit te breiden, ziet men daarvan menigvuldige voorbeelden. Zij die tot andere gezindheden behooren, worden door haar onderdrukt en buiten alles gesloten, zoo lang zij zich getrouw betoonen aan hunne belijdenis. Wankelenden daarentegen worden met geldelijke beloften aangelokt; meer en meer bespeurt men in haar midden eene stelselmatige aaneensluiting, om alleen geloofsgenooten te bevoordeelen. Hierdoor ontstaat voor de protestanten op verschillende wijze *nood*: en daar deze jaarlijks toeneemt, vooral in die streken waar onze R. K. medechristenen de overhand hebben, en daardoor de overgangen tot hunne kerk vermenigvuldigen, wordt *noodweer* geboden. Dien nood op christelijke wijze *voor te komen*, door het instandhouden van protestantsche

huisgezinnen, waar teruggang zich ontdekt; — in dien *nood te voorzien*, waar dezelve reeds werkelijk aanwezig is, door aanbeveling, onderstand of renteloos voorschot, en zich alzoo den weg te banen, om door christelijke raad en opwekking, alsmede door kostelooze verspreiding van den Bijbel en van nuttige geschriften, onze geloofsgenooten tegen afval te bewaren; — ziet daar het doel onzer maatschappij, die, zonder zucht om te *veroveren* slechts tracht te *behouden* wat wij hebben, en, van proselieten-jagt afkeerig, tegen dezelve wenscht te waken en door gepaste middelen het gevaar af te wenden, dat onze geloofsgenooten van die zijde in onze dagen overal bedreigt.

Daarom wordt de helft der bijeenverzamelde gelden afgezonderd voor die streken waar de nood het grootst is. Het beheer daarover en beoordeeling daarvan is opgedragen aan het Hoofd-bestuur, dat in de Algemeene Vergadering, dit jaar te Utrecht gehouden, daarvan verantwoording heeft gedaan. Bij die gelegenheid is tevens gebleken, dat het getal leden gedurende 1845 met 9458 was vermeerderd, en dat de maatschappij op vele plaatsen met vrucht werkzaam is geweest en het haar meermalen reeds heeft mogen gebeuren afval te verhoeden.

Van de andere helft der jaarlijksche bijdragen, die voor plaatselijk gebruik bestemd is, wordt door elk Departementaal Bestuur aan H. H. Agenten verantwoording gedaan. Het getal leden in onze stad bedraagt thans 1774; onder welke 347, die bij de week of maand hun penningske tot dit nuttig doel bijeenbrengen. In verhouding tot onze talrijke gemeente mag dit getal nog klein heeten voor eene vereeniging, die bestemd is om door algemeene deelneming eene Volksmaatschappij te worden, die eene zoo geringe bijdrage vraagt, en deze nog weder bij zulke kleine gedeelten laat inzamelen, opdat elk, die in den bloei der Protestantsche Kerk belang stelt, daartoe, naar den wensch van zijn hart, het zijne zou kunnen bijdragen.

Wij kunnen hier in geene bijzonderheden treden aangaande de personen, die gedurende dit eerste jaar eenige toelagen genoten hebben. Men heeft daarin met de meeste omzigtigheid gehandeld, en de 42 Agenten, allen uit onze achtingswaardigste ingezetenen van verschillende standen en kerkgenootschappen genomen, hebben zich met het onderzoek naar die gezinnen, waar hulp werd ingeroepen, en met de uitdeeling der gelden belast. Het was echter niet slechts *geldelijke* maar vooral ook *Christelijke hulp*, die *betoond* is: daar vele hunner ook een zedelijk toezigt hebben gehouden over huisgezinnen, welke hun als het meest aan gevaar tot afval blootgesteld waren aangewezen; en hunne opwekkingen tot waarneming der openbare godsdienst en tot het zenden der kinderen naar de scholen, waartoe zij hen reeds meermalen de gelegenheid gewezen of geopend hebben, zijn niet vruchteloos geweest.

Een ruim veld deed zich aan de Vereeniging op in de gemengde huwelijken en de kinderen uit dezelve voortgesproten, waarop zij vooral het oog gevestigd hield. Er bestaat bij ons voor R. K. en Protestanten beide eene overeenkomst met het stedelijk bestuur, welke bepaalt, dat na het overlijden van een der beide ouders in een gemengd huwelijk, die Diaconie, waartoe de overblijvende vader of moeder behoort, voor de achtergelaten kinderen zal zorgen, ofschoon deze ook door den doop in een

ander kerkgenootschap, dan dat waarvan de overblijvende der ouders lid is, zijn opgenomen en daarin aanvankelijk werden opgevoed. Hierdoor zijn de hervormde Diakenen meermalen genoodzaakt, kinderen in het R. K. Godshuis te besteden, en zoo ook omgekeerd. In zoodanige gevallen nu worden van de zijde der R. K. doorgaans allerlei bezwaren geopperd tegen het plaatsen van kinderen in ons huis, voor hunne rekening. Men zoekt den overgebleven vader of moeder over te halen, om het woord aan de overledene gegeven te verbreken en de kinderen aan de alleen zaligmakende kerk af te staan; onder welke voorwaarde hun dan terstond ruime bedeeling of opname in het R. K. weeshuis verzekerd wordt. Hierdoor zijn vele kinderen onzer gemeente aan groot gevaar van overgang blootgesteld. Zulke kinderen heeft de Vereeniging trachten te behouden, door hen voor hare rekening in het Diaconie-oude-vrouwen- en kinderhuis te besteden; doch de fondsen zijn nog te beperkt en de jaarlijks terugkeerende, daartoe gevorderde, uitgaven te aanzienlijk, om, zoo dikwijls als de omstandigheden dit zouden vereischen, tot dezen maatregel te kunnen besluiten.

Een enkel maal werd aan een gezin, waar bij toenemenden teruggang overgang tot de R. K. te vreezen was, een renteloos voorschot verleend, door welke hulpbetooning dit gevaar is afgewend. Ook is somtijds voor protestantsche kinderen van R. K. moeders het schoolgeld betaald, om daar, waar geen onderstand van de Diaconie kon gevraagd worden, door zoodanig eene tegemoetkoming onze belangstelling in die kinderen te toonen en een wakend oog over hunne opvoeding te houden.

Bestuurders mogen dit verslag, waarin zij zich slechts tot algemeene trekken omtrent het besteden der gelden moesten bepalen, niet sluiten, zonder aan den Heer der Gemeente den ootmoedigen dank te brengen, dat Hij ook deze poging tot hare instandhouding aanvankelijk gezegend heeft, en Hem deze Vereeniging verder aan te bevelen. Zich zelven bewust, dat haar doel, zoo wel als de wijze, waarop zij het tracht te bereiken, in waarheid *Christelijk* is, en gedrongen door de overtuiging, dat de hier en elders toenemende nood tot *hulpbetoon* dringt, roepen zij alle hunne protestantsche stadgenooten ernstig op, om zich aan te sluiten aan deze zoo noodzakelijke als nuttige vereeniging, die slechts eenen enkelen gulden in het jaar van hare leden vraagt, of hunne huisgenooten en bekenden, hunne kinderen ook vooral, daartoe op te wekken: opdat de honderden, gelijk men onder ons mag verwachten, tot duizenden aangroeijen, en de inkomsten meer aan de toenemende aanvragen geëvenredigd worden. Oordeelt zelf, of onze Vereeniging niet op de medewerking van alle weldenkenden mag rekenen. Bedenkt hoe God dikwijls door geringe middelen gewigtige uitkomsten voorbereidt! Vergeet niet de vermaning: «Laat ons wel doen aan allen, maar meest aan de huisgenooten des geloofs!» Ook het penningske van wees en weduwe zal den Heer welgevallig zijn. Hij bevestige ons werk en stelle ons in staat op ruimer schaal Christelijke hulp te betoonen: opdat deze maatschappij inderdaad aan haar doel beantwoorde, zij bevonden worde te zijn tot eer van God en tot heil der gemeente, en allen die er deel aan nemen door onderlinge broederlijke liefde en door liefde tot den Heer te naauwer

worden verbonden. Zoo zullen wij trachten te behouden wat wij hebben, opdat niemand onze kroon roove; en zal het op deze wijze uitgegevene strekken tot zegen voor het nageslacht.

's Gravenhage, *den* 24 *September* 1846. Bestuurders van het Departement *'s Gravenhage*, der Protestantsche Vereeniging onder de zinspreuk: *Christelijk Hulpbetoon.*

Namens dezelve,

(get.) **F. de Greve**, Voorzitter.

M. A. Hartman, Secretaris.»

In bovenafgedrukt verslag houdt men zich hoofdzakelijk met drie punten bezig: 1° met het doel der Vereeniging en daartoe behoorende middelen; 2° met haren toestand en bemoeijingen gedurende den jare 1845; en 3° met eene oproeping tot deelneming aan meergemelde Vereeniging. — Laat ons een en ander wat van naderbij bezien; misschien valt er nog al iets aan te merken. Mogt nu en dan de pen daarbij eenigzins scherp worden, ik vraag er geen verschooning voor. De laster en de haat van het verslag zullen mijne ziel niet alleen met verontwaardiging vervuld hebben.

I. Het doel der Vereeniging, zeggen de verslaggevers, «is in hare zinspreuk duidelijk uitgedrukt: *Christelijk Hulpbetoon aan Protestanten.*» De Vereeniging heeft, naar luid van het verslag zelf, twee zinspreuken; eene korte: *Christelijk Hulpbetoon*, en eene tweede — plenior forma: — *Christelijk Hulpbetoon aan Protestanten*. Niemand zal beweren, dat deze twee zinspreuken synoniem zijn: en wij mogen het er wel voor houden, dat de eerste de Vereeniging niet kenmerkt. De tweede zou het doel duidelijk uitdrukken: maar wie het verslag gelezen heeft zal het ontkennen; en, even als ik, tot het besluit komen, dat de Vereeniging in hare gevierde zinspreuk, wanneer die het doel moest uitdrukken, heeft misgetast. Neen, er is iets meer bedoeld dan (christelijke?) uitsluiting der niet-protestanten van het *Christelijk Hulpbetoon*, waartoe men zich vereenigd heeft!

Wat is dan het doel der Vereeniging, zoo als dit in het verslag wel duidelijker dan door de zinspreuk is uitgesproken? Het is: door geld, door bedeeling van geld, door voorschot van geld, door «*stoffelijke middelen,*» afhouden van mogelijken overgang tot de Roomsch-Katholieke Kerk. Tegen deze Kerk is de Vereeniging opgerigt, tegen hare vrije werking, tegen hare uitbreiding, tegen den indruk, dien hare leer, instellingen en gebruiken op het gemoed zouden kunnen maken. Men wil door geld afhouden van verwisseling van godsdienst. Wie oogen heeft om te lezen, en verstand om te begrijpen, zal het niet willen loochenen. Dit hebben de verslaggevers genoemd: «het schoone doel, dat de Vereeniging zich voorstelt, en dat elken protestant belang moet inboezemen.» Wat den protestant belang moet inboezemen, willen wij niet onderzoeken; maar «schoon» is dat doel zeker niet! Ik twijfel niet, of Heeren Bestuurderen, die dat schreven, mannen zijn van overtuiging; of zij eerbied hebben voor protestantsche, echt protestantsche beginselen en bereid zijn die te handhaven. Op dat standpunt wil ik mij dan naast hen plaatsen. Ik neem de vrijheid hun te vragen: Onder welke leus zijt gij, zijn uwe vaderen van ons uitgegaan? Was het niet, vrijheid van geweten? Noemt en roemt men dit niet als den grooten zegen der Hervorming, dat de vrijgemaakte door de waarheid, ontslagen van *Rome's* dwangjuk, voortaan naar eigen meening en wil zijnen God zou aanroepen en dienen? — Maar wat mengt gij u dan in met goud en zilver om de keuze van Godsvereering in een ander te bepalen? Beroept gij op uwe overtuiging van de waarheid der protestantsche leer? Voor u zelven wil ik dat woord laten gelden; maar over *u* is het thans niet te doen: een ander poogt gij te bewerken — met geld. Voelt gij u daartoe verpligt ter eere Gods en uit liefde voor uwen evenmensch? Hoe, is uw genootschap dan misschien «de alleen zaligmakende kerk» geworden? Staaft, zoo gij kunt, die aanspraak, doch met passende redenen, met betoog voor het beslissende verstand;

en poogt niet de vrijheid der verkiezing te belemmeren, door een gewigt in de schaal te werpen, hetwelk den wil veelligt zal tegenhouden van het volgen eener inspraak des gewetens. Gij haat — niet waar? — gij verfoeit de Inquisitie? Minder nog om het geweld, dat zij aan het ligchaam uitoefende, dan om den dwang, die aan den geest en aan den wil gepleegd werd? En, Mijne Heeren, gij zendt bereids twee en veertig van uwe agenten door alle wijken en straten der stad, om naar de gemoedsgezindheid onderzoek te doen? Geld stelt gij hun ter hande en zegt: Draagt zorg dat niemand katholiek worde; bespiedt vooral het hagchelijk oogenblik der verarming en des kommers, want *dan* haken velen naar eene godsdienst, die meer verkwikking en rust geeft aan de ziel; biedt geld aan en voegt er bij: ik zal 't u geven, en meer nog geven, indien gij maar niet Roomsch wordt. — Mijne Heeren, — gij die in dezer voege tot uwe agenten spreekt — ei, zegt mij toch, hoe groot is dan wel het onderscheid in uwe oogen, tusschen den «inquisiteur des heiligen geloofs» en uwen zendeling? Gene was gewapend met staal, *uw* man draagt zilver. Is geld of goed niet verleidelijk, zoo als zwaard en vuur verschrikkend zijn? Wáárdoor werd zelfs overtuiging en stem van pligt méérmalen gesmoord door 't kittelen der begeerte of door het dreigen van den bijl? Waar schoot standvastigheid en trouw aan deugd het eerst te kort, wanneer een streelende hand en de verleidende lonk bekoorde met de zoetheid van 't genot; of als de dwang van een dierlijken woestaard met geweld en slagen zocht te verkrachten? Ik wil vrij en rond het woord uitspreken, waarmede het raadsel van uwe goed- en afkeuring wordt opgelost: Gij met uwe mannen zijt protestant, en de inquisiteur is katholiek; zietdaar het verschil, waarmede gij 't u zelven goedmaakt en den inquisiteur doemt. Met inconsequentie heeft het Protestantisme immer zich beholpen: dit is het erfdeel, hetwelk het tegenwoordig geslacht van zijne vaderen ontvangen heeft, en dat handhaaft gij, Heeren Bestuur-

deren, voortreffelijk. Eigen vrije keuze was de leus, overheersching en dwang de daad. De vlam van SERVETS brandstapel gloeit nog voor het aangezigt, en de vervloekingen van den lieftallig-verdraagzamen LUTHER krijschen nog aan onze ooren. Geen menschelijk gezag in de aangelegenheden des geloofs, was de roep; en er werden Synoden van louter menschen belegd, die eens anders leer verdoemden; en de ingeroepen stadhouderlijke arm leende sterkte en zwaard, en de Hoogmogende Heeren schreven vervolging- verbeur- en bloedplakkaten tegen Roomsche en Arminiaansche ketters. Ongeveer drie eeuwen heeft dat komedie-spel voortgeduurd! Gij verfoeit thans misschien het gedrag uwer vaderen; ziet toe dat uwe zonen niet uwe daden moeten doemen. En men wil, — en men ontziet zich niet om het met geld te koopen — dat de goede menigte maar immer zulke tegenspraak en strijdigheden voor lief zal nemen, en daarin, om eens anders wille, volhardend berusten! Het is te veel gevergd: Waarlijk het ziet er tegenwoordig in het Nederlandsche Protestantisme zoo gunstig en behagelijk niet uit, dat de man met gezonde hersenen en een hart, dat naar God verlangt, zich er gerust kan nederleggen en zeggen: «Amen, hier is het wel»! Wat overtuiging en berusting aan den geest geven kan — de waarheid — klinkt niet uit die babelsche spraakverwarring, waartoe het onder u gekomen is. In het jaar 1816 — gij zijt het immers niet vergeten — is eene revolutie in de Nederlandsche Gereformeerde Kerk uitgebarsten; daarmede zijn de verborgenheden aan den dag gekomen; toen is de tegenspraak hoorbaar en luid geworden. In de gemoederen was zij lang te voren en immer aanwezig; ik heb de vonnissen over ROËLL en STINSTRA voor mij liggen; maar de band der ongeregte en niet-protestantsche formulieren, ofschoon hij den vrijen geest niet weerhield, knelde ten minste nog om veler keel, en hield de lippen gesloten. Die band is afgevallen, en wat is er gebeurd? Lees thans nog eens, goede gereformeerde gemeente, het X^e^ artikel

van uwe Christelijke Orthodoxe Belijdenisse des geloofs in de Handelingen der Dortsche Synode; of dat zelfde X^e^ artyckel van de Bekentenisse des Gheloofs des jaars 1582: «We «ghelooven, dat Jesus Christus nae syne goddelicke natuere, «de eenige Sone Godts is van eewicheit ghegenereert, niet «ghemaect noch gheschapen (want alsoo soude hy een creature «zyn) eens wesens met den Vader» enz.; of het antwoord tot de 35^e^ vraag voor den 14^e^ Zondag van den Cathechismus, waar gehandeld wordt «*van Godt den Sone*»: wat zegt gij tot dat «*eens wesens met den Vader*» in de Bekentenisse, en tot deze woorden van de 35e Catechismus-vrage: «Dat de eeuwige «Sone Godts, die *waerachtigh ende eeuwigh Godt is* ende blijft, «ware menschelicke natuere, uyt den vleesche ende bloede der «Maget Maria, door de werckinge des heiligen Geests, aenge«nomen heeft» enz.? Vergelijk met deze *citaten* wat èn hoogleeraren, èn leeraren, èn leeken thans schrijven, spreken en verkondigen. Ware mij hier ruimer plaats gegund, ik zoude veel te zeggen hebben. Gij zelve weet het wel. Door uwen Leidschen Hoogleeraar J. H. SCHOLTEN — gij herinnert het u? — werd onlangs de leer des Vaders, des Zoons en des H. Geestes behandeld (1); hij heeft daar over den Zone Gods en zijne menschwording gesproken op eene wijze dat Mr. OPZOOMER — diezelfde Hoogleeraar OPZOOMER, dien men met beschuldigingen van buitensporig rationalismus, deismus en pantheismus zoo hard valt, en dien men zoo gaarne tot zwijgen zou brengen, dienaangaande kon verklaren: «met de hier voorgedragene gevoe«lens vereenigen wij ons geheel.» (2) Geen wonder; SCHOLTEN had de menschwording van een' God te niet gedaan. — Wil *ik* u zeggen, wat het verschil is tusschen SCHOLTEN en OPZOOMER? Rationalisten zijn zij de een en de ander; dit is hun over-

(1) Jaarboeken voor wetenschappelijke Theologie II D. II St. blz. 257 volgg.

(2) De leer des Vaders, des Zoons en des H. Geestes .... van D^r^. J. H. SCHOLTEN wijsgeerig beoordeeld blz. 21.

eenkomst of gelijkheid: maar uit louter willekeur zegt SCHOLTEN: «neen, zoo ver als OPZOOMER verkies ik niet te gaan;» daarna grijpt hij een of andere schriftuurplaats aan, en exegeseert dezelve naar vooraf vastgestelde opvatting, en dan is het: *haro sur le baudet.*

Met het getuigenis van den Heiligen Geest pogen SCHOLTEN en de zijnen het voorlang lek geslagen schip te kalefateren: maar met eene fanatische leer, Mijne Heeren, kunt ge wel *kwakers* worden; doch gaten stoppen en de ontwrichte hulk des geloofs hecht aan elkander verbinden; neen, dat gaat niet. De golf — een stroom — is ingedrongen, die het schip ten gronde brengt: en — om u de waarheid te zeggen — gij zijt hard aan het zinken! — En, wanneer nu een «arme» schepeling, om lijf en leven te behouden, op een anderen bodem wil overstappen, die redding brengt, en naar de haven voeren zal, dan treedt gij met geldstukken tusschen beide en zegt: blijft bij ons; *ons getal zou minderen;* neen, wij zullen niet vergaan, blijf bij ons. Geeft hij daaraan gehoor, dan bindt gij een doek voor de oogen, dat hij het gevaar niet beseffe. — Zal geld en brood dan zalig maken? En wanneer de Heer der Kerk komen zal, om de zielen met zijn bloed gekocht op te eischen, zal dan uw geld meer waarde hebben? Wij noemen dat gedrag een zielsverraad. Ongelukkige armen! ons hart klopt van innig medelijden voor u, die het voorwerp geworden zijt van de speculatie van postenmannen en Dominés! om hunne getalsmeerderheid in den Staat te behouden, en hunnen haat tegen de katholieken te vieren, willen zij nering drijven met u als met slaven en lijfeigenen!

Ik weet wel wat Bestuurderen van 't Haagsche Departement stoutweg en met breedspraak inleggen: maar 't is ijdelheid der ijdelheden. Zij zullen zeggen: «De overgang van armen tot de Roomsche Kerk is niet het gevolg van overtuiging;» en: «de Roomschen zelve koopen door aalmoezen en «stoffelijke middelen» om, en geven het voorbeeld van

den zielenhandel, dien zij met schande brandmerken.» — Tot dit laatste verwijt, dat gij in uw verslag hebt uitgesproken, tot dit laatste verwijt, Mijne Heeren, deze teregtwijzing: Weet gij wel, welke laster de tergendste van alle is? *Die*, waarbij men anderen het misdrijf aantijgt, aan 't welk men zelf schuldig is. Het is eene onwaarheid, die gij neder geschreven hebt, dat wij tot godsdienstverwisseling omkoopen; en wij dagen u uit, om ons te logenstraffen — maar met daden; want zinledige woorden, verdichtselen baten ter zake niets. Feiten derhalve, feiten welke den toets van het onderzoek kunnen doorstaan. Doch ondersteld, de katholieken hadden het voorbeeld gegeven van omkooping: zou daarmede het navolgen gebillijkt wezen? Sedert wanneer dan houdt de gruwel op verfoeijelijk en doemenswaardig te zijn, omdat die te voren door anderen werd gepleegd? — Wat nu de andere, de eerste *assertie* betreft; ééne vraag: Hoe weten Bestuurderen van 't Haagsche Departement, — of wie meer over het gemoed van hunnen naaste vonnissen — dat overtuiging bij den arme niet aanwezig is, die tot de Katholieke Kerk wil overgaan? Bij Hem is die kennis, bij den Heer alleen, die harten en nieren doorgrondt, en voor wien alles openligt, ook de verborgenheden der ziel. Professor SCHOLTEN en anderen met hem — want het dreigt instantelijk modeleer te worden en het is het misschien reeds — spraken van 't getuigenis des Heiligen Geestes. Hebt gij het gehoord of de Heilige Geest niet aan het hart des armen betuigd heeft: «zij katholiek»? *Dit* weet *ik*, dit heb ik als zekere waarheid vernomen, dat de godsdienst die de Heere JESUS predikte, ter verlossing is van *allen*, en dat die boven bereik en overtuiging der geringen niet verheven is; *dit* weet ik, dat het door den Goddelijken Leeraar als antwoord gegeven werd aan de gezondenen van JOHANNES tot hunnen meester: «Den armen wordt het Evangelie verkondigd;» *dit* weet ik, dat opneming en naleving der Evangelische waarheid, en het ingaan in het Rijk der Hemelen voor den arme als betrekkelijk ligter is voorgesteld door den Heer,

die meer dan eens zijn «Wee!» aan de rijken bedreigd heeft; en *dit* weet ik eindelijk nog, dat de tegenwoordige toestand van ongeloof en verwarring (1) in het Protestantisme wel zoo ergerlijk is en onbevredigend voor elk menschenhart, en dat men van 't begrip van godsdienst, waarheid en openbaring zóó ver is afgeweken, dat ook aan den minbeschaafden arme, bij gering nadenken en bezinnen, dat Protestantisme geen voldoening, geen rust meer geven kan. Er ware derhalve iets beter te doen dan maatschappijen en vereenigingen oprigten, om door geld en stoffelijke middelen over de gemoederen te heerschen. Gij voert «*Christelijk Hulpbetoon*» in uw vaandel; verduidelijkt het dan eens, wat *Christelijk* is; wie CHRISTUS is, van Wien gij den naam «*Christelijk*» rooft, om, al is hij voor u genoegzaam zonder zin geworden, daarmede als met eene schitterende antiquiteit te prijken; denkt het middel uit, dat de Heer JESUS, Dien uwe vaderen aanbeden hebben, gelijk wij, als den «eeuwigen God eens wezens met den Vader,» als zoodanig in uwe kerken nog aangebeden worde, en gij uwen voorgangers niet den blaam van afgoderij, aan den CHRISTUS gepleegd, op de schouderen bindt; zorgt, dat woord en daad bij u één zij, en wij zullen ten minste aan goede trouw mogen gelooven; vertoont ons een gezond ligchaam, en wij zullen meenen, dat daar kracht en leven wonen kunnen; maakt dat uwe gedragingen overeenstemmen met het beginsel, hetwelk gij vooruit hebt gezet: «vrij onderzoek;» en geeft daaraan den voetschop niet, zoo vaak het onderzoek een resultaat oplevert, dat gij niet begeerd hebt. Uw Protestantismus is nog een naam, maar een wezen?....

(1) Tot de duizend en een protestanten, die het vroeger erkend en uitgesproken hebben, mogen wij Dr FERDINAND FLORENS FLECK, protestantsch Hoogleeraar der Theologie aan de Universiteit van *Leipzig*, voegen. In de voorrede tot zijn versch verschenen: System der Christlichen Dogmatik, zegt hij: «Keine (Zeit) war getheilter, zerrissener, widerspruchsvoller in ihren Meinungen, Forderungen, Ansprüchen (als die unsrige). Das Partheienwesen hat nach innerer Ausdehnung wie nach der Zahl der Sprecher seinen Gipfel erstiegen.»

«Puinhoopen» heeft «*de Katholiek*» u eenmaal toegeroepen, waar de brokken van gesloopte leerstellingen verward liggen opeen getast: zijn woord was waarachtig! En gij wilt nu nog dat de behoeftige, voor uw *bon plaisir* daarbij nederzitte en blijve, om er zich dood te treuren.

Een ander doel der Vereeniging, ofschoon het niet erkend is, schijnt wezenlijk toch hierin gesteld, dat men den haat tegen de katholieken poogt te scherpen en de protestanten zoekt te overreden, dat zij aan de katholieken — aan die Hetheërs in het Israël der vaderen, aan dat «niet-volk» — hunne weldaden of begunstiging niet schenken, maar hen stelselmatig van alle hulpbetoon zullen uitsluiten. De haat is een te onedele hartstogt, dan dat men er zich niet over schamen, — behoeftigen, nooddruftigen van de algemeene weldadigheid uitsluiten is al te laag en te onmenschelijk, dan dat men zulk opzet niet ontveinzen en bewimpelen zou. Nogtans het «Christelijk Hulpbetoon» zal alleen aan protestanten bewezen worden. — En daarmede zal gezegd zijn, vraagt ge welligt, dat de hand, die zich in liefde opende, voortaan voor den katholiek gesloten blijve? Wie lidmaat is der Vereeniging, kan hij niet wèldoen buiten het offer, hetwelk voor *ons* altaar gevraagd wordt? Wij zelven, wij hebben aan de vermaning herinnerd: «Laat ons weldoen aan allen, maar meest aan de huisgenooten des geloofs!» — Het zij zoo: maar wanneer de Roomschen in de bitterheid des lasters worden beticht van «onderdrukking» en «buitensluiting» dergenen, die tot andere gezindheden behooren; wanneer men zegt, dat bij hen «meer en meer wordt bespeurd eene stelselmatige aaneensluiting om alleen geloofsgenooten te bevoordeelen;» is die taal niet geschikt, — neen strekt zij niet regtstreeks daarhenen, — dat de niet-katholieken tegen hunne «onderdrukkers» in het harnas worden gejaagd, en het besluit opvatten: dat onregt zullen we op de Roomschen wreken; naar de *lex talionis* willen we hun vergelden, tand voor tand, en ziel voor ziel? Is er een zekerder, een onfeilbaarder middel om de wraakzucht te ontgloeijen, dan

te zeggen en met aanhoudend sarren te roepen: gij zijt verongelijkt, gij wordt onderdrukt, men wil, men doet u euvel? Het volk (plebs) zal het ten laatste wel gelooven! En wat dan!

De katholieken «onderdrukken!» zij «sluiten uit!» In 's hemels naam, waarvan Mijne Heeren? Van wat zijn zij dan zoo in het bezit? waar zijn zij dan zoo magtig en in staat om over u den baas te spelen? Moet het dan nog andermaal den schaamteloozen leugengeest, die in het verslag, ons onderdrukten, ons uitgeslotenen, is komen tergen, in het aangezigt worden terug geworpen: Gij zijt de «onderdrukker,» gij sluit de katholieken buiten; *alle* middelen zijn u daartoe goed genoeg, en gij doet het door bedrog en bedreiging, door laster en kuiperij. Eene uitdaging is hier op nieuw — en voor de hoeveelste maal nu reeds? — van protestantsche zijde uitgegaan. Waarlijk ik ben geregtigd tot de nadrukkelijkste beschaming; op den man aan mag mijne pen zich rigten; van al die 1774 Haagsche leden van «Hulpbetoon» zijn namen en daden mij niet onbekend!... En gij zelven, Heeren Bestuurderen, zijt gij alleen zoo onbekend met hetgene in de residentie omgaat, dat ge niet weet wat gebeurd is, toen Zijner Majesteits keuze voor het Ministerie van Justitie gevallen is op den heer BORRET; toen protestantsche ministers, — want buiten het Departement voor onze eerdienst is er geen katholiek — den Koning bedreigd, en genoemden heer niet gewild hebben, «omdat hij katholiek is?» En weet gij niets van het vergelijkend schoolexamen *cum annexis* van den katholieken meester ROELOFS en den protestantschen PONTIER? — Daar hebt ge voorloopig feiten, feiten met namen: — verkiest ge er meer? Des gevorderd, zal ik er meer, en veel meer, geven; wij zullen dan eens den administratieven- den regterlijken- den wetgevenden- den leerstand doorloopen, wij zullen tot in de huisgezinnen ingaan, en ik zal ze noemen, Mevrouwen en Heeren, die dienstboden wegzonden, omdat zij katholiek waren; die leveranciers afzeiden, omdat zij katholiek waren; die verbod gaven om in winkelhuizen te koopen, omdat de winkelhouders katholiek waren. —

Heeft u de hand niet gesidderd, heer Secretaris, toen gij die woorden «uitsluiten, onderdrukken, stelselmatig aaneensluiten» poogdet neder te schrijven? Uw hart, uw geheugen, zal u toch hebben gewaarschuwd, dat ge u aan de waarheid en aan de liefde — en wat is er christelijker dan zij beide? — gingt bezondigen: hebt ge aan uw karakter, en aan uwen naam niet gedacht? Maar uw doel — niet waar? — was heilig en goed, en het zou uw Protestantisme baten. O Jesuiten! o blinde regtvaardigheid!

De Vereeniging heeft ook een *niet-doel;* namelijk, zij is «zonder zucht om te veroveren» en «afkeerig» foei en bah! zoo «afkeerig van proselieten-jagt.» Hoort ge Mevrouwen?.... Hoort ge Freules?.... Hoort ge Krankenbezoekers?.... Hoort ge Heeren?.... Hoort ge Dominé?.... Neemt gij, gij allen, die ik denk, geen deel aan de Vereeniging! Bevlekken zoudt gij ze, afvoeren van haar doel, aan ontaarding blootstellen, misschien ten eenemale sloopen; — want gij — ik weet het bij toereikende ondervinding — gij zijt niet afkeerig van proselietenjagt. De Vereeniging wenscht er tegen te waken: misschien ook wel tegen u te waken, en veeiligt hebben hare twee en veertig agenten te *'s Hage* geheime instructiën en ook wel in last, om te letten b. v. dat ge aan een katholiek een Bijbel of een aalmoes gevende, u niet meer onderwindt er bij te voegen: «Waart ge protestant, we zouden dan nog wel wat meer voor u kunnen: doen» (*Textueel; met nog eene* adhortatie *er achter.*) Gij bedreeft daar eene dubbele zonde tegen de Vereeniging, wier geest het is, die liever heeft, dat ge den katholieken, met aalmoes, in het geheel niet weldoet, maar «christelijk hulpbetoon aan protestanten» alleen bewijst; en die ten andere, afkeerig is van proselieten-jagt.» Wacht, derhalve zoo ge het lidmaatschap nog eenmaal waardig worden wilt, wacht eerst het «toetreden tot de protestantsche gemeenten» uit zuivere belanglooze, helder gewonnen en diep gegronde overtuiging af, dan zult ge den aangekomen, zno hij behoefte heeft, weldoen. Of die overtuiging den proseliet gezegd hebbe, dat hij hervormd

of remontrantsch worden moest, oud luthersch of anabaptist, (want de anabaptisten bloeijen in *Duitschland* weder op) dat alles is van geen belang: hij zal een waardig voorwerp voor uw medelijden en voor «christelijk hulpbetoon» wezen, zoodra hij afgevallen is van de Katholieke Kerk. Derhalve, geëerde Lezer, «Christelijk Hulpbetoon» is geen jagtpartij op proselieten: door het orgaan van het Haagsche Departement is dit verzekerd; wij moeten het gelooven: — doch «*Christelijk Hulpbetoon*» is, en blijft — een kruistogt tegen katholieke armen, die niet zullen ondersteund, niet zullen geholpen, niet zullen aanbevolen worden; en tegen meer gegoede katholieken tevens, die men «door uitsluiting, stelselmatige aaneensluiting en onderdrukking» zal pogen arm en armer te maken. Zie daar «Christelijk Hulpbetoon,» «ziedaar het doel der maatschappij.»

Thans een woord over de *middelen*. Om den nood, de armoede, «die ligt tot afval brengt van de protestantsche belijdenis» «op christelijke wijze *voor te komen*, zal de Vereeniging protestantsche huisgezinnen, waar teruggang zich ontdekt, in stand houden: om in den nood *te voorzien*, waar dezelve reeds werkelijk aanwezig is, zal zij, door aanbeveling, onderstand of renteloos voorschot, zich den weg banen om door christelijke raad en opwekking, alsmede door kostelooze verspreiding van den Bijbel en van nuttige geschriften tegen afval te bewaren.» — Door welke middelen protestantsche huisgezinnen zullen in stand gehouden worden «om den nood *voor te komen*,» is niet nader in bijzonderheden aangewezen; zij zullen gewis dezelfde wezen, als die zullen worden aangewend om in den bestaanden «*nood te voorzien*,» — min de Bijbel, nuttige schriften, christelijke raad en opwekking. Wij kunnen de eigenlijke middelen der Vereeniging tot twee terug brengen: aanbeveling en geld; het «christelijke», komt achteraan en van zelf. — Indien het waar is, dat de dingen door dezelfde oorzaken moeten behouden worden, als waardoor ze werden voortgebragt; dan verspreidt dit over het ontstaan van geheel het Protestantisme geen onaardig licht. Nu, men raadplege de geschiedenis, en er

zal nog wel helderder licht opgaan: kerkenroof, echtbreuk, afschaffing van het celibaat, verbreken van geloften, boerenkrijg, beeldstormerij. Heerlijk aandenken! — Een kerkgenootschap dat geld uitdeelt en aanbeveling toezegt, behoeft ook wis aan de katholieke Godsdienst de pracht en de zinnelijkheid van hare kerkplegtigheden niet te benijden. In de Katholieke Kerk *ziet* men en *geniet* men, wanneer voor zulk genot vatbaarheid aanwezig is; maar in de protestantsche kerken, *eet* men en ontvangt men middel van bestaan. Hebben is hebben, zullen velen zeggen. Nu dat zij alweder zoo. Maar Mijne Heeren, is de Godsdienst van den CHRISTUS met zulke middelen, als waarvan gij u bedient, tot stand gekomen, en behouden? Erkent men *haren* oorsprong aan die wijze van bestaan? Zijn die middelen *Christelijk?* Toen de bekoorder tot den Heer naderde, gaf hij raad om brood te hebben, en hij bood koningrijken der aarde aan en derzelver heerlijkheid. JESUS daarentegen beloofde den zijnen, in plaats van «aanbeveling», tegenstand en bloedige vervolging, in plaats van «geld», veel armoede en druk. Liefde heeft Hij zijnen apostelen tot eersten pligt gesteld; maar brood of geld uit te deelen, of aanbevelings-brieven in den zak te steken, ten einde door zulke hulpmiddeltjes aan zijn Evangelie te verbinden, zou Hij, meenen wij, gewraakt hebben. Gelooven om den broode! Aan eene Kerk blijven om te eten te hebben! Zijne godsdienstige gezindheid laten afhangen van de gunst van vermogenden! Is dat Christelijk? Neen; is er wel iets onchristelijker? En zulken zin wil men aankweeken? Dien kweekt men inderdaad? Om dien aan te kweeken vereenigt men zich en rigt men maatschappijen op? Wij achten dit met zedelijke begrippen zoo zeer strijdig, dat men, onzes inziens, even goed een genootschap zou kunnen stichten, om diefstal en dronkenschap te bevorderen. Het verschil ligt niet in het misdadige, maar in de schande; en deze is voor elk regtschapen man niet minder in zulk een zielenhandel. Leert menschen eene goede overtuiging hebben, die volgen en daaraan vasthouden; dat is den mensch waardig; maar leert hem

niet «ja en amen» zeggen om uwe begunstiging, zoo als men het huisdier leert blaffen om het brood uit de hand des meesters te ontvangen; — want gij maakt van den mensch een huichelaar. Daarop loopt inderdaad alle «Christelijk Hulpbetoon» uit, dat zegt: Ik zal u bestaan en aanbeveling schenken, maar gij moet God dienen naar mijnen wensch en mijn begrip. Is dat godsdienst of menschendienst?

«Aanbeveling:» — dat woord verdient bijzondere oplettendheid, het is zeer algemeen, en van een verbazenden omvang. Hebt gij Katholieke Lezer, de reeks, de onafzienbare reeks van mogelijkheden — die zich verwezenlijken moeten — waarin aanbeveling te pas komt, u voor den geest gesteld? Waar nood zal worden voorgekomen, — aanbeveling: waar, in nood, die reeds aanwezig is, zal worden voorzien,— aanbeveling. Wanneer ge nu aan 't tellen gaat — al is het ook bij den gis — van protestantsche huisgezinnen of individuën, die bij den niet bloeijenden staat van landszaken en burgerij, of werkelijk in hulpbehoevende omstandigheden verkeeren, of bij voortdurenden teruggang daartoe vervallen moeten; gelooft gij dan niet met mij, dat geen plaatsje meer open, geen' betrekking meer onvervuld, geen ambtje vacant, geen' nering meer te beginnen of te drijven zal zijn, waarvoor «Christelijk Hulpbetoon» zijn candidaat of candidaatje niet hebben zal? Tien, twintig en vijftig voor één? Bedreigt «Hulpbetoon» u dan met «buitensluiting» en «onderdrukking» ja, of neen? Is hier «stelselmatige aaneensluiting» om enkel protestanten te bevoordeelen? Gelief hierbij nog twee punten in aanmerking te nemen: 1°. dat het onder hen, die met de leiding der zaken belast zijn, geenszins aan mannen ontbreken zal, die door stand en rang aan de «aanbeveling» klem geven kunnen en ook geven zullen; — en 2°. dat de Vereeniging op «de zamenwerking van duizenden» berekend is, en «bestemd om door algemeene deelneming eene Volksmaatschappij te worden.» Wat hebt gij Katholieken, van zulk eene Vereeniging te verwachten in uwen handel, in uw bedrijf,

in uwe noodzakelijke middelen van bestaan, in uwe staatsburgerlijke regten? Is het niet zoo goed als wierd artikel 190 der Grondwet, — hetwelk u gelijke burgerlijke en politieke voorregten met de protestanten toekent, gelijke aanspraken verzekert op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen, — is het niet zoo goed als of dat artikel, hetwelk u tot nog toe reeds zoo schaars bedeelde waar het deszelfs uitvoering betrof, thans voor uwe oogen wierd uitgescheurd? Men heeft gezegd, en met het volste regt gezegd, dat het uitloven, het wegschenken van posten en ambten tegen geld eene schande was en strafwaardig voor de wet; wij vragen dan, is zulk eene «aanbeveling» het minder? Moesten wij u dan niet oproepen tot waakzaamheid? Moeten wij niet een iegelijk oproepen, die het met wet, en vaderland, en rust wel meent? Zulk eene godsdienstige aristocratie, of aristocratische godsdienstzucht, als zich in de protestantsche maatschappijen zoekt geldig te maken, behoort met alle kracht te worden geweerd; zij is 't verderf in den Staat, en wij durven hopen, dat het fanatismus van ettelijke drijvers en verdeeldheidzaaijers, die aan blinden en onverdraagzamen ijver de regten van hunne medeleden in den Staat opofferen, niet zal vermogen tegen het beter besef van burgerpligt, dat zekerlijk bij vele protestanten aanwezig is.

Tot beide overblijvende punten van het verslag willen wij slechts zeer kort wezen.

II. De staat der Vereeniging en hare bemoeijingen gedurende het maatschappij-jaar 1845 getuigen, dunkt ons, meer van ijver aan de zijde der raddraaijers, dan van bijval en goedkeuring aan de zijde van het algemeen. Dit is wel het gewone en verdiende lot van fanatieke pogingen, maar het kan echter eenigzins bevreemden van het protestantsche publiek te *'s Gravenhage*: immers wij achten den twijfel gegrond, of wel eene stad in het Vaderland zij, waar dweepzucht zoo zeer is verspreid, vooral in den gegoeden en hoogeren stand. Er zijn daar *corypheën*, *zeloten* in groot getal en van beiderlei kunne;

protestantsch ijverbetoon is er een uitmuntend *moyen pour parvenir*. Menschen worden daar ook gevonden, groote menschen, die elders gerust sliepen zonder bidden en bijbellezen, en met de godsdienst omgingen *à la Voltaire;* maar die te *'s Hage* ijlings bekeerd, volkomen bekeerd, zelfs fijn werden, tijpen van kerkgaan, preekhooren en vlijtig psalmgezang. Verschijn ook eens in zekere hôtels op *soirée*, of met eenige dames *en cercle*. en weet niet van *le sermon de M^r. S.* en van de preek van D^s. H. en van *the preaching of the reverend english parson;* het kon wel gebeuren, dat u een kapittel gelezen werd. — Het is intusschen niet anders; het getal leden van «Christelijk Hulpbetoon» te *'s Hage* bedraagt thans, zegt het Verslag, 1774; en Bestuurders doen er op volgen: «In verhouding tot onze talrijke gemeente mag dit getal nog klein heeten.» — Ons standpunt is verschillend; *Wij* zeggen: het getal is te groot voor zulk een genootschap. — Wanneer wij echter nadenken, met wat vele, aanzienlijke en kostbare dingen de Vereeniging zich heeft belast, en wat al moet gedaan worden van achthonderd zeven en tachtig guldens; — immers meer niet bedraagt, na aftrek van de helft, die voor «andere streken waar de nood het grootst is» (*Noord-Braband* en *Limburg*?) en waar de «R. C. medechristenen de overhand hebben» wordt afgezonderd, de contributie van 1774 personen *ad* één gulden jaarlijks: — wanneer wij, zegge ik, bedenken, wat vele, groote en kostbare dingen met *acht honderd zeven en tachtig guldens* moeten bestreden worden en goedgemaakt; ja, dan zeggen wij ook: de staat van «Christelijk Hulpbetoon» te *'s Gravenhage* is niet zeer bloeijend. — Het getal der agenten is schitterend, en vermoedelijk zoo hoog opgevoerd om niemand met werkzaamheden te overladen. Dit behoort ook. Maar eene maatschappij, wier hoofdmiddel *geld* is, die zielen koopen wil met geld, en zielen afkoopen van de katholieke verleiding met geld, die, naar zij te verstaan geeft, van tijd tot tijd tegen *onze* omkoopers zal hebben op te bieden, zulk eene maatschappij

behoeft geld, en veel geld. Wij hebben het budget van het *'s Gravenhaagsche* Departement niet op te maken; maar, ware ik lid van eene vereeniging ter «aanbeveling», ik weet, waar ik voor het lieve Vaderland eenen minister van financien zou zoeken. Met zoo weinig middelen zoo veel doen, wie herkent niet den stempel der genialiteit. Houdt moed, goede lieden, die een tractement of pensioen van acht honderd guldens geniet; spiegelt u aan «Christelijk Hulpbetoon»; gij kunt wel schatrijk worden!

Tegen de Directie van de R. K. wees- en armen inrigting te *'s Gravenhage* hebben Heeren verslaggevers eene zware beschuldiging uitgebragt. Zij — die Directie — *chicaneert*, en is ontrouw aan hare «overeenkomst». Wij vatten den handschoen voor die Heeren thans niet op: achten zij het noodig, zij zullen zich zelven wel weten te verantwoorden: maar wij twijfelen zeer aan de bevoegdheid van «Hulpbetoon» om zoo een vonnis te vellen, en noemen het eene onedele *manoeuvre*, wanneer in eene circulaire, die alleen voor protestanten bestemd is, aan de Directie van een zedelijk ligchaam een' klad wordt aangewreven bij hare stadgenooten, en zij niet eens in staat is gesteld om van de beschuldiging kennis te nemen. Hebben de protestantsche diakoniën dan geen middel om katholieke collega's tot hunnen pligt te brengen? Of wil men liever in het duister zwart maken, dan met open visier in het strijdperk treden? — Eindelijk

III. Ten derde blijft nog over de oproeping tot deelneming. Zij is zoo als zij zijn kan: wat lofspraak op het «Christelijke» der Vereeniging, waarvan zij zich zelve bewust is, al zouden anderen er sterk aan twijfelen; wat opwarming met het noodzakelijke en nuttige; wat *extenuatie* van het offer dat men vraagt; wat aandrang dat men anderen, en vooral ook zijn' kinderen, tot deelneming overhale; wat prikkel van bedreiging, dat men bij niet-deelneming als niet weldenkend zal worden beschouwd: een bijbelsch woord met gebed, predikatie en zegenspreking — *summa summarum*: geeft geld of wij vergaan.

Om te eindigen, en als punt van vergelijking, geven wij onzen lezeren berigt, dat in een' der steden onzes Rijks sedert weinige jaren eene Katholieke Vereeniging is opgerigt: ik acht mij niet geregtigd om over hare werkdadigheid en haren toestand uit te weiden, want ik weet niet of zij te vrede zijn zou, dat ik het goede, door haar gedaan, openbaar make: maar dit zal zij mij, durf ik hopen, niet euvel duiden, dat ik hier ter plaatse zegge, dat *haar doel* door haar zelve is uitgedrukt met deze woorden: — «*wél te doen*, overal en aan allen, *wier welvaart en geluk door hare bemoeijingen bevorderd zouden kunnen worden.*»

BEDROG VAN EENEN PREDIKANT AAN KATHOLIEKEN GEPLEEGD.

Bij de in ons vaderland steeds toenemende landverhuizing kan het nuttig zijn, op het volgende de aandacht te vestigen.

Vóór drie maanden ontving de redactie der «neue Sion» de volgende huwelijks-acte uit *Buffalo* in *Noord-Amerika*.

«Dit is dienende voor certificaat, dat de heer JOSEPHUS «STURM en Mej. MARIA KRATZER in een wettig heilig huwelijk «dat door mij in tegenwoordigheid van bevoegde getuigen is «gesolemniseerd, zijn vereenigd. Gegeven te *Philadelphia* den «achtsten Augustus in het jaar onzes Heeren duizend acht «honderd en zes en veertig.

G. A. REICHERT, *Bedienaar van het Evangelie* (1)»

J. STURM en MARIA KRATZER, zoo als ook SEBASTIAAN HIR-

(a) Marriage Certificate. This is to certify, that M. Jozeph Sturm and Miss Marie Kratzer were, with their mutual consent, lawfully joined together in Holy Matrimony, wich was solemnired by me, in the presence of credible witnesses. Given at Philadelphia this eigth day of August in the year of our Lord one thousand eigth hundred a nd forty six.

G. A. REICHERT, *Minister of the Gospel.*

SCHER CN MARIA GRAD, die een dergelijk certificaat ontvingen, zijn Katholieken uit *Beijeren*, die in hun vaderland geen huwelijk kunnende sluiten, zich naar *Amerika* hadden begeven, om daar, ongehinderd in den echt te kunnen treden. Bij hunne aankomst te *Philadelphia* vervoegden zij zich onmiddelijk bij eenen Duitschen logementhouder en vroegen naar de woonplaats van den pastoor der Hoogduitsche Katholieke gemeente, — *und fragten sogleich nach dem deutschen Katholieken Pfarrer.*— Men bragt hen op eene plaats, waar de huisheer zich uitgaf voor den Katholieken pastoor der Hoogduitschers. Beide paren verlangden, voor dat zij het H. Sacrament des Huwelijks zouden ontvangen, te biechten en te communiceren, zoo als het gebruik is. De gewaande pastoor echter antwoordde, dat dit niet noodig was, dat zij naderhand wel konden biechten. Hij vereenigde ze daarop in den echt, zegende beide paren met het teeken des kruises, liet zich eene som gelds betalen en gaf daarna bovengemeld certificaat van huwelijks-verceniging af.

Hoewel de jeugdige vreemdelingen opmerkten, dat deze voor hen zoo gewigtige plegtigheid slechts in eene woonkamer werd gevierd, en de gewaande pastoor door niet het minste bleek Katholiek geestelijke te zijn, vermoedden zij echter niet, — onbekend als zij waren met de gebruiken des lands — dat zij schandelijk bedrogen werden, en met eenen predikant te doen hadden. Kort daarna gingen zij zich te *Buffalo* vestigen. Bij het overleggen van hun huwelijks-certificaat aan den pastoor der daar gevestigde Katholicke gemeente, kwam de bedriegerij aan het licht. Een der twee acten werd naar den bisschop van *Philadelphia*, het andere naar *Duitschland* gezonden, ten einde de Katholieke landverhuizers naar *Amerika* te waarschuwen zich, voor een dergelijk bedrog, dat zoo het schijnt, reeds meermalen heeft plaats gehad, te hoeden.

BOEKAANKONDIGING.

KERKELIJK NEDERLAND. Jaarboek voor Katholijken, door J. J. BURGMEYER, Pastoor te *Warmond*. 1847. *'s Hertogenbosch; Gebrs. Verhoeven.*

VOLKS-ALMANAK VOOR ROOMSCH-KATHOLIEKEN, VOOR het jaar 1847. Zeventiende jaargang. Te *Utrecht*, bij *J. R. van Rossum*.

I. Het jaarboek voor Katholijken bevat, behalve eene naauwkeurige en met zorg bewerkte opgave van al wat het «Hoog Kerkelijk bestuur», en de «Nederlandsche Kerkdistricten», in het algemeen en in het bijzonder betreft, drie voor de kerkelijke geschiedenis van ons vaderland zeer belangrijke stukken.

Het eerste: «De seminarien der Hollandsche zending en «bijzonderlijk het klein seminarie Hageveld» is eene, met historische aanteekeningen verrijkte, opgave van de Katholieke opvoedings-gestichten onzer geestelijken sedert de Hervorming. In het bijzonder heeft het klein seminarie, — thans op de hofstede *Hageveld* gevestigd, maar met 1°. October 1847 over te brengen op het buitenverblijf *Schoonoord* onder *Voorhout*, — de aandacht van den Eerw. schrijver getrokken. De opkomst, ondergang en herstelling van deze kweekschool worden naauwkeurig beschreven. Een net plaatje, voorstellende het nieuwe nog in aanbouw zijnde seminarie op *Schoonoord*, zal, wij twijfelen er niet aan, den lezers van het jaarboek hoogst welkom zijn.

Het tweede is een «Verhaal van de opkomst der nieuw «opgereghte Pastorije te Leyden (*kerk van den H. Petrus, vroeger «H. Bonifacius*)» van den voor onze vaderlandsche Kerk zoo verdienstelijken T. DE COCK. Behalve bijdragen van lokaal belang,

bevat dit verhaal ook eene zeer aandoenlijke schildering van den bedrukten toestand, waarin destijds onze vaderen in het geloof verkeerden. Zoo als elders, doet ook hier de edele COCK, zonder het te zoeken, zich allerbeminnelijkst voor. In de aanteekeningen van den Eerw. schrijver hebben wij eene gaping opgemerkt in de volgrij der pastoors van sommige kerken te *Leiden*. Wij wenschen dat een nader onderzoek Z. E. zal in staat stellen, het ontbrekende later aan te vullen.

Het derde is een fragment betreffende «het Huis der Broeders «van het gemeene leven, later het klooster der reguliere ka«nunniken van den H. AUGUSTINUS te *Albergen*,» medegedeeld door den Eerw. Heer E. A. GEERDINK, Pastoor te *Delden* en met aanteekeningen van den Eerw. Heer BURGMEYER verrijkt. Wij wenschen, dat de ons van elders bekende ijver van den Eerw. GEERDINK, om onze nog verborgen kerkelijke oudheden op te sporen, navolging moge vinden, en daardoor de geachte schrijver van het *jaarboek* in de gelegenheid gesteld worden, telken jare een of ander stuk, even belangrijk als het genoemde fragment, te kunnen mededeelen.

In het voor ons liggende exemplaar vinden wij met de pen de volgende verbeteringen aangeteekend: op blz. 25 *staat:* BILSSEN, W. J., *lees:* WESSELING, B. J, op blz. 26 *staat*: 1469, *lees:* 1649.

Het voor het titelblad geplaatste portret van PIUS IX is naar eene op de pauselijke munt geslagen medaille geteekend. Druk en papier zijn goed; de uitvoering is net, en strekt der boekdrukkerij van het Instituut voor doof-stommen te *Michiels-Gestel* ter aanbeveling.

II. Behalve den Kalender, bevat de Volks-almanak eene beknopte opgave van «het kerkelijk bestuur in *Nederland*,» en daarna — een vrij bont Mengelwerk. In de opgave van het getal kerkelijke Gemeenten, enz. is hij onvolledig; zoo als, onder anderen, blijkt uit de vergelijking met het *jaarboek*. Voor een paar grove misstellingen is, later, een noodig ver-

verbeterblaadje bijgevoegd. Van het Mengelwerk hebben wij sommige stukjes, vooral de dichtstukken, met genoegen gelezen. Over het geheel zouden meer netheid in de bewerking der opstellen, meer zorg voor de correctie, naauwkeuriger toezigt ter wering van zeer hinderlijke taalfouten de waarde van den Volks-almanak verhoogen.

EINDE VAN HET TIENDE DEEL.